

UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS,
MONGOLIA

LAW ENFORCEMENT

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
QUARTERLY JOURNAL

2023
№03 (34)

Ulaanbaatar

Манлай А. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Аюулгүй байдал судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, цагдаагийн хошууч

Алтангэрэл Б. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, хурандаа

Саранцэцэг Б. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Нямдорж Д. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, доктор, цагдаагийн дэд хурандаа

Одбаатар Б. Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн профессорын багийн профессор, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Лувсанравдан Б. Ахлагчийн мэргэжлийн-сургалт үйлдвэрлэлийн төвийн, Хилийн албаны тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), хурандаа

Галбадрах Б. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, хошууч

Энхтүвшин Б. Онцгой байдлын сургуулийн Гал түймэртэй тэмцэх албаны тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Мөнхзул Н. Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Manlai A. Head of Security Studies Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.d, Police Major

Altangerel B. Head of Court Decision Enforcement Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, and Ph.D., associated Professor, Colonel

Sarantsetseg B. Head of Disaster Studies Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D. Associate Professor, Lieutenant Colonel

Nyamdorj D. Researcher , Institute of Criminology and Police Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Lieutenant Colonel

Odbaatar.B. Professor, Professor's Team of Police Strategy Management, Executive Management Academy, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Colonel

Luvsanravdan B. Head of Border service department of Vocational Training Center of Non-Commissioned Officers, Ph.D, colonel

Galbadrakh B, Head of Social Work and Psychology Department, Court Order Decision Enforcement College, University of Internal Affairs, Ph.D., Major

Enkhtuvshin B, Head of Department of Emergency Management, University of Internal Affairs, Ph.D., Lieutenant Colonel

Munkhzul N, Head of Public Law Department, Law and Social Science school, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Lieutenant Colonel

МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын
МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын
МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын

ГАРЧИГ–TITLE

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН УДИРДЛАГА
LAW ENFORCEMENT MANAGEMENT

БАЙГУУЛЛАГЫН ИННОВАЦЫН УДИРДЛАГА

ORGANIZATIONAL INNOVATION MANAGEMENT

Д.Бадамдорж

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн магистрант, хошууч

Badamdorj D.Master's student of the Executive Leadership Academy at the University of Internal Affairs,
Major

9

ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН АЛБАНЫ УДИРДАХ АЖИЛТНЫ МАНЛАЙЛАЛ

LEADERSHIP OF THE ADMINISTRATIVE OFFICER OF EMERGENCY MANAGEMENT AGENCY

Б.ГанзагасДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрдэм
шинжилгээний ажилтан-багш, ахлах дэслэгч**Ganzagas B.**Researcher, Disaster Studies Center, Integrated Scientific Research Institute, University of
Internal Affairs, Senior Lieutenant

16

С.МөнгөншагайДХИС-ийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн Онцгой байдлын
албаны тэнхимийн багш, ахмад**Mungunshagai S.**Teacher of The Department of Emergency Services of The Senior Professional Training and
Production Center, University of Internal Affairs, CaptainАЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ СУДЛАЛ
SECURITY STUDIES

ХҮНСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН АСУУДАЛД

IN FOOD SECURITY ISSUES

А.ГантуулДХИС-ийн Удирдлагын академийн Аюулгүй байдлын удирдлага, стратегийн профессорын
багийн дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа**Gantuul A.**Associate professor of Department of Security management, Executive Leadership Academy,
University of Internal Affairs, Police Lieut.Colonel

21

ГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ
CRIMINOLOGY

МӨРДӨГЧИЙН ЧИГ ҮҮРГИЙН АГУУЛГА, МӨН ЧАНАР

THE CONTENT AND QUALITY OF THE INVESTIGATOR'S ROLE

Т.Оюунчимэг

Хууль зүйн доктор, профессор

Oyunchimeg T.

Ph.D., Professor

28

МӨРДӨГЧИЙН БИЕ ДААСАН БАЙДЛЫН МӨН ЧАНАР

THE NATURE OFF INDEPENDENT INVESTIGATIVE

Х.БуянтүмэнАвлигатай тэмцэх газрын Мөрдөн шалгах хэлтсийн дарга, эрхэлсэн комиссар
Buyantumen Kh.

Deputy Commissioner General of the Independent Authority Against Corruption

32

ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬД ХУУЛЬ САХИУЛАГЧИЙГ ЭСЭРГҮҮЦЭХ ГЭМТ ХЭРГИЙГ ХУУЛЬЧИЛСАН БАЙДАЛ

IN THE CRIMINAL CODE OF SOME FOREIGN COUNTRIES, LAW ENFORCEMENT OFFICERS ARE REQUIRED TO LEGALIZATION OF SEDITION

36

В.Амарсанаа

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн багш, доктор (Ph.D), цагдаагийн хошууч

Amarsanaa V.

Professor, Department of criminal justice and criminology, Faculty of police, University of internal Affairs, (Ph. D), Police Major

ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙГ ИРГЭНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ГЭРЭЭНИЙ ХАРИЛЦААНААС ЯЛГАН ЗҮЙЛЧЛЭХ, НОТОЛБОЛ ЗОХИХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

DIFFERENTIATING THE CRIME OF FRAUD FROM CIVIL LAW CONTRACTUAL RELATIONS AND SOME ISSUES THAT NEED TO BE PROVEN

46

Б.Батзаяа

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн хошууч

Batzaya B.

Senior Teacher, Criminal Procedure Law Department, School of Police, University of Internal Affairs, Police Major

НОТЛОХ АЖИЛЛАГААНЫ ОЙЛГОЛТ, ХУУЛЬ ЗҮЙН УЧИР ХОЛБОГДОЛ

THE CONCEPT OF PROOF, LEGALLY IMPORTANT EVIDENCE

53

Д.Бат-Эрдэнэ

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахмад

Baterdene D.

Teacher of the Department of Criminal Procedure Law of the University of Internal Affairs, Police Captain

ЦАГДАА СУДЛАЛ

POLICE STUDIES

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГААС ОЛОН НИЙТТЭЙ ХАРИЛЦАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮНГИЙН ТОЙМ /Нийслэлийн 9 дүүргийн жишээн дээр/

SUMMARIZED RESULT OF THE STUDY ON PUBLIC RELATIONS BY THE POLICE ORGANIZATIONS

64

М.Эрдэнэбилэг

ДХИС-ийн харьяа Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн Тактикийн тэнхимийн эрхлэгч, цагдаагийн дэд хурандаа

Erdenebileg M.

Vocational training center for non-commissioned office, University of Internal Affairs, Mongolia. Police lieutenant colonel

ХИЛ СУДЛАЛ

LIMNOLOGY

ХИЛ ХАМГААЛАХ БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮНИЙ НӨӨЦИЙН ТУЛГАМДАЖ БҮЙ ЗАРИМ АСУУДАЛД ХИЙСЭН ДҮГНЭЛТ

THE RESULTS OF THE RESEARCH STUDY ON CERTAIN HUMAN RESOURCE CHALLENGES FOR THE BORDER PROTECTION ORGANIZATION.

74

Д.Мэндсайхан

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн албаны тэнхимийн эрхлэгч, хурандаа

Mendsaikhan D.

Head of the Border Protection department, School of Border Protection, University of Internal Affairs, Colonel

Дорноговь Улсын
Хилийн
Хамгаалах
Төв

ХИЛ ОРЧМЫН НУТАГ ДЭВСГЭРИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ЗАРИМ АРГА ЗАМ

SECURITY OF BORDER TERRITORIES SOME WAYS TO SUPPLY

М.Баярсайхан

79

ДХИС-ийн Ахисан түвшний боловсролын сургуулийн магистр, докторын хөтөлбөрийн менежер, доктор (Ph.D), дэд хурандаа.

Bayarsaikhan M.

Doctor, at Graduate school, University of Internal Affairs

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ COURT DECISION EXECUTION STUDIES

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН ХАРУУЛ ХАМГААЛАЛТЫН АЛБА ХААГЧДИЙН АЖЛЫН БАЙРНЫ СЭТГЭЛ ХАНАМЖИД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF JOB SATISFACTION OF PRISON GUARD OFFICERS

88

Г.Энхтүвшин

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн магистрант, дэд хурандаа

Enkhtuvshin G.

Master's student of the executive leadership academy at the University of internal affairs, lieutenant colonel

ГАДААДЫН ОРНУУДАД НИЙТЭД ТУСТАЙ АЖИЛ ХИЙЛГЭХ ЯЛЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН СУДАЛГАА

RESEARCH ON PUBLIC SERVICE SENTENCE IN FOREIGN COUNTRIES

97

Д.Одсэр

ДХИС-ийн докторант, хурандаа

Odser D.

Ph.D student of University of internal affairs, Colonel

Д.Өлзийбаатар

ДХИС-ийн магистрант, ахлах дэслэгч

Ulzibaatar D.

Postgraduate student of University of internal affairs, Senior Lieutenant

ГАМШИГ СУДЛАЛ DISASTER STUDIES

ГАМШИГТ ЭМЗЭГ БҮЛГИЙГ ХАМГААЛАХ БОДЛОГО, ЭРХ ЗҮЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙГ САЙЖРУУЛАХ АРГА ЗАМ

WAYS TO IMPROVE THE IMPLEMENTATION OF POLICIES AND LAWS FOR THE PROTECTION OF DISASTER-VULNERABLE GROUPS

105

Ц.Ганчимэг

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн Гамшгаас хамгаалах албаны тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд хурандаа

Ganchimeg Ts.

Lieutenant Colonel, Associate Professor of the School of emergency of the University of Internal Affairs

ГАЗРЫН ТОСНЫ БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ХАНГАМЖИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME PROBLEMS OF SECURITY SUPPLY PETROLEUM PRODUCTS

С.Байгалмаа

ОБЕГ-ын Улсын нөөцийн газрын ахлах мэргэжилтэн, дэд хурандаа

Baigalmaa S.

Senior specialist of the State Reserve Department of the National Emergency Management Agency, lieutenant colonel

113

Б.Саранцэцэг

ДХИС-ийн-Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Sarantsetseg B.

Head of Disaster Study Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs

УСАНД ЭРЭН ХАЙХ, АВРАХ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН СУДАЛГАА

IN WATER SEARCH AND RESCUE RESEARCH DONE

С.Мөнгөншагай

ДХИС-ийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн Онцгой байдлын албаны тэнхимийн багш, ахмад

Mungunshagai S.

Teacher of The Department of Emergency Services of The Senior Professional Training and Production Center, University of Internal Affairs, Captain

119

ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХУЙ СУДЛАЛ

FORENSIC STUDIES

“МАГАДЛАХ ДИЖИТАЛ ЛАБОРАТОРИ” ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГА

DIJITAL FORENSIC LABORATORY NEEDS OF FORENSIC SCIENCE INSTITUTE

Х.Түвшин-Эрдэнэ

ДХИС-ийн Шинжлэн магадлахуйн институтийн багш, цагдаагийн дэд хурандаа

Tuvshin-Erdene Kh.

Teacher Faculty of Natural Science Expertise, Forensic Science Institute, University of Internal Affairs, Lieutenant Colonel

130

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ

LAW ENFORCEMENT EDUCATION STUDIES

РЕФЕРЕНЦИАЛЬНОСТЬ РЕЧЕВЫХ МОДЕЛЕЙ КАК ОСНОВА ДЛЯ АКАДЕМИЧЕСКОГО ЧТЕНИЯ

REFERENTIALITY OF SPEECH MODELS AS A BASIS FOR ACADEMIC READING

Шунякова Ольга Владимировна

Кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков, Уральский Юридический Институт Министерства Внутренних Дел России, Екатеринбург

Shuniakova O.V.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Russia, Yekaterinburg

135

ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН АХЛАГЧИЙН МЭРГЭЖЛИЙН СУРГАЛТ-ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ТӨВИЙН “ХОЛБООНЫ БАГА МЭРГЭЖИЛТЭН” БЭЛТГЭХ СУРГАЛТАД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

THE ANALYSIS OF THE JUNIOR SPECIALIST TRAINING COURSE OF THE SENIOR PROFESSIONAL TRAINING-PRODUCTION CENTER OF THE UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS

Н.Хүсэл

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн багш, дэслэгч

Khusel N.

Law and Social Science School University of internal affairs, lecturer

140

ЭРХ ЗҮЙ СУДЛАЛ

LEGAL STUDIES

ХҮНИЙ ЭРҮҮЛ АЮУЛГҮЙ ОРЧИНД АМЬДРАХ ЭРХИЙГ ҮНДСЭН ХУУЛИАР ХАМГААЛАХ НЬ

CONSTITUTIONAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS TO LIVE IN A HEALTHY ENVIRONMENT

Д.Бадамцэцэг

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн дэд хурандаа

Badamtsetseg D.

Senior lecturer at Common law faculty of Law and Social Science School, The UIA, police lieutenant colonel

148

АЖЛЫН ГҮЙЦЭТГЭЛД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ: ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ЖИШЭЭН ДЭЭР

154

А.ТЭМҮЖИН

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн магистрант, хошууч.

Temuġin A.

Master's student of the Executive Leadership Academy at University of Internal Affairs, Major

ЗОРИУЛАЛТЫН АЧИГЧ, ЧИРЭГЧ АВТО МАШИНААР ТЭЭВРИЙН ХЭРЭГСЭЛ ЗӨӨЖ ШИЛЖҮҮЛДЭГ КОМПАНИУДЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

166

М.Бат-Эрдэнэ

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Bat-Erdene M.

Graduate student, University of Internal Affairs, Police captain

ЗАХИРГААНЫ ДЕЛИКТ: ОЙЛГОЛТ, АЧ ХОЛБОГДОЛ

ADMINISTRATIVE DELICATE: DEFINITION AND SIGNIFICANCE

П.Тулга

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Аюулгүй байдал судлалын төвийн Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, докторант, цагдаагийн дэслэгч

Tulga P.

Ph.D student, Senior researcher-Teacher of the Center for Security Studies, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Police lieutenant

174

БАЙГУУЛЛАГЫН ИННОВАЦЫН УДИРДЛАГА

ORGANIZATIONAL INNOVATION MANAGEMENT

Д.Бадамдорж

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн магистрант, хошууч

Badamdorj D.

Master's student of the Executive Leadership Academy at the University of Internal Affairs, Major

Хураангуй: Байгууллагын инновацын удирдлагын онол нь шинэчлэл, шинэ үйл ажиллагаа, шинэ технологи, шинэ бүтээгдэхүүн болон шинэчлэлтэй байгууллагын хөгжил, ажил эрхлэгчид, ажилчид, харилцагчид, худалдаа, маркетинг, сурталчилгаа гэх мэт хэлбэрт хөгжлийн төлөвлөгөөнд зориулагддаг онол юм.

Инновацын удирдлага нь шинэчлэл, шинэ бүтээгдэхүүн, шинэ технологийн боловсруулалтанд хэрэглэгдэх технологийг судалж, танилцуулж, хэрэгжүүлэхэд тулгуурласан удирдлага бөгөөд энэхүү өгүүлэлээрээ Хил хамгаалах байгууллагын инновацын удирдлагын өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, цаашид хэрэгжүүлэх саналыг боловсруулахыг зорилоо.

Abstract: Organizational innovation management theory is a theory that focuses on innovation, new activities, new technologies, new products, innovative organizational development, business development plans, employees, customers, sales, marketing, advertising, and more. Innovation management is a management approach that involves researching, presenting, and implementing technologies for the development of innovation, new products, and new technologies. This article aims to analyze the current state of innovation management in the Border Protection Organization and develop proposals for further implementation.

Түлхүүр үг: Инновац, байгууллага, удирдлага, байгууллагын инновацын удирдлага

Keywords: Innovation, organization, management, organizational innovation management

Инновацын тухай ойлголт нь шинжлэх ухаан, техникийн хувьсгал өрнөн дэлхий нийтийн үйл явц болж эхэлсэн 1950-аад оны дунд үеэс бизнесийн үйл ажиллагаа, менежментийн нэг томоохон хэсэг болж бүрэлджээ. Өнөө үед инновацын үзэл баримтлалыг олон улсад хүлээн зөвшөөрөх болж инновацын соёл бүрэлдэн тогтож байна. Гэвч эдийн засгийн онол, практикт инновацын утга агуулгыг тодорхойлох асуудал нэг мөр болж бүрэн цэгцрээгүй байгаа юм. Инновацын мөн чанар, агуулгын талаар эрдэмтэн судлаачид, олон улсын байгууллагууд цөөнгүй судалгаа хийж, олон тодорхойлолтыг боловсруулжээ.

Байгууллагын инновацын удирдлага нь байгууллагын инновацын ажлыг удирдах, шинэчлэлтийн сонголтуудыг хийх, шинэ шинжээчдийн ажиллагааг зохицуулахад үнэн зөв төлөвлөж, шинэ технологийн төсөл боловсруулах зорилготой ажлуудад зориулагдана.

Инновацын удирдлагын онол арга зүй нь байгууллагын төлөвлөгөө, мэргэжлийн үнэлгээ, технологийн төгсөгчид, харилцагчид, байгууллагын хэмжээнд ашиглах санаа, шинэ шинжээчдийн түншлэлийн арга зүйн бүтээлүүд, шинэ үйл ажиллагааны технологи, шинэ сонголтууд зэрэг зарчимтай байдаг.

Орчин үеийн байгууллагын инновацын удирдлага нь дундаж ур чадварыг нэмэгдүүлэх, өөрчлөлтийг хөгжүүлэх, шинэлэг бүтээгдэхүүнийг санхүүгийн үйл ажиллагаагаар нэмэгдүүлэх, хариуцлага хүлээх болон бусад зүйлсийг үйл явцад орших замыг нэмэгдүүлэхэд оршиж байдаг.

Байгууллагын инновацын удирдлага

Байгууллагын инновацын удирдлагын талаар авч үзэхийн тулд юуны өмнө “Байгууллага” гэсэн нэр томъёоноос эхлэх нь зүйтэй.¹

Монгол хэлний тайлбар толь бичигт: Байгууллага-1. Албан газар: Захирааны

¹ Б.Баярсайхан. Монгол хэлний тайлбар толь. УБ., 2011. 108 дахь тал.

Хууль сахиулахуй

байгууллага (Засаг захиргааны үйл ажиллагаа эрхэлдэг алба), 2. Төрийн байгууллага (Төрийн захиргааны үйл ажиллагаа эрхэлдэг газар), 3. Албан байгууллага (Албан газар) гэж тайлбарласан байна.¹

Монгол Улсын хэмжээнд улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулах, удирдах үүрэг бүхий төрийн захиргааны байгууллага, түүний харьяа хилийн цэргийн анги, салбарыг "улсын хил хамгаалах байгууллага" гэж Монгол Улсын хилийн тухай хуульд томъёолсон байдаг.²

Менежер буюу удирдагч: Зохицуулах, удирдах ажил хийдэг хүн, Удирдан явуулагч, хөтлөгч, зааварлагч - *Аж төрлийг хөгжүүлэх бүхий л хэргийн удирдагч хөгжүүлэгч нь юм* гэж тайлбарласан байна.³

Ур чадвар гэж урлах эрдэм чадал гэсэн утгыг агуулсан байдаг.

Зохион байгуулалт болон удирдлагын салбарын тэргүүний онолчдын нэг Питер Друкер удирдлагыг дараах байдлаар тодорхойлжээ. "Удирдлага гэдэг нь зохион байгуулалтгүй бөөгнөрсөн хүмүүсийг үр ашигтай, бүтээмжтэй бүлэг болгон өөрчлөх үйл ажиллагааны онцгой хэлбэр юм" гэсэн бол Оросын философич, доктор И.Б.Новик "Удирдлага гэдэг бол системийг нарийн цэгцтэй байлгах, өөрөөр хэлбэл түүний тухайн орчинд үйлчлэх объектив зүй тогтолд тохируулж байх явдал гэж ерөнхий байдлаар нь тодорхойлж болно"⁴ гэжээ.

Удирдана гэдэг итгэл үнэмшил, үнэт зүйлс, ёс зүй, зан чанар, мэдлэг, чадвараараа удирдан манлайлж бусдыг зорьсондоо хүрэхэд нөлөөлөх процесс. Удирдлагын үйл явцыг хэрэгжүүлэгч гол субъект нь менежер буюу удирдагч (удирдах албан тушаалтан) юм. Өөрөөр хэлбэл бусад хүмүүсийн хүч, авъяас билгийг ашиглан, тэднийг зохион байгуулах, манлайлах, замаар өөрийн хүчнээс давсан их ажлыг хийх ур чадвартай хүнийг менежер гэж ойлгож болно.

Инновац

Инновацыг Монгол хэлний их тайлбар тольд Латин хэлний "innovates" буюу "шинэчлэх, өөрчлөх"⁵ гэсэн үгээс үүсэлтэй. Шинжлэх ухаан, технологийн үйл ажиллагааны үр дүнд бий болсон эдийн

засаг, нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор ашиглаж болохуйц оюуны бүтээлийг баялаг болгон хувиргах цогц үйл явц. Инновацыг Монгол хэлнээ орчуулбал "шинэчлэл буюу шинэ зүйлийг нэвтрүүлэх"⁶

Оксфордын толь бичигт *"Тоогтсон аливаа зүйлд өөрчлөлт оруулах, ялангуяа шинэ арга, санаа, бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх"*

Webster толь бичигт инновацыг "шинэ зүйлийг нэвтрүүлэх"⁷ гэж л хэлдэг. Инновац гарал үүслээрээ цэвэр эдийн засгийн ойлголт биш боловч 1930-аад оноос Австрийн эдийн засагч И.Шумпетер инновацыг системийн үнэ цэнийг өөрчилдөг болох талаас эдийн засгийн ухаанд анх хэрэглэжээ (Кулагин, 2004). Эдийн засгийн ухаанд инновацыг хэрэглэгч болон үйлдвэрлэгчийн үнэ цэнийг өсгөдөг гэж үздэг. Үүнээс гадна инновац нь бизнес, аж ахуй эрхлэлт, дизайн, технологи, социологи, инженерингийн ухаанд чухал судлагдахуун болдог.

Харин орчин үеийн агуулгаар нь авч үзвэл судлаачдын тэмдэглэснээр шинэ зүйлд оруулсан хөрөнгө оруулалт "investment in novation" гэсэн утга агуулгатай байж болох талтай ч өргөн утгаар авч үзвэл "бүтээлч шинэчлэл" буюу өрсөлдөх давуу талыг олж авахад чиглэсэн шинэ хэрэгтэй мэдлэгээс бий болгосон арилжааны зүйл (бүтээгдэхүүн, технологи, процесс, маркетинг, зохион байгуулалтын шинэ арга г.м) хэмээн тайлбарлаж болно.

Инновацын мөн чанар агуулгыг тодорхойлоход түүний эх сурвалж болох мэдлэгээс ангид авч үзэх боломжгүй юм. Шинэ ба шинэчилсэн бүтээгдэхүүн, технологи, ажил үйлчилгээ нь аяндаа бий болдоггүй ямагт шинэ мэдлэг, шинэ санааны үр дүн түүний биелэл байдаг. Тийм ч учраас аливаа инновац нь шинэ мэдлэгт суурилдаг, мэдлэг нь инновацын эх үүсвэр буюу эхлэлийн цэг юм.

Эдийн засгийн онол, практикт сүүлийн жилүүдэд инновацыг үндэсний эдийн засгийн өсөлт, хөгжил, өрсөлдөх чадварт нөлөөлөх үндсэн хүчин зүйл, мэдлэгийн эдийн засгийн гол цөм хэмээн нийтээр хүлээн зөвшөөрөх болсон билээ.⁸

¹ Б.Одбаатар. Байгууллагын удирдлага, онол арга зүй. УБ., 2016. 7 дахь тал.

² Монгол Улсын хилийн тухай хууль 2016.

³ Монгол хэлний их тайлбар толь.

⁴ П.Увш, Ц.Хэрлэн, Байгууллагын зан төлөв. УБ., 2010., 159 дэх тал.

⁵ <http://khural.mn/n/86808>

⁶ Цэвэл.Я. "Монгол хэлний тайлбар толь", Улаанбаатар, 1966 он

⁷ <https://www.merriam-webster.com/>

⁸ <https://www.weforum.org/2015>.

Инновацийн удирдлага нь бизнесийн төлөвлөгөө, хөгжлийн бодлогын төлөвлөгөөг харьцуулах, боловсруулалтыг санхүүжүүлэх, үр дүнгийн боловсруулах зэрэг арга зүйн томоохон чиглэлээр хийгдэнэ. Инновацийн удирдлага нь үйл ажиллагааны туршлага, бүтээгдэхүүний боловсруулалт, харилцан ярилцлагын үйл ажиллагааг шинжилгээ, өөрчлөхөөр тогтоож, шинээр санаа, шийдэл, бүтээгдэхүүний төлөвлөгөөг боловсруулах зэрэг үйл ажиллагаануудыг тасралтгүй явуулахад оршино.

Манай орны хувьд инновацийн асуудлыг хууль эрх зүйн хүрээнд томъёолох эхлэл 2006 оноос тавигдсан бөгөөд 2012 онд баталсан Монгол Улсын Инновацийн тухай" хуулийн 3 дугаар зүйлд "...инновац гэж шинэ мэдлэгийг баялаг болгон хувиргах үйл явцыг хэлнэ..." гэж хуульчилсан байна (УИХ. 2012). Судалгаа бүтээлүүдэд *инновацийг* гурван үндсэн хандлагаар, тухайлбал нэгд *инновац* бол бүтээлч үйл ажиллагааны үр дүн; хоёрт аливаа шинэ зүйлийг нэвтрүүлэх, хүний оюуны бүтээлийг ашиглах процесс; гуравт шинэ арга, хэрэгсэл, систем хэмээн авч үзжээ.

Тухайлбал 1993 оны Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа хөгжлийн байгууллага (OECD)-аас гаргасан Фраскатын удирдамжинд *инновацийг* "...шинэ ба шинэчилсэн бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нэвтрүүлэх, технологийн процессыг боловсронгуй болгох, нийгмийн үйлчилгээг сайжруулах чиглэлээр явуулсан үйл ажиллагааны эцсийн үр дүн..." гэж тодорхойлсон бол 1996 оны мөн байгууллагаас гаргасан Ослогийн удирдамжинд "...технологийн хувьд цоо шинэ эсвэл сайжруулсан бүтээгдэхүүн процессыг зах зээлд нэвтрүүлэхийг *инновац*..." гэж тодорхойлжээ. (OECD/Eurostat, 1997; OECD, 1994).

Хамгийн сүүлд 2005 оны Ослогийн удирдамжид "Компани, бизнесийн практик, гадаад орчинд нэвтрүүлсэн шинэ буюу шинэчилсэн бүтээгдэхүүн (бараа, үйлчилгээ) процесс, шинэ маркетингийн болон зохион байгуулалтын арга хэлбэрийг *инновац* гэнэ. *Инновац* нь байгууллагын бүтээгдэхүүн болон бизнесийн чиг үүргүүдийг сайжруулахад чиглэсэн нягт нямбай төлөвлөсөн үйл ажиллагааны үр дүн юм" гэж тодорхойлсон нь өргөн хүрээг

хамарсан цогц шинжтэй болсон (OECD/Eurostat, 2005).

Харвардын их сургуулийн профессор П.Друкер "*Инновац* нь бизнес эрхлэгчийн хувьд өөр шинэ бизнес буюу үйлчилгээг бий болгох боломжийг ашиглах онцгой арга хэрэгсэл мөн. Энэ нь шинжлэх ухаанч байх, суралцах чадвартай байх, амьдралд хэрэгжүүлж чаддаг байх тухай асуудал юм" гэж авч үзсэн. (Drucker, 1993). Оросын эрдэмтэн Р.А.Фатхудинов "...*инновац* нь эдийн засаг, нийгэм, экологи болон шинжлэх ухаан-технологийн хувьд үр дүнд хүрэхүйцээр удирдлагын объектыг өөрчлөх чиглэлээр хэрэгжүүлсэн шинэчлэлийн үйл ажиллагааны эцсийн үр дүн..." гэсэн бол Америкийн эрдэмтэн П.Тротт *инновацийг* "...аливаа шинэ зүйл (бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ, технологи, удирдлагын арга барил г.м)-ийг бий болгоход чиглэсэн, харьцангуй бие даасан хэд хэдэн үйл ажиллагааг багтаасан шинэ мэдлэгийг биежүүлэх цогц процесс..." гэж тодорхойлсон байна. (Trott, 2008; Фатхудинов, 2004). Судалгаанаас *инновац* нь өргөн хүрээг хамарсан, тодорхой шалгууруудаар тодорхойлогддог нэр томъёо болох нь харагдаж байна. Эдийн засгийн онол, практикт *инновацийг* тодорхойлж байгаа дээрхи хандлагуудыг судалсны үндсэн дээр байгууллагын түвшинд *инновацийн* агуулгыг Ослогийн удирдамжид тусгасан үр дүнгийн хандлагаар дараах байдлаар тодорхойлж, авч үзэх нь илүү оновчтой хэмээн үзсэн болно. Үүнд:

"*Байгууллага, бизнесийн практик, гадаад орчинд нэвтрүүлсэн шинэ ба шинэчилсэн бүтээгдэхүүн (бараа, үйлчилгээ), процесс, маркетингийн болон зохион байгуулалтын шийдлийг инновац гэнэ.*"

Энэхүү тодорхойлолтыг задлан шинжилж үзэхэд мэдлэгийн түвшнээс хамааруулан *инновацийг* суурь (radical) ба сайжруулсан (incremental) гэж ангилах бөгөөд байгууллагын хүрээнд гол төлөв дөрвөн төрөл (бүтээгдэхүүн, процесс, маркетинг, зохион байгуулалт)-ийн *инновацийг* бий болгодог байна.

Инновацийн удирдлага (ИУ) бол технологи болон зохион байгуулалтын шинэ санаа, шинжлэх ухааны шинэ мэдлэгийг удирдах ажилдаа хэрэглэхэд оршино.¹

Орчин үеийн үе шатанд *инновацийн*

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

¹ В.И.Аверченков, Е.Е.Ваинмер. *Инновацийг удирдахуй*. УБ., 2014. 10 дахь тал

ᠬᠤᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠨᠢᠷᠳᠤᠯᠠᠭ᠎ᠠ

удирдлага бол үндсэндээ дараах асуудлуудыг шийдвэрлэхэд чиглэгдсэн байдаг. Үүнд:

1. Инновацийн (төслийг эзлэн авах) утга санааг эрж хайх

❖ зах зээлийг (дотоод болон гадаад) шинжлэн судлах;

❖ хөрөнгө оруулалтыг санал болгохуйц, мэдээллийн банкныг байгуулах;

❖ бүс нутгийн болон салбар хоорондын зорилтыг хайх;

2. Судалгааны зохион байгуулалт

❖ санхүүжүүлэх аргыг хайх, үүний дотор мөнгөн хөрөнгийг буцаахтай холбогдсон хөрөнгө оруулалтын төсөл;

❖ эдийн засгийн харилцааны шинэ механизмыг боловсруулах;

❖ даатгалын (эрсдэлийн) сан байгуулах;

3. Зохион бүтээх-технологийн төслийг зохион байгуулах;

❖ үйлдвэрлэлийн бодит нөхцөлөөс хөндийрсөн төсөл зохион бүтээгчдийг ойртуулах;

❖ САД-CAM системийг өргөжүүлж ашиглах;

4. Үйлдвэрлэлийн хүрэн дэх түншүүдийг эрж хайх

❖ инновацийн замыг ухамсарлуулан ойлгуулахад үйлдвэрийн газруудыг бэлтгэх;

❖ үйлдвэрлэлийн техникийн баазыг хангах;

❖ найдвартай системийг бий болгох замаар чанарын өндөр түвшинд хүрэх;

❖ шинжлэх ухааны багтаамж бүхий бүтээгдэхүүн болон ажиллагаанд чиглүүлэх;

❖ шинэ үйлдвэрийн газрыг, үүний дотор бүрэлдэхүүнд нь шинжлэх ухааны болон боловсрол олгох байгууллага байгуулах;

5. Хөрөнгө оруулагчийг хайх

❖ баталгаа олгох;

❖ хөрөнгө оруулагчидтай ажиллах шинжлэх ухааны ажилтнуудыг бэлтгэх;

❖ бизнес-төлөвлөгөө

боловсруулахад сургах;

6. Маркетингийн судалгааг эрчимжүүлэх;

❖ үзэсгэлэн болон яармагт оролцуулах;

❖ рекламыг зохион байгуулах;

❖ маркетингийн судалгаа явуулахын тулд тусгай группийг байгуулах;

7. Боловсон хүчнийг бэлтгэх

❖ тодорхой төслүүдэд оролцуулахаар оюутнуудыг хувиар нь бэлтгүүлэх;

❖ үйлдвэрийн газруудад зориулж инженер боловсон хүчнүүдийг дахин бэлтгэх;

❖ мэргэжил болон мэргэжилтнүүдийн (маркетинг, инновацийн удирдлага, төслийн үйл ажиллагааны менежмент, хөрөнгө оруулалтын төлөвлөлт) шинэ чиглэлийн журмыг бүрэлдүүлэх.

8. Инновацийг удирдах бүх үе шатуудад компьютероор дэмжлэг үзүүлэх.

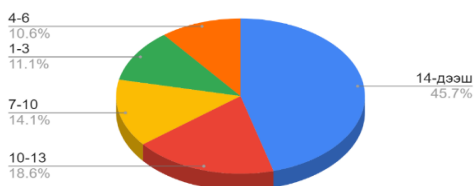
Инновацийг удирдах үндсэн зорилго бол удирдлага ба зохион байгуулалтын адил аргуудын тусламжтайгаар шинжлэх ухаан, техникийн нэгдлийг ханган, түүний тоо болон чанарыг өөрчлөн, аливаа түвшинд инновацийн ажиллагааг удирдан, үйлдвэрлэл болон хэрэглээ, өөрөөр хэлбэл нийгмийн хэрэгцээг инновацийн бүтээгдэхүүнээр хангахад оршино.

Хил хамгаалах байгууллагын инновацийн удирдлагад хийсэн судалгаа

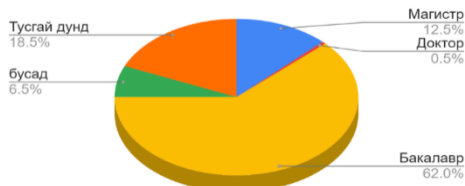
Хил хамгаалах байгууллагын албан хаагчдаас түүвэрлэн албан тушаалтнуудын нас, боловсрол, ажилласан жилийн судалгааг 212 хүнээс авлаа.

Зураг 1. Судалгаанд хамрагсдын ажилласан жил, боловсрол

Тухайн байгууллагад ажилласан жил

Боловсролын зэрэг

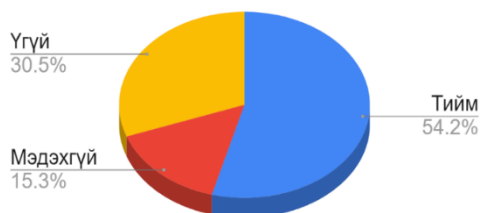

Эх сурвалж: Судалгааны ажлын асуулга

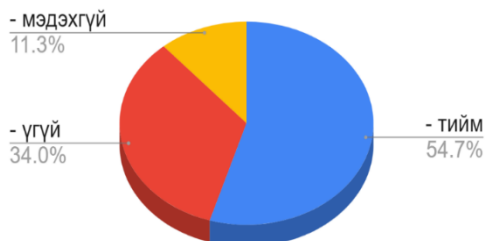
Хил хамгаалах байгууллагын дүн шинжилгээ хийсэн санал асуулгын инновацын удирдлагын өнөөгийн байдалд хүрээнд:

Зураг 2. Судалгаанд хамрагсдын инновацын талаарх мэдлэг

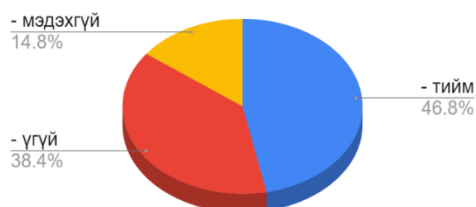
Та инновацын талаар мэдэх үү?

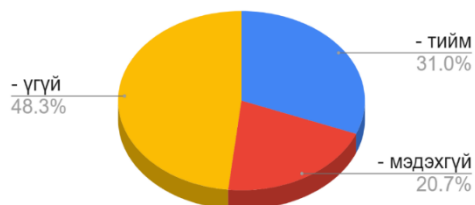
Та "шинэ мэдлэг"-ийн талаар мэдэх үү?

Та "инновацийн үйл ажиллагаа"-ны талаар мэдэх үү?

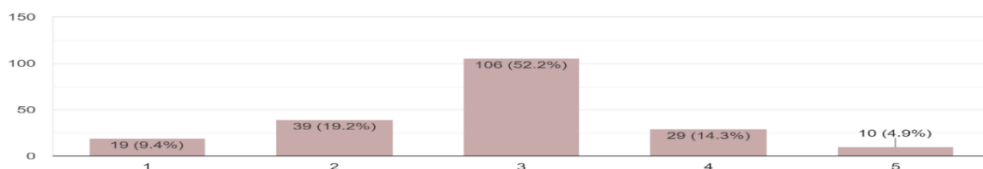
Та "инновацийн төсөл"-ийн талаар мэдэх үү?

Эх сурвалж: Судалгааны ажлын асуулга

Зураг 3. Хил хамгаалах байгууллагын инновацын удирдлагын талаарх дүгнэлт

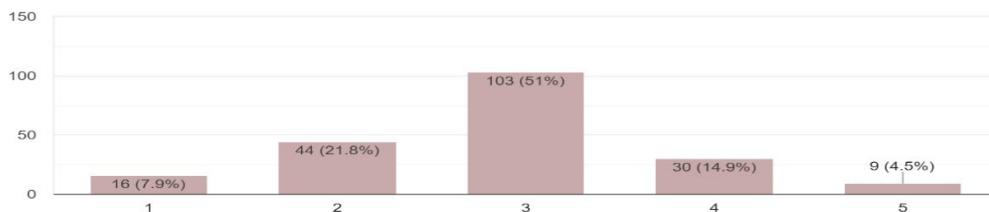
6. Та Хил хамгаалах байгууллагын инновацын удирдлагын өнөөгийн байдлыг хэрхэн дүгнэж байна вэ?
203 responses

Эх сурвалж: Судалгааны ажлын асуулга

Зураг 4. Хил хамгаалах байгууллагад инновацыг нэвтрүүлж буй байдал

7. Та Хил хамгаалах байгууллагад инновацыг нэвтрүүлж буй өнөөгийн байдлыг хэрхэн дүгнэж байна вэ?
202 responses

Эх сурвалж: Судалгааны ажлын асуулга

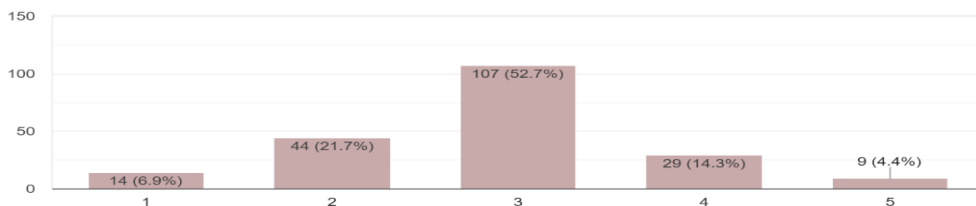

МОНГОЛЫН ИРГЭДНИЙ
ХАМГААЛАХ ЯАМ

Зураг 5. Хил хамгаалах байгууллагад инновацыг нэвтрүүлж буй байдал

8. Та Хил хамгаалах байгууллагын инновацын удирдлагын үйл ажиллагааг хэрхэн дүгнэж байна вэ?

203 responses

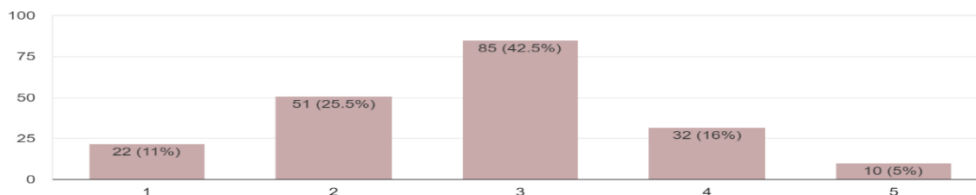

Эх сурвалж: Судалгааны ажлын асуулга

Зураг 6. Хил хамгаалах байгууллагад инновацыг нэвтрүүлэх талаар ажиллаж буй байдал.

9. Танай байгууллага инновацыг нэвтрүүлэх талаар хэр их ажилладаг вэ?

200 responses

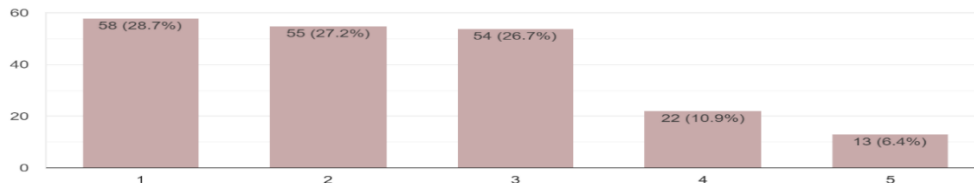

Эх сурвалж: Судалгааны ажлын асуулга

Зураг 7. Хил хамгаалах байгууллагад шинэ санал санаачлага хэрэгжиж буй байдал

11. Таны гаргасан санал, санаачлага хэрэгжиж байсан уу?

202 responses

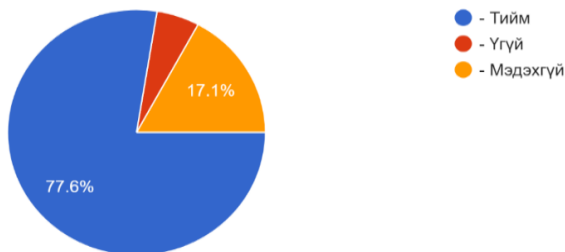

Эх сурвалж: Судалгааны ажлын асуулга

Зураг 8. Хил хамгаалах байгууллагад инновацыг хөгжүүлэх боломжтой эсэх

13. Хил хамгаалах байгууллага инновацыг хөгжүүлэх боломжтой юу?

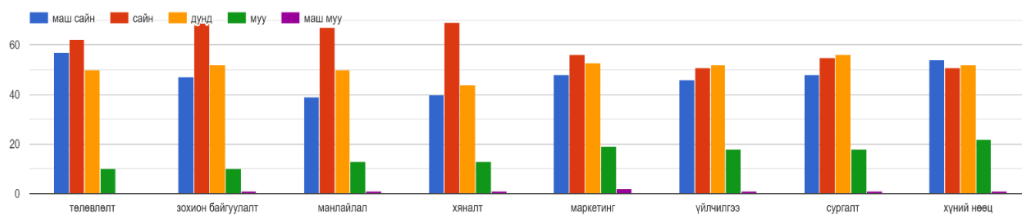
205 responses

Эх сурвалж: Судалгааны ажлын асуулга

Зураг 9. Хил хамгаалах байгууллагад инновацын удирдлагын чиг үүргүүд хэрэгжих эсэх

17. Хил хамгаалах байгууллагын инновацын удирдлагын доорх чиг үүргүүдээс Та алиг нь илүү хөгжүүлэх нь зүйтэй гэж үзэж байна вэ?

Дүгнэлт: Дээрх судалгаанаас дүгнэхэд Хил хамгаалах байгууллагын офицеруудын хэмжээнд хил хамгаалах байгууллагын инновацын удирдлагын талаар нэгдмэл ойлголт тааруу, алба хаагчид инновацын удирдлагын түвшинг дундаж байна гэж үзсэн. Удирдах болон гүйцэтгэх албан тушаалтнууд дундаж насжилт 3-өөс дээш, ажилласан жил 14-өөс дээш жил байгаа нь харьцангуй ажлын туршлагатай, албан тушаалтнуудын 75 хувь дээд боловсролтой байгаа нь боловсролын зэрэг харьцангуй өндөр байгааг харуулж байна.

Инновац, инновацын үйл ажиллагааны талаар 54.2 хувь нь мэднэ, 45.8 хувь нь мэдэхгүй гэсэн нь боловсролын талаар өндөр байгаа боловч үндсэн инновацын талаарх мэдлэгт анхаарах шаардлагатай байна.

Хил хамгаалах байгууллагын инновацын удирдлагын өнөөгийн байдлыг 52.7 хувь нь дундаж гэж үзсэн бол 29.7 хувь нь хангалтгүй, сайн, маш сайн гэж 19.2 хувь нь хариулсан нь энэ талаарх ажил хангалтгүй зохион байгуулагдаж буйг илэрхийлсэн. Байгууллагад инновацын удирдлагын оновчтой загварыг нэвтрүүлэх нь нэн чухал бөгөөд үүний тулд байгууллагын түвшинд инновац, түүний процесс, инновацын удирдлага түүний тогтолцоотой холбоотой гол ойлголт, категориудын мөн чанар, агуулгыг судалж ойлгох шаардлагатай байна.

Санал асуулгаас үзэхэд инновацын мөн чанар, агуулгыг тодорхойлох асуудал онол, практикийн хувьд нэг мөр болж шийдэгдээгүй байна.

Инновацын онолын чиг хандлагын хүрээнд хийсэн судалгааны үр дүнд байгууллагын инновацын удирдлагын тогтолцоог бүрдүүлэхдээ нээлттэй инновацын чиг хандлага, нөхцөл байдлын

Эх сурвалж: Судалгааны ажлын асуулга болон системийн чиг хандлагад тулгуурлан авч үзэх нь зүйтэй хэмээн үзсэн болно.

Санал: 1.Хил хамгаалах байгууллагад инновацын удирдлагыг нэвтрүүлэх;

2.Инновацын удирдлагын процесс, стратеги, зохион байгуулалт, манлайлал ба соёл, хүмүүс гэсэн 5 бүрдэл хэсгийг Хил хамгаалах байгууллагын инновацын удирдлагад нэвтрүүлэх;

3.Инновацын үйл ажиллагааны үр дүнг дээшлүүлэхийн тулд байгууллагад инновацын удирдлагын үр ашигтай тогтолцоог бүрдүүлэх зэрэг болно.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын хилийн тухай хууль 2016.
2. Монгол хэлний их тайлбар толь.
3. В.И.Аверченков, Е.Е.Ваинмер. Инновацыг удирдахуй. УБ., 2014 он.
4. Б.Батсайхан.Менежментийн үндэс.,УБ,1998 он.
5. Ц.Цэрэндорж. Бидний менежмент УБ.,2010 он.
6. П.Увш, Ц.Хэрлэн, Байгууллагын зан төлөв. УБ., 2010 он.
7. Б.Баярсайхан. Монгол хэлний тайлбар толь. УБ., 2011 он.
8. Б.Одбаатар. Байгууллагын удирдлага, онол арга зүй. УБ., 2016 он.
9. Г.Дагважамц. Менежмент., УБ, 2013 он.
10. Ц.Цэрэндорж. Бидний менежмент., УБ, 2010 он
11. Я.Цэвэл Монгол хэлний тайлбар толь., УБ., 1966 он
12. Хилчин сэтгүүл. УБ., 2014.он
13. www.Legalinfo.com/
14. www.psychology.about.com/
15. www.khural.mn/n/86808
16. www.merriam-webster.com/
17. www.weforum.org/2015.
18. www.weforum.org/2017

ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН АЛБАНЫ УДИРДАХ АЖИЛТНЫ МАНЛАЙЛАЛ

LEADERSHIP OF THE ADMINISTRATIVE OFFICER OF EMERGENCY MANAGEMENT AGENCY

დოქტორი ივანე ბერიძე

Б.Ганзагас

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, ахлах дэслэгч

Ganzagas B.

Researcher, Disaster Studies Center, Integrated Scientific Research Institute, University of Internal Affairs. Senior Lieutenant

С.Мөнгөншагай

ДХИС-ийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн Онцгой байдлын албаны тэнхимийн багш, ахмад

Mungunshagai S.

Teacher of The Department of Emergency Services of The Senior Professional Training and Production Center, University of Internal Affairs, Captain

Хураангуй: Алба хаагчийг албандаа татагдах албаараа бахархах хандлагын нэг хүчин зүйл бол удирдлагын харилцаа хандлага байдаг ба сэтгэлтэй зүтгэлтэй алба хаагч байгууллагын үнэт зүйл юм. Удирдлага алба хаагчийн хоорондын харилцаа гэдэг бол байгууллагын оршин тогтнохын үндэс гэж тодорхойлж болох юм.

Abstract: One of the factors that make an employee feel proud of his/her service is the attitude of the management and the values of a dedicated service organization. The relationship between management and employees can be defined as the basis of the organization's existence.

Түлхүүр үг: Удирдагч, манлайлал, удирдагчийн ёс зүй, удирдлагын арга барил, онцгой байдал, ангийн захирагч, салааны захирагч

Key words: leader, leadership, leadership ethics, management style, exceptionality, class manager, branch manager

Удирдагч, манлайлал, удирдахуйн арга барил, удирдагчийн ёс зүй гэдэг үгнүүд хоорондоо харилцан уялдаа холбоо хамаарал бүхий утга агуулгыг илэрхийлж байдаг. Удирдагчийн талаарх онолууд нь өнгөрсөн зуунаас эхлэлтэй бөгөөд 1940-1960 оны хооронд зан үйлийн хандлага ноёлох байр суурьтай байсан. Харин 1960 оны сүүл үе 1980 оны эхэн үеэс удирдагчийн нөлөөнд орчин чухал гэж үзэж эхэлсэн.¹

Социологич Макс Вебер үзэхдээ удирдагчид алсын хараа болон харизм хэрэгтэй гэжээ. Ренсис Лайкерт удирдлагын арга барилын загварыг гаргасан байна.

Дарангуйлан захирагч: Хувийн сонирхлыг хамгаалан ганцаар удирдах арга барил давамгайлдаг. Ийм удирдагч хэмжээгүй эрх бүхий автокрэт шинжтэй бөгөөд бусдад үл итгэж, ганцаар удирдан захирах сонирхолтой байдаг. Шийдвэр гаргах бүх эрх мэдлийг өөртөө төвлөрүүлж, зөвхөн дээрээс доош чиглэсэн харилцааг голлон хэрэглэдэг. *Найрсаг захирагч:*

Найрсаг байдлаар ганцаар удирдах арга барил давамгайлдаг. Байгууллагын бодлого, шийдвэрт хатуу хяналт тавих боловч хааяа доороос дээш чиглэсэн харьцааг зөвшөөрч шийдвэр гаргах эрхийг мэдлийг ажилчдад олгодог.

Хамтран зөвлөгч: Зөвлөлдөн удирдах арга барилаар ажилладаг. Ажиллагсдынхаа санаа бодлыг сонсож, түүнийг өөрийн үйл ажиллагаандаа бүтээлчээр ашиглах бөгөөд дээш, доош чиглэсэн харьцааг хослуулж хэрэглэнэ. Бүх түвшний шийдвэр гаргах үйл явцад доод тушаалтны ажилчдыг оролцох боломж олгодог.

Оролцоонд тулгуурласан удирдагч: Бүх гишүүдийн оролцоотойгоор хамтаар удирдах зарчмыг удирдлагын гол арга болгодог. Ийм учраас хамт олондоо бүрэн итгэл хүлээлгэн ажилладаг. Ийм арга барил нь удирдлага ба хамт олны бүх гишүүдийн нийтлэг ашиг сонирхлыг хангаж, харилцан

¹ Bryman, 1993

бие биеэ ойлголцох, тусалж дэмжих бололцоог бий болгоно гэж үздэг.²

Манлайллын онол 19 дүгээр зууны төгсгөл, 20 дугаар зууны эхэн үеэс эрчимтэй хөгжжээ. Эхэн үеийн онолууд манлайлагч хүнийг бусдаас ялгаруулдаг зан чанарын тухай голчлон авч үздэг байсан бол дараа дараачийн онолууд нь нөхцөл байдал, ур чадвар зэрэг өөр хувьсагчдын талаар судлах болжээ. “Тодорхой сэдэл, зорилготой хүн бусадтай өрсөлдөх буюу зөрчилдөх үедээ байгууламж, улс төр, сэтгэл зүйн болон бусад нөөцөө ашиглан дагалдагчдынхаа сэдлийг сэргээж, оролцуулж, хүсэл зоригийг нь хангахыг манлайлал гэнэ.”³

Удирдлагын ёс зүй нь хүмүүстэй харьцах харилцааны хэлбэр, тэдгээрт үзүүлж буй хүндэтгэл зэрэг уур амьсгалд таатай нөхцөл бүрдүүлэх, харилцан бие биеэ ойлгох хэлбэр, дүрмийн цогц гэж үздэг байна.

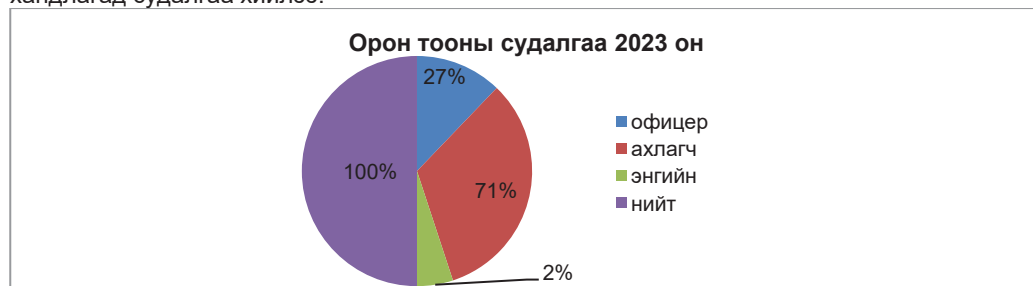
Хүн удирдаж буй удирдагч та ирээдүйгээ хир хол харж, хэрэгтэй хүмүүстэй баг болж ажиллаж, сайн удирдагчийг төрүүлж, тэднээр багаа удирдуулна төдий хэмжээгээр амжилт бий болдог. Ингэхийн тулд та өөрөө маш сайн удирдагч болсон байх ёстойг мартаж болохгүй.

Судлаач миний зүгээс төрийн тусгай чиг үүргийн байгууллагын алба хаагч нарын дунд анхаарал татаж байгаа шилжилт хөдөлгөөн, хүний нөөцийн дутагдал үүсэж болох үндэслэл байгаа эсэх, байгаа бол удирдлага алба хаагч нарын харилцаа нөлөөлөх хүчин зүйлийн нэг байж болох эсэхийг тодорхойлох зорилгоор Нийслэлийн онцгой байдлын байгууллагын Гал түймэр унтраах, аврах ангиудыг сонгон авч удирдахуйн арга барил, удирдлагын манлайлал, ёс зүй, алба хаагчдын харилцаа хандлагад судалгаа хийлээ.

Ангийн дарга, салааны захирагчийн манлайлал

Орчин цагийн Онцгой байдлын байгууллага нь 20 жилийн өмнө буюу 2003 онд эх орон, ард түмнийхээ амар амгалан, аюулгүй байдлын төлөө зүтгэж ирсэн Гал түймэртэй тэмцэх байгууллага, Иргэний хамгаалалтын байгууллага, Улсын нөөцийн байгууллага нэгдэж, гамшгаас хамгаалах нэгдсэн тогтолцоонд шилжсэнээр эхэлсэн түүхтэй. Эх орон, ард түмнээ гамшгийн аюул, эрсдэлээс хамгаалахын төлөө алтан амиа зориулах тангарагтай, нэр хүнд, сахилга бат, ажил үйлсээрээ үлгэр дуурайл үзүүлж байдаг алба хаагчдаараа Монголын ард түмэн, төр, засаг үргэлж бахархдаг бөгөөд “Энх цагийн эгэл баатрууд”, “Аврагчийн гараас амьдрал цэцэглэдэг” хэмээн хүндэтгэн хайрладаг билээ. Онцгой байдлын байгууллагын удирдлагын тогтолцоо, хууль эрх зүйн орчныг бий болгох, техник, тоног төхөөрөмжийн хангалт, хүчин чадлыг сайжруулах, алба хаагчдын мэргэжлийн ур чадварыг нэмэгдүүлэхэд төр тодорхой хүрээнд анхаарал хандуулан ирсэн.

Онцгой байдлын албанд 2022 оны жилийн эцсийн байдлаар нийт ажиллаж байгаа алба хаагчдын 27 хувь офицер нь, 71 хувь нь ахлагч бүрэлдэхүүн, 2 хувь нь энгийн алба хаагч ажиллаж байна. Байгууллагын төрийн тусгай албан хаагчийг Онцгой байдлын ерөнхий газрын дарга, харин төрийн үйлчилгээний албан хаагчийг Онцгой байдлын ерөнхий газрын даргын эрх шилжүүлсний дагуу тухайн анги байгууллагын дарга албан хаагчийг томилж, чөлөөлж байна. Иймд хүний нөөцийн судалгааг төрийн тусгай албан хаагчийн хүрээнд авч үзлээ. Орон тооны судалгааг 1 дүгээр зурагт харьцуулан үзүүлээ.

Зураг 1. Орон тооны судалгаа⁴

² <http://www.etd.lib.metu.edu.tr>

³ Burns, 1978

⁴ ОБЕГ-ын үйл ажиллагааны тайлан, 2022.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ ᠤ᠋ᠳᠢᠷᠳᠠᠭ᠎ᠠ

Эдгээр бага мэргэжилтнийг өдөр тутмын удирдлагаар хангаж, албыг газар орон дээр зохион байгуулж байдаг онцгой байдлын албаны ангийн захирагч, салааны захирагч нарын манлайллын талаар дараах байдлаар судаллаа.

Судалгааг Нийслэлийн Онцгой байдлын байгууллагын хүрээний ангиудын ангийн дарга, салааны захирагч нараас хэд хэдэн цогц асуумжаар судалгааг гаргасан.

Судалгаагаар:

Хүснэгт 1. Судалгаанд хамрагдсан удирдах албан тушаалтны харилцааны үр чадварын байдал

Үзүүлэлт		Давтамж	Хувь	Хүчинтэй хувь	Нийт хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	маш сайн	30	29.1	29.1	29.1
	сайн	67	65.0	65.0	94.2
	дунд	6	5.8	5.8	100.0
	Total	103	100.0	100.0	

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Энэхүү судалгааны “Харилцааны үр чадвар” асуултад Онцгой байдлын байгууллагад ажиллаж байгаа удирдах албан тушаалд ажиллаж байгаа 103 оролцогчоос 30 албан хаагч буюу 29,1 хувь нь маш сайн, 67 албан хаагч буюу 65,0 хувь нь сайн, 6 албан хаагч буюу 5,8 хувь нь дунд гэсэн үнэлгээтэй гарч байна.

Хүснэгт 2. Судалгаанд хамрагдсан удирдах албан тушаалтны шийдвэр гаргах үр чадварын байдал

Үзүүлэлт		Давтамж	Хувь	Хүчинтэй хувь	Нийт хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	маш сайн	33	32.0	32.0	32.0
	сайн	60	58.3	58.3	90.3
	дунд	9	8.7	8.7	99.0
	бага	1	1.0	1.0	100.0
	Total	103	100.0	100.0	

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Энэхүү судалгааны 2 дахь асуулт “Шийдвэр гаргах үр чадвар” Онцгой байдлын байгууллагад ажиллаж байгаа удирдах албан тушаалд ажиллаж байгаа 103 оролцогчоос 33 албан хаагч буюу 32,0 хувь нь маш сайн, 60 албан хаагч буюу 58,3 хувь нь сайн, 9 албан хаагч буюу 8,7 хувь нь дунд, 1 албан хаагч буюу 1,0 хувь бага гэсэн үнэлгээтэй гарч байна.

Хүснэгт 3. Судалгаанд хамрагдсан удирдах албан тушаалтны үлгэрлэн манлайлах чадварын байдал

Үзүүлэлт		Давтамж	Хувь	Хүчинтэй хувь	Нийт хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	маш сайн	34	33.0	33.0	33.0
	сайн	59	57.3	57.3	90.3
	дунд	10	9.7	9.7	100.0
	Total	103	100.0	100.0	

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Энэхүү судалгааны 3 дахь асуулт “Үлгэрлэн манлайлах чадвар” Онцгой байдлын байгууллагад ажиллаж байгаа удирдах албан тушаалд ажиллаж байгаа 103 оролцогчоос 34 албан хаагч буюу 33,0 хувь нь маш сайн, 59 албан хаагч буюу 57,3 хувь нь сайн, 10 албан хаагч буюу 9,7 хувь нь дунд үнэлгээтэй гарч байна.

Хүснэгт 4. Судалгаанд хамрагдсан удирдах албан тушаалтны алба хаагчдыг идэвхжүүлэх чадварын байдал

Үзүүлэлт		Давтамж	Хувь	Хүчинтэй хувь	Нийт хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	маш сайн	32	31.1	31.4	31.4
	сайн	61	59.2	59.8	91.2
	дунд	8	7.8	7.8	99.0
	бага	1	1.0	1.0	100.0

	Нийт	102	99.0	100.0	
Хариулаагүй	Систем	1	1.0		
	Нийт	103	100.0		

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Энэхүү судалгааны 4 дэх асуулт “Алба хаагчдыг идэвхжүүлэх чадвар” Онцгой байдлын байгууллагад ажиллаж байгаа удирдах албан тушаалд ажиллаж байгаа 103 оролцогчоос 32 албан хаагч буюу 31,1 хувь нь маш сайн, 61 албан хаагч буюу 59,2 хувь нь сайн, 8 албан хаагч буюу 7,8 хувь нь дунд, 1 албан хаагч буюу 1,0 хувь нь бага, 1 албан хаагч хариулаагүй буюу 1.0 хувь гэсэн үнэлгээтэй гарч байна.

Хүснэгт 5. Судалгаанд хамрагдсан удирдах албан тушаалтны бусдад нөлөөлөх чадварын байдал

Үзүүлэлт	Давтамж	Хувь	Хүчинтэй хувь	Нийт хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	маш сайн	36	35.0	35.0
	сайн	64	62.1	97.1
	дунд	2	1.9	99.0
	бага	1	1.0	100.0
	Нийт	103	100.0	100.0

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Энэхүү судалгааны 5 дахь асуулт “Бусдад нөлөөлөх чадвар” Онцгой байдлын байгууллагад ажиллаж байгаа удирдах албан тушаалд ажиллаж байгаа 103 оролцогчоос 36 албан хаагч буюу 35,0 хувь нь маш сайн, 64 албан хаагч буюу 62,1 хувь нь сайн, 2 албан хаагч буюу 1,9 хувь нь дунд, 1 албан хаагч буюу 1,0 хувь нь бага гэсэн үнэлгээтэй гарч байна.

Алба хаагчийг албандаа татагдах, албаараа бахархах хандлагын нэг чухал хүчин зүйл бол удирдлагын харилцаа хандлага байдаг ба сэтгэлтэй зүтгэлтэй алба хаагч байгууллагын үнэт зүйл юм.

Удирдлага алба хаагчийн хоорондын харилцаа гэдэг бол байгууллагын оршин тогтнохын үндэс гэж тодорхойлох, практик ур чадвар, чадварыг олж авах, ёс суртахууны зарчим, ёс зүй, уламжлалыг сурах, гарч ирж буй бэрхшээл, бэрхшээлийг даван туулах арга замыг эрэлхийлэх, хамтын шийдвэр гаргах гэх мэт өдөр тутмын асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэгдэж байдаг.

Удирдлагын арга барил ба орчин цагийн чиг хандлага

Удирдах албан тушаалтны харилцааны соёл ба ур чадвар: Байгууллагын удирдлагын харилцааны соёл, ур чадварт бусдын үгийг тэвчээртэй сонсох, хэнийг ч ялгахгүйгээр хүндэтгэн

харилцах, хэнтэй ч эелдэг төлөв харьцах, маргалдах, хэрэлдэхээс зайлсхийх, хэнтэй ч хамтран ажиллаж чаддаг, хамтын ойлголцол, зөвшилцөл, шийдэлд хүрдэг байх, цагийг үнэлдэг, бусдын цагийг үрдэггүй хөнгөн шуурхай байх, хувийн зохион байгуулалт сайтай үлгэрлэж чаддаг байх, амласан амлалт хэлсэн үгэндээ хүрдэг байх, алба хаагч нар хамт олон юу хүсээд байгаа хандлага, дохиог мэдэрч тэдний санаа бодол эрэлт хэрэгцээнд тулгуурлаж, аль болох хамтарч ажиллах эрмэлзэл, хамтач уур амьсгалыг юу юунаас илүү эрхэмлэдэг байх шинжүүд ордог байна. Хүнийг хүндэтгэж байгаагаа хэл яриа, гадаад төрх байдал, хөдөлгөөн дохио зангаа, сэтгэл хөдлөл биеийн хэлэмжээрээ харуулж чаддаг байх зэрэг ур чадвар зайлшгүй шаардагдаж байдаг. Аль ч тусгай чиг үүргийн байгууллагын харилцаа нь тангараг өргөсөн удирдах албан тушаалтан ба алба хаагчийн хооронд харилцаа өрнөдөг нь онцлог байдаг боловч тангараг нь эх орон ард түмэндээ албаны үйл ажиллагаагаа чин үнэнчээр гүйцэтгэхээ илэрхийлдэг шинжийг агуулах бөгөөд удирдлага алба хаагчийн хоорондын сэтгэл зүйн харилцаа хандлагыг зохицуулах арга хэрэгсэл биш юм. Харамсалтай нь тангаргийг өөрсдөд нь өгсөн амлалт мэтээр ойлгодог албан тушаалтнууд аль ч байгууллагад байдаг ч энэ нь өнөөгийн цаг үед хүний эрхийн мэдрэмжтэй удирдлагын хэв шинж биш юм.

Удирдах албан тушаалтан сэтгэл зүйч байх: Удирдлагын сэтгэл зүйн судалгаа XIX зуунд хөдөлмөрийн сэтгэл зүй, нийгмийн сэтгэл судлалын хэлбэрээр

МОНГОЛ УЛСЫН
УДИРДЛАГА

хөгжсөн байна. Бие даасан шинжлэх ухааны мэдлэг болохын хувьд ХХ зууны дунд үед хэлбэржин тогтсон. Анхандаа удирдлагын үйл явцыг мэдээллийн удирдлага талаас авч үздэг байсан бол өнөө цагт хүмүүсийг удирдах үйл талаас судлах болжээ. Америкийн эрдэмтэн П.Друкер⁵ өөрийн тухайн цаг үед зохицсон онолуудыг дэвшүүлж байсан бөгөөд тэр үедээ ч өөрийн үүргээ гүйцэтгэсэн байна.

Тухайн цаг үед удирдлагын сэтгэл зүйн судалгаа нь хөдөлмөр, нийгмийн сэтгэл зүй дээр тулгуурлаж байсан бол өнөө цаг үед алба хаагчийн ажлын бүтээмжийг дээшлүүлэх, ур чадварыг нэмэгдүүлэх нь харилцаа хандлага дээр суурилдаг болохыг шинжлэх ухаан хэдийнээ тогтоогоод байна.

Онцгой байдлын байгууллага гал унтраах үеийн сэтгэл зүйн асуудлыг судалж, сургалтын үйл ажиллагаандаа ашиглаж байгаа ч үйл ажиллагааны дараа нөхөн сэргээх сэтгэл засал хийлгүй орхигдуулдаг нь хандлагын сөрөг нөлөө гутранги үзэл төрүүлэх шалтгааны суурь болох магадлалтай.

Орчин цагийн харилцаа хандлагын нэг чухал хүчин зүйл нь харилцаанд оролцогч этгээдүүдийн сэтгэл зүйн асуудал юм. Иймд бид өнгөрсөн зууны эрдэмтдийн онолоор биш алба хаагчийн сэтгэл зүйн онцлогийг ажиллах урам зоригийг өдөөх хүчин зүйл, идэвх санаачилга, албандаа итгэх итгэл, эдийн засаг, нийгмийн нөхцөл байдалтай уялдуулан бодитойгоор судалж орчин цагийн нийгмийн “Z” үеийн Онцгой байдлын алба хаагчийг удирдах шинэлэг арга ажиллагааг хэрэгжүүлэхийг өнөөгийн залуучуудын хүмүүжил, хандлага шаардаж байна. Өөрөөр хэлбэл албаны дүрэм журамд зааснаас гадна орчин нөхцөлөө үнэлж дүгнэх, алба хаагчийн сэтгэл зүйн онцлог, үзүүлж байгаа биеийн хэлэмж зэргийг мэдрэх сэтгэл зүйн маш өндөр ур чадварыг удирдлагуудаас шаардах болжээ.

Дүгнэлт

Судалгаанд оролцсон нийт офицерын 103 албан хаагч хамрагдсаныг насны хувьд задлан үзвэл 20-25 настай 6 албан хаагч 5,8 хувь, 26-30 настай 18 албан хаагч 17,8 хувь, 31-35 настай 39 албан хаагч 37,9 хувь, 36-40 настай албан хаагч 28 хувь, 41-45 настай албан хаагч 8 хувь, 46-с дээш настай албан хаагч 4 хувь тус тус байна.

Эндээс харахад 31-35 настай оролцогчид хамгийн өндөр хувь эзэлж байгаа нь харагдаж байна.

Онцгой байдлын байгууллагад ажиллаж байгаа оператив түвшний удирдах албан тушаалтай алба хаагч хамрагдсаныг албан Онцгой байдлын албанд ажилласан жилийг задлан үзвэл 1-5 жил ажилласан 4 албан хаагч буюу 3,9 хувь, 6-10 жил ажилласан 18 албан хаагч буюу 17,5 хувь, 11-15 жил ажилласан 80 албан хаагч буюу 77,7 хувь тус тус ажилласан байна.

Энэхүү судалгаанд Онцгой байдлын байгууллагад ажиллаж байгаа оператив түвшний удирдах албан тушаалтай албан хаагч хамрагдсаныг албан Онцгой байдлын албаны удирдах албан тушаалд ажилласан жилийг задлан үзвэл 1 жил хүртэлх ажилласан 2 албан хаагч буюу 1,9 хувь, 1-3 жил ажилласан 47 албан хаагч буюу 45,6 хувь, 4-7 жил ажилласан 38 албан хаагч буюу 36,9 хувь, 8-11 жил ажилласан 2 албан хаагч буюу 1,9 хувь, 16 жилээс дээш жил ажилласан 12 албан хаагч буюу 11,7 хувь байна.

Энэхүү судалгаанд Онцгой байдлын байгууллагад ажиллаж байгаа оператив түвшний удирдах албан тушаалтай албан хаагч хамрагдсаныг албан тушаалын зэрэглэлээр задлан үзвэл газар, хэлтсийн даргаар 13 албан хаагч буюу 12,6 хувь нь, орлогч, урьдчилан сэргийлэх тасгийн даргаар 5 албан хаагч буюу 4,9 хувь, анги, салбарын захирагчаар 56 албан хаагч буюу 54,4 хувь, ахлах мэргэжилтнээр 23 албан хаагч буюу 22,3 хувь тус тус ажиллаж байна.

Ашигласан материал

1. Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал
2. Монгол Улсын Үндсэн Хууль
3. <https://nema.gov.mn/index>
4. Bryman, 1993
5. <http://www.etd.lib.metu.edu.tr>
6. Burns, 1978
7. 2020 Corporate training LLC. All rights reserved.
8. www.polit.mn/
9. Ладанов, И. Д. (1997). Психология управления рыночными структурами:
10. Преобразующее лидерство. Москва :
11. УЦ «Перспектива»./ Otgonbayar: etugen.edu.mn

⁵ Ладанов, И. Д. (1997). Психология управления рыночными структурами: Преобразующее

лидерство. Москва : УЦ «Перспектива»./эх сурвалж Otgonbayar:etugen.edu.mn

ХҮНСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН АСУУДАЛД IN FOOD SECURITY ISSUES

А.Гантуул

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Аюулгүй байдлын удирдлага, стратегийн профессорын багийн дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Gantuul A.

Associate professor of Department of Security management, Executive Leadership Academy, University of Internal Affairs, Police Lieut.Colonel

Хураангуй: Хүнс бол хүний анхдагч хэрэгцээнүүдийн нэг бөгөөд хүн бүр аюулгүй, шим тэжээлтэй хоол хүнсээр хангагдах эрхтэй. Хүн амын хүнсний аюулгүй байдлыг хангаж, эрүүл, аюулгүй таатай орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэх нь аливаа улс орны төрийн үндсэн чиг үүргүүдийн нэг байна. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, Монгол Улсын Хүнсний тухай хууль, Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хуулиар манай улс хүнсний аюулгүй байдлын тухай ойлголт, тодорхойлолтыг тусгаж, дээрх эрх, үүргийн харилцааг зохицуулж байна.

Abstract: Food is one of the primary human needs and everyone has the right to physical, social, and economic access to sufficient, safe and nutritious food which meets their dietary needs and food preferences for an active and healthy life. Ensuring the food security of the population and creating conditions for living in a healthy, safe, and favorable environment is one of the most essential objectives and obligations of the government of any country. The National Security Concept of Mongolia, the Law on Food of Mongolia, and the Law on Ensuring the Safety of Foodstuff reflect the concept and definition of food safety in our country, and regulate the above-mentioned rights and obligations.

Түлхүүр үгс: Хоол тэжээл, хүн амын эрүүл мэнд, хүнсний хангамж, хэрэглээ, хүртээмж, хүнсний хямрал.

Key words: Nutritious food, population health, food availability, food use, food access, food crisis.

Дэлхийн хүн амын хэт өсөлт, 1970-аад оны дундуур ган гачигт нэрвэгдснээс улбаатай үүссэн дэлхийн хүнсний хямрал нь улс төр, эдийн засгийн тэргүүлэгч их гүрнүүдийн аюулгүй байдал, хилийн чинад дахь ашиг сонирхлыг хөндөх болсноор Америкийн Нэгдсэн Улс (АНУ)-ын Засгийн газраас “Үндэстний аюулгүй байдлын асуудлуудын задлан шинжилсэн Меморандиум-200”¹-ийг баталж, шинэ бодлогыг тууштай хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлсэн юм. Меморандиум-200-д “...Хүнс бол хүн амзүйн хэтийн бодлогын тусдаа сэдэв юм. Хүн амын өсөлт болон ирээдийн орлого нэмэгдэхийн хирээр хүнсний хомсдол үүсч болзошгүй байдлыг тооцон хангалттай нөөц бүрдүүлэх шаардлагатай. Нэн ялангуяа хамгийн бага

хөгжсөн орнуудад хүнсний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэхэд бүхий л хүчин чармайлтаа нэмэгдүүлэх ёстой. Хүнсний аюулгүй байдлыг сайжруулсан бодлогыг хэрэгжүүлэхгүй бол Энэтхэг, Бангладеш, Бразил, Пакистан, Нигери, Мексик, Индонези, Филиппин, Тайланд... зэрэг улсуудад зөрчил мөргөлдөөн үүсч, олон улсын ээдрээтэй харилцааг үүсгэх эрсдлийг дагуулж болзошгүй юм., ...Цаашид хөгжил буурай эдгээр орнууд хүн амын өсөлтөө үлэмж хэмжээгээр бууруулж, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлэх ёстой.”² гэсэн дүгнэлтийг хийжээ. АНУ-ын “шинэ бодлого” хэрэгжиж, үндэстэн дамнасан корпорациуд энэ бодлогыг тууштай дэмжсэн энэ үеэс “хүнсний аюулгүй

¹ Kissenger A. Henri. National Security Study Memorandum 200: Implications of Worldwide Population Growth for U.S. Security and Overseas Interests, Initiating Memo. April 24, 1974. Г.Киссенджер илтгэл бүрэн эхээрээ: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pcaab500.pdf

² Мөн тэнд. Chapter—II: Policy Recommendation, I. Introduction-A U.S. Global Population Strategy, B.Key Country priorities in U.S. and Multilateral Population Assistance

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

байдал” гэх нэр томъёог хүн төрөлхтөн түгээмэл хэрэглэх болсон юм.

Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллага (ДЭМБ)-ын тодорхойлсноор хүнсний аюулгүй байдал нь гурван үндсэн хэсгээс бүрдэнэ. 1) *Хүнсний хангамж, тогтвортой байдал*: Энэ нь хангалттай хэмжээний хоол хүнс тогтмол байх тухай ойлголт; 2) *Хүнсний хүртээмж*: Энэ нь шим тэжээл, шааардлагатай хүнс тэжээлийн нөөцтэй байх асуудал; 3) *Хүнсний хэрэглээ*: Энэ нь хоол тэжээлийн тухай ойлголт, ундны ус, эрүүл ахуйн мэдлэгт үндэслэсэн зохистой хэрэглээ.

Манай улсын тухайд хүнсний баталгаат байдлыг хангахад хангамж, хүртээмж, хэрэглээ, тогтвортой байдал гэсэн дөрвөн суурь хүчин зүйлийг нэрлэн, тэдгээрээс хүнсний хэрэглээг аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг хэмээн үздэг. Хоол хүнсээ бэлтгэх, хэрэглэхдээ эрүүл ахуйн зөв дадлуудыг баримтлах нь туйлын чухал бөгөөд энэ нь хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах үндэс болдог. ДЭМБ-аас гаргасан судалгаагаар “Хүн амын өвчлөлийн 80 гаруй хувь нь хоол хүнснээс үүдэлтэй байдаг. Хортой бактери, вирус, шимэгч хорхой, химийн бодис агуулсан аюултай хоол хүнс нь суулгалтаас эхлээд хорт хавдар хүртэл 200 гаруй өвчнийг үүсгэдэг. Дэлхий дээр 10 хүн тутмын 1 нь буюу 600 сая орчим нь жил бүр бохирдсон хоол идсэний улмаас өвчилж, 420 000 нь нас барж, 33 сая хүн эрүүл мэндээрээ хохирдог.”³ гэжээ.

НҮБ-ын Ерөнхий Ассемблейгээс жил бүрийн 06 дугаар сарын 07-ны өдрийг “Дэлхийн хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлын өдөр” болгон зарласантай холбогдуулан ДЭМБ-ын Монгол дахь Суурин төлөөлөгч Сергей Диордица тэмдэглэхдээ: “Дэлхий дээр бактери, вирус, шимэгч хорхой, хорт химийн бодисоор бохирдсон хоол хүнс хэрэглэсний улмаас жил бүр олон сая гаруй хүн өвдөж, улмаар нас барьж байгааг ДЭМБ-аас судалгаа гаргасан байдаг. Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах нь Засгийн газар, үйлдвэрлэгчид болон хэрэглэгчдийн хамтын үүрэг, хариуцлага юм. Монголд бид хоол хүнснээс гаралтай өвчлөлийг бууруулахын төлөө хамтын ажиллагаагаа үргэлжлүүлнэ”⁴ гэжээ.

Дэлхийн хүнсний аюулгүй байдлын асуудал

“Уур амьсгалын өөрчлөлт, хүн амын өсөлт, эдийн засгийн бууралт зэрэг нь өдгөө дэлхий нийтийн өмнө тулгамдсан асуудал болоод байгаагийн зэрэгцээ эдгээр асуудлууд нь цаашлаад дараагийн том сорилт болох хүнсний хомсдол, хүнсний хямралыг бий болгоход хүргэнэ” гэж Олон улсын валютын сан, НҮБ-ын Хүнс хөдөө аж ахуйн байгууллага /FAO-Food and Agriculture Organization/-аас анхааруулсан байдаг. Түүнчлэн Дэлхийн Хүнсний Хөтөлбөр /WFP-World Food Program/-т манай гаригийн хүнсний даац 8 тэрбум хүртэлх хүнийг тэжээх нөөцтэй, түүнээс давсан тохиолдолд өлсгөлөн, шим тэжээлийн дутагдал, хүнсний хомсдол үүсэх эрсдэлтэй” гэжээ. НҮБ-ын хүн ам зүйн судалгаанд 2022 оны сүүлээр дэлхийн нийт хүн ам 8 тэрбум хүрч, 2030 он гэхэд дэлхийн хүн ам 9 тэрбум, 2050 он гэхэд 11.5 тэрбум хүрнэ гэсэн тооцооллыг гаргажээ. Дэлхийн Хүнсний Хөтөлбөрт дурдснаар 4 хүн тутмын нэг нь өлсгөлөн, 5 хүн тутмын нэг нь шим тэжээлийн дутагдалтай гэсэн нь хүнсний асуудал хүн төрөлхтөний өмнө тулгарсан томоохон сорилт болж байна.

Түүнчлэн дэлхийн хүн амын өлсгөлөнд нэрвэгдэж буй хувь хэмжээ 2020 оноос асар хурдан нэмэгдэж, 2020-2021 онд 22 хувиар өссөн статистик байна. 2016-2021 онд 53 орны 94 сая гаруй хүн өлсгөлөнд нэрвэгдсэн бол 2022 онд энэ тоо бараг 2 дахин нэмэгдэж 190 сая болжээ. Дэлхийн тэр дундаа латин америк, африкийн бүс нутгийн хүн амын өлсгөлөнд нэрвэгдэж буй шалтгааныг судлаад а) хүн амын өсөлт; б) уур амьсгал, хүрээлэн буй орчны өөрчлөлт; в) хүнсний чанар, аюулгүй байдлын чанар алдагдал хүчтэй нөлөөлж байна гэж дүгнэсэн талаар НҮБ-ын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллага, Дэлхийн хүнсний хөтөлбөрийн хамтарсан тайланд дурьдсан байна. Нөгөөтэйгүүр олон улсын шинжээчид дэлхийн хүнсний хямрал цаашдаа бүр даамжирч болзошгүй бөгөөд үүнд цар тахал, түүний дараах эдийн засгийн хямрал, үнийн өсөлт нөлөөлөхийн сацуу дэлхийн хөдөө аж ахуйн түүхий эдийн хамгийн том үйлдвэрлэгч орнууд болох Оросын Холбооны Улс /ОХУ/, Украины нөхцөл байдал хүчтэй нөлөө үзүүлж байгааг анхааруулсаар байна. ОХУ болон Украин

³ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/food-safety>

⁴ <https://www.who.int/mongolia/mn/news>

дэлхийн улаан буудайн экспортын 30 гаруй хувийг, эрдэнэ шишийн 20 хувийг, наранцэцгийн үрийн бүтээгдэхүүний дэлхийн экспортын 80 орчим хувийг бүрдүүлэхийн дээр ОХУ дангаараа хөдөө аж ахуйн газар тариаланд ашиглагддаг азот, кали, фосфорын бордооны экспортоор дэлхийд тэргүүлдэг⁵. Энэ утгаараа ОХУ болон Украины хурцадмал байдал дэлхийн хүнсний хангамжид шууд сөргөөр нөлөөлж байгаа юм.

Монгол Улсын хүнсний аюулгүй байдлын асуудал

Хүнсний тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.1 дэх хэсэгт "Хүнс" гэж хүний бие махбодийн хэвийн үйл ажиллагааг хангах, эрүүл мэндийг дэмжин хамгаалахад шаардагдах хүнсний түүхий эд, хагас болон бүрэн боловсруулсан бүтээгдэхүүн, ундны усыг; 3.1.2 дахь хэсэгт "Хүнсний аюулгүй байдал" гэж хүн ам амьдралынхаа туршид чанартай, шим тэжээллэг, аюулгүй хүнсийг улсын эдийн засаг, нийгмийн нөхцөл байдал, газар зүйн байршлаас үл хамааран тогтвортой, хүртээмжтэй сонгон хэрэглэх боломж бүрдсэн байхыг ойлгоно гэж тодорхойлоод а) хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад хүнсний хангамж тогтвортой, хүртээмжтэй байх; б) хүнс нь хүний эрүүл мэндэд шаардлагатай шим тэжээллэг найрлагатай байх; в) хүнс нь хүний эрүүл мэнд, амь насанд гэм хор учруулахааргүй байх; г) хүнсний талаарх мэдээлэл үнэн зөв, ил тод, бодитой байх зарчмыг баримтална гэжээ.

Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд тусгасан "Монгол хүний эрүүл, аюулгүй амьдрах таатай орчин, нөхцөлийг бүрдүүлэх, хүнсний аюулгүй байдлыг хангах..." зорилгоор Засгийн газрын 2019 оны 52 дугаар тогтоолоор "Эрүүл хүнс-Эрүүл Монгол хүн" үндэсний хөтөлбөрийг батлан хэрэгжүүлсэн юм. Уг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр 148 тэрбум төгрөг шаардагдах тооцоо гарч, Засгийн газар иргэдээ эрүүл, баталгаатай хүнс хэрэглэх нөхцөлийг бүрдүүлж, улмаар хүнс экспортлогч орон болох зорилтыг үйл ажиллагааны хөтөлбөр болон "Гурван тулгуурт бодлого"-доо тусгаж байсан цаг саяхан. Энэ хүрээнд эрүүл, аюулгүй хүнсээр

иргэдээ тогтвортой, хүртээмжтэй хангах, хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эдийн боломжит нөөцийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах, экспортын чиг баримжаатай хүнсний аж үйлдвэрийг хөгжүүлж:

-хүнсний хангамжийн тогтвортой, тэнцвэртэй байдал хангагдана;

-хүн амын хүнсний шим тэжээллэг чанар сайжирна;

-хүнсний сүлжээний бүх шатанд хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний аюулгүй байдал хангагдана;

-хүнсний боловсруулах салбарын өрсөлдөх чадвар дээшилж, экспортын баримжаатай хөгжих нөхцөл бүрдэнэ;

-экспортын хэмжээ нэмэгдэнэ;

-хүнсний аюулгүй байдлыг хангах бүтэц, зохион байгуулалтын оновчтой тогтолцоо бий болно;

-хоол хүнснээс хамааралтай хордлого, өвчлөл буурна⁶ гэсэн үр дүнг зорилт болгон дэвшүүлсэн байдаг. Түүнчлэн энэ хөтөлбөрийг 2019-2023 онд хэрэгжүүлснээр "хүнсний гол нэрийн мах, сүү, гурил, хүнсний ногоо зэрэг 16 нэр төрлийн бүтээгдэхүүний хангамжийн тогтвортой байдлыг 70 хувьд хүргэж, дотоодын үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, хүнсний хангамжийн тэнцвэртэй байдлыг 30 хувьд хүргэж импортын хамаарлыг үе шаттай бууруулах нөхцөл бүрдэнэ."⁷ гэсэн зорилтыг ч дэвшүүлж байжээ. Гэвч энэхүү хөтөлбөрийн хэрэгжилт, үр дүн тодорхой бус байсаар хөтөлбөрийн хэрэгжих хугацаа дуусгавар болжээ. Нөгөөтэйгүүр Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн санаачилгаар "Эрүүл монгол хүн" үндэсний чуулганыг 2023 оны 04 дүгээр сард Төрийн ордонд зохион байгуулж, хүнсний үйлдвэр, үйлчилгээний салбарын чиглэлээр:

- Хүнсний бүтээгдэхүүн дэх сахар, тос, давсны агууламжийг бууруулж, эрүүл, шимт хүнсний үйлдвэрлэлийг дэмжих,

- Архи, согтууруулах ундаа, тамхи, тамхин бүтээгдэхүүн байршуулах хэсгийн талбайг багасган жимс, хүнсний ногоо, эрүүл хүнсний үйлчилгээг нэмэгдүүлэх,

- Ажилтан, албан хаагчдынхаа эрүүл мэндийг нэн тэргүүнд тавьж эрүүл, аюулгүй, эрсдэлгүй, ээлтэй ажлын орчин бүрдүүлэх зөвлөмжийг өгсөн⁸ байна.

⁵ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/food-safety>

⁶ "Эрүүл хүнс-Эрүүл Монгол хүн" үндэсний хөтөлбөрийн зөвлөлдөх уулзалт. Төрийн ордон /2019.06.10/

⁷ "Эрүүл хүнс-Эрүүл Монгол хүн" үндэсний хөтөлбөрийн зөвлөлдөх уулзалт. Төрийн ордон /2019.06.10/

⁸ <https://president.mn/24913/>

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

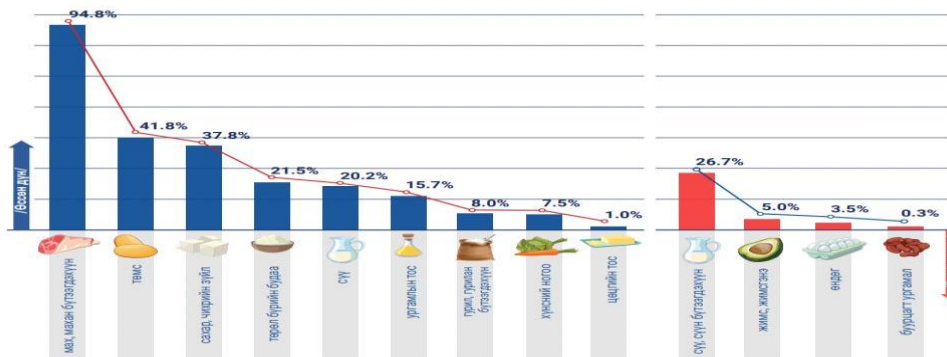
Монгол Улсын төрөөс хүн амын хүнсний хангамжийг нэмэгдүүлэх, амьдралын чанарыг сайжруулах чиглэлд анхаарал хандуулж, олон шат дараатай ажлуудыг эхлүүлсэн хэдий ч тэдгээрийн үр дүн төдийлөн хангалттай бус, төрийн хяналт сул, хүн амын амьдралын чанар муу, төрийн бодлогын залгамж чанар дутагдалтай байгаа нь дараах олон үзүүлэлтээр батлагдаж байна.

Олон улсын практикт хүнсний хангамжийн баталгаат байдлыг “Хүнсний бие даасан байдал”-ын итгэлцүүрээр, тодруулбал хүн амын хэрэглэсэн нийт гол нэрийн бүтээгдэхүүний хэмжээнд импортын эзлэх хувийн үзүүлэлтээр нь а)хүнсний бие даасан байдал хангагдсан; б)хүнсний бие даасан байдал эрсдэлтэй; в) хүнсний бие

даасан байдал алдагдсан гэсэн гурван түвшинд авч үздэг байна. Аливаа улс үндэстний хүн амын хэрэглэсэн нийт гол нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүний 10-20 хувийг тухайн улс импортолж байгаа тохиолдолд “хүнсний бие даасан байдал хангагдсан”, 25-30 хувийг эзэлвэл “хүнсний бие даасан байдал эрсдэлтэй”, харин 40-өөс дээш хувийг импортын бүтээгдэхүүнээр орлуулж байгаа тохиолдолд тухайн улсын “хүнсний бие даасан байдал алдагдсан” гэж үздэг байна.

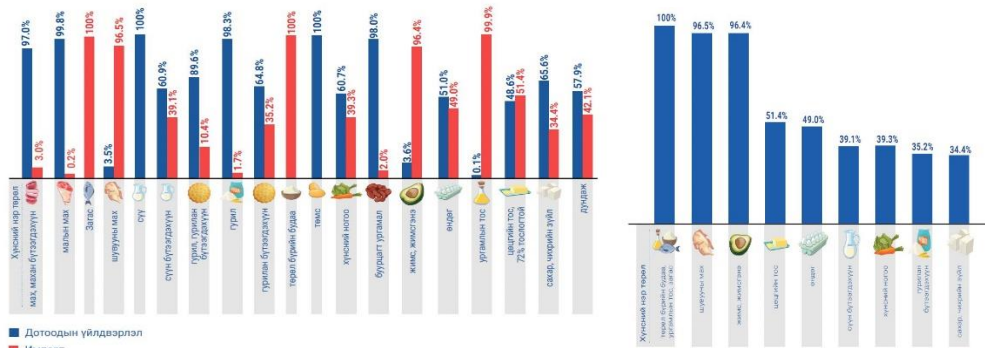
Үндэсний Аудитын газрын мэдээллийн санд байх статистик, мэргэжлийн байгууллагуудын гаргасан судалгаанууд Монгол Улс “Хүнсний бие даасан байдал алдагдсан” гэж дүгнэхэд хүргэж байна. Үүнд:

Зураг 1. Монгол Улс 2020 онд дотооддоо хүн амын хүнсний хэрэгцээг хангасан байдал

Эх сурвалж: Үндэсний аудитын газрын 2020 оны тайлан

Зураг 2. Монгол Улс хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдэрлэл, импортын харьцаа

Эх сурвалж: Үндэсний аудитын газрын 2020 оны тайлан

Дээрх судалгаануудыг харахад манай улс мах махан бүтээгдэхүүнээс бусад нэр төрлийн хүнсний хангамж хангалтгүй байх бөгөөд Эмээлт дэх мах бэлтгэлийн зарим үйлдвэрүүдийн эрүүл ахуй, ариун цэвэр, хууль бус, бусармаг үйлдлээс шалтгаалж иргэд махны чанар, аюулгүй

байдалд эргэлзэхэд хүргэж байна. Мөн хүнсний хангамжийн эх үүсвэрийн тухайд гол нэрийн 16 нэр төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэгцээг дотоодын үйлдвэрлэлээр 57.9 хувийг, импортоор 42.1 хувийг хангасан нь Монгол Улсын “Хүнсний бие даасан байдал алдагдсан” байна гэсэн

дүгнэлтэд хүрлээ. Түүнчлэн хүнсний импорт нэмэгдэж Монгол Улсын хүнсний бүтээгдэхүүний нэр төрөл нэмэгдсэн боловч нөгөө талаараа хүнсний уламжлалт хэрэглээ эрс багасч хүн амын дунд хүнснээс хамаарсан өвчлөлийн тоо, хүнсний хордлогод өртөгсдийн тоо ихээхэн нэмэгдэж байна гэж судлаач доктор /Sc.D/ Ц.Батсүх, доктор /Ph.D/ Я.Алтанцэцэг нар “Хүнсний баталгаат хангамж ба үндэсний аюулгүй байдал” илтгэлдээ дурьдсан байна. Үүнд:

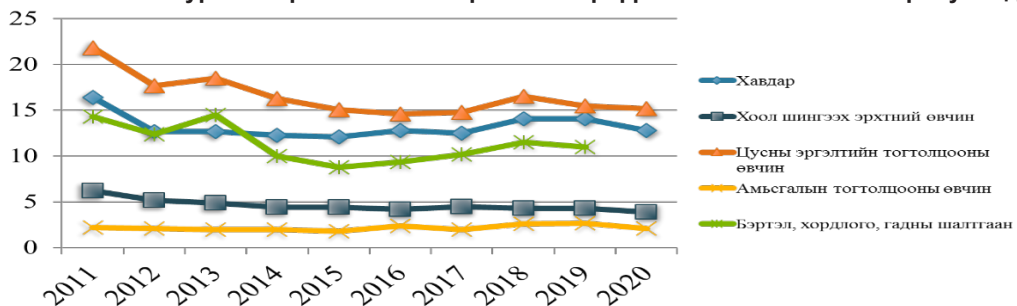
“Монгол Улсад өдөр бүр 37, сард 1126, жилд 13519 хүн хоол хүнснээс үүдэлтэй халдварт бус эмгэг үүний дотор хорт хавдар, зүрх судасны эмгэг, хоол боловсруулах эрхтний эмгэгээр нас барж байна. Нийт халдварт өвчний 35-40 орчим хувийг хоол хүнснээс үүдэлтэй өвчин эмгэг эзэлж байна. 1995-2015 онд хорт хавдарын өвчлөл нэмэгдэж, ялангуяа элэг, ходоодны хорт хавдараар тэргүүлэх боллоо. Монгол Улсад импортоор орж ирж байгаа жимс жимсгэнийн 60 хувь, хүнсний ногооны 35 хувь нь нян судлалын үзүүлэлтээр эрүүл ахуйн шаардлага хангахгүй гэсэн дүгнэлт гарсан...”⁹ гэх зэрэг сэтгэл эмзэглүүлсэн, монгол хүний эрүүл мэнд, хүнсний аюулгүй байдлын баталгаа алдагдсан олон тоо баримтуудыг дурьдан, анхааруулсан байна.

Хүснэгт 1. Хүн амын нас баралтын тэргүүлэх шалтгаан /10000 хүн тутамд/

Өвчний ангилал	Улсын хэмжээнд		Улаанбаатар хотод	
	Бодит тоо	10000 хүн амд	Бодит тоо	10000 хүн амд
Цусны эргэлтийн тогтолцооны өвчин	5221	16.2	2256	15.2
Хавдар	4132	12.8	1890	12.8
Осол гэмтэл, гаднын шалтгаан	2736	8.5	1555	10.5
Хоол шингээх эрхтний өвчин	1076	3.3	581	3.9
Амьсгалын тогтолцооны өвчин	594	1.8	317	2.1

Эх сурвалж: Нийслэлийн эрүүл мэндийн газрын 2020 оны тайлан

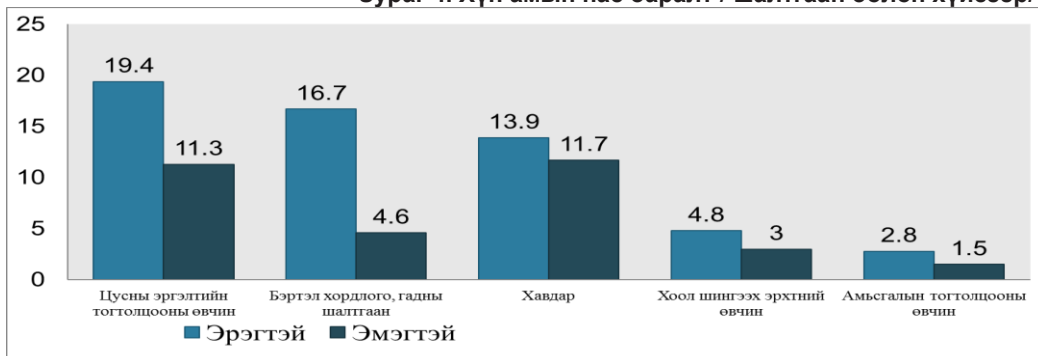
Зураг 3. Хүн амын нас баралтын тэргүүлэх шалтгаан /10000 хүн тутамд/

Эх сурвалж: Нийслэлийн эрүүл мэндийн газар

⁹ “Аюулгүй байдлын онол, практикийн тулгамдсан асуудлууд” эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл., ХСИС-ХСУА, 2016 он /75-85 дахь тал/

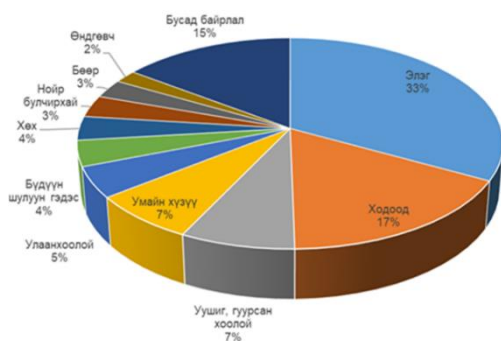
Зураг 4. Хүн амын нас баралт / шалтгаан болон хүйсээр/

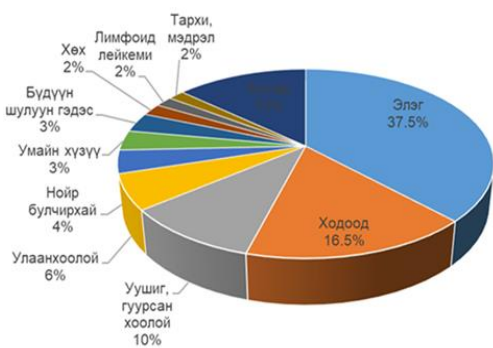
Эх сурвалж: Нийслэлийн эрүүл мэндийн газрын 2020 оны тайлан

Зураг 5. Хорт хавдрын өвчлөлийн

бүтэц

Зураг 6. Хорт хавдрын шалтгаант нас баралт

Эх сурвалж: Хавдар судлалын үндэсний төвөөс хийсэн судалгаа /2020 оны статистик/

Түүнчлэн манай орны эдийн засгийн өсөлт бага, инфляци өндөр, уур амьсгалын өөрчлөлтөд эмзэг байдал хөдөө аж ахуйн салбарт сөргөөр нөлөөлж байгааг дурьдах нь зүйтэй бөгөөд байдал энэ хэвээр үргэлжилсээр байвал хүнсний хямрал нүүрлэх аюул тулгарч болзошгүй юм.

Дүгнэлт

Дэлхий дахинд хямрал, мөргөлдөөн газар авч, нийгэм, эдийн засгийн олон олон сорилтууд бий болж байгаа нь тогтвортой хөгжлийн зорилтыг хангахад томоохон бэрхшээлийг дагуулж байна. Дэлхийн хүнсний тайланд дурьдснаар олон улсын хэмжээнд сүүлийн жилүүдэд хэт халалт болсноос газар тариалан эрхлэхэд бэрхшээл үүсч, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс шалтгаалсан үер, усны аюулын давтамж нэмэгдэж, хүнсний нөөц, дэд бүтэц ихээр сүйдэж байгаа нь хүнсний хямралыг бий болгох шалтгаан болж байна. Нөгөөтэйгүүр ОХУ, Украин зэрэг дэлхийн хөдөө аж ахуйн экспортын тэргүүлэх улс орнуудын хурцадмал байдал үр тариа болон бусад хөдөө аж ахуйн бараа бүтээгдэхүүний хомсдлыг бий болгож, хүнсний салбарт томоохон эрсдлийг дагуулж байна.

Хүнсний аюулгүй байдал нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд хүн амыг эрүүл, аюулгүй, шим тэжээлтэй хүнсээр хангах нь төрийн үндсэн үүрэг байна. Хүн амыг эрүүл, аюулгүй хүнсээр хангах баталгаа нь үндэсний үйлдвэрлэлийг тогтвортой хөгжүүлэх, өргөн хэрэглээний хүнсний бүтээгдэхүүний нөөцийг бүрдүүлэх асуудал юм.

Түүнчлэн хүн амын дунд хоолны хордлого, гэдэсний халдварт өвчин, ходоод, нойр булчирхай, элэг, цэсний үрэвсэл, хорт хавдар, тэдгээрээс шалтгаалсан нас баралт сүүлийн жилүүдэд нэмэгдэж байгаа нь хоол хүнсний хэрэглээтэй тэр дундаа импортын хүнсний хэрэглээтэй холбоотой байгааг мэргэжлийн байгууллагуудын хийсэн судалгаанууд нотолж байна. Монгол Улсын Засгийн газраас тодорхой зорилтуудыг тавьж, хэрэгжүүлж ирсэн боловч эцсийн үр

дүн нь тодорхойгүй, зарим төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүн импортоос бүрэн хамааралтай байсаар байна. Монгол Улс уур амьсгалд асар мэдрэг байгаа нь газар тариалан, мал аж ахуй эрхлэх боломжийг ч хязгаарлаж байгааг дурьдах нь зүйтэй.

Санал

Хүн амын эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг баталгаажуулах явдал нь малын бэлчээр, газар тариалангийн бүс нутгийн хөрс эрүүл байх, хүнсний бүтээгдэхүүний орц найрлага, эцсийн бүтээгдэхүүний чанар стандарт хангагдсан байх, малын мах, сүү, ашиг шимт бүтээгдэхүүний чанарыг алдагдуулахгүй тээвэрлэх, хадгалах, худалдан борлуулахтай салшгүй холбоотой. Хүнсний бүтээгдэхүүнийг нэн ялангуяа мах, хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүнийг бохирдуулж, хордуулж байгаа бохирдуулагч бодис, элементүүд, химийн хорт бодисын худалдаа, тээвэрлэлт, хадгалалт, борлуулалт, ашиглалтад тавих хяналт, хариуцлагын асуудлыг эргэж харах зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага үүссэн байна.

Импортоор оруулж ирж байгаа хүнсний бараа, бүтээгдэхүүний чанар, стандарт, аюулгүй байдал хангагдсан эсэхийг хянах тогтолцоог боловсронгуй

болгож, лабораториудын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ газар тариалан, мал аж ахуй, хүнсний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, импортын бараа бүтээгдэхүүнийг багасгах талаар бодлогоор дэмжиж, ажил хэрэг болгох нь чухал байна.

Ашигласан материал

1. -Монгол Улсын Үндсэн хууль;
2. -Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал;
3. -Монгол Улсын Хүнсний тухай хууль;
4. -Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль.
5. Kissenger A. Henri. National Security Study Memorandum 200: Implications of Worldwide Population Growth for U.S. Security and Overseas Interests, Initiating Memo. April 24, 1974. Г.Киссенджер илтгэл бүрэн эхээрээ: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pcaab500.pdf;
6. -“Аюулгүй байдлын онол, практикийн тулгамдсан асуудлууд” эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл., ХСИС-ХСУА, 2016 он;
7. -Үндэсний аудитын газрын 2020 оны тайлан;
8. Нийслэлийн эрүүл мэндийн газрын 2020 оны тайлан;
9. -<https://www.who.int>

Аюулгүй байдлын үзэл баримтлал

МӨРДӨГЧИЙН ЧИГ ҮҮРГИЙН АГУУЛГА, МӨН ЧАНАР

THE CONTENT AND QUALITY OF THE INVESTIGATOR'S ROLE

Хууль сахиулахуй

Т.Оюунчимэг

Хууль зүйн доктор, профессор

Oyunchimeg T.

Ph.D., Professor

Хураангуй: Мөрдөн шалгах, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан хүний эрх, эрх чөлөөг хангах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх голлох үйл ажиллагаа явуулах субъектүүдийн нэг нь мөрдөгч юм. Энэхүү өгүүлэлд мөрдөгчийн хэрэгжүүлэх үндсэн чиг үүрэг, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны бусад оролцогчдоос ялгагдах онцлог, мөн гадаадын зарим улсын хууль тогтоомжид мөрдөгчийн эрх зүйн байдлыг тодорхойлсон байдлын талаар дурдсан болно.

Abstract: In the process of investigation and proceedings, the detective is one of the main subjects of ensuring human rights and freedoms stipulated in the Constitution and restoring violated rights. This article briefly mentions the main functions of detectives, their distinguishing features from other participants in proceedings, and the legal status of detectives in some foreign countries.

Түлхүүр үг: Мөрдөгч, эрүүгийн процесс, мөрдөн шалгах ажиллагаа.

Keywords: Detective, criminal process and investigation.

Detego буюу илрүүлэх гэсэн утгатай латин үгнээс үүсэлтэй **Detective** буюу мөрдөгч гэх нэр томъёо XIX зууны II хагасаас Англи Улсад гэмт хэрэг илрүүлж, мөрдөн шалгах чиг үүрэг бүхий нууц төлөөлөгч буюу тусгай ажилтаныг нэрлэх болсон ажээ. Эдүгээ энэхүү нэр томъёоны зэрэгцээ “inspector” буюу “байцаагч” хэмээх нэр томъёог хэрэглэхийн зэрэгцээ гүйцэтгэх чиг үүрэгтэй нь холбон “мөрдөн байцаагч” гэх нэр томъёог хэрэглэх нь дэлхий нийтэд түгээмэл байна.

Аль ч нийгэмд эрүүгийн процессын ажиллагаа нь гэмт хэргийг илрүүлэх, түүнийг үйлдсэн этгээдийг олж тогтоох, гэм буруутай эсэхийг хянан шийдвэрлэхэд чиглэсэн эрх зүйн журамлагдсан үйл явц бөгөөд энэхүү үйл явц нь эрүүгийн процессын ажиллагааг хэрэгжүүлэгчдийн чиг үүргийг тодорхойлох гол үзэл баримтлал болдог.

Эрүүгийн процессын ажиллагааны явцад хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэлээр төрөлжүүлэн ангилсныг “чиг үүрэг” хэмээн томъёолж, харин чиг үүрэг нь тухайн ажиллагаанд оролцогчдын бүрэн эрхээр тодорхойлогддог нь эрүүгийн процессын эрх зүйн шинжлэх ухаанаар нотлогдсон зүйл юм.

Олон судлаач эрдэмтэд эрүүгийн процессын ажиллагааны чиг үүргийн талаар

өөрсдийн үзэл санааг уралдуулан янз бүрээр ангилан сиситемчилж байсан ч ямарч тохиолдолд яллах, өмгөөлөх, шүүн таслах чиг үүргийг эрүүгийн процессын ажиллагааны гол тулгуур чиг үүрэг, харин мөрдөн мөшгөх чиг үүргийг тулгуур чиг үүргүүдийн эхлэл үндсийг тавигч¹ хэмээн гэдэгтэй санал нэгдсэн байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд: Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” хэмээсэн нь хүний эрхийг хангах, хамгаалах үйл явц нь төрийн онцгой үүрэг болохыг хүлээн зөвшөөрсөн, тусгайлсан эрх бий болгоход чиглэгдсэн зохицуулалтын эрх зүйн үндэслэл болох заалт юм. Өөрөөр хэлбэл, хуулиар олгогдсон эрхийн хүрээнд төрийн байгууллагын эрх бүхий албан тушаалтаны үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэслэлийг бүрдүүлсэн хэм хэмжээ юм.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.13 дахь хэсэгт: “...**Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч ... мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно.** Мөн хуулийн 56 дугаар зүйлд: “**Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, ял эдлүүлэх**

¹ Ж.Бямбаа., Мөрдөх чиг үүргийн агуулгыг шинээр тодорхойлох нь. Хууль дээдлэх ёс. Хууль зүйн

эрдэм шинжилгээ, практикийн улирал тутмын сэтгүүл. 2018, Цуврал 68. № 3. 36 дахь тал.

ажиллагаанд хяналт тавьж, шүүх хуралдаанд төрийн нэрийн өмнөөс оролцоно” гэсэн нь мөрдөн мөшгих, хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаалтын ажиллагааг хууль зүйн хувьд төрөөс хүлээн зөвшөөрсөний илрэл төдийгүй эрх зүйн хувьд хэлбэржин тогтсон нэршил болохыг илтгэнэ.

Ийнхүү хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу явуулах “мөрдөн мөшгих”, “хэрэг бүртгэх”, “мөрдөн байцаалт”-ын ажиллагаа нь Үндсэн хуулиар баталгаажсан гүйцэтгэх засаглалын хүрээнд хэрэгждэг төрийн онцгой чиг үүрэг мөн.

Эрүүгийн процесс ажиллагааны чиг үүргийн нэгэн төрөл Үндсэн хуульд² тусгалаа олсон “мөрдөн мөшгих” нэр томъёог гарвал зүйн талаас нь судлан үзэхэд, мөрдөхийг илэрхийлэх хоршоо үг бөгөөд юмны зам мөрөөр орон явах, мөрийг мөшгин явж шалгах³ гэж монгол хэлний товч тайлбарт тайлбарлажээ. Монгол хэлний дэлгэрэнгүй тайлбар толь бичигт: “Гэмт хэргийн ул мөрийг шинжлэн судлаж илрүүлэх, гэмт хэрэгтнийг мөшгөн мөрдөх үүрэг бүхий ажилтанг мөрдөгч гэнэ⁴ гэж тайлбарласнаас үзэхэд, гэмт хэргийг илрүүлэхээр мөрдөн шалгах ажиллагаа явагддаг гэсэн утгыг илэрхийлж байна. Харин эрх зүйн толь бичигт: “Мөрдөлт эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд нотолгооны зүйлд хамаарагдах нөхцөл байдлыг тодорхойлохын тулд зайлшгүй чухал, хангалттай нотлох баримтыг “цуглуулах” ба “шалгах” хам шинжийг агуулсан ухагдахуун⁵ гэж тайлбарласан байна.

Хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа ЭХХШТ хуулийн 6.2 дугаар зүйлд: “мөрдөгч прокурорын зөвшөөрөл авахаар хуульд зааснаас бусад тохиолдолд гэмт хэргийг илрүүлэх, түүнийг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоох мөрдөн шалгах ажиллагааг бие даан явуулна” гэснээс үзэхэд, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны “мөрдөн мөшгих” чиг үүргийг “мөрдөн шалгах” гэж томъёолон, энэхүү чиг үүргийг зөвхөн мөрдөгч хэрэгжүүлэхээр хуульчилжээ.

Дээрх тайлбаруудыг эрүүгийн процессын ажиллагааны үндсэн зорилттой уялдуулан үзвэл, гэмт хэргийг илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай этгээдийг олж тогтоохын тулд мөрдөн мөшгих чиг үүргийг мөрдөгч хэрэгжүүлдэг нь маргаангүй бөгөөд мөрдөн мөшгихгүйгээр хэн нэгнийг яллагдагчаар татаж, гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, хариуцлага хүлээлгэх ямарч боломжгүй. Үүнээс үзэхэд гэмт хэргийг илрүүлэхийг “мөрдөн мөшгөлт” утгаар, “хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт” гэдгийг хэргийн ангилалаас хамаарч илрүүлсэн гэмт хэргийг эрүүгийн процессын арга хэрэгслээр нотлон баталгаажуулах ажиллагаа байна.

Тиймээс л манай хуульч эрдэмтэд мөрдөн шалгах ажиллагаагаар эрүүгийн процессын “мөрдөх” хэмээн нэрлэгдэх бие даасан чиг үүрэг хэрэгждэг бөгөөд мөрдөн шалгах ажиллагааг мөрдөгч л хэрэгжүүлнэ⁶ гэж үздэг.

“Мөрдөн мөшгөлт” болон “хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт” нь хосолмол шинжийг агуулдагаас тэдгээрийг бие биеэс нь салангид авч үзэх боломжгүй бөгөөд аливаа зүйлийн мөрөөр явж буюу мөрдөн шалгах, мөрдөн байцаалт гэсэн өөр хоорондоо салшгүй, хоршоо үйлдлийн утгыг илэрхийлэх ажээ.

Тиймээс л эрүүгийн процессын чиглэлээр мэргэшсэн доктор, профессор Ж.Бямбаа: “Үндсэн хуульд тусгалаа олсон мөрдөн мөшгөлт гэдэг ойлголт эрүүгийн эрэн сурвалжлах, мөрдөн шалгах ажлын хослол шинжийг өөртөө агуулдаг бөгөөд зорилго нь гэмт хэрэг нэг бүрийг илрүүлэх, өдүүлсэн этгээдийг илчлэн, түүний гэм буруутай эсэхийг тогтоож, улмаар хөндлөнгийн хараат бус шудрага шүүхэд шийдвэрлүүлэхээр шилжүүлэн өгөхөд чиглэдэг”⁷ гэсэн нь энэхүү ажиллагааны агуулга, онцлог болон мөн чанарыг тодоор харуулна.

Ийнхүү эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэхийн тулд урьдчилан хийгддэг зайлшгүй ажиллагаа нь мөрдөн мөшгөлт юм. Өөрөөр хэлбэл, гэмт хэрэг үйлдэгдсэн болон хэн үйлдсэнг тогтоосон буюу мөрдөн

² Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 13 дахь хэсэг. 1992.

³ Я.Цэвэл. Монгол хэлний товч тайлбар толь. 30.000 үгтэй. Уб., 1966. 345 дахь тал

⁴ И.Дамбажав. Монгол хэлний дэлгэрэнгүй тайлбар толь бичиг. I боть. Уб., 2010. 983 дахь тал.

⁵ С.Нарангэрэл. Эрх зүйн толь бичиг. Анхны хэвлэл. Уб., 2007. 290 дэх тал.

⁶ Ж.Бямбаа., Ж.Эрхэсхулан. Эрүүгийн процессын эрх зүйн үндсэн асуудал. УБ., 110 дахь тал

⁷ Ж.Бямбаа. Мөрдөх чиг үүргийн агуулгыг шинээр тодорхойлох нь. Хууль дээдлэх ёс. Хууль зүйн эрдэм шинжилгээ, практикийн улирал тутмын сэтгүүл. 2018, Цуврал 68. № 3. 37 дахь тал

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

мөшгийг илрүүлсний дараа гэмт хэрэг үйлдэгдэх болсон шалтгаан, гэмт хэрэг үйлдэгдсэн байдал, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн гэм буруу, хор уршиг зэргийг нотлох ажиллагаа буюу мөрдөн байцаалт явагддаг зүй тогтолтой.

Мөрдөн мөшгөх чиг үүрэг нь гэмт хэргийг илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг олж тогтоох мөрдөгчийн үндсэн үүргээс урган гарах бөгөөд хууль тогтоомжийн хүрээнд хэрэгждэг онцлогтой байна. Мөрдөгчийн эрүүгийн процесс ажиллагаанд хэрэгжүүлэх чиг үүрэг нь хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа эхлэх болон шүүхээр хэрэг хянан шийдвэрлүүлэх ажиллагаа явагдах нөхцлийг бүрдүүлэгч шүүхийн өмнөх шатны цөм ажиллагаа юм.

Дэлхийн Эрүүгийн процессын загвар хуулийн нэр томъёоны тайлбарын 1 дүгээр зүйлийн 24 дэх хэсэгт: Мөрдөлт болон мөрдөн шалгах гэж энэ хуулийн дагуу тухайн хэрэгт холбогдолтой нотлох баримт, мэдээлэл цуглуулах цагдаагийн байгууллагын болон прокурорын байгууллагын явуулж байгаа үйл ажиллагааг хэлнэ” хэмээн тайлбарласан нь мөрдөн мөшгийг чиг үүргийг хэрэгжүүлэх байгууллагын харъяалалыг тодорхойлохын зэрэгцээ дээрх хоёр ажиллагаа тус тусдаа бие даасан ажиллагаа болохыг илэрийлсэн гэж үзэх үндэстэй.

Өөрөөр хэлбэл, дэлхийн ихэнх улс орнуудад гэмт хэрэг илрүүлэх ажиллагаа нь цагдаагийн байгууллагын харъяаллын, харин нотлох ажиллагаа нь прокурорын байгууллагаас явуулдаг жишгийн дагуу томъёолсон байна.

Манай улсын хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа ЭХХШТ хуулийн хэм хэмжээг дүгнэн үзэхэд, шүүхийн өмнөх шатанд үйл ажиллагаа явуулдаг албан тушаалтныг нийтлэгээр нь мөрдөгч гэж томъёолсон нь жирийн иргэд байтугай хуульчдын дунд ч ойлгомжгүй байдал үүсгэжээ. Энэхүү байдлыг зохицуулах зорилгоор ЦЕГ-ын даргын тушаалаар гэмт хэрэг илрүүлэх чиг үүрэг бүхий мөрдөгчийг “эрүүгийн мөрдөгч” гэж нэршүүлэхээр болжээ.

Эрүүгийн процессын эрх зүйн шинжлэх ухаанд эрүүгийн процессын ажиллагааг хэрэгжүүлэгчдийг гүйцэтгэх үүрэг, зорилго, чиглэл, эрх зүйн байдлын зааг ялгаанаас хамаарч чиг үүргийн ангилал тогтоосон байдаг бөгөөд хэрэгжүүлэгчдийг гүйцэтгэх чиг үүрэгтэй нь уялдуулан

нэршлийг тогтоосон байдаг. Нэр томъёо нь юмс үзэгдлийн дотоод мөн чанарыг илэрхийлэх учиртайг үндэслэвэл, ЭХХШТ хуульд гэмт хэрэг илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг тогтоох чиг үүрэгтэй албан тушаалтныг олон улсын жишгээр нь Detective буюу мөрдөгч, харин хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах эрх бүхий албан тушаалтныг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч гэсэн хуучин нэршлийг сэргээн хэрэглэх нь оновчтой гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

- Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992);
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2017);
- Төрийн албаны тухай хууль (2019);
- Цагдаагийн албаны тухай хууль (2017);
- Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал (УИХ-ын тогтоол №48, 2010);
- Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр (ЗГ-ын тогтоол №141, 2020);
- Бат-Эрдэнэ, Б. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй. Ерөнхий анги. -Уб.,2004;
- Бат-Эрдэнэ, Б. Эрүүгийн процесс-Ерөнхий анги. -Уб.,2016;
- Батзориг, Б. Монгол дахь нотолгооны түүхэн уламжлал-1. -Уб.,2001;
- Батзориг, Б. Гэмт хэргийн нотолгооны ерөнхий онол. -Уб.,2002;
- Баясгалан, Г., Бямбаа, Ж., Батдэлгэр, С., Бат-Эрдэнэ, Б., Дэмбэрэлцэрэн, Д., Жанцан, С., Зүмбэрэлхам, Д., Оюунбаатар, Ц.,Сагсай, Е., Төрбат, Н. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн тайлбар. - Уб.,2003;
- Баярсайхан, Д. Гадаад орнуудын эрүүгийн процесс. -Уб.,2015;
- Баярсайхан, Д. Эрүүгийн процессын эрх зүй. -Уб.,2020;
- Бекария, Ч. Гэмт хэрэг ба ялын тухай. Орч. Эрдэнэбат, Г. -Уб.,2021
- Болдбаатар, Ж. нар. Монгол Улсын төр эрх зүйн түүхэн уламжлал. -Уб.,1994;
- Болдбаатар, Ж., Лүндээжанцан, Д. Монголын Төр эрх зүйн түүхэн уламжлал. - Уб.,1997
- Бямбаа, Ж., Эрхэсхулан, Ж. Эрүүгийн процессын эрх зүйн үндсэн асуудал. -Уб.,2018;
- Дамбажав И. Монгол хэлний дэлгэрэнгүй тайлбар толь бичиг. I боть. Уб., 2010

- Зүмбэрэллхам, Д. Монгол Улсын эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй дэх гэм буруугүйн презумпци. -Уб.,2005;

- Нарангэрэл, С. Эрх зүйн толь бичиг. Гурав дахь хэвлэлт. -Уб.,2011;

- Нарангэрэл, С. Монгол Улсын Хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг. -Уб.,2021;

- Цэвэл Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. 30.000 үгтэй. Уб, 1966.

- Ж.Бямбаа. Мөрдөх чиг үүргийн агуулгыг шинээр тодорхойлох нь. Хууль дээдлэх ёс. Хууль зүйн эрдэм шинжилгээ, практикийн улирал тутмын сэтгүүл. 2018, Цуврал 68. № 3

МОНГОЛЫН Дотоодын Асуудлын Яаман

МӨРДӨГЧИЙН БИЕ ДААСАН БАЙДЛЫН МӨН ЧАНАР

THE NATURE OF INDEPENDENT INVESTIGATIVE

Хууль сахиулахуй

Х.Буянтүмэн

Авлигатай тэмцэх газрын Мөрдөн шалгах хэлтсийн дарга, эрхэлсэн комиссар

Buyantumen Kh.

Deputy Commissioner General of the Independent Authority Against Corruption

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд эрүүгийн хэрэг хянан шалгах ажиллагаанд мөрдөгчийн бие даасан байдлын талаарх ойлголт, мөн чанарын талаар онолын түвшинд авч үзсэн ба цаашид хууль тогтоомжид тусгах санал дэвшүүлсэн болно.

Abstract: This article will discuss the understanding and nature of the independence of the detective in the criminal investigation process is discussed at the theoretical level, and suggestions for future legislation.

Түлхүүр үг: Зарчим, мөрдөгч, гэмт хэргийн бодит байдлыг тогтоох, гэмт хэрэг, бие даасан байдал, хараат бус байдал, эрх зүйн орчин зүй.

Keywords: Principle, Detective, In determining the facts of the crime, Crime, Independence, Independence, Legal modernity.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт нь “гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино¹.” хэмээн заасан байдаг. Тэгвэл энэхүү зорилтыг биелүүлэхэд мөрдөгч хараат бус, бие даасан байх зарчмын хүрээнд ажиллаж байж тухайн хэргийг үнэн зөв шийдвэрлэх боломжтой билээ.

Эрүүгийн процесс болон түүний дотор мөрдөн шалгах ажиллагаа дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал нь Монгол Улсын Эрүүгийн процессын шүүхээс өмнөх шатын нэг чухал институц бөгөөд өнөөдөр эрүүгийн процессын зохион байгуулалт, эрх зүйн зүй зохистойгоор шийдвэрлэвэл зохих тулгамдсан асуудлын нэг хэвээр байна. Мөн эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлын ойлголт, мөн чанар зэрэг нь өнөөг хүртэл маргаантай, шийдэгдээгүй байна.

Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.4 дүгээр зүйлийн 1.9 дэх хэсэгт: “мөрдөн шалгах ажиллагаа гэж хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад прокурорын зөвшөөрлөөр, эсхүл мөрдөгч бие даан

явуулах ...хуульд заасан ажиллагааг” гэж, мөн хуулийн 6.2 зүйлийн 2.5 дахь хэсэгт зааснаар “прокурорын зөвшөөрөл авахаар хуульд зааснаас бусад тохиолдолд гэмт хэргийг илрүүлэх, түүнийг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг илрүүлэх, олж тогтоох мөрдөн шалгах ажиллагааг бие даан явуулах” гэж тус тус заажээ. Үүнээс үзэхэд мөрдөгчийн бие даасан байдлыг түүний эрхийн хүрээнд хуульчилсан байна.

Эрүүгийн процессын онолын эрдэмтэд мөрдөгчийн бие даасан, хараат бус байдлыг тэдгээрийн эрх зүйн байдал; процессын эрх, үүрэг, эрх хэмжээ, бүрэн эрх; эрүүгийн процессын ажиллагаанд тэдний гүйцэтгэх чиг үүрэг, байр суурь, процессын эрх зүйн зарчим талаас нь авч үзэх хандлага зонхилж байна.

ОХУ-ын эрдэмтэн С. Н. Хорьяков: “эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал”, “мөрдөгчийн эрх хэмжээ” гэсэн ойлголт нь өөр хоорондоо философийн “шалтгаан”, “үр дагавар” гэсэн ухагдахуунд хамаарна²” гэжээ. Эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал нь түүний процессын эрх хэмжээг тодорхойлох үндсэн эх үндэс мөн. Хаана мөрдөгчийн бие даасан байдал хязгаарлана, мөн түүний эрх хэмжээ хязгаарлагдах үндэстэй. Нөгөө талаас мөрдөгчийн бие даасан байдал нь түүний

¹ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай /шинэчилсэн найруулга/ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2017 он, №23

² Хорьяков С. Н. Процессуальная самостоятельность следователя: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2006. С. 9-10.

эрх хэмжээгээ хэрэгжүүлэх процессын баталгаа болно.

Монгол Улсын эрүүгийн процессын хууль тогтоомжид мөрдөгчийн бие даасан байдлын тухай нэг ч тодорхойлолт өгөөгүй байна. Энэ нөхцөл байдал нь эрүүгийн процессын шинжлэх ухаанд тухайн ойлголтын талаар үзэл санаа нэгдмэл бус байгааг харуулж байна. Зарим судлаачид мөрдөгчийн шийдвэр, үйл ажиллагаанд тавих хэт их хяналтын шалтгаанаар тухайн бие даасан байдлыг үгүйсгэх ч хандлага ажиглагдаж байна.

Эрдэмтэн Н. И. Кулагин “эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал нь гэмт хэргийн хохирогчийн төдийгүй, мөн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны эрх ашгийг үр нөлөөтэй хамгаалахад тусална”³ гэж, К. В. Грохольский “эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг “өөрт байгаа хэргийн материалд үндэслэн хууль ёс, үндэслэлтэй байх, шударга ёсны зарчимд тулгуурлан, бие даан, дотоод итгэлээрээ бүхий л шийдвэр гаргаж хэрэгжүүлэхээр хууль тогтоомжийн хэм хэмжээгээр тогтоон бэхжүүлсэн эрх үүргээс бүтсэн цогц байдал”⁴ гэж тус тус тодорхойлсон байна.

Эрдэмтэд мөрдөгчийн бие даасан байдлын талаар зөрүүтэй байр суурийг илэрхийлж байна. Тухайлбал В. Л. Будников, Е. В. Волколупов нар: “мөрдөгчийн бие даасан байдал гэдэг нь мөрдөгчид хуулиар олгосон бүрэн эрхийг дотоод итгэлээрээ хэрэгжүүлж, хариуцлагаа биечлэн хүлээх боломж олгосон бодит үндэслэл”⁵ гэжээ. Энэ үзэлтэй санал нийлэмгүй байна. Бидний үзэж буйгаар мөрдөгчийн дурдсан боломж нь төрийн нэрийн өмнөөс хэрэгжүүлж, төрөөс баталгаажсан эрх хэмжээ мөн.

Мөрдөгч бие даан хэрэгжүүлэх мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад гаргасан алдааны төлөө хариуцлага хүлээх нь зүйн хэрэг. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны онцлог нь эрүүгийн материаллаг болон процессын хууль тогтоомж, түүний зарчмуудын

хэрэгжилт, эдгээр хуулиудын шүүхийн өмнөх шатны, тухайлбал, мөрдөгчийн, прокурорын хууль хэрэглээний алдаа “шүүхийн алдаа” болон өрнөх зүй тогтолтой.

А. А. Клейны үзэж буйгаар эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлын хамгийн түгээмэл тодорхойлолт нь “мөрдөн шалгах болон процессын бусад ажиллагаа явуулах, энэ талаар шийдвэр бие даан гаргах эрх, түүнийг хуулийн дагуу шуурхай бүрэн дүүрэн хэрэгжүүлэх үүрэг, хариуцлагын цогц, түүний эрх зүйн байдлын нэг чухал бүрдэл хэсэг” гэжээ.

Мөрдөгчийн бие даасан байдал нь түүний эрх зүйн байдлын нэг чухал элемент гэж хүлээн зөвшөөрч болох боловч, энэ нь түүний эрх үү, аль эсвэл үүрэг үү гэдэг нь тодорхой бус байгаа юм. Тухайлбал Г. М. Ясинский: “мөрдөгчийн бие даасан байдал нь мөрдөн шалгах ажиллагааны шийдвэл зохих асуудлыг үнэн зөв, шуурхай хэрэгжүүлэхийн тулд хуулийн дагуу, хэргийн материалд үндэслэн дотоод итгэлээрээ шийдэх эрх. Бие даасан байдал нь нөгөө талаас мөрдөгчөөс мөрдөн байцаах ажиллагааг үнэн зөв, шуурхай шийдвэрлэх бүх талын хүчин чармайлт санаачилга гаргах үүрэг хүлээлгэнэ” гэжээ. А. Р. Вартанов тухайн үедээ эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал гэж эрүүгийн процессын зорилгыг хангахын тулд хуулиар тогтоосон шүүхийн зөвшөөрлөөр хэрэгжүүлэхээс бусад тохиолдолд гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг тогтоох, байцаан шийтгэх ажиллагааны явцыг чиглүүлэх, мөрдөн шалгах болон процессын бусад ажиллагааг хэрэгжүүлэх, түүнтэй холбоотой шийдвэрийг нотлох баримтыг чөлөөтэй үнэлэх үндсэн дээр өөрийн үзэмжээр гаргах, хэрэгжүүлэх эрх мөн” гэж томьёолжээ.

Бидний үзэж байгаагаар мөрдөгч нь эрүүгийн процессыг хэрэгжүүлж байгаа этгээдийн хувьд нотлох баримтыг тал бүрээс нь бүрэн бодитойгоор шалгаж хянах үндсэн дээр хэргийн бодит байдлыг тогтоох үүрэгтэй, энэ үүргээс хамааран хуульд заасан эрхээ эдэлнэ.

³ Кулагин Н. И. В защиту прав и законных интересов следователя // Права человека и правоохранительная деятельность. Волгоград, 1995. С. 105-106.

⁴ Грохольский К. В. Понятие и сущность процессуальной самостоятельности следователя // Ученые записки: Сборник научных трудов юридического факультета Оренбургского

государственного университета. Оренбург, 2004. Выпуск 1. С. 185.

⁵ Будников В. Л., Волколупов Е. В. Проблема процессуальной самостоятельности следователя как субъекта доказывания по уголовному делу // Современные проблемы уголовно-процессуального доказывания. Сборник статей. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2000. С. 141.

МОНГОЛ УЛСЫН
ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН
ХУУЛЬ

Эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдал нь материаллаг болон процессын эрх зүйн хэм хэмжээнд заасан хариуцлагаар хангагдана. Монгол Улсын эрүүгийн хуулийн Хэрэг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг гэсэн 21 дүгээр бүлэгт мөрдөгчийн гэмт үйлдэлтэй холбоотой 21.1 (Нотлох баримтыг хуурамчаар үйлдэх, устгах); 21.5 (Гэрч, хохирогч, шинжээч, орчуулагч, хэлмэрчид хууль бусаар нөлөөлөх); 21.6 (Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгч, мөрдөгч, иргэдийн төлөөлөгчид хууль бусаар нөлөөлөх); 21.9 (Мөрдөн шалгах ажиллагааны нууцыг задруулах); 21.12 (Эрүү шүүлт тулгах) зэрэг үйлдлүүдийг эрүүгийн хэрэгт тооцож ялтай болгожээ. Мөн хорин хоёрдугаар бүлэгт заасан авлигын холбогдох гэмт хэрэг ч үүнд хамааралтай.

Эрүүгийн процессын хуульд хамгийн эхний ээлжид прокурор шүүх мөрдөгчийн хууль бус үндэслэлгүй шийдвэрийг хүчингүй болгох, мөрдөгчийн хууль зөрчсөн ажиллагааг таслан зогсоох зэрэг процессын хариуцлагыг заасан байна. Дээр дурдсан хариуцлагаас гадна мөрдөгч хүлээх сахилгын хариуцлага ч мөн үүнд хамаатай.

Эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг төрөөс тодорхой баталгаажуулснаар мөрдөгч бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх үндсэн дээр эрүүгийн процессын зорилгыг бүрэн хангах боломжтой гэж үзэж болохоор байна. Мөрдөгч нь хэргийн тодорхой нөхцөл байдлаас хамаарч гаднын ямар нэгэн нөлөөгүйгээр байцаалт (мэдүүлэг) авах, мөрдөн мөшгөх ажиллагааг төлөвлөх, явуулах шаардлага бий болно. Энэ талаар прокурор, мөрдөн шалгах байгууллагын дарга хэн ч байсан энэ бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхэд нь ямар нэгэн зааварчилга өгөх эрхгүй байдаг. Хэрэв мөрдөгч албан үүрэгтээ хайнга идэвхгүй хандсан, материаллаг болон процессын зөрчил гаргасан бол мөрдөгчид хуульд заасан хариуцлага хүлээх үндэслэл болно.

Үүнээс үзэхэд мөрдөгчийн бие даасан байдал нь бие даан мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, мөрдөн байцаах болон процессын бусад ажиллагааны талаар шийдвэр гаргах ажиллагаа нь түүний бүрэн эрх мөн гэсэн дүгнэлтэд хүрч байна.

Иймд цагдаагийн албаны гэмт хэрэгтэй тэмцэх үндсэн нэгжийн хувьд мөрдөгчийн бүрэн эрхийг Цагдаагийн албаны тухай хууль болон бусад мөрдөн шалгах байгууллагын үйл ажиллагааг зохицуулсан хуульд бэхжүүлэх шаардлагатай байна.

Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн хэм хэмжээнд дүгнэлт хийж үзэхэд мөрдөгч нь шүүх, прокурорын хамт тухайн хуулийн 1.6 дугаар зүйлд заасан эрүүгийн процессыг хэрэгжүүлж байгаа этгээд бөгөөд хуулийн 6.2 дахь хэсэгт зааснаар хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад хуульд заасан эрх, үүргийн дагуу, эсхүл прокурорын даалгавраар энэ хуулиар харьяалуулсан эрүүгийн хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагааг явуулна.

Монгол Улсын эрүүгийн процессын зорилт нь “гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино⁶.”

Эрүүгийн процессын зорилтоос үзэхэд хуульд зааснаар мөрдөгч мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, процессын зохих шийдвэр гаргах бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ “гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн дүүрэн илрүүлэх” үүрэг хүлээнэ. Энэ үүргийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд шүүх, прокурорын хяналт тавина. Бидний үзэж байгаагаар гэмт хэргийг шуурхай бүрэн дүүрэн илрүүлэхийн тулд мөрдөн шалгах ажиллагаатай холбоотой шийдвэр бие даан гаргах, өөрөөр хэлбэл, мөрдөгч нь эрүүгийн процессын хуулийн шаардлага, өөрт байгаа цаг хугацаа (мөрдөн шалгах ажиллагааны хугацаа), мэдээлэл (мэдээ, нотлох баримт гэх зэрэг), зохион байгуулалтын (процессын тодорхой ажиллагаа хийх шаардлага байгаа эсэх) нөөцөө идэвхтэй ашиглан бусад оролцогчдын тусламжгүйгээр шийдвэрлэх хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Энэхүү өгүүллийн хүрээнд доорх **дүгнэлт** хийж байна.

1. Эрүүгийн процесс дахь мөрдөгчийн бие даасан байдлыг төрөөс тодорхой баталгаажуулснаар мөрдөгч

⁶ Монгол Улсын эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль
//<https://www.legalinfo.mn/law/details/12694>

бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх үндсэн дээр эрүүгийн процессын зорилгыг бүрэн хангах боломжтой. Мөрдөгч нь хэргийн тодорхой нөхцөл байдлаас хамаарч гаднын ямар нэгэн нөлөөгүйгээр байцаалт (мэдүүлэг) авах, мөрдөн мөшгөх ажиллагааг төлөвлөх, явуулах шаардлага бий болно.

2. Хэргийн бодит байдлыг тогтоох, нотлох баримтыг тал бүрээс нь бүрэн бодитойгоор шалгаж, хянасны үндсэн дээр өөрийн мэргэжлийн ур чадвар, дотоод итгэлд тулгуурлан хуульд заасан бүхий л арга хэмжээг авч яллагдагч, шүүгдэгчийг яллах, цагаатгах, ял хүндрүүлэх, хөнгөрүүлэх нөхцөл байдлыг эргэлзээгүй тогтоохоор хариуцуулсан үүргийг хэрэгжүүлэхэд мөрдөгчийн бие даасан байх зарчим хангагдах шаардалагатай.

3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтыг биелүүлэх, хэргийн бодит байдлыг үнэн зөвөөр бүрэн гүйцэт, хараат бусаар нотлохын тулд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд мөрдөгч нь бие даан, хараат бусаар хэргийн бодит байдлыг тогтоох талаар нэмэлт оруулах.

Дээрх дүгнэлтэд тулгуурлан дараах **санал** дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Хэргийн бодит байдлыг бүхэн гүйцэт, хараат бусаар нотлохын тулд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.4 дүгээр зүйлийн 1.9 дэх хэсэгт

“бие даан” гэсний дараа “хараат бусаар” гэж, мөн хуулийн 1.7 дугаар зүйлийн 5 дахь заалтыг “Мөрдөгч, прокурор нь бие даан, хараат бусаар хэргийн бодит байдлыг тогтооно.” гэж тус тус хуульд нэмэлт оруулах.

Ашигласан материал

1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай /Шинэчилсэн найруулга/ Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: 2017 он, №40

2. Будников В. Л., Волколупов Е. В. Проблема процессуальной самостоятельности следователя как субъекта доказывания по уголовному делу // Современные проблемы уголовно-процессуального доказывания. Сборник статей. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2000. С. 141.

3. Грохольский К. В. Понятие и сущность процессуальной самостоятельности следователя // Ученые записки: Сборник научных трудов юридического факультета Оренбургского государственного университета. Оренбург, 2004. Выпуск 1. С. 185.

4. Кулагин Н. И. В защиту прав и законных интересов следователя // Права человека и правоохранительная деятельность. Волгоград, 1995. С. 105-106.

5. Хорьяков С. Н. Процессуальная самостоятельность следователя: дисс. ... канд. юрид. наук. М, 2006.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ

ГАДААДЫН ЗАРИМ УЛСЫН ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬД ХУУЛЬ САХИУЛАГЧИЙГ ЭСЭРГҮҮЦЭХ ГЭМТ ХЭРГИЙГ ХУУЛЬЧИЛСАН БАЙДАЛ, ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

IN THE CRIMINAL CODE OF SOME FOREIGN COUNTRIES, LAW ENFORCEMENT OFFICERS ARE REQUIRED TO LEGALIZATION OF SEDITION

В.Амарсанаа

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн багш, доктор (Ph.D), цагдаагийн хошууч

Amarsanaa V.

Professor, Department of criminal justice and criminology, Faculty of police, University of internal Affairs, (Ph. D), Police Major

Хураангуй: Даяаршлын эрин үед хүн төрөлхтний хоорондын олон төрлийн харилцаа өөрчлөгдөж, өдөр ирэх тусам хамтын жишигт хүрээд байгаа өнөө үед, улс орнуудын хууль тогтоомжийн үзэл баримтлал, чиг хандлага адил төстэй байдлаар хэлбэржих явдал ажиглагдаж байна. Иймд манай улсын хувьд гадаадын орнуудын (Эрүүгийн хууль) хуулийг судалж, ижил болон ялгаатай талыг нээн илрүүлж, сайн туршлагыг өөрийн хуульд нэвтрүүлэх замаар сайжруулах нь чухал юм. Тиймээс Эрүүгийн хуульд заасан, хууль сахиулагчийг эсэргүүцэх, төрийн албан хаагчийн амь биед халдах гэмт хэргийг хөрш орон Оросын Холбооны Улс болон ром германы эрх зүйн бүлд хамаарах Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улсын Эрүүгийн хуульд хэрхэн тусгасан байдал, онцлог шинжийг тодорхойлон, эдгээр улсуудын сайн туршлагыг өөрийн улсын Эрүүгийн хуульд нэвтрүүлэх боломжийг эрэлхийллээ.

Abstract: In the age of globalization, many types of relations between mankind are changing, day by day they are reaching collective standards, and today, the legislative views and trends of countries are taking shape in a similar way. Therefore, it is important for our country to improve the laws of foreign countries (Criminal Law) by studying them, discovering the same and different aspects, and introducing good practices into its own law. Therefore, we have determined how the Criminal Code, the crime of resisting law enforcement and assault on the life of a public official is enshrined in the Criminal Code of the Federal Republic of Germany, which belongs to the legal family of the neighboring Russian Federation and Rome Germany, and sought the opportunity to introduce the best practices of these countries into the Criminal Code of our country.

Түлхүүр үгс: Нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдал, төрийн албан хаагч, хууль сахиулагч, халдлага.

Keywords: Public Order, Public Safety, civil servants, law enforcers, trespassers.

Хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчид гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тусгай чиг үүрэг гүйцэтгэдэг. Гүйцэтгэж буй үүргээсээ хамаарч өдөр тутамд гадны хүчин зүйлээс шалтгаалсан эрсдэл, аюул, заналхийлэлд өртөх явдал цөөнгүй. Монгол Улсаас гадна бусад Улсуудын хууль сахиулах байгууллагын ажилтнууд иргэдийн амгалан тайван байдлыг сахиулах чиг үүргээ хэрэгжүүлэх явцдаа нийгмийн олон анги давхаргын хүмүүстэй харилцаанд орж, хуулиар тогтоосон хэм хэмжээг дагаж мөрдүүлэх үйл ажиллагааны явцад алба хаагчдын амь бие,

эрүүл мэндэд халдах явдал сүүлийн жилүүдэд нэмэгдсэн. Иймд гадаадын зарим орны хууль сахиулагчдын амь нас, эрүүл мэндийг хууль зүйн үүднээс хамгаалах эх үүсвэр болсон эрүүгийн хуулийн зохицуулалтын талаар дүн шинжилгээ хийж, бодит байдлыг харьцуулан судалж, адил төстэй болон ялгаатай талыг гаргахыг зорьсон болно.

Эх орны эрүүгийн хууль, тогтоомжийг төгөлдөржүүлэхийн тулд гадаад улсуудын гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр явуулж буй эрүүгийн эрх зүйн нөлөөллийн туршлагыг судлах нь эргэлзээгүй чухал бөгөөд, сонирхол төрүүлж байна. Энэ талаар эрдэмтэн М.Ансель "Гадаад улсын

туршлагыг судлах явдал нь хууль, судлаачдад шинэ, далайцтай мэдлэг олгохоос гадна, өөрийн улсын эрх зүйн талаар гүнзгий мэдлэг эзэмших үүд хаалгыг нээдэг. Хуулийн өвөрмөц онцлог нь бусад системтэй харьцуулсан шинжилгээний үр дүнд илэрдэг. Харьцуулсан судалгаа нь хуульчийг зөвхөн өөрийн улсын эрх зүйн тогтолцоог сайн судалснаар олж авах боломжгүй үзэл санаа болон аргументаар зэвсэглэх хүчтэй¹ гэж оновчтой тодорхойлсон. Тиймээс хууль сахиулагчийн амь биед халдах гэмт хэрэгт хүлээлгэх хариуцлагын талаарх Оросын Холбооны Улс (Цаашид – ОХУ гэх)-ын хууль, эрх зүйн зохицуулалтын талаар судалгаа явуулж, уг зүйл ангийн тухай дэс дараатай харьцуулалт явуулах нь чухал юм. Судалж буй сэдвээр ОХУ-ын Эрүүгийн хууль нь Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийг бодвол харьцангуй их ач холбогдол өгсөн байна. Түүнээс гадна ОХУ болон Монгол Улсын орчин үеийн эрүүгийн хуулийг харьцуулах явдал нь хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэргийн эрүүгийн хариуцлагын талаарх журмын ялгаа болон онцлогыг нээн илрүүлж, энэ хүрээний эрүүгийн эрх зүйн харилцааг сайжруулах цаашдын боломжийг тодорхойлох юм. Хууль сахиулагчдын амь биеийг хамгаалах талаар эрүүгийн эрх зүйн харилцааг ОХУ-ын эрүүгийн хуульд харьцангуй дэс дараатай, бүх талаас нь тусгасан болох нь үндсэн зорилтын нэг хууль сахиулагчдын амь биеийг хамгаалах харилцаанд онцгой анхаарал хандуулж, эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 32 дугаар бүлэг (Захиргааны журмын эсрэг гэмт хэрэг)-т тусгай бүрэлдэхүүнт (специальный состав) гурван зүйл ангийг хуульчилснаар илэрнэ.

Үндсэн судлагдахуун болох нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах чиглэлээр албан үүргээ гүйцэтгэж байгаатай нь холбогдуулан хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэрэг (ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйл) нь Захиргааны журмын эсрэг гэмт хэргийн бүлэгт багтсан хэргүүдээс цаазын ялтай цор ганц зүйл анги мөн. Энэ гэмт хэргийн үндсэн бүрэлдэхүүн нь ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлд “Хууль сахиулагч болон цэргийн алба хаагчийн хууль ёсны үйл

ажиллагаанд саад учруулах зорилгоор нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах чиглэлээр албан үүргээ гүйцэтгэж байгаатай нь холбогдуулан тэдний амь биед халдсан, эсхүл тэдний үйл ажиллагаа явуулсантай нь холбогдуулан өс хонзонгийн сэдлээр ойр дотны хүмүүсийн амь биед халдсан бол арван хоёроос хорин жилийн хугацаатай хорих ялаар шийтгэж, хоёр жилийн хугацаатай эрх чөлөөг хязгаарлах, эсхүл бүх насаар нь хорих, эсхүл цаазаар авах ялаар шийтгэнэ” гэж заасан.

Монгол Улсын орчин үеийн эрүүгийн хууль нь өөрчлөлтийн үетэй нүүр тулаад байна. Тодруулбал, 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс шинэ Эрүүгийн хууль хэрэгжиж эхлэсэнтэй холбогдуулж, олон төрлийн өөрчлөлтүүд хийгдсэн хэдий ч судлаж буй гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнд өргөн хэмжээний өөрчлөлт ороогүй юм. Хэрэгжиж буй (шинэ) эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 23 дугаар бүлэг (Нийтийн албаны ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг)-т хууль сахиулагчийг эсэргүүцсэн үйлдлийг эрүүжүүлсэн тусгай бүрэлдэхүүнт нэг зүйл анги байдаг. Энэ нь эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 23.1 дүгээр зүйл юм. Хэдийгээр хууль сахиулагчийн эрүүл мэндэд хохирол учруулах гэмт халдлагыг тусгай бүрэлдэхүүнээр хуульчилсан боловч, тэдгээрийн амь биед халдах гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд бусдыг санаатай алах гэмт хэргийн хүндрүүлэх нөхцөл байдалтайгаар зүйлчлэхээр заасан байна. Өөрөөр хэлбэл, Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 10.1 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийн 2.9-д “Эрхэлж байгаа ажил, албан үүрэгтэй нь холбогдуулж өөрийг нь, түүний ойр дотны хүнийг алсан бол арван хоёр жилээс хорин жил хүртэл хугацаагаар, эсхүл бүх насаар нь хорих ял шийтгэнэ” гэж заасан. Хууль сахиулагчийг эрхэлж байгаа ажил, албан үүрэгтэй нь холбогдуулж санаатай алах гэмт хэрэг нь нийтийн албаны ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэргийн хүрээнээс гарч, хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэргийн бүлэгт хамаарагдаж байна. Энэхүү ангилал нь гэмт хэргийн үндсэн объектоос шууд хамааралтай бөгөөд, хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэрэг нь ердийн болон хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнтэйгээр бусдыг санаатай алах гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнд

¹ Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права : сб. М., 1981. С. 38.

Хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэргийг тусгайлан (специальный состав) зааснаар Монгол Улсын Эрүүгийн хуулиас ялгаатай тал нь хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт үйлдлийг эрүүгийн эрх зүйн хамгаалалтын харилцаагаар хангалттай зохицуулсан байна. ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлийн диспозицод “Хууль сахиулагч болон цэргийн алба хаагчийн хууль ёсны үйл ажиллагаанд саад учруулах зорилгоор нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах чиглэлээр албан үүргээ гүйцэтгэж байгаатай нь холбогдуулан тэдний амь биед халдсан, эсхүл тэдний үйл ажиллагаа явуулсантай нь холбогдуулан өс хонзонгийн сэдлээр ойр дотны хүмүүсийн амь биед халдсан бол”² гэж заасан. Хууль тогтоогчийн зүгээс энэ зүйл ангийг бүтээхдээ гэмт хэрэг нь эрт үе шатанд төгсөх, өөрөөр хэлбэл, хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй байх тал дээр ихээхэн анхаарал хандуулсан байна. Энэ зүйл ангийн хэлбэрийн бүрэлдэхүүний шинж нь объектив талын шинжээрээ (амь биед халдах) илэрхийлэгддэг.

багтаж, хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнтэйгээр бусдыг санаатай алах бусад хэрэгтэй нэгэн адил хариуцлага оногдуулах тогтолцоо үйлчилж байгаа юм.

Тэгэхээр ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 32 дугаар бүлэгт “Хууль сахиулагчийн амь биед халдах” гэмт хэргийг тусгайлан (специальный состав) зааснаар Монгол Улсын Эрүүгийн хуулиас ялгаатай тал нь хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт үйлдлийг эрүүгийн эрх зүйн хамгаалалтын харилцаагаар хангалттай зохицуулсан байна. ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлийн диспозицод “Хууль сахиулагч болон цэргийн алба хаагчийн хууль ёсны үйл ажиллагаанд саад учруулах зорилгоор нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах чиглэлээр албан үүргээ гүйцэтгэж байгаатай нь холбогдуулан тэдний амь биед халдсан, эсхүл тэдний үйл ажиллагаа явуулсантай нь холбогдуулан өс хонзонгийн сэдлээр ойр дотны хүмүүсийн амь биед халдсан бол”² гэж заасан. Хууль тогтоогчийн зүгээс энэ зүйл ангийг бүтээхдээ гэмт хэрэг нь эрт үе шатанд төгсөх, өөрөөр хэлбэл, хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй байх тал дээр ихээхэн анхаарал хандуулсан байна. Энэ зүйл ангийн хэлбэрийн бүрэлдэхүүний шинж нь объектив талын шинжээрээ (амь биед халдах) илэрхийлэгддэг.

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль нь ОХУ-ын Эрүүгийн хуультай харьцуулахад арай өөр үзэл баримтлалтай болох нь хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэргийг зөвхөн ерөнхий бүрэлдэхүүнд тусгаснаар илэрч байна. Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаанд “Бусдыг санаатай алах” гэх нэр томъёо нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэс бүхий, бусдыг амь насыг санаатай хохироосон үйлдэл хэмээн заасан. Мөн Монгол Улсын Дээд Шүүхийн тайлбарт “Хүний амь бие, эрүүл мэндэд хууль бусаар халдах замаар хохирол учруулах нь онц аюултай гэмт хэрэг мөн. Энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй хийх шийдэмгий тэмцэл нь хууль, шүүхийн байгууллагын үндсэн зорилгын нэг мөн”³ гэжээ.

Дээр дурьдсаны дагуу хүчин төгөлдөр хэрэгжиж буй эрүүгийн хуульд ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317

дугаар зүйлтэй адил тусгай бүрэлдэхүүнт зүйл анги хуульчлагдаагүй. Гэхдээ эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 10.1 дүгээр зүйлтэй адил агуулгатай зүйл анги ОХУ-ын Эрүүгийн хуульд тусгалаа олсон. Энэ нь тус улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 105 дугаар зүйл (Хүнийг санаатай алах)⁴ юм. Тодруулбал, ОХУ болон Монгол Улсын эрүүгийн хуульд бусдыг санаатай алах ойлголт адил, төсөөтэй тайлбарлагддаг.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 10.1 дүгээр зүйлийн 2.9 дэх хэсэгт заасан хууль сахиулагчийг эрхэлж байгаа ажил, албан үүрэгтэй нь холбогдуулж өөрийг нь, түүний ойр дотны хүнийг алах гэмт хэрэг нь идэвхитэй, санаатай үйлдэл ба эс үйлдлээр илэрдэг. Хохирогч нас барсан үеэс эхлэн хүнийг санаатай алсан үйлдлийг төгссөн гэмт хэрэг гэж үзнэ. Үүнээс үзэхэд, ОХУ болон Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд заасан хууль сахиулагчийн амь биед халдах гэмт хэрэг нь үйлдэл төгсөх үе шатаараа ялгагдаж байна.

ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлд заасны дагуу хууль сахиулагч болон цэргийн алба хаагчийн хууль ёсны үйл ажиллагаанд саад учруулах зорилгоор нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах чиглэлээр албан үүргээ гүйцэтгэж байгаатай нь холбогдуулан тэдний амь биед халдсан, эсхүл тэдний үйл ажиллагаа явуулсантай нь холбогдуулан өс хонзонгийн сэдлээр ойр дотны хүмүүсийн амь биед халдсан үйлдэл нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болдог. Өөрөөр хэлбэл, албан үүргээ гүйцэтгэж байгаатай нь холбогдуулан санаатай алах ойлголт юм. ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлийн диспозицод хууль сахиулагч нь ямар төрлийн үйл ажиллагаа явуулсны төлөө гэмт халдлагаас хамгаалагдах ёстой талаар тодорхой заасан. Энэ нь нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах хууль ёсны үйл ажиллагаа явуулсан байхыг шаардана.

Харин Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 10.1 дүгээр зүйлийн 2.9 дэх хэсэгт хууль сахиулагчийг эрхэлж байгаа ажил, албан үүрэгтэй нь холбогдуулж өөрийг нь, түүний ойр дотны хүнийг санаатай алсан нөхцөлд эрүүгийн

² Уголовный кодекс Российской Федерации. М. 2016. С. 229.

³ Сборник постановлений Пленума Верховного Суда Монголии. Улаанбаатар, 2001. С. 59.

⁴ Эрүүгийн хууль // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ. 2016. №7.

хариуцлага хүлээлгэхээр заасан нь ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлийн диспозицтой төстэй мэт боловч, Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 10.1 дүгээр зүйлийн 2.9 дэх хэсэгт “нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдал” гэх тодорхойлох шинжийг тусгаагүй явдал нь уг зүйл, заалтыг практикт хэрэглэхэд хүндрэл учруулж байна. Энэ байдлаар хууль сахиулагч субъектийн хүрээг хязгаарлаагүй нь хангалттай өргөн хүрээний субъектийг хамруулах бодлого баримталж буйг гэрчилнэ.

ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлийн диспозицод уг гэмт хэргийн хохирогч (объект)-ийг тодорхой тусгасан. Оросын Зөвлөлт Социалист Холбоот Улсын (РСФСР) 1960 оны эрүүгийн хууль нь 191.2, 191.5 гэх хоёр зүйл ангийг нэгтгэсэн байсан бол одоо хүчин төгөлдөр хэрэгжиж буй Эрүүгийн хууль (1996 оны эрүүгийн хууль)-д хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэргийн хохирогчийг дараахь гурван төрөлд хуваасан. Үүнд: 1. Хууль сахиулагч 2. Цэргийн алба хаагч 3. Тэдгээрийн төрөл садны хүмүүс⁵ багтана.

Гэхдээ ОХУ-ын Эрүүгийн хуульд “Хууль сахиулагч” гэх нэр томъёог албан ёсоор тайлбарлаагүй байна. Хууль сахиулагч гэх нэр томъёоны тайлбарыг 1995 оны 04 дүгээр сарын 20-ны өдрийн 45 дугаартай “Шүүгч, хууль сахиулах болон хяналтын байгууллагын алба хаагчдын улсын хамгаалалтын тухай”⁶ Холбооны хуулиас олж болох хэдий ч, энэ хуульд дурьдсан бүх албан тушаалтнууд гүйцэтгэж буй албан үүргийн онцлогоос хамаарч Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлд заасан гэмт хэргийн хохирогч байх үндэсгүй болохыг тэмдэглэх нь зүйтэй. Тэгэхээр 317 дугаар зүйлийн диспозицод заасан “Нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдал” гэх элемент нь гэмт хэргийг энэ зүйл ангиар зүйлчлэхэд үндсэн бөгөөд, шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэж байгаа юм. ОХУ-ын эрдэмтэн С.Л.Скутин: “Хэрэв энэхүү элемент (Нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдал) нь диспозицод тусгалаа олоогүй тохиолдолд 317 дугаар зүйлийн шууд объект өөрчлөгдөнө”⁷ гэсэн бол

А.Р.Саруханян: “Магадгүй “Нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдал” гэх нэр томъёог хассан тохиолдолд эдгээр үйлдэл, эс үйлдлийг ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 105 (Хүнийг санаатай алах) дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “б” пунктээр зүйлчилж болох юм”⁸ гэжээ. Хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчдад хамаарахгүй бусад албаны ажилчид нь нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах чиглэлээр үүрэг гүйцэтгэсэн нөхцөлд Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлийн хохирогч (объект)-ийн статустай байх боломжтой талаар мартаж болохгүй юм. Эндээс үзэхэд ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлд заасан гэмт хэрэгт хохирогчоор тооцогдох үндэслэл, онцлог нь хэрэг гарах үед хохирогч нь нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах чиг үүргээ гүйцэтгэж байсантай шууд хамааралтай байна.

Тэгэхээр Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 10.1 дүгээр зүйлийн 2.9 дэх хэсэг нь ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлтэй харьцуулахад хохирогчийн хүрээ тодорхой, гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн болон гэмт хэрэг төгсөх үе шатны хувьд харилцан адилгүй байна. Юуны түрүүнд энэ алгаа нь Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд хууль сахиулагчийн амь биед халдах гэмт хэргийг зүйлчлэх тусгай (специальный) бүрэлдэхүүнтэй зүйл анги байдаггүйтэй холбоотой хэмээн дүгнэж байна.

ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйл (Хууль сахиулагчдын амь биед халдах)-д зааснаас гадна Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 105 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “б” пунктэд “Эрхэлж байгаа ажил, албан үүрэгтэй нь холбогдуулж өөрийг нь, түүний ойр дотны хүнийг санаатай алах” гэмт хэрэгт хариуцлага оногдуулдаг. Өөрөөр хэлбэл, тус улсын Эрүүгийн хуульд хууль сахиулагчийн амь биед халдах болон эрхэлж байгаа ажил, албан үүрэгтэй нь холбогдуулж өөрийг нь, түүний ойр дотны хүнийг санаатай алах гэсэн хоёр тусдаа ерөнхий болон тусгай зүйл ангиуд байдаг.

⁵ Щербаков А. В. Преступления против порядка управления: научно-практический комментарий к главе 32 УК РФ. М., 2011. С. 58.

⁶ URL: <http://www.consultant.ru>

⁷ Скутин С. Л. Проблемы уголовно-правовой борьбы с преступными посягательствами на

жизнь, здоровье и достоинство работников милиции, охраняющих общественный порядок : дис. ... канд. юрид. наук. М., 1995. С. 88.

⁸ Саруханян А. Р. Указ. соч. С. 47.

МОНГОЛ УЛСЫН
ЕРӨНХИЙ БОЛОН
ТУСГАЙ ХОЁР
ЗҮЙЛ АНГИЙН
ХУУЛИЙН ТУСГАЙ
АНГИЙН 105
ДУГААР ЗҮЙЛИЙН
2 ДАХЬ ХЭСГИЙН
“Б” ПУНКТАД
ЗААСАН ГЭМТ
ХЭРЭГ

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйлд арван хоёроос хорин жилийн хугацаатай хорих ялаар шийтгэж, хоёр жилийн хугацаатай эрх чөлөөг хязгаарлах, эсхүл бүх насаар нь хорих, эсхүл цаазаар авах ялаар шийтгэхээр заасан бол ерөнхий бүрэлдэхүүнтэй 105 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “б” пунктэд заасан гэмт хэрэг үйлдсэн бол наймаас хорин жилийн хугацаатай хорих ялаар шийтгэж, нэгээс хоёр жилийн хугацаатай эрх чөлөөг хязгаарлах, эсхүл бүх насаар нь хорих, эсхүл цаазаар авах ялаар шийтгэхээр заасан. Энэхүү хоёр зүйл ангийн үндсэн ялын хэмжээг авч үзвэл, 317 дугаар зүйлийн ялын доод хэмжээ 12 жил, 105 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “б” пунктийн ялын доод хэмжээ 8 жил байна. Аливаа гэмт хэргийн зүйлчлэлийн хүнд, хөнгөнийг тодорхойлохын тулд үндсэн ялын хэмжээг харгалзах зарчмын дагуу 317 дугаар зүйл анги нь 105 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “б” пунктээс оноох үндсэн ялын хэмжээгээр хүнд байна. Бид эндээс ОХУ-ын Эрүүгийн хуульд хууль сахиулагчдын амь биед халдах (Тусгай бүрэлдэхүүнтэй) болон эрхэлж байгаа ажил, албан үүрэгтэй нь холбогдуулж өөрийг нь, түүний ойр дотны хүнийг санаатай алах (Ерөнхий бүрэлдэхүүнтэй) гэмт хэргүүдийн хоорондын ялгааг харж болохоор байна. Тус улс нь хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн үйлдэлд тусгай бүрэлдэхүүнтэй зүйл ангиар хариуцлага тооцооноор эрүүгийн хуулийн нөлөөллийн аргаар хууль сахиулагчдын амь биед шууд чиглэсэн халдлагаас хамгаалах, энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх давхар арга хэмжээг үр дүнтэйгээр хэрэгжүүлж байна. Үүний үр дүнд алба хаагчид нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагааг итгэлтэйгээр явуулах нөхцөл бүрджээ.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажиллагаа зөвхөн нэг зүйл ангиар зохицуулагдаж байна. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 10.1 дүгээр зүйлийн 2.9 дэх хэсэгт заасан гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын хэм хэмжээ нь ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 105 дугаар

зүйлийн 2 дахь хэсгийн “б” пунктэд заасан гэмт хэргээс ялын санкциар ялгагддаг. Өөрөөр хэлбэл, эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 10.1 дүгээр зүйлийн 2.9 дэх хэсгийн санкци нь ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 105 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “б” пунктэд заасан гэмт хэргийн санкциас урт хугацаагаар хорих ял шийтгэдэг бол ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн энэ хэсэгт заасан гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд ялын дээд хэмжээ болох цаазаар авах ял шийтгэхээр зааснаараа ялгарч байна. Адил тал нь гэвэл эдгээр хоёр зүйл ангид хоёуланд нь бүх насаар нь хорих ялын төрөл багтдаг.

Үүнээс үзэхэд хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн (317, 105 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “б” пункт) ерөнхий болон тусгай хоёр зүйл ангиар төлөөлүүлэн, үйлдсэн онц хүнд гэмт хэрэгт оноох ял шийтгэлийн хатуу бодлогыг хэрэгжүүлж байна⁹. Харин энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын хувьд Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүйн залхаан цээрлүүлэх бодлогын хэрэгжилт хангалтгүй байна гэж дүгнэхээр байна.

Монгол Улсын Цагдаагийн байгууллагын алба хаагчид нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах өдөр тутмын үйл ажиллагаа явуулахдаа тэдгээрийн амь бие, эрүүл мэндэд заналхийлсэн олон халдлагад өртөх болсон. Энэ нь тодорхой хэмжээгээр эрүүгийн хуулиар хамгаалах ёстой эрх зүйн харилцааны дутагдалтай байдлаас шалтгаалдаг. Тэр ч утгаараа Монгол Улсын Эрүүгийн хууль тогтоомжийг сайжруулах, гадаадын өндөр хөгжилтэй орнуудын туршлага, тэр дундаа Ром-Германы эрх зүйн системийг шинжлэх ухаанчаар хэрэгжүүлж ирсэн баялаг туршлагатай ОХУ-ын эрүүгийн хуулийн ололттой талуудыг нэвтрүүлэх хэрэгцээ, шаардлага тулгарч байна. Миний бие докторын судалгааны ажилдаа тулгамдсан асуудлыг нээн, илрүүлэх зорилгоор цагдаагийн байгууллагын 200 алба хаагчдаас социологи судалгаа явуулж, сонирхолтой үр дүнд хүрсэн байна. Судлаач Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд шинээр хууль сахиулагчийн амь биед халдах гэсэн тусгай бүрэлдэхүүнтэй зүйл ангийг нэмж

⁹ Сидоров Б. В., Бабишев А. Г. Дифференциация уголовной ответственности за убийство при отягчающих обстоятельствах и вопросы

совершенствования уголовного законодательства // Вестник экономики, права и социологии. 2012. № 4. С. 186.

тусган, энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд хариуцлага тооцох эсэх талаар санал, асуулга явуулахад нийт оролцогчдын 90.5 хувь буюу 181 алба хаагч энэхүү саналыг дэмжсэн бол 4 хувь буюу 8 алба хаагч татгалзаж, 5.5 хувь буюу 11 алба хаагч тодорхой хариулт өгөөгүй байна. Үүнээс үзэхэд, гэмт хэрэгтэй тэмцэх хүнд бөгөөд амаргүй үүрэг хүлээж, эрсдэл, аюулын тэргүүн эгнээнд байдаг хууль сахиулагчдын амь насыг эрүүгийн хуулийн бодлогоор хамгаалах асуудал нь хууль тогтоогчдын зүгээс даруй хийж, гүйцэтгэх чухал ажлуудын нэг мөн.

ОХУ-ын Эрүүгийн хуулиар хууль сахиулагчийн амь биед халдах үйлдлийг

хариуцлагад татахаас гадна эрүүл мэндэд халдах гэмт хэргийг тусгай бүрэлдэхүүнтэйгээр хуульчилсан. Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангийн 318 дугаар зүйлд "Ажил үүргээ гүйцэтгэж байгаатай нь холбогдуулан засгийн төлөөлөгч эсхүл түүний төрөл садангийн хүний эсрэг амь нас, эрүүл мэндэд аюулгүйгээр хүч хэрэглэх болон хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн болон тэдгээрийн амь нас, эрүүл мэндэд аюултайгаар хүч хэрэглэж үйлдсэн тохиолдолд, Засгийн төлөөлөгчийн эсрэг хүч хэрэглэх гэмт хэрэгт тооцож, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг.

МОНГОЛЫН ИРГЭДНИЙ ХАМГААЛАХ ЯАМ

Хүснэгт №3. ОХУ-ын Эрүүгийн хуульд заасан хууль сахиулагчийг эсэргүүцэхтэй холбоотой гэмт хэргийн төрөл

№	Хууль сахиулагчийг эсэргүүцэхтэй холбоотой гэмт хэргийн төрөл
1	Эрүүгийн хуулийн Тусгай ангийн 317 дугаар зүйл. Засгийн төлөөлөгчийн амь биед халдах 1. Нийгмийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн хууль ёсны үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд нь саад учруулах, эсхүл энэ үйл ажиллагааных нь төлөө өшөө авах зорилгоор хууль сахиулах байгууллагын ажилтан, цэргийн албан хаагч, түүнчлэн тэдний төрөл садангийн хүний амь насанд халдсан бол...
2	Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 318 дугаар зүйл: Засгийн төлөөлөгчийн эсрэг хүч хэрэглэх 1. Ажил үүргээ гүйцэтгэж байгаатай нь холбогдуулан засгийн төлөөлөгч эсхүл түүний төрөл садангийн хүний эсрэг амь нас, эрүүл мэндэд аюулгүйгээр хүч хэрэглэх болон хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн бол... 2. Энэ зүйлийн нэг дэх хэсэгт заасан хүний амь нас, эрүүл мэндэд аюултайгаар хүч хэрэглэж үйлдсэн бол...

Тэгэхээр ОХУ-ын Эрүүгийн хууль нь Монгол Улсын Эрүүгийн хуультай харьцуулахад хууль сахиулагчийн амь бие, эрүүл мэндийг хамгаалах чиглэлээр үүсэх харилцааг харьцангуй дэс дараатай, бүх талаас нь, системтэй тусгасан нь судалгаанаас харагдаж байна.

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс (Цаашид – ХБНГУ гэх)-ын Эрүүгийн эрх зүйн зорилт нь нийгэмд хортой зан үйл, үйлдэхүйг хориглон уг хоригийг зөрчсөн тохиолдолд шийтгэл хүлээлгэн энх тайван, дэг журам, аюулгүй байдлыг хангахад оршино. Хүнийг хорих, цаазаар авах зэрэг хүний үндсэн эрхийг хөндсөн арга хэмжээ

авдаг учир эрүүгийн эрх зүй нь залхаан шийтгэхээс гадна тухайн шийтгэл зөвхөн тодорхой хуулийн үндэслэлтэйгээр оногдох нөхцлийг хангах хамгаалалтын давхар үүрэг хүлээдэг. Эрүүгийн эрх зүй нь хуулиар хамгаалагдсан онц чухал ашиг сонирхол, эрх ашгийг хамгаалж бүх нийтийн сайн сайхан, эрх зүйн дэг журмыг хамгаалж өгдөг нь Үндсэн хуулиас үндэслэлээ олсон, нийгэм, ёс суртахууны үнэт зүйлийг хамгаалах дэг журам юм¹⁰.

Тус улсын Эрүүгийн хуулийн 113, 114, 115 дугаар зүйлд хууль сахиулах албан тушаалтныг эсэргүүцэх, хууль сахиулах албан тушаалтанд халдах, хууль сахиулах

¹⁰ Цэлмэг Ц., Майцэцэг Д. Харьцуулсан эрүүгийн эрх зүй. Магистрант, оюутнуудад зориулсан гарын авлага. УБ. 2021. 135 дахь тал.

Хууль сахиулах албан тушаалтныг эсэргүүцэх, түүнд халдах гэмт хэргүүдийг хуульчилж зохицуулсан.

албан тушаалтантай ижил албан тушаалтныг эсэргүүцэх, түүнд халдах гэмт хэргүүдийг хуульчилж зохицуулсан. Тухайлбал, Хууль сахиулах албан тушаалтныг эсэргүүцэх (113 дугаар зүйл) гэмт хэргийн 1 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомж, шүүхийн дүгнэлт, шийдвэр, эсвэл захирамж, тушаал гүйцэтгэж байгаа албан тушаалтны, эсвэл Холбооны зэвсэгт хүчний цэргийн үйл ажиллагааг хүч хэрэглэж, эсвэл хүч хэрэглэхээр заналхийлэн эсэргүүцсэн бол гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял, эсвэл торгох ял шийтгэнэ”, 2 дахь хэсэгт “Онц ноцтойгоор үйлдсэн тохиолдолд зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” гэж тусгаад, онц ноцтой гэдэгт дараах тохиолдлуудыг ойлгохоор заасан. Үүнд:

1. Гэмт хэрэгтэн, эсвэл гэмт хэргийн оролцогч зэвсэг буюу аюултай хэрэгсэл биедээ авч явсан;

2. Гэмт хэрэгтэн хүч хэрэглэсний улмаас хүний амь нас хохироосон, эсвэл бусдын бие махбодид хүнд гэмтэл учруулсан, эсвэл,

3. Гэмт хэргийг хэд хэдэн оролцогчтой хамтран үйлдсэн.

113 дугаар зүйлийн 3 дугаар хэсэгт “Албан хаагчийн үйл ажиллагаа хууль бус байгаа тохиолдолд энэ зүйлд зааснаар ял шийтгэл оногдуулахгүй. Гэмт хэрэгтэн албан хаагчийн үйл ажиллагааг хууль ёсны бус хэмээн андуурсан бөгөөд, тэрээр энэхүү андуурлаас зайлсхийх боломжтой байсан бол шүүх дотоод итгэлийн хүрээнд түүнд оногдуулах ялыг хөнгөрүүлэх (энэ хуулийн 49 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэг) юм уу, энэ зүйлд зааснаар ял оногдуулахаас татгалзаж болно. Гэмт хэрэгтэн энэхүү андуурлаас зайлсхийх боломжгүй байсан бөгөөд, түүнд мэдэгдэж байсан нөхцөл байдлын хүрээнд тэрээр албан хаагчийн хууль бус үйл ажиллагаанаас өөрийгөө хамгаалж, өөртөө туслах боломжгүй байсан бол энэ зүйлийн дагуу ял шийтгэл оногдуулахгүй” гэсэн тайлбарын шинжтэй зүйл тусгагдсан байна.

Хууль сахиулах албан тушаалтныг эсэргүүцэх үйлдлээс гадна хууль сахиулах албан тушаалтанд халдах (114 дүгээр зүйл) үйлдлийг бие даасан зүйл ангиар хуульчилсан нь сонирхолтой байна. Уг зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомж, шүүхийн дүгнэлт, шийдвэр, эсвэл захирамж,

тушаал гүйцэтгэж байгаа албан тушаалтан, Холбооны зэвсэгт хүчний цэргийн эсрэг халдлага үйлдсэн бол гурван сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” гэж, 2 дахь хэсэгт “Энэ хуулийн 113 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг мөн хамаарна” гэж, 3 дахь хэсэгт “Энэ хуулийн 113 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар албан хаагч үйл ажиллагаа явуулж байгаа тохиолдолд, энэ хуулийн 113 дугаар зүйлийн 3 болон 4 дэх хэсэг мөн хамаарна”¹¹ гэжээ.

Дээрх онцлогоос гадна хууль сахиулах албан тушаалтантай ижил албан тушаалтныг эсэргүүцэх, түүнд халдах (115 дугаар зүйл) үйлдлийг бие даасан гэмт хэрэгт тооцож, хариуцлага хүлээлгэдэг ажээ. Уг зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрийн албан хаагчид хамаардаггүй ч цагдаагийн алба хаагчийн эрх эдэлж, үүрэг хүлээдэг этгээд, эсвэл прокурорын байгууллагын мөрдөн шалгагчдыг хамгаалахын тулд дээрх хүмүүст энэ хуулийн 113 болон 114 дүгээр зүйл мөн адил хамаарна” гэж тодорхойлсон нь зөвхөн албан тушаалтан бус цагдаа, прокурорын байгууллагын алба хаагчид дээрх гэмт хэргүүдийн халдлагад өртөгчийн ангилалд орохыг заасан байна. Мөн зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Хууль сахиулах үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх үүрэг бүхий этгээдийг хамгаалахын тулд түүний хувьд энэ хуулийн 113 болон 114 дүгээр зүйл мөн адил үйлчилнэ”, 3 дахь хэсэгт “Золгүй тохиолдол, олон нийтийг хамарсан аюул, эсвэл онцгой байдлын үед гал сөнөөгчид, онцгой байдлын газар, эсвэл аврах газрын ажилтанд хүч хэрэглэх, хүч хэрэглэхээр заналхийлж, тэдний үйл ажиллагаанд саад учруулсан бол энэ хуулийн 113 дугаар зүйлд зааснаар ял шийтгэнэ. Тухайн нөхцөл байдалд албан тушаалтны эсрэг халдлага үйлдсэн бол энэ хуулийн 114 дүгээр зүйлийн дагуу ял шийтгэнэ” гэж аливаа нөхцөл байдал, төрийн албан хаагчдын гүйцэтгэх үүргээс хамаарч, хууль сахиулах албан тушаалтныг эсэргүүцэх болон халдах гэмт хэргээр зүйлчилдэг онцлогтой байна. Дээрх гэмт хэргүүдэд оногдуулах ялын төрөл, хэмжээнээс үзэхэд, хууль сахиулах албан тушаалтанд халдах (Эрүүгийн хуулийн 114 дүгээр зүйл) гэмт хэрэг нь хууль сахиулах албан тушаалтныг эсэргүүцэх (Эрүүгийн хуулийн 115 дугаар зүйл) гэмт хэргээс илүү хүнд болж таарч байна. Эсэргүүцэх үйлдэл

¹¹ Золбоо Т. Монгол, Орос, Хятад, Герман улсын Эрүүгийн хууль. Орчуулж нэгтгэсэн анхны хэвлэл. УБ. 2021. 409 дэх тал.

нь хүч хэрэглэсэн, эсхүл хүч хэрэглэхээр заналхийлж эсэргүүцсэн байхыг шаардах бөгөөд, хүч хэрэглэлгүйгээр эсэргүүцэх үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцдоггүй бөгөөд, дээрх зохицуулалтын хувьд Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 23.1 дүгээр зүйлд заасан, хууль сахиулагчийг эсэргүүцэх гэмт хэргийн зохицуулалтаас илүү өргөн хүрээтэй зохицуулагдсан байна. Тодруулбал, Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 23.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт хууль сахиулагчийг албан үүргээ биелүүлэхтэй нь холбогдуулан хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлж эсэргүүцсэн байх үйлдлийг хуульчилсан байдаг бол ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуульд хууль тогтоомж, шүүхийн дүгнэлт, шийдвэр, эсвэл захирамж, тушаал гүйцэтгэж байгаа албан тушаалтны, эсвэл Холбооны зэвсэгт хүчний цэргийн үйл ажиллагааг хүч хэрэглэж, эсвэл хүч хэрэглэхээр заналхийлж эсэргүүцсэн байхыг хуульчилсан нь хууль сахиулах албан тушаалтан буюу хууль сахиулагч, түүний гүйцэтгэж буй үүргийг илүү нарийвчлан, өргөн хүрээнд зохицуулсан явдал юм.

Хүндрүүлэх бүрэлдэхүүний хувьд Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн зохицуулалтаас өөрөөр зохицуулсан зүйл нь гэмт хэргийг хэд хэдэн оролцогчтой хамтран үйлдсэн тохиолдолд хүндрүүлэхээс гадна манай улсын Эрүүгийн хуульд тусдаа, бие даасан гэмт хэрэг болгон зохицуулсан харилцаа болох Эрүүгийн хуулийн 10.1 дүгээр зүйлийн 2.9 дэх хэсэг, 11.1 дүгээр зүйлийн 2.1 дэх хэсгийг хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд оруулан хуульчилсан онцлогтой байна. Мөн алба хаагчийн хууль бус үйл ажиллагаатай холбоотой зохицуулалтыг нарийн тусгасан нь манай улсын Эрүүгийн хуульд хараахан нэвтрээгүй зүйл юм.

Дээр дурдсанчлан, ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуульд хууль сахиулах албан тушаалтанд халдсан үйлдлийг тусдаа гэмт хэрэг болгон хуульчилсан ба энэ нь хууль сахиулах албан тушаалтныг эсэргүүцэх гэмт хэрэгтэй давхар зүйлчлэгдэх, тухайн зохицуулалтаас эшлэх зохицуулалттай байна. Үүнээс гадна хууль сахиулах албан тушаалтантай ижил албан тушаалтныг эсэргүүцэх, түүнд халдах үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож, зохицуулсан нь манай зохицуулалтаас ялгаатай. Тус гэмт хэргийн тухайд төрийн албан хаагчид хамаардаггүй

ч цагдаагийн алба хаагчийн эрх эдэлж, үүрэг хүлээдэг этгээд, эсвэл прокурорын байгууллагын мөрдөн шалгагч, хууль сахиулах үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх үүрэг бүхий этгээд, золгүй тохиолдол, олон нийтийг хамарсан аюул, эсвэл онцгой байдлын үед гал сөнөөгчид, онцгой байдлын газар, эсвэл аврах газрын ажилтныг эсэргүүцсэн, халдсан үйлдлийг гэмт хэрэг болгон зохицуулсан нь илүү өргөн хүрээг хамарсан зохицуулалт болжээ гэж дүгнэхэд хүргэж байна.

ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуульд хууль сахиулагчийг дараах байдлаар авч үзсэн. Үүнд:

- Хууль тогтоомж биелүүлж байгаа албан тушаалтан;
- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэж байгаа албан тушаалтан;
- Шийдвэр, эсвэл захирамж гүйцэтгэж байгаа албан тушаалтан;
- Тушаал гүйцэтгэж байгаа албан тушаалтан;
- Холбооны зэвсэгт хүчний цэрэг;
- Золгүй тохиолдол, олон нийтийг хамарсан аюул, эсвэл онцгой байдлын үед гал сөнөөгчид, онцгой байдлын газар, эсвэл аврах газрын ажилтан;
- Төрийн албан хаагчид хамаардаггүй ч цагдаагийн алба хаагчийн эрх эдэлж, үүрэг хүлээдэг этгээд. Өөрөөр хэлбэл, тус хуульд хууль сахиулагчийг чиг үүргийн дагуу буюу гүйцэтгэж буй үйл ажиллагааных нь агуулгаар ангилсан байна.

Өмнө дурдсанаар, ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуульд хууль сахиулагчийн тавьсан шаардлагын талаар хуульчилсан нь дэвшилттэй бөгөөд, ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуулийн 113 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 3-т “Гэмт хэргийг хэд хэдэн оролцогчтой хамтран үйлдсэн” гэх нөхцөлийг тусгаж, тухайн тохиолдолд тус гэмт хэргийг хүндрүүлэхээр заасан нь Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд байх “бүлэглэж үйлдсэн” гэх ойлголттой дүйцэх юм. Тухайлбал, 2015 оны Эрүүгийн хуулийн 3.7 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Гэмт хэргийг хоёр, түүнээс олон хүн санаатай нэгдэж үйлдсэн бол бүлэглэн гүйцэтгэх гэнэ”¹² гэж тодорхойлсон бол ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуулийн 25 дугаар зүйлийн (2) дахь хэсэгт үүнийг “Гэмт хэргийг хэд хэдэн этгээд хамтран гүйцэтгэсэн бол хүн тус бүрийг гүйцэтгэгч (хамтран

¹² Эрүүгийн хууль // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ. 2016. №7. 3.7 дугаар зүйл.

Хууль сахиулагчийн эсэргүүцэх, хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлснийг нийгмийн хор аюулаар өндөрт тооцож, ийнхүү хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд хамаатуулан зохицуулсан нь сайн туршлага болж байна.

гүйцэтгэгч) гэж үзэж ял оногдуулна” гэж тодорхойлсон байна.

ХБНГУ-ын хувьд хууль сахиулагчийг бүлэглэж эсэргүүцсэн, хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлснийг нийгмийн хор аюулаар өндөрт тооцож, ийнхүү хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд хамаатуулан зохицуулсан нь сайн туршлага болж байна.

Дүгнэлт

Хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэрэгтэй эрүүгийн хуулийн нөлөөллийн аргаар хийх тэмцэлд Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийг бодвол ОХУ-ын Эрүүгийн хууль, тогтоомж харьцангуй үр дүнтэй хамгаалалтын системийг бүрэлдүүлсэн. Энэ нь ОХУ-ын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 317 дугаар зүйл (Хууль сахиулагчдын амь биед халдах)-д зааснаас гадна Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 105 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “б” пунктэд “Эрхэлж байгаа ажил, албан үүрэгтэй нь холбогдуулж өөрийг нь, түүний ойр дотны хүнийг санаатай алах” гэмт хэрэгт хариуцлага тооцох эрх зүйн орчин бүрдүүлсэнтэй шууд холбоотой.

ОХУ-ын Эрүүгийн хуульд хууль сахиулагчийн амь биед халдах гэмт хэргийн нийгэмд аюултай үйлдэл, эс үйлдэхүйн объектив шинжийг 317 дугаар зүйлийн диспозицод шууд тусгаж, энэ төрлийн гэмт хэргийн хэлбэрийн бүрэлдэхүүнийг тодотгож, завдалтаар гэмт хэрэг төгссөнд тооцсон үзэл санааг Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд нэвтрүүлснээр хууль сахиулагчдыг хамгаалах эрх зүйн орчин сайжирна гэж үзэж байна.

ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуулиар хууль сахиулах албан тушаалтныг эсэргүүцэх, хууль сахиулах албан тушаалтанд халдах, хууль сахиулах албан тушаалтантай ижил албан тушаалтныг эсэргүүцэх, түүнд халдах гэсэн 3 төрлийн гэмт хэргийг тусгаж, 113 дугаар зүйл (Хууль сахиулах албан тушаалтныг эсэргүүцэх)-ийн 2 дахь хэсэгт “Онц ноцтойгоор үйлдсэн тохиолдолд зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” гэж тусгаад, онц ноцтой гэдэгт “Гэмт хэрэгтэн, эсвэл гэмт хэргийн оролцогч зэвсэг буюу аюултай хэрэгсэл биедээ авч явсан; Гэмт хэрэгтэн хүч хэрэглэсний улмаас хүний амь нас хохироосон, эсвэл бусдын бие махбодид хүнд гэмтэл учруулсан; Гэмт хэргийг хэд хэдэн оролцогчтой хамтран үйлдсэн” тохиолдлуудыг хүндрүүлж үзсэн явдал нь хууль сахиулагчийг эсэргүүцсэн болон амь биед нь халдаж, хохирол учруулсан үйлдэлд

тус тус хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байдлаараа онцлогтой байна.

Санал

Хууль сахиулагчийг эсэргүүцэх гэмт хэргийг тусгасан ОХУ болон ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуулийн сайн жишээг өөрийн орны Эрүүгийн хуулийн хөрсөнд суулган, хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэрэгтэй эрчимтэй тэмцэж, чиг үүргийн алба хаагчид гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх явцдаа гадны ямар нэгэн халдлагаас бүрэн хамгаалагдсан эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх зорилгоор Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд шинээр “нийтийн хэв журам, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хамгаалах үүрэгтэй нь холбогдуулж хууль сахиулагчдын амь биед халдах гэмт хэрэгт оногдуулах тусгай бүрэлдэхүүнтэй зүйл ангийг дараах байдлаар, нэмэлтээр оруулах саналтай байна. Үүнд:

Төрийн албан хаагчийн амь биед халдах

1. *Төрийн албан хаагчийн нийгмийн хэв журмыг хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр хэрэгжүүлж буй хууль ёсны үйл ажиллагаанд саад учруулах, эсхүл урьд үйлдсэн гэмт хэрэг, зөрчилд хүлээлгэх хариуцлагаас зайлсхийх зорилгоор өөрийнх нь, түүний ойр дотны хүний амь биед халдсан бол...;*

2. *Энэ гэмт хэргийг:*

- 2.1. *хоёр болон түүнээс олон тооны төрийн албан хаагчийн эсрэг;*
- 2.2. *онц харгис, хэрцгий аргаар;*
- 2.3. *нийтэд аюултай аргаар;*
- 2.4. *зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл үйлдсэн бол...*

Ашигласан материал

1. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права : сб. М., 1981.
2. Уголовный кодекс Российской Федерации. М. 2016.
3. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда Монголии. Улаанбаатар, 2001.
4. Щербаков А. В. Преступления против порядка управления: научно-практический комментарий к главе 32 УК РФ. М., 2011.
5. Скутин С.Л. Проблемы уголовно-правовой борьбы с преступными посягательствами на жизнь, здоровье и достоинство работников милиции,

охраняющих общественный порядок : дис. ... канд. юрид. наук. М., 1995.

6. Саруханян А. Р. Указ. соч.

7. Сидоров Б. В., Бабичев А. Г. Дифференциация уголовной ответственности за убийство при отягчающих обстоятельствах и вопросы совершенствования уголовного законодательства // Вестник экономики, права и социологии. 2012. № 4.

8. Цэлмэг Ц., Майцэцэг Д. Харьцуулсан эрүүгийн эрх зүй. Магистрант, оюутнуудад зориулсан гарын авлага. УБ. 2021.

9. Золбоо Т. Монгол, Орос, Хятад, Герман улсын Эрүүгийн хууль. Орчуулж нэгтгэсэн анхны хэвлэл. УБ. 2021.

10. Эрүүгийн хууль // Төрийн мэдээлэл. Эмхэтгэл. УБ. 2016. №7.

11. URL: <http://www.consultant.ru>

МОНГОЛЫН Дотоодын Асуудлын Яаман

МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын Их Сургууль

ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙГ ИРГЭНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ГЭРЭЭНИЙ ХАРИЛЦААНААС ЯЛГАН ЗҮЙЛЧЛЭХ, НОТОЛБОЛ ЗОХИХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

DIFFERENTIATING THE CRIME OF FRAUD FROM CIVIL LAW CONTRACTUAL RELATIONS AND SOME ISSUES THAT NEED TO BE PROVEN

Б.Батзаяа

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн хошууч

Batzaya B.

Senior Teacher, Criminal Procedure Law Department, School of Police, University of Internal Affairs, Police Major

Хураангуй: Ямарваа нийгэмд хүмүүсийн нэг хэсгийг эрх мэдэл, эд баялгаар тэтгээд нөгөөг нь доройтуулан эрхшээх хүч үйлчилж байдаг бөгөөд ашиг сонирхлыг хэтрүүлсэн дүрэм журам тогтоож энэхүү хүчийг хазаарлан бүгдийг тэнш байлгах нь хуулийн зорилго юм. Гэмт хэрэгт оногдуулах ялыг зөвхөн хуулиар тогтоох бөгөөд тэрхүү хуулийг бүтээх эрх мэдэл зөвхөн гэрээний үндсэн дээр байгуулагдсан нийгмийн төлөөлөгч болох хууль тогтоогчид хадгалагддаг.

Abstract: Aim of law is to strengthen the equity for all after limiting the power and regulate it through adopting rules and procedures for over-interest due to some people have been maintained by the power and properties; others have weakened and frightened from the power in every society. The punishments of criminal cases are only determined by the law and the power to create the law held by the lawmakers, who are the social representatives that are founded on the basis of treaties and contracts.

Түлхүүр үг: Залилах, Иргэний эрх зүйн гэрээний харилцаа, хуурах, зохиомол нөхцөл байдал, сүсэг бишрэл, бодит байдлыг нуух, төөрөгдөлд оруулах, урьдын харилцааны явцад бий болсон итгэл, албан тушаалын байдал, ноцтой хохирол, Амьдралын эс үүсвэр болгох, Олон шатлалт маркетинг, пирамид тогтолцооны луйврын арга, зохион байгуулалттай гэмт бүлэг

Key words: Civil law contractual relationship, deception, fictitious situation, religion, concealment of reality, misrepresentation, trust created during previous relationship, position, serious damage, Source of life, Multi-level marketing, pyramid scheme scams, organized group

Сүүлийн жилүүдэд төрөл хүрээ нь өргөжин үйлдлийн арга нь улам нарийсч түгээмэл болж буй гэмт хэргийн нэг нь залилан мэхлэх гэмт хэрэг юм. Залилан мэхлэх гэмт хэрэг нь хүний хэрэгцээ, шунал, цаг үеийн нөхцөл байдлыг болон тухайн этгээдийн сул талуулыг овжин ашиглаж үйлдэгддэг онцлогтой. Энэхүү гэмт хэргийн үйлдлийн нэг арга нь иргэний эрх зүйн зээл, түүнтэй ижил төстэй зээлийн харилцаатай холбоотой гэрээг ашиглан үйлдэж байгаа нь энэ төрлийн иргэний хэрэг маргааныг залилан мэхлэх гэмт хэргээс ялган салгаж зөв шийдвэрлэх асуудалд онцгой анхаарах ёстой юм.

Иргэд болон хуулийн этгээдийн хооронд өдөр тутам хийгдэж байдаг худалдаа арилжаа, түрээс, зээлийн үйл ажиллагаа өргөжсөнтэй холбоотойгоор

залилангийн гэмт хэргийн гаралт өсөлт төдийгүй энэ гэмт хэргийг урьдчилан үгсэн тохирсон бүлэг этгээдүүд үйлдэх нь элбэгшсэн.

Иргэний маргаанаас үүссэн асуудал уу, залилан мэхлэх гэмт хэрэг үү гэдгийг ялгаж зааглаж чадахгүй иргэний асуудал дээр эрүүгийн хэрэг үүсгэх, эрүүгийн хэргийг иргэний хэрэг хэмээн андуурч хэрэгсэхгүй болгох үүнээс болж тухайн хэрэг дээр хэргийн оролцогч нарын зүгээс маргаан гарах явдал цөөнгүй гардаг.

Үүнээс болж гэмт этгээдүүд ял завших, эсвэл иргэний харилцаанд оролцогч маань хууль бусаар эрүүгийн хариуцлагад татагдаж ял сонсох нь шударга ёсны зарчмаас гажуудаж олон хүний эрх ашиг хөндөгдөж, их хэмжээний хохирол, хор хөнөөл дагуулж байгаа учраас залилан

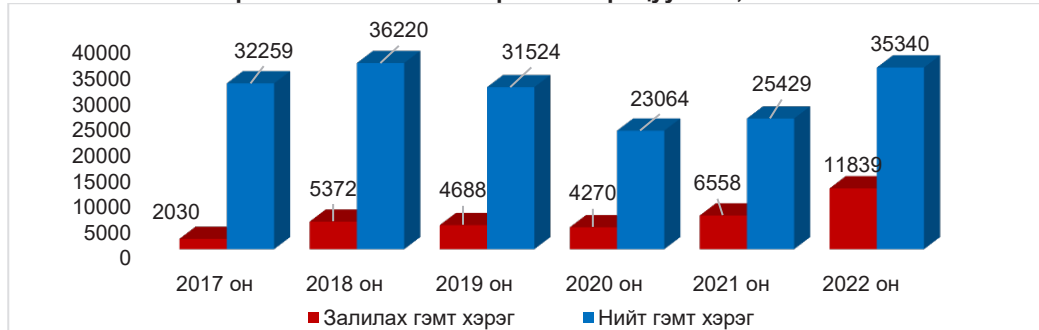
мэхлэх гэмт хэргийг иргэний эрх зүйн төсөөтэй харилцаанаас ялгах шаардлага зайлшгүй үүсч байна.

Залилан мэхлэх гэмт хэргийг зүйлчлэх явцад тохиолддог хамгийн төвөгтэй асуудлын тоонд цахим худалдаа, зээлийн гэрээ биелэгдэлгүй, зээл авагч зээлдүүлэгчид авсан зээлээ буцааж өгөхгүй байгаа иргэний хэрэг ба залилах гэмт

хэргийг хэрхэн зааглан ялгах явдал хамаардаг. Энэ асуудлыг шийдвэрлэхэд иргэний эрх зүйн мэдлэг чухал ач холбогдолтой бөгөөд иргэний, эрүүгийн эрх зүйн адил төстэй болон ялгаатай шинжүүдийг танин мэдэхээс эхэлнэ.

Залилах гэмт хэргийн тоон үзүүлэлт

Нийт гэмт хэргийг залилах гэмт хэрэгтэй харьцуулбал, /2017-2022 он/

Залилах гэмт хэрэг ба иргэний эрх зүйн төстэй талыг авч үзвэл:

Нийтлэг тал: Залилах гэмт хэрэг түүнтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчил ямар ч тохиолдолд хоёулаа:

1. Бусдын хуулиар хамгаалагдсан өмчлөх эрхэд халдаж, хохирол, гэм хор учруулдаг,

2. Хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдсэн хууль бус үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ээр илэрдэг,

3. Субъект болон хариуцагчийн гэм буруутай сэтгэхүйн хандлагатай нь хуурч мэхлэх, итгэл эвдэх үйлдэл /эс үйлдэхүй/ нөхцөлдөж байдаг,

4. Субъектүүд нь эрх зүйн хариуцлага хүлээх чадвартай байх,

5. Залилан мэхлэх гэмт хэргийн субъект болон иргэний эрх зүйн төстэй зөрчил гаргагч /хариуцагч/-д хууль зүйн хариуцлага хүлээлгэнэ.

Ялгаатай тал: Залилах гэмт хэрэг нь нийгмийн хор аюулын шинжээрээ түүнтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлөөс үлэмж их байдаг.

1.Залилах гэмт хэргийн хувьд хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ийн улмаас зөвхөн шууд учирсан хохирол, түүний шинж, хэр хэмжээ уг гэмт хэргийн шинжийг тодорхойлоход нөлөөлдөг, шууд бус хор уршиг /залилуулсан мөнгөний хүү, олох байсан ашиг орлого гэх мэт/ нь залилан мэхлэх гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжид нөлөөлөхгүй, харин залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлийн хувьд, түүний шинжийг

тодорхойлоход хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдсэн үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ийн улмаас учирсан бодит хохирол, алдагдал, орох байсан орлого, зардал болон материаллаг бус /ажил хэргийн нэр хүндийг гутаасан гэх мэт/ хохирлууд нөлөөлдгөөрөө өргөн хүрээтэй. Өөрөөр хэлбэл, иргэний эрх зүйн зөрчилд хариуцлага хүлээлгэхдээ эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус хохирол буюу гэм хор гэсэн өргөн хүрээнд авч үздэг бол залилан мэхлэх гэмт хэрэгт эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхэд зөвхөн эд хөрөнгийн бодит хохирлын хэмжээнд явцуу утгаар авч үздэг.

2.Залилах гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талын шинж болох хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх үйлдэл нь гэмт хэрэгт зөвхөн түүнд байдаг нийгэмд аюултай байх шинжээрээ бусад эрх зүйн зөрчлөөс ялгагдана. Эрх зүйн бусад зөрчлүүд ямар нэг хэмжээгээр нийгэм, иргэдийн ашиг сонирхлыг хөндөж, хохирол учруулж байдаг боловч гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулын хэр хэмжээнд яагаад ч хүрдэггүй онцлогтой. Гэмт хэрэг нь нийгмийн хор аюулаар ноцтой сэдэлт зорилгоороо, жигшүүртэй үйлдлийн аргаараа хэрцгийн догшин, хүнлэг бус шинжтэй байна. Мөн **ашиглан шамшигдуулах** шинжийг агуулдаг. Иргэний эрх зүйн төстэй зөрчлийн үйлдэл нь ашиглан шамшигдуулах шинжгүй байх онцлогтой.

3.Залилах гэмт хэрэг үйлдэгдсэний улмаас үүссэн эрүүгийн эрх зүйн харилцаанд нэг талаас зөвхөн бусдыг залилан мэхэлсэн этгээд

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙ

нөгөө талаас төр оролцоходоо, төр давуу эрхтэйгээр уг харилцааны субъект болдог. Хуулийн этгээд, итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч зэрэг нь залилах гэмт хэргийн субъект байх боломжгүй, гэтэл залилах гэмт хэрэгтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлийн улмаас үүссэн иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцогчид аль нэг нь давуу эрхгүй бөгөөд талуудын харилцан зөвшилцөл дээр тулгуурладаг. Өөрөөр хэлбэл, нэг нь нөгөөгөө захиран тушаах эсвэл өөртөө ашигтайгаар эрх олж, үүрэг хүлээх зорилгоор хууран мэхлэх, тулган шаардахыг хориглоно. Иргэд, хуулийн этгээд сэтгэл санаагаар тэгш харилцах, бие биенээ хүндэтгэх, санаа бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, үүргийн гүйцэтгэлийг шаардах, нэхэмжлэх эрхтэйгээр оролцдогоороо залилан мэхлэх гэмт хэргээс онцлог юм.

4.Субъектэд шунахай сэдэлт төрсний үндсэн дээр бусдыг залилан мэхлэх /хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх/ замаар эд хөрөнгийн хохирол учруулах, ашиглан шамшигдуулах гэсэн гэм буруугийн санаатай хэлбэр буй болж гэмээж залилах гэмт хэргийн субъектив шинж бүрддэг. Залилах гэмт хэрэгтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлийн хувьд гэм буруугийн санаатай хэлбэр, шунахай сэдэлтэй байхыг шаардахгүй бөгөөд "Ихэнх тохиолдолд гэм буруугийн хэлбэрээс үл шалтгаалан хариуцлага хүлээлгэдэг"⁴⁷⁸. Тодруулбал иргэний эрх зүйн зөрчлийг шийдвэрлэхэд гэм буруугийн хэлбэр, сэдэлт зорилго төдийлөн ач холбогдолгүй байдаг.

5.Залилан мэхлэх гэмт хэргийн субъект нь гагцхүү 16 насанд хүрсэн, хэрэг хариуцах чадвартай, уг гэмт хэргийг үйлдсэн хувь хүн байдаг бол, иргэний эрх зүйн төстэй зөрчлийн хариуцагч нь гэм хор учруулсан хувь хүн төдийгүй түүний асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч болон хуулийн этгээд, төр байж болдог.

6.Залилан мэхлэх гэмт хэргийн субъектэд ял оногдуулж, ял шийтгэгдсэн байдал бий болдог.Гэтэл уг гэмт хэрэгтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлийн субъектэд хохирол,гэм хорыг арилгуулах, торгох, алданги тооцох зэрэг хариуцлага хүлээлгэдэг ч ял шийтгэгдсэн байдал бий болдоггүй.

Дээр дурьдсан шалгуурыг иш үндэс болгож залилан мэхлэх гэмт хэрэг, түүнтэй төстэй иргэний эрх зүйн зөрчлийг ялган зүйлчлэхдээ дараах асуудлыг анхаарах шаардлагатайг. Үүнд:

Энэ төрлийн Иргэний эрх зүйн зөрчил буюу иргэний хэргээс залилах гэмт хэргийг ялган зүйлчлэх гол үндэслэл нь, залилах **гэмт**

хэргийн бүрэлдэхүүний субъектив талын хувьд:

Нэгдүгээрт; Гэмт этгээд хохирогчид эд хөрөнгө, эсхүл түүнийг эзэмших эрхийг буцааж өгөхгүй, хариу төлбөр хийхгүй /хийсэн ч өчүүхэн төдий/ гэсэн итгэл үнэмшил хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдсэн үйлдэл (эс үйлдэхүй) хэрэгжүүлэхээс өмнө баттай төрж, залилах гэмт хэрэг үйлдэх сэдэлт, зорилгоор нөхцөлдсөн байдаг.

Гэтэл иргэний хэргийн хувьд хариуцагчид дээрх гэмт санаа бодол төрөөгүй байдаг бөгөөд боломжтой нөхцөл бүрдсэн үед нэхэмжлэгчийг хохиролгүй болгох, түүний нэхэмжлэлийг хангах хүсэл эрмэлзлэлтэй байдаг. Үүнийг хэргийн нөхцөл байдлыг тал бүрээс нь шалгасны үндсэн дээр ул суурьтай тогтоох ёстой. Хийсвэр жишээгээр тайлбарлавал, 0 гэгч Х-гээс 1 сарын хугацаатайгаар 5 сая төгрөгийг 10 хувийн хүүтэйгээр зээлэхдээ нэгэн ашигтай бизнес хийхээр тооцжээ.Гэтэл уг тооцсон бизнес нь бүтэлгүйтэж (хууль бусаар оруулахыг завдсан учир хил дээр, хураагдсан)"шатах"-гээч нь болов.

Хоёрдугаарт: Шунахай сэдэлт төрсний үндсэн дээр бусдын эд хөрөнгө эсхүл түүнийг эзэмших эрхийг хуурч мэхлэх буюу итгэл эвдэх замаар олж авах гэмт санаа зорилгоо хэрэгжүүлж амжсан бол залилах гэмт хэргийн чухал шинж болно.

Харин төстэй Иргэний хэргийн хувьд, тодруулбал хууран мэхэлж хийсэн хэлцэл, ноцтой төөрөгдөлд орсны улмаас хийсэн хэлцэл зэрэгт дээрх сэдэлт, зорилго илрэхгүй бөгөөд бусдаас эд хөрөнгө түүнийг эзэмших эрхийг авах сэдэлт, зорилго нь зан үйлийн (хууль ёсны дагуу авах) шинжтэй байдгаараа онцлог.

Өөрөөр хэлбэл, хэдийгээр хууран мэхлэх замаар хэлцэл хийж байгаа боловч шунахай сэдэлтээр өдөөгдсөн ашиглан шамшигдуулах шинж иргэний эрх зүйн зөрчилд илрэхгүй.

Дээрх шинжүүдийг нарийн зааглаж ойлгосон мэдлэгийн үндсэн дээр практикт зөв тогтоох, ялган зүйлчлэх нь эрүүгийн хуулийг хэрэглэх эрх бүхий субъектээс ажлын ур чадвар, хариуцлага, нягт нямбай байдал, хуульчийн ёс зүйн зарчим шаардсан чухал ажиллагаа мөн.

Гэтэл практикт дурьдсан шаардлага тэр бүр хангагдахгүй байгаа нь залилах гэмт хэргийг зөв зүйлчлэх, шийдвэрлэхэд нэг том бэрхшээл болж байна. Жишээлбэл: Зүйлчлэл хийж буй субъект хувийн сонирхлоор, илт залилах гэмт хэргийн

шинжтэй үйлдлийг субъектив талын шинжийг нь зориуд бүрхэгдүүлэн иргэний хэрэг болгох, эсхүл илт иргэний хэргийн шинжтэй үйлдлийг залилах гэмт хэрэг болгож зүйлчлэх хуульчийн ёс зүйд үл нийцэх байдал цөөнгүй харагдаж байна.

Залилах гэмт хэргийг иргэний гэрээ, хэлцлийг ашиглаж үйлдэх нь уг гэмт хэргийн нэг арга болсон нь нэг талаас хууль ёсны мэт харагдавч үнэн хэрэгтээ гэмт этгээд хохирогчийн эд хөрөнгө, түүнийг эзэмших эрхийг буцааж өгөлгүй, үнэ төлбөргүй авах гэсэн санаа, зорилгыг анхнаасаа агуулсан байдаг бөгөөд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад түүнийг бүрэн тогтоож чаддаггүйн зэрэгцээ зарим тохиолдолд хэргийг шийдвэрлэх ажиллагааны гадны ямар нэг субъектив нөлөөлөл байдаг зэргээс хамаарч иргэний хэргийг залилах гэмт хэргээс ялгалгүй шийдвэрлэж байгаа асуудал байхыг үгүйсгэхгүй юм. Иймээс залилах гэмт хэргийг иргэний төстэй хэргээс ялган зүйлчлэх үндэслэлийг албан ёсоор тайлбарлан гаргах нь уг асуудлыг нэг мөр шийдвэрлэх боломжийг олгоно.

Нөгөө талаар, иргэний эрх зүйн харилцааны хүрээнд бусдаас эд хөрөнгө, түүнийг эзэмших эрхийг хууль ёсоор шилжүүлэн аваад хүлээсэн үүргээ хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр биелүүлэлгүй, бусдад хохирол учруулсан тохиолдлыг залилах гэмт хэргээс ялгаж үзэх шаардлага бий болсон байна.

Залилах гэмт хэргийг захиргааны эрх зүйн төсөөтэй зөрчлөөс ялгах нь. Залилах гэмт хэргийг зүйлчлэх практикт уг гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжийг хэлбэрийн төдий илэрхийлэх боловч нийгмийн хор аюулаар ялимгүй, залилан мэхэлсэн шинжтэй үйлдэл цөөнгүй тохиолддог. Өөрөөр хэлбэл залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй төсөөтэй захиргааны эрх зүйн зөрчил юм. Хууль тогтоогчид 2015 онд батлагдсан Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйлийн үндсэн бүрэлдэхүүнд залилах гэмт хэргийг хохирлын хэмжээ заагаагүй нь зөрчлийн хуулиас ялгахад хүндрэлтэй болсон.

Иймд “Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэргийн шинжийг хэлбэрийн төдий агуулсан боловч тухайн этгээдийн хувийн байдал, үйлдэл, эс үйлдэхүйн нийгмийн аюулын хэр хэмжээ нь энэ хуулиар хамгаалагдсан эрх ашигт бодит хохирол, хор уршиг учруулаагүй үйлдэл, эс

үйлдэхүйг гэмт хэрэгт тооцохгүй”¹ гэсэн зүйлийг баримтлан шийдвэрлэх нь зүйтэй.

Залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаанд нотолбол зохих байдал

Залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгахад, гэм буруутай этгээдэд ял шийтгэл оногдуулах магадлал багатай байдаг учраас маш их цаг хугацаа зарцуулдаг ба ерөнхийдөө мөрдөн шалгахад ээдрээ төвөгтэй хэрэг юм.

Залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргыг дараах хэсэгт хувааж авч үзэж болно. Үүнд:

1.Хуурч мэхлэх, итгэл эвдэх;
2.Баримт бичиг, эд зүйл, цахим хэрэгсэл ашиглах;

3.Зохиомол байдлыг зориудаар бий болгох;

4.Сүсэг бишрэлийг далимдуулах;
5.Бодит байдлыг нуух замаар бусдыг төөрөгдөлд оруулах;

6.Нэр хүнд, урьдын харилцааны явцад бий болсон итгэлийг урвуулан ашиглах зэргээр тодорхойлно.

Энэ төрлийн гэмт хэргийг үр дүнтэй мөрдөн шалгахад дараах таван зүйлийг тодорхойлох, нотлох шаардлагатай. Үүнд:

1)Нөхцөл байдлын үнэлгээ хийх: - Ямар нөхцөл байдал үүссэн нь юугаар нотлогдож байгаа, анхны мэдээллийг хохирогч, мэдээлэгч өгсөн үү, мөрдөн шалгах ажиллагаагаар илрүүлсэн үү, хохирогчийн сэтгэл зүйн байдал, сэтгэл хөдлөл, сэтгэцийн хэвийн байдал, итгэл үнэмшил төрүүлж байгаа түвшин, алдсан зүйлийн байдал зэрэгт үндэслэн логик үнэлгээ өгөхийг хэлнэ.

2)Явуулах ажиллагааг тодорхойлох: -Ажиллагааны үр дүнд хүрэхийн тулд тактикаа тогтох, гэрчийг олох, ярилцах, сэжигтнийг тодорхойлох, судлах, хохирогч, сэжигтний санаа зорилгыг тогтоох зэрэг ажиллагаа явуулна. Санаа зорилго бол маш их субъектив зүйл тул тогтооход хэцүү байдаг;

3)Нотлох ажиллагааг явуулах: - Тодорхой төрлийн мөрдөн шалгах ажиллагаануудыг хийж гүйцэтгэх;

4)Ложисткоо тодорхойлох. - Шинжээчийн, техникийн мэргэжилтний дэмжлэг болон бусад шаардлагатай хэрэгслээ тодорхойлох;

5)Удирдлагын хяналтад явуулах: - Хамгийн чухал зарчим бол тодорхой ажиллагааг удирдан явуулж байгаа албан

¹ Эрүүгийн хуулийн 2.1 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэг

Хууль сахиулахуй

тушаалтны удирдлагын зааварчилгааг ягштал мөрдөх ба мөрдөн шалгах ажиллагааг амжилттай явуулах үндэс юм.²

Залилах гэмт хэргийн үйлдлийн арга нь ихэвчлэн үйлчилгээ үзүүлэх буюу хэлцэл байгуулахад хуурмааг зуучлах, гэмт хэрэгтэн бусдын нэр, албан тушаал ашиглах, хуурамч гэрээ байгуулах, хуурамч бичиг баримтаар зээл-санхүүгийн байгууллагаас мөнгөн хөрөнгө авах, даатгалтай эд хөрөнгө хулгайлагдсан мэт байдал бий болгох буюу устгах замаар хууль бусаар даатгал авах гэх мэт залилан мэхлэх шинэ арга ч гарч болно. Мөн залилан мэхлэх гэмт хэргийг ихэвчлэн олон нийтийн газар, гудамж талбай, галт тэрэг, нисэх онгоцны буудал, дэлгүүр, банк, зах, заримдаа хохирогчийн орон байранд ч үйлдэгдэнэ.

Олонх тохиолдолд залилан мэхлэх гэмт хэрэг үйлдэхэд урьдчилсан бэлтгэл хийдэг. Иймд гэмт хэрэг үйлдэх газрыг судлах, үйлдлийн арга боловсруулах, зэвсэг, хэрэгсэл бэлтгэх (хуурамч бичиг баримт, мөнгөн тэмдэгт). Зарим үед гэмт этгээд итгэл олж, нөхөрсөг харилцаа тогтоохын тулд хохирогчийн амьдралын төлөв шинжийг судлах, ямар нэг асуудлыг шийдвэрлэх эрхтэй мэт байдал үзүүлэх, эд зүйлийг нь залилах гэж байгаа хүмүүсрүү хуурамчаар утасдах, хялбарханаар ашиг олж болно гэж хохирогчийг сэтгэл зүйд нөлөөлөх явдал ч байна.

Мөрдөн байцаалтыг төлөвлөх. Тухайн хэргийг хохирогч, албан байгууллага, аж ахуйн нэгжийн албан тушаалтны мэдээлэл, мөн мөрдөгч, прокурорын илрүүлсэн үйлдэл, гомдол мэдээлэлд үндэслэн мөрдөн шалгах ажиллагааг явуулна.

Мөрдөн шалгах анхан шатны ажиллагаагаар хохирогчийн гомдол мэдээллийн дагуу мэдүүлэг авах ажиллагаа, гэмт хэрэг үйлдэх үедээ ашигласан эд зүйлд үзлэг хийх, хуурамч хэлцэл гэрээнд шинжилгээ хийх хийлгэх ажиллагаа төлөвлөгөөнд тусгагдана. Байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эсрэг үйлдэгдсэн бол зохих албан тушаалтан - хуурамч хэлцлийн субъектээс мэдүүлэг авах, материалын хохирлын хэмжээг тодорхойлох арга, бичиг баримт, ашигласан компьютерт үзлэг хийх, шаардлагатай шинжилгээ хийлгэх ажиллагааг төлөвлөнө. Албан тушаалаа

ашиглаж үйлдсэн тухайд илчлэх бичиг баримт илрүүлэх зорилгоор нэгжлэг болон бичиг баримтад үзлэг хийх, сэжигтнээс нарийвчлан мэдүүлэг авах ажиллагааг төлөвлөгөөнд тусгана.

Мөрдөн шалгах анхны ажиллагаагаар: Хохирогчоос мэдүүлэг авснаар залилан мэхлэгчийн хувийн байдал, түүний содон тэмдэг, хувцасны шинж тэмдэг, гэм буруутай этгээдийн үйлдэл, хохирогч хэрхэн хуурч мэхлэгдсэнийг тогтоож болно. Залилан мэхлэгч сэтгэл зүйн хувьд хохирогчийг сайн сонгон авч, түүний шунал, итгэмтхий байдал, хөнгөмсөг зан, амьдралын туршлагагүй байдлыг ашиглана. Хохирогч хүч, хөдөлмөр их зарцуулахгүйгээр эд хөрөнгийн ашиг олох, мэхлэгч хуурамч үнэт эдлэлээ хямдхан түргэн борлуулах хүсэлд хөтлөгдсөн, эсхүл хуурамч үнэт зүйлээ хохирогчийн биеийн байдлыг анзаарч (хараа муутай, анзаараггүй байдал г.м) түүнд хуурамч биш мэтээр итгүүлж үйлддэг гэдгийг анхаарах шаардлагатай.

Залилан мэхлэхэд харсан хүн бараг байдаггүй, гэм буруутай этгээд, хохирогч хоёр уулзан ярилцаж байхыг харсан гэрч байж болно. Тэгвэл тухайн гэрч нь гэмт хэрэгтний гадаад байдал, хувцас, зан үйлийн онцлогийн талаар мэдүүлэг өгч чадах тал ч бий.

Хэрэв хохирогчид хуурамч хэлцэл, үнэт эдлэл, бэлэн бус мөнгө гэх мэт байгаа бол түүнд үзлэг хийж шинжээч томилж дүгнэлт гаргуулах шаардлагатай байдаг. Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн содон шинж тэмдгээр аман зураг гаргаж, хохирогч, харсан хүн-гэрчид цагдаагийн байгууллагад урд өмнө нь энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэж шалгагдаж байсан этгээдүүдийн талаарх судалгаа (гэрэл зураг) үзүүлнэ.

Хохирогч буюу харсан хүн-гэрчийг оролцуулан гэмт этгээдийг эрэх, цагдаагийн бусад байгууллагад мэдээлэх, үйлдлийн аргаараа ижил төстэй үйлдэгдсэн илрээгүй, түдгэлзүүлсэн, залилан мэхлэх гэмт хэргийг судлах ажлыг зохион байгуулна.

Гэмт хэрэг үйлдэж байх үедээ баривчлагдсан этгээдээс мэдүүлэг авснаар хохирогчийг хэрхэн сонгож авсан, ямар аргаар залилан мэхэлсэн, ямар эд зүйл авсан түүнийгээ хэрхэн борлуулсан, урьд өмнө нь төсөөтэй болон бусад гэмт хэрэг үйлдэж байсан эсэх талаар мэдээлэл авна.

² Хууль сахиулахын их сургуулийн Эрдэм шинжилгээ, хөгжлийн хүрээлэн, Цагдаагийн

шинжлэх ухааны зарим нэр томьёоны гарын авлага, Улаанбаатар 2017

Мөрдөн шалгах дараагийн ажиллагаагаар: Хэрэгт цугларсан нотлох баримтуудыг тал бүрээс нь шинжлэн хоорондын уялдаа холбоог тогтооно. Эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татагдсан этгээдээс яллагдагчаар мэдүүлэг авснаар гэмт хэрэг үйлдсэн арга, бүлэглэн гүйцэтгэсэн бол оролцогч нарын үүрэг зэргийг тогтооно.

Гэрчийн мэдүүлгээр яллагдагчийн амьдралын шинж төлөв, түүний хань харилцаа, үнэт эд зүйл, тээврийн хэрэгсэл, үл хөдлөх хөрөнгө, гадаад улс руу явж байсан эсэхийг тогтооно. Мөн яллагдагчийн хувийн байдлыг тогтоож хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгө, нуугдмал эд хөрөнгийг тогтоож битүүмжлэх мөрдөн шалгах ажиллагааг цаг алдалгүй түргэн шуурхай явуулах зүйтэй байдаг.

Ямар нөхцөл байдал үүссэн юугаар нотлогдож байгаа, анхны мэдээллийг хохирогч өгсөн үү, мөрдөн шалгах ажиллагаагаар илрүүлсэн үү, хохирогчийн сэтгэл зүйн байдал, сэтгэл хөдлөл, сэтгэцийн хэвийн байдал, итгэл үнэмшил төрүүлж байгаа түвшин зэрэгт үндэслэн нөхцөл байдлын үнэлгээ хийвэл зохино.

Мөн олон хохирогч, хохирол ихтэй хэрэгт хохирлын тооцоог гаргахдаа эксел программ ашиглан, томъёо оруулан хийснээр алдаагүй, прокурор, шүүх хохирлын тооцоонд ямар нэг эргэлзээ төрөхгүйгээр хэргийг шийдвэрлэдэг байна.

Мөрдөгчийн ур чадварыг нэмэгдүүлэх, залилах гэмт хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагааг бүрэн дүүрэн явуулах, хэргийг богино хугацаанд шийдвэрлүүлэх үүднээс үйлдлийн арга тус бүрт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах аргачлал, шинжилгээ хийхэд шинжээчид тавих асуултыг боловсруулах шаардлагатай байдаг.

Мөрдөн шалгах ажиллагааны бусад зөвлөмж: Залилах гэмт хэргийг шалгахдаа иргэний эрх зүйн харилцаанаас үүссэн маргаан уу эсвэл залилан мэхлэх гэмт хэрэг үү гэдгийг тогтоохдоо эрх зүйн харилцааг зөв тогтоох шаардлагатай.

Үүнд: **Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, хэр хэмжээ:** Хэргийн сэжигтэн, яллагдагч нарын хэн нь хэдэн төгрөгийн хохирол төлбөр төлөх, хохирогч, үйлдэл нэг бүрээр хохирлын тооцоог хүснэгтээр нарийвчлан гаргах шаардлага гардаг. Гэмт хэргийн замаар алдагдсан эд зүйл, мөнгөний урсгал, эцсийн хүлээн авагч, зарцуулалтыг тогтоох

улмаар хөрөнгө хамгаалах ажиллагааг цаг алдалгүй явуулснаар хэргийг богино хугацаанд шийдвэрлэх, хохирол, хор уршгийг барагдуулах ач холбогдолтой юм. Үүний тулд банк дахь данс эзэмшигч, дансны үлдэгдэл, данс дахь мөнгөн хөрөнгийн гүйлгээг хязгаарлах шаардлагатай ба өнөөдөр бид энэ ажиллагааг 14-21 хоногт явуулж байна. Өөрөөр хэлбэл иргэнээс гомдлыг хүлээн авч банк дахь дансны мэдээлэл авах прокурорын зөвшөөрөл гаргуулах, улмаар банканд хүргүүлж мэдээлэл ирэх хүртэл багадаа 14 хоногийн хугацаанд мэдээлэл ирж байна. Гэтэл банкны гүйлгээ өдөр, шөнө харгалзахгүй нүд ирмэх төдийд хийгдэж байна. Иймээс бид энэ ажиллагааг мөн л өдөр, шөнө харгалзахгүй, хойшлуулшгүй тохиолдлоор 24 цагийн жижүүрийн прокуророор тогтоолыг батлуулан данс эзэмшигчийн мэдээлэл авч, дансны зарлагын гүйлгээг хязгаарлах зохицуулалт хийх.

Гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлсөн шалтгаан, үйлдлийн аргыг зөв тогтоох: Харилцаанд оролцогчдын санал, зорилго, хүсэл зоригийг зөв тогтоох шаардлагатай. Залилагч этгээд иргэдийн эд хөрөнгийн өмчлөх эрхийг шилжүүлэн авахдаа бусад итгэл төрүүлэх зорилгоор гэрээ байгуулан, нотариатаар гэрчлүүлдэг. Бид тодорхой нэг үйлдэлд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулан хэргийг прокурор, шүүхэд шилжүүлэн шийдвэрлэхэд тухайн этгээдийн өөр нэг үйлдэл шинээр илэрч хэргийг нэмэлт мөрдөн байцаалтад буцааж байгаа тохиолдол гардаг.

Иймд мөрдөн шалгах ажиллагааг бүх талаас нь бүрэн дүүрэн явуулах, хэргийг богино хугацаанд шийдвэрлэхийн тулд иргэд, хуулийн этгээдүүдийн байгуулж нотариатаар гэрчлүүлсэн бүх төрлийн гэрээг нэгдсэн санд бүртгэх, цахим мэдээллийн сантай болох ёстой.

Нотариатаар гэрчлүүлсэн бүх гэрээг цахим санд бүртгэж, улмаар мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад цагдаагийн байгууллагаас шалгагдаж байгаа этгээдийн лавлагааг гаргуулан авах нь нэг этгээд нэг утгаар хэд, хэдэн хүнтэй гэрээ байгуулсан эсэх. Өөрөөр хэлбэл гэрээг гэмт хэрэг үйлдэх арга болгон ашигласан эсэхийг нотлох, мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад эрэн сурвалжилж байгаа этгээдийг олж тогтоох, /эрэн сурвалжилж буй этгээд иргэн, хуулийн этгээдтэй байгуулсан гэрээний мэдээллийг авч тухайн гэрээ байгуулсан

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
ХАМГААЛАХ ЯАМ

Хууль сахиулахуй

этгээдээр дамжуулан эрэн сурвалжилж байгаа этгээдийн байгаа газрыг тогтоох боломжтой/

Гэрээний харилцааны гол анхаарах зүйлс нь гэрээ байгуулах үе шат, түүнийг байгуулах үеийн гэрээний талуудын үйлдэл, үйл явц буюу объектив байдал үнэлэл дүгнэлт өгөх,

Хэрэг шалгах явцдаа аудит, эдийн засгийн шинжээчийн дүгнэлтийг хэт “шүтэхгүй” хохирогч, гэрч нарын мэдүүлгийг бусад бичгийн баримтуудтай уялдуулан залилагч этгээдүүдийн үйлдлийг хөтөлбөргүй нотлох, мөн таслан сэргийлэх арга хэмжээг оновчтой зөв хэрэглэх хэрэгтэй.

Дүгнэлт

Залилах гэмт хэргийг бусад төрлийн гэмт хэргүүдтэй харьцуулахад үйлдэгдсэн даруйдаа цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдэхгүй, үргэлжилсэн болон давтан үйлдэлтэй, олон хохирогч, холбогдогчтой, ээдрээ төвөгтэй шалгах цар хүрээ өргөн байдгаас шууд шалтгаалж мөрдөн байцаалтын явцад гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг олж тогтоох, эрэн сурвалжлах гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол нөхөн төлөгдөх нөхцлүүдийг хангах, эд хөрөнгө хамгаалах, нуугдмал эд хөрөнгийг илрүүлэх битүүмжлэх, таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөв оновчтой хэрэглэх, мөрдөн шалгах тодорхой төрлийн ажиллагааг гадаад улс орнуудад хийж гүйцэтгэтгүүлэх зэрэг ажиллагааг нэн түрүүнд гүйцэтгэх шаардлага бий болдог.

Субъектийн хувьд санхүү, эдийн засаг, хууль эрх зүйн өндөр мэдлэгтэй, байнга хууль зүйн зөвлөгөө авч байдаг учраас алба хаагчийн мэдлэг, ур чадварыг ихээхэн шаарддаг.

Дүүрэг, орон нутаг дамжин дахин давтан гэмт хэрэг үйлдэж хэргээ шийдвэрлүүлэх сонирхолгүй, учруулсан хохирлоо төлж барагдуулахгүй, мөрдөн шалгах ажиллагааг удаашруулах санаа зорилготой байдаг ба тэдний энэ үйлдэл цагдаагийн байгууллагын нэр хүндэд сөрөг нөлөө үзүүлж байна.

Санал

Залилах гэмт хэргийг шалгахдаа иргэний эрх зүйн харилцаанаас үүссэн

маргаан уу эсвэл залилан мэхлэх гэмт хэрэг үү гэдгийг тогтоохдоо эрх зүйн харилцааг зөв тогтоох шаардлагатай.

✓ Гэрээний харилцааны гол анхаарах зүйлс нь гэрээ байгуулах үе шат, түүнийг байгуулах үеийн гэрээний талуудын үйлдэл, үйл явц буюу объектив байдал үнэлэл дүгнэлт өгөх,

✓ Таслан сэргийлэх арга хэмжээг оновчтой зөв хэрэглэх,

✓ Болж өнгөрсөн үйл явцын дарааллыг зөв тогтоох,

✓ Хэрэг шалгах явцдаа аудит, эдийн засгийн шинжээчийн дүгнэлтийг хэт “шүтэхгүй” хохирогч, гэрч нарын мэдүүлгийг бусад бичгийн баримтуудтай уялдуулан залилагч этгээдүүдийн үйлдлийг хөтөлбөргүй нотлох,

✓ Хөрөнгийн шилжилт хөдөлгөөн, мөнгөний урсгал, эцсийн хүлээн авагчийг тогтоох ажиллагаа хийгдээгүй.

✓ Мэдүүлэг хэт богино, оновчтой асуулт тавьж, хариулт авдаггүй,

✓ Баримт бичиг гаргуулж авах буюу шаардлагатай нотлох баримт, эд мөрийн баримтыг хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу цуглуулж бэхжүүлдэггүй зэрэг байна.

Мөн ихэнх зээлийн гэрээг банк болон санхүүгийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг хуулийн этгээдтэй байгуулж байгаа учраас энэ тал дээр мөн анхааран ажиллаж зөв үнэлэлт өгөх шаардлагатай байна.

Ашигласан материал

1. Эрүүгийн хуулийн 148 дугаар зүйлд заасан “Бусдын эд хөрөнгийг залилан мэхэлж авах” гэмт хэргийг иргэний эрх зүйн гэрээний харилцаанаас үүссэн маргаанаас ялгаж, зөв шийдвэрлэхэд анаарах зарим асуудлын талаар. УБ., 2006. Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2006 оны 12 дугаар сарын 21-ны өдрийн Дугаар № 51 тогтоол.

2. Эрүүгийн хууль. УБ., 2015. Төрийн мэдээлэл эмхтгэл 2016 оны №07.

3. Иргэний хууль. УБ., 2002. Төрийн мэдээлэл эмхтгэл 2002 оны №07.

4. Г.Гантөмөр нар “Эрүүгийн эрх зүйн ерөнхий анги / сурах бичиг / УБ., 2020

5. С.Гантулга нар “Эрүүгийн эрх зүйн тусгай анги / сурах бичиг / УБ., 2020

6. www.shuukh.mn

НОТЛОХ АЖИЛЛАГААНЫ ОЙЛГОЛТ, ХУУЛЬ ЗҮЙН УЧИР ХОЛБОГДОЛ

THE CONCEPT OF PROOF, LEGALLY IMPORTANT EVIDENCE

Д.Бат-Эрдэнэ

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахмад

Baterdene D.

Teacher of the Department of Criminal Procedure Law of the University of Internal Affairs, Police Captain

Хураангуй: Нотлох ажиллагааны ойлголт, нотлох ажиллагааны түүхэн уламжлал, Нотлох ажиллагааны хууль зүйн учир холбогдол /Вышинский онол, Мериндагийн зарчим/

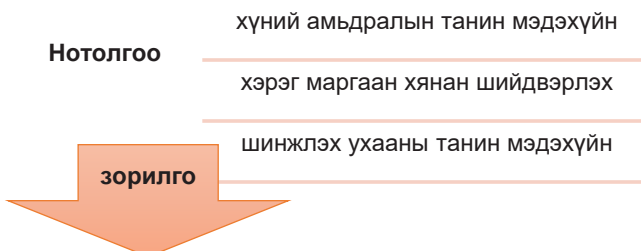
Abstract: Concept of criminal proof, historical tradition of proof, legal important evidence, Vishinski theory (Vishinski, Andrey Ynvuarievich 1883-1954), Mirandize (Miranda warning)

Түлхүүр үгс: нотолгоо, нотлох ажиллагаа, нотлох баримт, нотолгооны онол, зарчим

Keywords: The concept of proof, evidentiary proceeding, evidence, proof theory, principle

Нотолгоо нь бидний өдөр тутам хэрэглэгддэг танин мэдэхүйн үйл ажиллагааны нэгэн төрөл юм. Нотолгоонд үндэслэн бодитой шийдвэр гаргах боломж бүрдэнэ.

Хүний энгийн амьдралаас шинжлэх ухааны нарийн ээдрээ төвөгтэй ажилд “нотлох, батлах” үйл явц тогтмол явагддаг.

- 📌 Шинэ зүйлийг танин мэдэхэд чиглэгддэг,
- 📌 Аливаа маргаан, эргэлзээг арилгахад чиглэгддэг,
- 📌 Шинэ мэдлэг бүтээдэг

Нотолгоо¹, нотлох² ажиллагаа³ гэсэн үгийн утгыг “Их тайлбар толь”-оос авч үзвэл аливаа хэргийн үнэн мөнийг гэрчлэх, хэрэг явдлын үнэн мөнийг гэрч, баримттайгаар батлах ажиллагаа гэсэн утга санааг илэрхийлж байна.

Нотолгоо гэдэг нь Эрүүгийн хэргийг үнэн зөв шийдвэрлэх, бодит байдлыг бататган буулгахын тулд болж өнгөрсөн үйл явдлыг мөрдөгч, прокурор, шүүхээс хуулиар зөвшөөрөгдсөн арга хэрэгслийн дагуу зохих нотлох баримтын тусламжтайгаар тодорхой зарчимд тулгуурлаж, хэргийн нөхцөл

байдлыг тогтоох, танин мэдэх, баримтжуулах үйл ажиллагаа юм.⁴

Гэмт хэргийг нотлох ажиллагаа гэдэг нь эрүүгийн хэрэгт нотлогдвол зохих байдлуудыг бүрэн дүүрэн тогтоохын тулд эрх бүхий албан тушаалтнаас хэрэгт ач холбогдол бүхий баримт, мэдээллийг эрж олох, цуглуулах, бэхжүүлэх, шалгах, үнэлэх зэрэг эрүүгийн процессын ажиллагааг ЭХХШТ хуульд заасан үндэслэл, журмын

¹ **Нотолгоо** гэсэн үгийн утга нь тухайн хэргийн үнэн мөнийг гэрчлэх баримт гэсэн утгыг илэрхийлнэ.

² **Нотлох** гэсэн үгийн утга нь тухайн хэрэг явдлын үнэн мөнийг гэрч, баримттайгаар илчлэх, батлах гэсэн утгыг илэрхийлнэ.

³ **Ажиллагаа** гэсэн үгийн утга нь зохион байгуулалттай хийж гүйцэтгэх ажил гэсэн утгыг илэрхийлнэ.

⁴ Лхагварачаа.Б, Эрдэнэбаатар.П нар. Эрүүгийн процессын эрх зүй. /сурах бичиг/. УБ., 2021. 192 дахь тал

Догоорын Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн багш

Хууль сахиулах үйл ажиллагаа

дагуу явуулж буй танин мэдэхүйн цогцолбор ажиллагаа мөн.⁵

Нотолгоо бол гэмт хэрэг үйлдэгдсэн байдалтай холбоотой бүхий л асуудал, тэдгээрийн мөн чанарыг бүрэн бодитой судалж байгаа ажиллагаа болно. Тиймээс нотолгооны субъект тухайлбал мөрдөгч, прокурор нь хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээх үндэс болсон уг үйл явдал үнэхээр болсон эсэх, хэрэг болсон бол түүний учир шалтгааныг тодорхой баримт сэлт цуглуулах замаар тогтоодог. Үүний дараа эдгээр тогтоосон байдал, өөрөөр хэлбэл үйл явдал нь Эрүүгийн хуульд тодорхойлон заасан гэмт хэргийн аль шинжтэй нь тохирч байгааг нягтлан үзнэ. Ийнхүү болсон үйл явдлыг сэргээн тогтооход зайлшгүй шаардлагатай баримт, мэдээллийг олж илрүүлэх замаар объектив үнэнийг тогтоох нь нотолгооны гол зорилго юм.

Гэмт хэргийн нотолгооны зорилго нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тодорхой үндэслэл бүхий шийдвэрээр илрэн гардаг. Албан ёсны цогц нотлох баримтаар тогтоогдсон бодит үнэнд үндэслэн гаргасан шийдвэрт маш хянуур болгоомжтой хандахгүй бол бусдыг хилсээр шийтгэх аюултай. Ялангуяа цаазаар авах, бүх насаар хорих ял шийтгэсэн тохиолдолд нөхөж баршгүй хор уршигтай. Ийм алдааг засварлаж болохгүй бөгөөд харамсалтайн ийм алдаа гарах тохиолдол цөөнгүй гарсаар байна. Олон улсад ийм асуудал их гардаг бөгөөд харин манай улсын хувьд 1930-аад оны хэлмэгдүүлэлтийг санахад хангалттай юм. Тухайлбал, Лхүмбийн хэрэг⁶, Кировын аллага⁷ гэх мэт. Гэмт хэргийг бүрэн дүүрэн шалгаж шийдвэрлээгүй болон процессын алдаа гаргаснаар тухайн хэрэг үйлдсэн этгээдийг ял завшуулах, дахин гэмт хэрэг үйлдэх таатай нөхцөлийг бүрдүүлдэгт оршино.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтыг хангахад Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан нотолбол зохих асуудлуудыг тогтоосон байх шаардлагатай бөгөөд энэ нь нотолгооны зорилго болох бодит үнэнийг бүрдүүлнэ.

Энэ бүгдээс үзэхэд хуулиар тогтоогдсон бодит үнэнээр дамжин эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны

зорилго хэрэгжинэ. Шийдвэр гарахад нөлөөлдөггүй үнэн гэж байж болохгүй юм.

Гэмт хэргийн нотолгооны зорилго нь дараах шийдвэрүүдэд биелэлээ олж хэрэгждэг. Үүнд: гэм буруутай эсэх, гэмт хэрэг үйлдэгдсэн эсэх, шүүхийн таслан шийдвэрлэх хууль ёсны тогтоол, магадлал гаргах, өөрчлөх, хүчингүй болгох, таслан сэргийлэх арга хэмжээ хэрэглэх эсэх, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тодорхой ажиллагаа явуулах эсэх, ЭХХША-ны бусдад шийдвэр гаргах эсэх.

Болж өнгөрсөн бодит үйл явдлыг зөвөөр тогтоож чадаагүй нэг талыг барьсан буюу эсхүл мөрдөн шалгах ажиллагааг гүйцэт явуулаагүй бол дахин бодит үнэнийг тогтоох шаардлага гарч ирдэг. Өөрөөр хэлбэл цугларсан нотлох баримт нь туйлын үнэн биш бөгөөд цаг хугацааны явцад гадны ямар нэг нөлөө зүйлээс хамаарч нотлох баримт хуурамч гэдэг нь хуулийн дагуу нотлогдвол тэр нь эрүүгийн хэргийг сэргээх үндэслэл болдог. Гэхдээ энэхүү үнэн нь мөн л туйлын бус харьцангуй бодит үнэн юм үүнээс үзэхэд гэмт хэргийн нотолгооны бодит үнэн гэдэг нь цугларсан нотлох баримтанд үндэслэн тодорхой субъектээс гаргаж буй дээд зэргийн магадлал мөн гэж тодорхойлж болно.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангиар тодорхойлсон гэмт хэргийн шинж /бүрэлдэхүүн/-ийг хуулиар болон мөн хуулийн ерөнхий ангид хуульчилсан хөнгөрүүлэх, хүндрүүлэх нөхцөл байдал, гэмт хэрэг үйлдсэн үе шат, хамтран оролцогчдын оролцоо зэрэг бүхий л асуудлыг нотолж тогтоох зайлшгүй шаардлагатай. Учир нь дурьдсан асуудлуудыг нь гэмт хэрэг үйлдсэнтэй холбогдон бий болох нөхцөл байдал юм. Энэ нь танин мэдэхүйн асар их мэдлэг шаарддаг бөгөөд буруу хийгдвэл нийгмийн төрөл бүрийн сөрөг үзэгдлийг бий болгоод зогсохгүй улс орныг ч сүйрлийн ирмэгт аваачих аюултай. Тиймээс гэмт хэргийн нотолгоог зохицуулсан хууль тогтоомжууд бусад материаллаг хуулиудаас боловсронгуй байх нь Монгол улсын хууль тогтоомж амьдралд хэрэгжих гол баталгаа нь болдог.

Гэмт хэргийн нотолгооны төрөл. Гэмт хэргийн нотолгоо хэрэгжиж байгаа практик явцад судалгаа хийж үзэхэд энэ

⁵ Лхагварачаа.Б, Эрдэнэбаатар.П нар. Эрүүгийн процессын эрх зүй. /сурах бичиг/. УБ., 2021. 192 дахь тал

⁶ https://mn.wikipedia.org/wiki/Лхүмбийн_хэрэг

⁷ <https://mn.wikipedia.org/wiki/>

төрийн ба хувийн гэсэн үндсэн хоёр төрлөөр явагддаг. Ийм хоёр төрөл байж болохыг ч эрдэмтэн судлаачид зарчмын хувьд хүлээн зөвшөөрсөн байдаг⁸.

1. Төрийн нотолгоог хуулиар үүрэг болгосон албан тушаалтан хэрэгжүүлдэг бол хувийн нотолгоог сонирхогч хүмүүсээс явуулж болдог.

2. Төрийн нотолгоог хэрэгжүүлж буй хүмүүсийн үйл ажиллагаа хуулиар хязгаарлагддаг бол хувийн нотолгоог хэрэгжүүлж буй этгээдүүдийн үйл ажиллагааг хуулиар нарийвчлан зохицуулаагүй байдаг.

3. Төрийн нотолгоо нь хуулинд заасан үндэслэл байгаа тохиолдолд эхлэн явагддаг бол хувийн нотолгоог сонирхогч этгээд өөрийнхөө хүсэл зориг, санаа бодлоос хамааран эхлэн явуулдаг.

4. Төрийн нотолгоо нь хуулинд заасан хугацааны дотор хэрэгждэг бол хувийн нотолгооны хугацааг сонирхогч этгээдийн хүсэл зоригоос шууд шалтгаална.

5. Төрийн нотолгоо нь төр, үндсэн хуулиар иргэнийхээ өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлж байгаагийн илрэл байдаг бол хувийн нотолгоо нь өөрийн болон сонирхогч этгээдийн хүсэл зоригийг хамгаалахад чиглэгдсэн байдаг.

6. Төрийн нотолгооны явцад цугларсан нотлох баримт нь ЭХХША-ны шийдвэрт шууд нөлөөлж байдаг бол хувийн нотолгоогоор цугларсан нотлох баримт нь шууд дангаараа шийдвэр гаргахад нөлөөлөхгүй бөгөөд заавал төрийн нотолгоогоор дамжин хэрэгжинэ.

7. Төрийн нотолгоо нь нийгмийн өөрчлөлт шинэчлэлтэй хамааран оршин байдаг бол хувийн нотолгоо нь төрийн нотолгооноос шууд хамааралтай байдаг. Тухайлбал төр өөрийн гүйцэтгэх үүргээ бүрэн буюу зохих хэмжээнд хэрэгжүүлж чадахгүй байгаа тохиолдолд ихэсч байдаг зүй тогтолтой.

Хувийн нотолгоо нь төрийн нотолгооноос илүү давамгайлбал нийгэмд хуулийг үл хүндэтгэх байдал, хүчирхийлэл газар авч улмаар нийгэмд эмх замбараагүй байдал бий болно. Төр өөрийн үүргээ бүрэн гүйцэт хэрэгжүүлж хуулийг чандлан баримталж ажиллах нь нийгэмд үүсч болох төрөл бүрийн сөрөг үзэгдлээс урьдчилан сэргийлэхэд маш их нөлөө үзүүлдэг.

XII зуунаас өмнө зарга заалхайг нотолж байсан түүхэн уламжлал.

Хүн төрөлхтөн аливаа зүйлийн нарийн учрыг ойлгож улмаар зөв буруугийн талаарх ёс суртахууны шалгуур буй болсон үеэс эхлэн гэмт явдал бий болсон гэж үздэг. Тэд өөрсдийнхөө үзэмжээр гэмт явдлыг тогтоон үнэлж, түүнийг ямар нэг урьдаас тогтоож тохиролцсон дүрэм журамгүйгээр шийдвэрлэж байжээ. Тухайлбал тодорхой гэмт хэрэгт хохирсон болон хохирогч хоёр тал болон тэдгээрийн талынхан бие биедээ илүү хохирол учруулах замаар бие биенээсээ хариугаа авснаар уг хэргийн хувь заяа шийдэгдэж байсан. Эртний хүмүүсийн нотлох эрх мэдэл нь хэн нэг хүчтэйгийнх нь талд байдаг байжээ. Энэ байдал нь олон үе дамжсан цусан өшөө авах бурангуй ёс болж газар авсан бөгөөд олон зууны турш үргэлжилсэн.

Шүүх дээд эрх мэдэл Хүннүгийн эзэн хаан Шаньюгийн гарт төвлөрдөг байсан бөгөөд энэ нь аливаа асуудлын хохирогч болон гэмт этгээд нь өөрийн зөв бурууг Шаньюд даатгадаг байсан бөгөөд хаан тухайн асуудлыг шийдвэрлэхдээ зонхилогч нараас зөвлөгөөн аван санал гаргадаг байсан бөгөөд тухайн саналыг эсэргүүцсэн тохиолдолд толгойг нь авдаг байсан төрд тэрсэлсэн тодорхой хэрэг дээр Шанью шийдвэр гаргадаг байсан гэж тэмдэглэсэн байдаг харин тухайн үед өөрийн дунд нэгэн ёс заншил үүссэн нь тэдгээрийн өөрсдийн дунд болсон маргааныг амьдралын туршлагатай ах зах хүнээр шийдвэрлүүлдэг байсан байна. Тухайн улсын нийгмийн үнэт зүйлийг бариулж аливаа маргааныг шийдвэрлэхэд ашигладаг байсан нь эрүү шүүлттэй их төстэй аргууд байсан бөгөөд зөвхөн үнэнийг мэдүүлэхийн тулд хэмээн тэмдэглэжээ.

“Тобагын хаад, Жужаан нарыг эдийн засгийн талаар хавчин буулгах зорилгоор тэднийг дотоод Хятадтай харилцан худалдаалахыг хориглож хатуу чанга мөрдөж мөшгиж байсан нь ...” хэн нэг хүн өөр хүний эзэмшлийн газар дээр илэрхий хулгай, дээрэм хийвэл түүнийг үг дуугуй алдаг байсан зэрэг баримтуудаас үзэхэд аливаа хэрэг маргаан, зарга заалхайг аль болох цаг алдалгүй газар дээр нь шийдвэрлэхийг чухалчилж байжээ.

Нэгдсэн төр улсаас өмнө өмнөх улсын хаад, шүүн таслах дээд эрх мэдлийг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

⁸ Батзориг.Б, Нотолгооны онол /гарын авлага/. УБ., 2013. 75 дахь тал

Хууль сахиулахуй

хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ өөрсдийн тогтоосон хууль зарлиг болон зан заншлын хэв хуулийг үндэслэн зарга заалхайг шийдвэрлэж, шийтгэл оноогч тусгай зарагч /шүүгч/ томилж байсан. Тухайлбал: Жужаны үед “Төрийн зарга”, Түрэгийн үед “шүүгч буюу буюрик”, Уйгарын үед “Төрийн заргач” гэдэг байжээ.

Тухайн үед эрүү, иргэн, захиргааны зөрчил гэж ангилдаггүй байсан бөгөөд нийтэд нь зарга заалхай хэмээн тэдгээрийг шийдвэрлэдэг байжээ. Зарга заалхайг эзэн хаан болон түүнээс томилсон заргач, арга иргэдийн хүлээн зөвшөөрөн хүндлэгдсэн хүмүүс болон ардууд өөрсдөө шийдвэрлэж байв. Хэрэг маргааныг шийдвэрлэхдээ аль болох тухайн хэрэг маргаан болсон буй газар, тухайн цаг хугацаанд нь шийдвэрлэж байсан өөрөөр хэлбэл яг тэр үед үлдсэн ул мөр, гэрч, баримтанд үндэслэн үйл баримтыг тогтоон шийдвэр гаргадаг байсан байна. Гэрч баримтгүй бол гэрч баримт олон мөшгих, эсвэл өөрсдийн дур зоргоор зодон занчих, айлган сүрдүүлэх, сэтгэл санаагаар нь унагах, мөн түүнчлэн тангараглуулан /хэлбэрийн төдий/ өчиг мэдүүлэг авдаг байсан байна⁹.

XI-XIII зууны үед хэрэг маргааныг шийдвэрлэж байсан түүхэн уламжлал. Энэ үед аливаа хэрэг явдлыг хүй нэгдлийн тэгш зарчим, ураг төрлийн шүтэлцээнд тулгуурлан нэгэнт тогтсон хэв ёсыг баримтлан шийдвэрлэж байсан тул аймаг тус вангийн засгийн гол аппарат бичмэл хууль мэтийн зүйл бүрэн тодорч тогтмолжоогүй бөгөөд энэ тухай тулгар бичигт уламжилсан зүйлгүй. Нэгдсэн улс байгуулагдах хүртэл Монгол улсын нутаг дэвсгэр дээр тархай бутархай олон ханлигууд байж хоорондоо тэмцэлддэг байж энэ үед аливаа хэрэг маргааныг шийдвэрлэх ажиллагааг тухайн ханлиг улсын бусдыг итгэлийг олж авсан насанд хүрсэн этгээд шийдвэрлэхээс гадна тухайн улсын иргэд өөр өөрсдийн үзэмжээр шийдвэрлэдэг байсан. Алтан товч болон Монголын нууц товчоонд “ямар нэгэн хүн ... нутаг дэвсгэр дээр булаах дээрэмдэх, буюу булааж байхыг олж мэдсэн байвал түүнийг огт хайр найргүй алж орхино” гэж тэмдэглэсэн байдаг¹⁰.

Энэ үед аливаа хэргийг шийдвэрлэхдээ тухайн хэрэг учрал болсон газар нь шийдвэрлэхийг чухалчилдаг.

Аливаа асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд бусдаас сураг сонсох мөрөөр мөшгих, хүний биеийг болон газар орон байр зэргийг нэгжих зэргээр гэрч, баримт илрүүлж олохоос гадна эрт дээр үеэс өвлөгдөж ирсэн үзэл баримтлалыг баримталдаг. Тухайн үед аливаа маргааныг шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцож байгаа зарга шийдэгч нь тухайн хүнийг өөрийн хүнлэг чанар дотоод үзэмжээр үнэлэх бөгөөд тамлан зовоох ямар нэгэн хэм хэмжээгээр хязгаарлагддаггүйгээр өчиг мэдүүлэг авдаг байсан байна.

Монголын эзэнт гүрний үед хэрэг заргыг нотолж байсан түүхэн уламжлал. Энэ үед хэрэг маргааныг шийдвэрлэхэд мэдүүлэг өгөх гэрч, нотлох баримт зэргийг хамгаалах заалт оруулж ирсэн нь нотлох баримтанд хандах хандлага өөрчлөгдсөн. Зарга заалхайг шийдвэрлэх гол эрх зүйн эх сурвалж “Монгол-Ойрадын их цааз” /1640 он/ байжээ. Энэ үед ул мөр, эд мөрийн баримтыг устгасан тохиолдолд хатуу шийтгэл оноодог байхаар хуульчилсан байдаг.

Энэ үед зарга заалхайг хаад, ноёд, жонон, тайж, хошуу аймгийн ноёд, болон заргач нар шийдвэрлэдэг байсан.

Манжийн дарангуйллын үед зарга заалхайг нотолж байсан түүхэн уламжлал. Энэ үед гэрчийн өгч буй мэдүүлгийг ач холбогдолоор нь дүгнэн мал өгч харин худал мэдүүлэг өгсөн тохиолдолд “гүтгэсэн” гэх зүйлээр ялалдаг байсан. Урьдын адил гэрчийг хамгаалах ажиллагаа хэвийн явагдаж байсан бөгөөд улам сайжирсан. Гэрч нарыг “үнэн гэрч”, “тод явцтай гэрч”, “дам гэрч” гэж ангилдаг байсан.

Гэрч баримтгүй хэрэг дээр сэжиглэгдэж байгаа хүний мэдүүлэг чухал үүрэгтэй бөгөөд заалхайг шүүж байгаа эрх мэдэлтэн нь хэргийг илрүүлээгүй хэмээн хариуцлага хүлээхгүйн тулд ямарч хамаагүй аргыг хэрэглэдэг байсан байна. Гэхдээ тухайн аргыг хэрэглэж амь насыг хөнөөвөл хариуцлага хүлээдэг. Нэгжлэг болон хүүрэнд үзлэг хийхэд хөндлөнгийн гэрчийг байлцуулдаг. Мөн гэмтлийн зэрэг, үхлийн шалтгааныг тусгай шархач гэдэг мэргэжилтэн хүрээнээс ирж Сай-Юувэн-Лүү бичгийг үндэслэн шинжилж, дүгнэлт гаргаж байжээ.

⁹ Батзориг.Б. Гэмт хэргийн нотолгооны ерөнхий онол. УБ., 2001. 37 дахь тал.

¹⁰ Д.Гонгор “Халх товчоон II” УБ., 1995. 30 дахь тал.

Манж, хятадын үеийн эрүү шүүлтийн 9 эрүү¹¹, өөрсдийн үзэмжээр тамлан зовоосон аливаа аргыг ашиглан өчиг мэдүүлэг авах, шахаанд оруулан¹² тангараг өргүүлэх зэргийг нотлох ажиллагаанд ашиглаж байсан.

Зарга заалхайг бичгээр гаргах шаардлагатай бөгөөд үүнд ихээхэн ач холбогдол өгдөг, маш дэлгэрэнгүй баримт нотолгоотой бичихийг эрхэмлэдэг. Гэвч ноёд эрх мэдэлтнүүдийн эсрэг танил тал, мөнгө хөрөнгөгүйгээс болж ардууд заргаа авч чаддаггүй, заргын бичгийг 2 дахь шатнаас буюу аймгийн чуулганаас дээш явуулалгүй дарчихдаг байжээ. Үүнээс болж ардын бослого үймээн ихээр гарах болсон.

Олноо өргөгдсөн Богд хаант Монгол улсын үед зарга заалхайг нотолж байсан түүхэн уламжлал. 1911 оны 12 дугаар сарын 16-ны өдөр VIII Богд Жавзундамба хутагтын шашин төрийн хослон баригч хаанд өргөмжилсөн. 1915 онд 16 хүний бүрэлдэхүүнтэй хэсэг байгуулж, 1918 он гэхэд “Зарлигаар тогтоосон Монгол улсын хууль зүйлийн бичиг”-ийг цувруулан гаргасан.

Энэ үед аливаа хэрэг маргааныг харъяа засаг ноёд, чуулганы даргын газар, харъяа яам гэх үе шатыг дамжин заалдаж болох бөгөөд алгасуулан давж болохгүйг хуульчилсан байна. Урьдын адил гэмтний буруугаа хүлээн мэдүүлэх өчиг нь шийдвэрлэх нотлох баримт болдог байсан бөгөөд үнэн байдлыг тогтоох нотлох баримт болон гэрч олдохгүй, гэмт этгээд үйлдсэн хэргээ шударгаар хүлээн мэдүүлэхгүй бол шахаанд оруулах аргыг хэрэглэж байсан хэдийч ололттой тал нь хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд эрүү шүүлт хэрэглэх явдлыг таслан зогсоох оролдлого хийж байжээ.

Хэрэг заргыг нотлохдоо “Зарлигаар тогтоосон монгол улсын хууль зүйлийн бичиг”-ийг баримтлахын зэрэгцээ манжийн үеийн аргуудыг болон зан заншлын хэм хэмжээтэй хослуулан хэрэглэж байсан. Хуулиар хэргийн хугацааг 1 сар гэж тогтоосон. Орон нутгийн онцлогоос хамаарч хугацааг өөрөөр тогтоож болох ба 1 жилээс хэтрүүлэлгүй шийдвэрлэхийг хуульчилсан байна.

1921 оноос хойш эрүүгийн хэрэг заргыг нотолж байсан түүхэн уламжлал. Монгол Улсын 14 дүгээр оны 10 дугаар сарын 23-ны өдөр Анхдугаар их

хурлын 9 дүгээр тогтоолоор харъяат яамны дэргэд шүүн таслах газар байгуулах, түүнчлэн хөдөө орон нутагт захиргааны газрууд шүүн таслах ажлыг шинэ байдалд нийцүүлэх талаар шийдвэр гаргажээ.

Монгол Улсын 16 дугаар оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдөр хуралдсан Улсын 3 дугаар Их хурлын 10 дугаар тогтоолд шүүх явдлын яамнаас аймаг хошууд уруу тусгай байцаагч нарыг томилох асуудлыг шийдвэрлэж байсан нь хуучны зарга шүүж байсан ноёд түшмэдүүдийг аажмаар халан хувьсгалт хуулийн үзэл бодолд үнэнч хүмүүсээр сольж байсан.

1927 онд “Монгол ард улсын шүүн таслах газруудыг аливаа хэргийг байцаах ба шийтгэх тухай хууль” нь Монголд бие даасан анхны байцаан шийтгэх тухай хууль юм. Энэ нь эрүү, иргэний хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журмыг нэг дор хуульчилсан байдгаараа онцлог гэж үзэж болно. Хуулиар нотлох үүргийг цагдан сэргийлэхийн ажилтнууд болон шүүх явдлын яамны тусгай байцаагч нараас гадна хэргийн холбогдогч болон хохирогч нар хүлээж байсан. Хүнд ноцтой хэргийг тусгай төлөөлөгч томилон шалгуулдаг.

Энэ үед хэрэгтний мэдүүлэг гол нотлох баримт болдог учир хуулинд хэрэгтэн этгээдийг зохих ял болон хэргийг хүлээх эсэх, гэрч нар үнэн зөв хэлж байгаа талаар асууж байхаар тусгасан. Нотолгооны зүйлийг дараах байдлаар тодорхойлжээ. Үүнд:

- ✚ Хэзээ, ямар газарт хэрэг үүдсэн
- ✚ Хэн ямар учраас сэжиглэсэн
- ✚ Хэрэг тохиосон этгээдээс нэхэмжлэх зүйл буй эсэх
- ✚ Хорих /цагдан хорих/ үндэслэл байгаа эсэх
- ✚ Хэрэгт холбогдогсод, гэрч зэргийг хүмүүсийн сууж буй газар
- ✚ Аливаа хэргийг байцаан дуусгасан өдөр, сар гэжээ.

1935 онд “Аливаа хэргийг байцаах ба шийтгэх тухай хууль” нь анхны бие даасан Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль юм. Энэ хуульд гэмт явдлыг нотлох үүргийг прокурор, байцаагч нар, сум хорооны нарийн бичгийн дарга нар, цагдан сэргийлэх газрын ажилтнууд хүлээж байсан.

Өмнөх хуультай харьцуулахад дэвшилттэй заалтууд орсон нь Тухайлбал, мөрдөн байцаалтыг онцын шалтгаангүй бол

¹¹ Батзориг.Б. Гэмт хэргийн нотолгооны ерөнхий онол. УБ., 2001. 55 дахь тал.

¹² Батзориг.Б. Гэмт хэргийн нотолгооны ерөнхий онол. УБ., 2001. 57 дахь тал

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ
ХАМГААГАГЧИЙН
САНГАА

шөнийн цагаар явуулахгүй, нэгжлэгийг ижил хүйсийн хүнээр хийлгэх, хураан авсан эд зүйлийг тусгайлан лацдаж битүүмжлэх, эд зүйл хураан авсан тохиолдолд хуулбар бичгийг гардуулан өгч зарга гарвал шийдвэрлэдэг гэх мэт. Түүнчлэн нотлох баримтад хамаарах зүйлийг тодорхойлж өгсөн байна. Үүнд:

➢ Шалган байцааж байгуулсан акт бичиг

- Экспертээс хянан гаргасан санал
- Гэрчийн мэдүүлэг

➢ Аливаа юмыг шинжилж үзээд буюу нэгжиж үзээд бичсэн тодорхойлолт

- Хэрэгтний өчиг мэдүүлэг
- Аливаа нэгэн байгууллага ба

албан газраас гаргасан тогтоолууд буюу илэрхийлэл бичиг

➢ Аливаа үйл явдлыг үйлдэхэд хэрэглэсэн багаж, зэвсгийн зүйл

➢ Уул гэмт явдлын ул мөр буюу биедээ хадгалсан юм зүйл, тэрхүү гэмт явдлыг үйлдсэний шалтгаан болсон юм гэж тусгажээ.

Тухайн гэм буруутай эсэхийг олонхийн саналаар шийдвэрлэхээр хуульчилсан.

Хэдийгээр 1927-1940 оны хооронд хэргийн нотлох ажиллагааг зохицуулсан эрх зүйн актууд байсан, дэвшилттэй олон заалтууд байсан боловч хууль баримтлахгүй, өөрийн үзэмжээр тушаал шийдвэр гарган хүний эрхийг бүдүүлгээр зөрчин өчиг мэдүүлэг авч улмаар дураараа аашлах боломжийг олгосон нь бидний түүхэнд хэлмэгдүүлэлт хэмээх мөнхийн хар толбыг бий болгох нэг үндэслэл болжээ.¹³

Тухайн үед шалгаж байсан хэргүүдийг авч үзвэл нотлох үйл ажиллагааг зөвхөн хэрэгт холбогдогч болон хохирогчийн мэдүүлгээр хязгаарлаж байсан төдийгүй Зөвлөлт Социалист Бүгд Найрамдах Холбоот улсын ерөнхий прокурор Вышинский онол¹⁴ гэгдэх гэмт хэрэгтний хэргээ хүлээсэн мэдүүлэг нь нотлох баримтын хаан гэсэн үзэл Монголд өргөнөөр тархсан учир хэрэгт холбогдсон этгээдээр хэрэг хүлээлгэхийн тулд төрөл бүрийн харгис аргуудыг нотолгоонд хэрэглэх явдал газар авсан.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль /1949,1963 он/. Энэ цаг үед гэмт хэргийн нотлох үйл ажиллагаа нь өнөөгийн түвшинд харьцангуйгаар ойртсон. Мөн гэрч

холбогдогч нарт хуульд заасан эрх үүргийг алдаг оног тайлбарлах болсон. Нэг өвөрмөц онцлог нь уйгаржин бичгээс крилл бичигт шилжих явц юм. Энэ шилжилт нь 10 жилийн хугацаанд үргэлжилсэн. Мэдүүлгийг нотлох баримтын хэмжээнд үнэлж эхэлсэн. 1960 оны үед нотлох баримтыг ихээр цуглуулж эхэлсэн түүнийг хэрэгжүүлэхдээ хууль баримтлах явдал урьдынхтай харьцуулахад алдагдаж протокол, тодорхойлолтыг тухайн хэрэг бүртгэгч, мөрдөгч өөрийн үзэмжээр хөтөлж байжээ.

1990 оноос хойш Монгол улс дэлхийн нийтийн хөгжлийн хандлага болох хүнлэг ардчилсан нийгэмд эргэлт буцалтгүй орсон нь эрүүгийн хэргийн нотолгоонд эрс өөрчлөлт хийх зайлшгүй шаардлага бий болсон. Үүнтэй уялдуулан Монгол улсын үндсэн хууль шинэчлэгдэн улмаар 1963 оны ЭБШХ-ийг шинэчлэн найруулан баталсан.

2002 онд хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэн хүндэтгэх үзэл баримтлалыг гол болгосон шинэ Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг батлан гаргасан байна.

Нотлох ажиллагааны хууль зүйн учир холбогдол

Нотлох ажиллагаа нь эрүүгийн процессын эрх зүйн нэг салшгүй институт юм. Нотлох ажиллагаагүйгээр эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх ямар ч боломжгүй. Нотлох ажиллагаа гэдгийг зөвхөн яллах нотлох баримтыг цуглуулж, бэхжүүлэх гэж явцуу ойлгож болохгүй. Энэ нь нэг талаас яллах, нөгөө талаас цагаатгах баримт сэлтийг аль алиныг нь нотлон тогтооход чиглэгдсэн процесс ажиллагаа юм. Тэр тусмаа болж өнгөрсөн факт нь гэмт хэрэг мөн эсэх, тухайн нөхцөл байдалд гэмт хэргийн шинж байгаа эсэх, сэжиглэж буй этгээдийн гэм бурууг батлах, эсхүл үгүйсгэх зэрэг асуудлыг нарийн нягт шалган тогтоох ажиллагаа байдаг.

Нотлох ажиллагаа нь дор дурдсан агуулгыг заавал хангасан байхыг шаардана. Үүнд:

- Нотолгооны тодорхой зорилго, зарчмыг хангасан байх;
- Хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хэрэгжих;
- Хуульд заасан үе шатыг дамжин хэрэгжих;
- Хуулиар зөвшөөрөгдсөн аргаар хэрэгжих;

¹³ Батзориг.Б. Гэмт хэргийн нотолгооны ерөнхий онол. УБ., 2001. 63 дахь тал.

¹⁴ <https://bataar.mn/n/29300>

- Хуулиар тогтоосон хугацаагаар хязгаарлагдах;

- Яллах болон цагаатгах нотлох баримтыг аль алиныг нь бүрэн, бодитойгоор олж тогтооход чиглэгдсэн байх;

- Нотлох ажиллагааг зөвхөн хуулиар эрх олгогдсон байгууллага, албан тушаалтан хэрэгжүүлэх;

- Нотлох ажиллагаанд техник хэрэгсэл, орчин үеийн шинжлэх ухаан-техникийн ололт, үр дүнг бүтээлчээр хэрэглэх;

- Нотлох ажиллагааг хэрэгжүүлэх үеийн албадлага хэрэглэх, баривчлах, цагдан хорих үйл явц нь хуулийн дагуу шүүхийн хяналт, зөвшөөрлийн дор явагдах;

- Эрүүгийн хэргийн шүүн таслах ажиллагаанд нотолгоог хэрэгжүүлэхэд мэтгэлцэх зарчимд тулгуурласан байх г.м.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан зарчим, агуулгаас үзэхэд нотлох ажиллагаа нь дор дурьдсан зарчимд тулгуурлан хэрэгжинэ. Үүнд:

- Хуулийн дагуу байх;
- Шударга хандах;
- Үндэслэлтэй байх;
- Бодитой хандах;
- Мэтгэлцэх зарчимд үндэслэх;
- Хүний хувийн нууц, нэр төр,

халдашгүй эрхийг хүндэтгэх г.м.

Дээр дурьдсан нотолгооны суурь зарчмуудыг тухайлан тодруулж авч үзвэл:

Хуулийн дагуу байх гэдэг нь нотлох ажиллагааг ханган хэрэгжүүлэхдээ Үндсэн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Монгол Улсын нэгдэн орсон Олон улсын гэрээ, конвенц болон бусад холбогдох хуулийг заалт нэг бүрээр нь нарийн чанд сахиж биелүүлнэ гэсэн үг юм. Нотлох баримтыг олж авах бүхий л үйл явц хуульд заасан үндэслэл, нөхцөл, арга, зарчимд бүрэн нийцэж, хуулиар тогтоосон журмыг ягштал баримталж, хэрэгжүүлэхийг шаарддаг.

Шударга хандах гэдэг нь нотолгооны тэнцвэртэй, зохистой байдлыг тууштай хангаж, яллах болон цагаатгах баримтат мэдээллийг аль нэгийг нь хэт үнэлж, туйлширч хандахгүй байх, нотлогдвол зохих зүйлийг бүх талаас нь бүрэн дүүрэн олж тогтоох шаардлагыг хангаснаар хэрэгжинэ.

Үндэслэлтэй байх гэдэг нь нотлох ажиллагааг явуулахдаа хууль зүйн учир холбогдол бүхий тодорхой нөхцөл, шалтгаант тулгуурлах, нотолгооны баримт сэлтүүд нь хоорондоо үндэслэл бүхий логик хамаарлаар холбогдсон байхыг хэлнэ. Энэ зарчим нь хууль ёсны зарчимтай салшгүй холбоотой.

Бодитой хандах гэдэг нь гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг учруулсан хохирол, гэмт этгээдийн гэм буруу, хувийн байдалтай холбон нотлох ажиллагааг явуулах; хэргийн хүндрүүлэх болон хөнгөрүүлэх хүчин зүйлийг зохистойгоор харгалзах; хэргийн үйл баримтыг тухайн үед мөрдөгдөж буй хуулийн агуулгад нийцүүлж хянан шийдвэрлэхийг хэлнэ. Энэ

зарчим нь шударга ёсны болон үндэслэлтэй байх зарчимтай зайлшгүй холбогдсон байна.

Мэтгэлцэх зарчим гэдэг нь яллах болон цагаатгах нотолгоог тухайн талууд шүүх дээр бүрэн нээлттэйгээр гарган боломжийг олгох, талууд харилцан марган нотлох замаар мэтгэлцээнийг явуулах нөхцөлийг хангах, өөрсдийн олж цуглуулсан баримтат мэдээллийг шүүхээр нотлох баримт болгон үнэлүүлэхэд чиглэгдсэн ажиллагаагаар дамжин хэрэгжинэ.

Хувийн нууц, нэр төр, халдашгүй эрхийг хүндэтгэх гэдэг нь Үндсэн хууль, Олон улсын гэрээ, конвенц болон хуулиар хамгаалагдсан хүний эрхийн үнэт зүйлсийг хууль бусаар хөндөхгүй байх; нотлох ажиллагааны явцад албадлага хэрэглэх; таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах үед хүний хувийн нууц, нэр төрд нь халдахгүй байх; эрүү шүүлтээс ангид байх эрхийг нь эдлүүлэх зэрэг арга замаар хэрэгжинэ.

Вышинскийн онол¹⁵

Гэм буруутай нь хуулийн дагуу шүүхээр нотлогдох хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн, гэм буруутайд тооцож болохгүй гэх хэргийг мөрдөн шалгаж, эцэслэн хянан шийдвэрлэх ажиллагааны гол зарчмыг санаатайгаар нэг зөрчиж гуйвуулсан нэг зарчим бол сэжигтэн, яллагдагч өөрийн гэм буруугаа хүлээсэн бол хамгийн гол нотлох баримт мөн гэсэн үзэл санаа дэлгэрсэн явдал байсныг түүхэн уламжлал хэсэгт дурьдсан.

1930-1950-аад оны сүүл үе хүртэл Зөвлөлт Социалист Бүгд Найрамдах

¹⁵

https://ru.wikipedia.org/wiki/Вышинский,_Андрей_Януарьевич#1936—1938_годы

Хууль сахиулахуй

Холбоот улсын ерөнхий прокурор, улмаар гадаад хэргийн яамны сайдаар ажиллаж байсан Андрей Януарьевич Вышинский нь Монгол Улсыг нөмөрсөн том хэлмэгдүүлэлтийн баримт бичгийг гардан боловсруулж, хэрэгжүүлсэн. Вышинскийн боловсруулсан энэ үзэл санаа бүхий удирдамжийг Комунист нам шууд баримталж Сталины үеийн Эрүү болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн үндсэн зарчим, үйл ажиллагааны гол үзэл баримтлал болгон хэрэглэж байсан гэх үндэслэлтэй бөгөөд хэрэгтэн гэм буруугаа хүлээсэн бол хурдан шийдвэрлэж, яллаж байхыг зөвлөсөн шинжтэй байжээ.¹⁶

Дэлхийн хоёрдугаар дайны үеийн цэргийн гэмт хэрэгтнүүдийг шүүх “Нюрнбергийн шүүх хурал” болж байх үед Вышинскийн нөлөө ихэд хүчээ авч тэрээр зөвлөх шүүгч хийж байсан оросын төлөөлийн прокурор, шүүгч, нарыг далд удирдан заавар зөвлөгөө өгч байсан талаар судлаачдын бүтээл нийтлэлд тодорхой туссан байна.

Мирандагийн зарчим¹⁷

Хэргийн тухай. Эрнесто Миранда гэх 23 настай залууг 1963 оны 3 сарын 13-ны өдөр гэртээ байхад нь хүн хулгайлах, хүчиндэх гэмт хэрэгт сэжиглэн цагдаагийн ажилтнууд баривчилж, байцаасан байна. Байцаалт эхлэхийн өмнө түүнд өмгөөлөгч авах, өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх эрхийг нь танилцуулаагүй бөгөөд 2 цаг үргэлжилсэн байцаалтын эцэст Э.Миранда хэргээ хүлээж, мэдүүлэг өгчээ. Хэргээ хүлээсэн мэдүүлгэн нотлох баримтад “өөрийн хууль ёсны эрхээ бүрэн ойлгож байгаа бөгөөд миний аливаа мэдүүлэг нь миний эсрэг ашиглагдаж болно гэдгийг ойлгож байна” гэжээ. Мирандагийн хэргийг хянан шийдвэрлэх шүүх хурал дээр түүний өмгөөлөгч нь тус мэдүүлгэн нотлох баримтыг нотлох баримтаас хасуулах хүсэлт гаргасан ч хүсэлтийг хангахаас татгалзсан байна. Улмаар шүүхийн шийдвэр гарч, Эрнесто Мирандаг хүн хулгайлах, хүчирхийлэх гэмт хэрэгт гэм буруутайд тооцож, 20 жилийн хорих ялаар шийтгэжээ.

Үндсэн хуулийн эрх зүйн асуудал. Уг хэрэгт АНУ-ын Үндсэн хуулийн 5 болон 6 дугаар нэмэлтээр хамгаалагдсан өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, өмгөөлөгч авах иргэний эрхийг эдлүүлсэн эсэх нь хамгийн

маргаантай асуудал юм. Мөн “үйлдсэн хэргээ сайн дураараа хүлээх”-ийн стандарт нь ямар байх, яллагдагч өмгөөлөгч авах боломжгүй бол байцаан шийтгэх ажиллагааны аль үед өмгөөлөгч томилох зэрэг асуудал нь энэ хэрэгт хамааралтай юм.

Цагаатгах үндэслэл: Цагдаагийн байгууллага, албан хаагчийн хувьд Үндсэн хуулийн 5 дугаар нэмэлтэд заасан дуугүй байх эрх, 6 дугаар нэмэлтэд заасан өмгөөлөгч авахтай холбоотой Мирандагийн эрхийг эдлүүлээгүй, зөрчсөн гэж өмгөөлөгч, шүүгчид үзсэн. Аризона муж улсын хувьд Мирандаг яллахдаа “хууль бусаар цуглуулсан нотлох баримт нотлох чадвараа алдах бөгөөд шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болохгүй” гэх дүрэм болон “бүх гэмт хэргийн сэжигтэн, яллагдагч нь өмгөөлөгч авах эрхтэй байх” дүрмийн аль алиныг нь зөрчсөн гэж үзсэн. Мөн Мирандагийн гэм бурууг тогтоосон байдал нь процессын хувьд алдаатай бөгөөд хэргийг дахин нягтлах шаардлагатай гэж үзсэн.

Яллах үндэслэл: “Мирандагийн хувьд мөрдөн байцаах ажиллагааны талаар мэдлэгтэй, эрүүгийн процессын хувьд “цоо шинэ хүн” биш юм. Тэрбээр мэдүүлгийн явцад цагдаагийн ажилтантай харилцан ойлголцсон бөгөөд үүнийгээ ухамсарлаж, ойлгож байсан. Энэ үндсэн дээр хэргээ сайн дураар хүлээсэн баримтад гарын үсэг зурсан. Яллах үйл ажиллагаа зохих ёсны шаардлагыг хангасан бөгөөд түүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай гэж үзэж, хорьсон нь Аризона муж улсын хуульд нийцсэн юм. Дээд шүүх түүний гэм бурууг үгүйсгэх ёсгүй бөгөөд цагдаагийн байгууллагын хэвийн үйл ажиллагааг доголдуулах ёсгүй” гэжээ.

Дээд шүүхийн шийдвэр. 1963 оны 2 дугаар сарын 28, 3 дугаар сарын 1, 2-ны өдрүүдэд хэргийг хянан хэлэлцэгдэж, мөн оны 5 дугаар сарын 18-нд илтгэгч шүүгчийн хууль зүйн дүгнэлтийг хүлээн авч, 6 дугаар сарын 13-нд Дээд шүүхийн шүүгчдийн 5:4-ийн саналаар Мирандаг гэм буруугийд тооцсон байна.

Ерөнхий шүүгч Варен тус хэрэгт илтгэгч шүүгчээр ажилласан бөгөөд шүүгч Харлен тусгай санал бичсэн юм. Ерөнхий шүүгч Варений бичсэн хууль зүйн дүгнэлт

¹⁶ Цэлмэн.Я, Цогтбаяр.Л нар. Гэмт хэргийн нотлогооны эрх зүй. УБ., 2015, 28 дахь тал

¹⁷

<https://lawyerlikemn.blogspot.com/2017/11/miranda-v-arizona.html>

шүүгчдийн олонхийн саналаар дэмжигдсэн юм. Мирандаг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай гэж үзсэн нотлох баримтыг Дээд шүүхээс үгүйсгэсний дараа Аризона муж улсын цагдаагийн байгууллага хэргийг дахин сэргээсэн бөгөөд хоёр дахь шүүх хурлаар уг нотлох баримтыг шинжлэн судлалгүйгээр түүнийг дахин буруутгаж мөрдөн байцаалтын шатанд цуглуулсан бусад нотлох баримтанд тулгуурлан түүнийг 20-30 жил хорих ялаар шийтгэсэн байна.

Шийдвэрийн үндэслэх хэсэг. Энэ хэрэг нь манай улсын шүүхийн шүүгчид шийдвэрийнхээ үндэслэх хэсгийг бичих, нотлох баримтыг хэрхэн үнэлж дүгнэхэд арга зүйн ач холбогдолтой гэж үзлээ. Ингээд Ерөнхий шүүгч Варений бичсэн, Дээд шүүхийн шүүгчдийн олонхийн саналаар дэмжигдсэн 60 хуудас бүхий хууль зүйн дүгнэлтийг тоймлон танилцуулая.

Ерөнхий шүүгч Варен дүгнэлтдээ “Хүний эрхийг хамгаалах процессын баталгаа нь сэжигтэн, яллагдагч өөрийгөө буруутгаж мэдүүлэг өгөхийн эсрэг хамгийн үр дүнтэй хамгаалалт болдог” гээд “Яллагдагчийг ганцаарчлан хорьж байцааж буй одоогийн практик нь манай үндэстний чухал зарчим болох хувь хүн өөрийгөө буруутгахгүй байх явдалтай харшилж байна” гэжээ.

Тэрээр тус хэргийг нэгтгэн дүгнэж бичихдээ, “Мирандад өмгөөлөгчтэйгөө зөвлөлдөх боломж олгоогүй, байцаалтын үеэр эрхийг нь сануулах ямар нэг арга хэмжээ аваагүй нь өөрийгөө буруутгаж, гэм буруугаа хүлээсэн гэх үндэслэлээр яллах нөхцлийг үгүйсгэж байна. Эрх, үүрэг сануулаагүй нөхцөлд тэрхүү нотлох баримтыг шүүхээс үнэлж хэргийг шийдвэрлэх нь зүй ёс, шударга ёсонд үл нийцнэ. Түүний гарын үсэг зурсан мэдүүлэгт “хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлоо бүрэн ойлгож байна” гэж бичсэн байгаа нь Үндсэн хуулийн эрхээсээ татгалзаж байгаагаа мэдэж, ойлгосон гэж үзэхэд шаардлагатай хангалттай баримт, угтвар нөхцөл болж чадахгүй байна.

Мөн эрхээсээ татгалзсан нь хүчин төгөлдөр байх стандарт нөхцлийн талаар Варен шүүгч “Эрхээсээ татгалзсан явдал хүчин төгөлдөр байх нь эрх, үүрэг сануулсны дараа дуугүй байх, гэмт хэрэг үйлдсэн тухай нотлох баримт олж авсан нөхцөл хамаарах мэтээр хялбарчилж болохгүй. Үүнээс гадна дарамтлах, хуурч мэхлэх зэргээр олж авсан аливаа нотлох баримт нь эрхээсээ татгалзсан явдлыг хүчин төгөлдөр гэж үзэх

үндэслэл болохгүй бөгөөд яллагдагчийн хувьд хэргээ сайн дураар хүлээсэн гэж үзэх нөхцлийг үгүйсгэнэ”.

Тэрбээр мөн цагдаагийн эрх, үүрэг, хариуцлагын талаар бичсэн байна. “Цагдаа сэжигтэнд эрх сануулахдаа—Та дуугүй байх эрхтэй. Таны хэлсэн зүйл шүүхэд таны эсрэг ашиглагдаж болно. Өмгөөлөгч авах эрхтэй, хэрэв өмгөөлөгч авах бололцоогүй бол байцаалтын өмнө урьдчилж өмгөөлөгч томилуулна гэх дарааллыг баримтлах нь зохистой” гэжээ.

Шийдвэрийн ач холбогдол. Эрнесто Мирандагийн хэргийг хянан шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэр гарсан цаг үе нь хүн төрөлхтөн хүний эрхийн үнэ цэнийг ухамсарлаж, үндэсний болон олон улсын эрх зүйгээр хамгаалах механизм бүрдсэн цаг үед хамаарах хэдий ч эрүүгийн процессын ажиллагаанд хүний эрхийг зөрчихөөс сэргийлэх хангалттай хамгаалалтыг хараахан төлөвшүүлж чадаагүй байсан үе юм.

Сэжигтэн, яллагдагчийн өөрийнхөө гэм бурууг хүлээн зөвшөөрсөн мэдүүлэг нь хэргийг шууд бөгөөд бүрэн дүүрэн нотлох баримт болохгүй, шүүх хэргийг бүх талаас нь бүрэн бодитой шийдвэрлэхийн тулд бусад нотлох баримтад тулгуурлахыг зорьдог хэдий ч мэдүүлгэн нотлох баримт зарим хэргийг нотлох ажиллагаанд голлох байр суурьтай байдаг. Энэ тохиолдолд байцаалт авах ажиллагаа эрүү шүүлт, хууль бус дарамт, шахалт, ятгалга, хууран мэхлэлтээс ангид, гагцхүү хуулийн дагуу явагдаж, сэжигтэн, яллагдагчийн бодит мэдүүлгийг бэхжүүлж авах баталгааг бүрдүүлэх нь эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд хүний эрхийг хангах нэг чухал хамгаалалт болно.

АНУ-ын Дээд шүүхийн энэ шийдвэрийн үр дүнд “Мирандагийн анхааруулга” (Miranda Warning) хэмээх ойлголт хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагаанд тавигдах нэг стандарт болж төлөвшсөн юм. Аливаа этгээдийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэж сэрдэн мэдүүлэг авахад өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, дуугүй байх, өмгөөлөгч авах эрхийг нь заавал урьдчилан танилцуулахын зэрэгцээ байцаалтын явцад эдгээр эрхийг нь хангаж мэдүүлэг өгөхөөс татгалзсан тохиолдолд байцаалтыг нэн даруй зогсоодог болсон юм.

Өдгөө энэ стандартыг эрх зүйт ёс, хүмүүнлэг, иргэний, ардчилсан нийгмийг төлөвшүүлэхээр зорьж буй бүх улсын Үндсэн хууль, Эрүүгийн процессын хууль

Амарбаясгалант Б. Тойм лекц. УБ., 2019. 200 дахь тал

тогтоомжид тусгаж, хэлбэрэлтгүй баталгаажуулсан бөгөөд эрх зүйн зайлшгүй процессын (Due Process of Law) стандарт болон тогтсон байна.

Энэхүү илтгэлээр нотлох ажиллагааны ойлголт, түүхэн уламжлалыг авч үзсэн нь Эрүүгийн процессын ажиллагааны хэв маягуудыг эрүүгийн процессын ажиллагааны үндсэн зорилт, түүнийг эрхлэн хэрэгжүүлдэг байгууллагуудын чиг үүрэг, эрх хэмжээ, гэмт хэргийн улмаас хохирсон болон гэмт хэрэгт яллагдаж байгаа хүний эрхийн хамгаалалтын түвшин, нотлох баримтын шинж байдал, нотолгоон дахь эрх үүргийн хуваарилалт, үнэлгээ, шүүхээс хэргийн талаар шийдвэр гаргах боломжийн хүрээ зэрэг шалгуураар ангилан авч үздэг. Ийнхүү ангилсан эрүүгийн процессын ажиллагааны түүхэн хэв маягууд нь:

- Хувийн нэхэмжлэлд үндэслэсэн
- Яллах
- Мэтгэлцэх
- Мөрдөн шүүх
- Холимог, хосолмол

Манай улсын хувьд эх газрын эрх зүйн системийнхээ хувьд эрүүгийн процессын ажиллагааны дундаж хувилбар болох холимог буюу хэрэглээний шинж чанар бүхий эрүүгийн процессын ажиллагааны хэв маягтай улс юм. Манай хэв маягийн үндсэн гол мөн чанар, үндэс нь бодит үнэнийг тогтоох гэсэн зарчимд тулгуурладаг шинжээрээ мэтгэлцэх хэв маягаас зарчмын хувьд эрс ялгаатай гэж үздэг.¹⁸ Манай улсын өнөөгийн эрүүгийн процесс нь акусаци, инквизици хэв маяг хосолсон “холимог маягийн” гэж үздэг бөгөөд энэ нь шүүхийн өмнөх шатанд төрийн мөрдөн шалгах үүргийг илүүд үзсэн, гэхдээ мэтгэлцээний үндэс суурь болсон нөхцөлийг илэрхийлсэн зохицуулалт бүхий зүйл заалтууд шүүхийн шатанд давамгайлан үйлчилдэг онцлогтой¹⁹.

Инквизицийн загвар- мөрдөн шалгах тогтолцоо:

- Хэргийн бодит үнэнийг тогтоох зорилготой.
- Хэргийг нотлоход шүүгч идэвхтэй бөгөөд голлох үүрэг гүйцэтгэнэ.
- Шүүх хавтаст хэргийн материалыг шүүх хурлын өмнө уншиж танилцсан байна.

- Гэмт хэрэг бүрийг мөрдөн байцаалт явуулж, шүүхээр шийдвэрлүүлнэ.

- Өмгөөлөгчийн эрх хязгаарлагдмал, мөрдөгч, прокурор давуу эрхтэй.

- Шүүх хуралдаанд хэргийг шинжлэх, хэлэлцэх ажиллагаа мөрдөгчийн олж цуглуулсан хавтаст хэргийн хэмжээнд мэтгэлцээний бус замаар явагдана. Нотлох ажиллагааг шүүгч гардан хэрэгжүүлнэ.

Акусацийн загвар-мэтгэлцээний шүүх тогтолцоо:

- Шүүх хэргийг шударгаар шүүх зорилготой.

- Хэргийг нотлоход шүүгч идэвхгүй төвийг сахисан байр суурьтай ба харин талууд шийдвэрлэх үүрэгтэй.

- Шүүх хурлаас өмнө шүүгч хавтаст хэргийн материалтай уншиж танилцдаггүй.

- Хүнд биш хэрэг болон гэм буруу, хохирлоо хүлээн зөвшөөрч тохиролцсон тохиолдолд шүүхэд шилжүүлэхгүйгээр хялбаршуулан шийдвэрлэнэ.

- Сэжигтэн, яллагдагчид нотлох баримт гаргах эрхийг өргөнөөр олгож, өмгөөлөгчийг нотлох ажиллагаанд идэвхтэй оролцуулна.

- Шүүх хуралдаанд хэргийг шинжлэх, хэлэлцэх ажиллагаа нь талуудын мэтгэлцээнд тулгуурлан явагдана. Нотлох ажиллагааг талууд тодорхойлно.

Дүгнэлт

Шүүхийн шатанд нотлох ажиллагаа явуулахдаа талуудын мэтгэлцээний үндсэн дээр нотлох баримтанд дурдсан асуудлын талаар хэлэлцэж яллагдагч, шүүгдэгчийн гэм бурууг тогтоохдоо нотлох баримтыг хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу илрүүлж, бэхжүүлж, шалгаж, үнэлэж байгаа эсэхэд оролцогчдын эрх тэгш байдал, мэтгэлцэх зарчмыг үндэслэл болгон, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд яллагдагчийн гэмт хэрэг үйлдсэн, гэм буруутай эсэхийг дан ганц мэдүүлгэн нотлох баримтаас гадна өөр шинжлэх ухаанч байдлаар нотлох баримтыг олж тогтоон, хөдлөшгүй баримтаар хэргийг нотолж чадсан эсэхийг бүрэн дүүрэн тогтоох хэрэгцээ шаардлага бий болж байна.

Өөрөөр хэлбэл хэргийг илрүүлэх тайлбар мэдүүлэг авах, хэрэг хүлээлгэх, ял шийтгэл оногдуулах, айлган сүрдүүлэх

¹⁸ Ганболд.Б. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх эрх зүй. УБ., 2017. 19 дэх тал

¹⁹ Амарбаясгалант.Б, Тойм лекц. УБ., 2019. 200 дахь тал

замаар авсан нотлох баримтаар хүнийг яллах нь хэргийг шүүх дээр цагаатгах үндэслэл болж болзошгүй.

“Нотол чадахгүй бол, цагаатга ”

Ашигласан материал

1. Амарбаясгалан.Б, Тойм лекц. УБ., 2019.
2. Ганболд.Б. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх эрх зүй. УБ., 2017.
3. Гонгор.Д “Халх товчоон II” УБ., 1995. 30 дахь тал.
4. Батзориг.Б. Гэмт хэргийн нотолгооны ерөнхий онол. УБ., 2001.

5. Батзориг.Б, Нотолгооны онол /гарын авлага/. УБ., 2013.

6. Лхагварагчаа.Б, Эрдэнэбаатар.П нар. Эрүүгийн процессын эрх зүй. /сурах бичиг/. УБ., 2021.

7. Цэлмэн.Я, Цогтбаяр.Л нар. Гэмт хэргийн нотлогооны эрх зүй. УБ., 2015.

<https://mongoltoli.mn>

<https://ru.wikipedia.org>

<https://lawyerlikemn.blogspot.com>

<https://bataar.mn>

<https://mn.wikipedia.org>

МОНГОЛЫН ХУУЛЬНИЙ ЗАСАГ

МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын
МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын
МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГААС ОЛОН НИЙТТЭЙ ХАРИЛЦАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮНГИЙН ТОЙМ /НИЙСЛЭЛИЙН 9 ДҮҮРГИЙН ЖИШЭЭН ДЭЭР/

SUMMARIZED RESULT OF THE STUDY ON PUBLIC RELATIONS BY THE POLICE ORGANIZATIONS

М.Эрдэнэбилэг

ДХИС-ийн харьяа Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн Тактикийн тэнхимийн эрхлэгч, цагдаагийн дэд хурандаа

Erdenebileg M.

Vocational training center for non-commissioned office, University of Internal Affairs, Mongolia.
Police lieutenant colonel

Хураангуй: Цагдаа-олон нийтийн харилцаа нь бүлэг хоорондын харилцааны онол, зөрчилдөөний онол болон харилцааны онол дээр суурилдаг бол олон нийтийн цагдаагийн үйл ажиллагаа нь байгууллагын онол, нээлттэй системийн онол, шүүмжлэлт онол, норматив буюу нийгмийн дэмжлэгийн онол, төрийн бодлогын дүн шинжилгээнд суурилдаг.

Олон нийтийн цагдаагийн үйл ажиллагаа нь асуудал шийдвэрлэхэд чиглэдэг бол цагдаа-олон нийтийн харилцаа нь ард иргэдийн хандлагыг өөрчлөх, цагдаагийн байгууллагын иргэдтэй харилцах харилцааг сайжруулахад чиглэдэг. Мөн түүнчлэн, цагдаа-олон нийтийн харилцаа нь тогтмол бус шинжтэй байдаг бол олон нийтийн цагдаа нь ард иргэдтэй илүү тогтмол харилцах шаардлагатай байдаг. Олон нийтийн цагдаагийн үйл ажиллагааны амжилт нь гэмт хэрэг, нийгмийн хэв журам алдагдахаас айх айдсын түвшнээр хэмжигддэг. Энэ нь мөн ард иргэдэд юу чухал болох тал дээр тэргүүлэх чиглэлүүдийг тодорхойлоход туслахын зэрэгцээ олон нийтийн хариуцлагыг ч тодотгож өгдөг. Тиймээс, энэ нь цагдаагийн албан хаагчдыг сонгон шалгаруулах, сургах, үнэлэх, мөн албан тушаал ахиулах зэрэгт бүтцийн өөрчлөлт хийх асуудлыг шууд хөнддөг ба цаашид цагдаагийн байгууллагын тэргүүлэх чиг хандлага болох магадлалтай.

Abstract: Community policing is based on organizational theory, open systems theory, critical theory, normative sponsorship theory, and public policy analysis, while police-community relations is based on conflict theory, intergroup relations theory, and communications theory. Community policing focuses on solving problems, whereas police-community relations aims to change citizen attitudes and improve police relationships with citizens. In addition, community policing requires regular contacts with citizens, rather than the infrequent contacts of police-community relations. Community policing also measures success in terms of reduction of fear of crime, neighborhood disorder, and crime. It also reflects accountability to the community, with citizens helping to set priorities. Thus, it directly addresses the need to restructure and refocus police officer selection, training, evaluation, and promotion and will probably become the dominant future trend for policing.

Түлхүүр үр: цагдаагийн олон нийттэй харилцах, хамтын ажиллагаа

Key word: Police public relations, cooperation, PR

Сүүлийн жилүүдэд хэрэглэгчийн үнэлгээний тайланг үндэслэн цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг сайжруулах, алба хаагчдын албандаа хандах сэтгэл ханамжийг нэмэгдүүлэхэд чиглэгдсэн олон талт арга хэмжээ хэрэгжүүлж байна. Гэсэн хэдий ч олон нийт, ялангуяа гэмт хэрэг, зөрчлийн улмаас эрх ашиг нь хөндөгдсөн иргэд цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд төдийлөн сэтгэл ханамжгүй байгаа бол алба хаагчид ч ажлын нөхцөл, цалин ханамждаа төдийлөн сэтгэл

ханамжгүй хэвээр байна. Ийм нөхцөл байдал удаан үргэлжлэх нь гэмт хэргийн тухай гомдол мэдээллийг иргэд цагдаад мэдээлэхгүй байх, улмаар оршин суугаа нутаг дэвсгэртээ аюулгүй тайван амьдрах

итгэлгүй болж, гэмт хэргээс түгших мэдрэмж нэмэгдэж байна¹.

Цагдаа, иргэний нийгмийн институцийн хамтын ажиллагааг ихэвчлэн “хамтын ажиллагааны түншлэлийн хэлбэр”-ээр илэрхийлж байна. Иргэний нийгмийн институци, цагдаагийн хамтын ажиллагааны түншлэлийн загвар нь орчин үеийн хөгжингүй улс оруудад боловсруулсан үзэл баримтлалын үндэс болсон гэж зарим судлаачид² тэмдэглэжээ.

Иймд цагдаагийн байгууллагаас хуульд заасан үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхдээ иргэд, олон нийтэд үйл ажиллагааныхаа талаар мэдээллийг хэрхэн хүргэж байгаа, түүний үр нөлөө, иргэдийн сэтгэл ханамжийг судлахын зэрэгцээгээр түгээж буй мэдээллийн агуулга, хүртээмж, байгууллага, алба хаагчдад өгөх үнэлгээ, цаашид авч хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай зүйлийг судалгааны үр дүнд гаргаж ирэхэд оршино.

Судалгааны үр дүнг нэгтгэж Нийслэлийн цагдаагийн удирдах газрын харьяа дүүргүүд дэх цагдаагийн газар, хэлтэст олон нийтэд хүргэж буй мэдээллийн агуулгыг чанаржуулах, зорилтод бүлэгт мэдээллийг хэрхэн шуурхай хүргэх, үйл ажиллагаандаа шаардлагатай менежментийн болон зохион байгуулалтын шинжтэй өөрчлөлтийг нэвтрүүлэх талаар зөвлөмж хүргүүлж, судалгааны явуулсан танилцуулгыг удирдах болон гүйцэтгэх

шатны алба хаагч нарт танилцуулж, бодит амьдрал дээр тулгарч буй хүндрэл, бэрхшээл, шийдвэрлэх арга замын талаарх тэдний санал, хүсэлтийг авах ажлын явуулах нь судалгааны ажлын ач холбогдол бүрэн илэрхийлэгдэх юм.

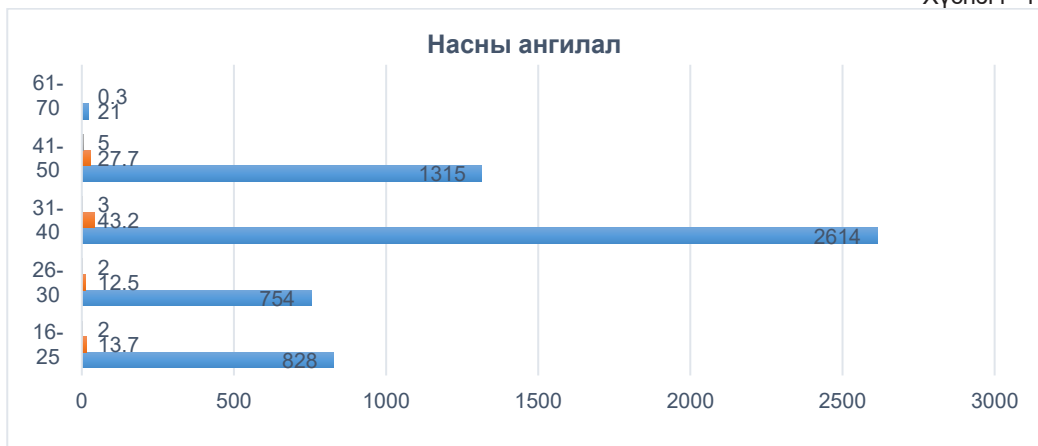
Судалгааг Нийслэлийн 9 дүүргийн иргэдээс цагдаагийн байгууллагын олон нийттэй харилцах үйл ажиллагааны талаарх иргэдийн үнэлэмж, хандлага, мэдээллийн хүртээмжтэй байдал, байгууллага, алба хаагчийн имижд, түгээж буй мэдээллийн агуулга, цаашид иргэдээс цагдаагийн байгууллагаас ямар төрлийн мэдээллийг түлхүү авах, олон нийттэй харилцах үйл ажиллагааг сайжруулахад талаар 22 асуумж боловсруулан Google Forms программ ашиглан цахим хэлбэрээр судалгааг авлаа.

Судалгаанд нийслэлийн 9 дүүргийн нийт 6047 иргэн хамрагдсан байна.

Цагдаагийн байгууллагаас олон нийттэй харилцах үйл ажиллагаанд иргэдийн сэтгэл ханамжийн талаарх судалгааны дүнг нэгтгэж үзвэл:

1. Судалгаанд оролцогчдын **насны ангилалыг** авч үзвэл оролцогчдын 828 буюу 13.7 хувь нь 16-25 нас, 754 буюу 12.5 хувь нь 26-30 нас, 2614 буюу 43.2 хувь нь 31-40 нас, 1315 буюу 21.7 хувь нь 41-50 нас, 125 буюу 2.1 хувь нь 51-60 нас, 21 буюу 0.3 хувь нь 71-ээс дээш насны иргэд хамрагдсан байна. Хүснэгт-1 үзнэ үү.

Хүснэгт -1

2. Судалгаанд оролцогчдын **хүйсийн харьцааг** авч үзвэл: Нийт

судалгаанд оролцсон иргэдийн 1928 буюу 31.9 хувь нь эрэгтэй, 4119 буюу 68.1 хувь нь

¹ Нээлттэй нийгэм форум, Хууль сахиулахын их сургууль. Цагдаагийн байгууллага хэрэглэгчийн үнэлгээ-2017 тайлангаас.

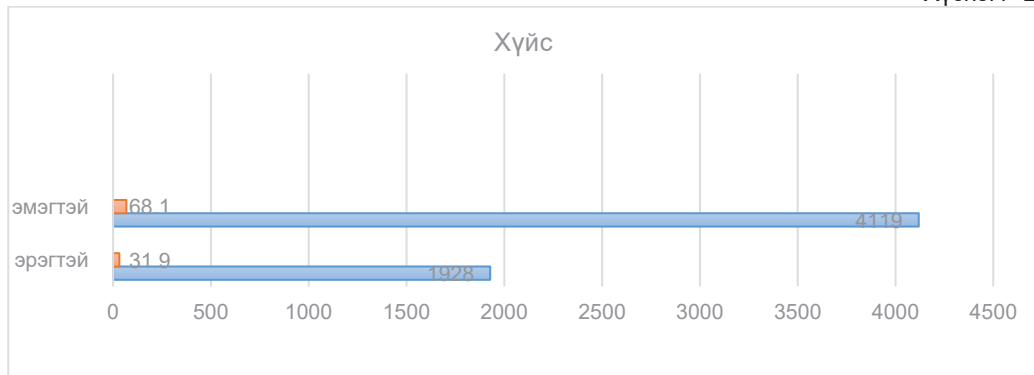
² Nizhnik N. S., Men'shikova N. S. Politsiya i grazhdanskoye obshchestvo v Rossii: vzaimodeystviye i sotrudnichestvo. – Sankt-Peterburg: Izd-vo Sankt-Peterburgskogo universitetata MVD Rossii, 2016. P 54-70

эмэгтэй хүн хамрагдсан байна. Хүснэгт -2
үзнэ үү.

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠴᠤᠳᠤ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

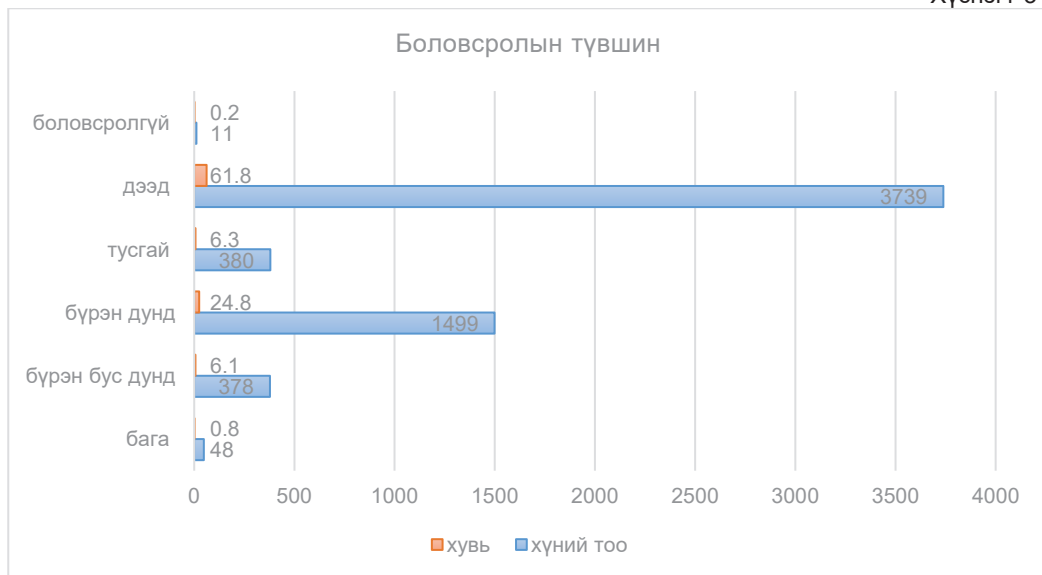
Хүснэгт -2

3. Судалгаанд оролцсон иргэдийн **боловсролын түвшинг** авч үзвэл: Нийт судалгаанд оролцсон иргэдийн 48 буюу 0.8 хувь нь бага, 378 буюу 6.1 хувь нь бүрэн бус дунд, 1499 буюу 24.8 хувь нь бүрэн дунд,

380 буюу 6.3 хувь нь тусгай, 3739 буюу 61.8 хувь нь дээд, 11 буюу 0.2 хувь нь боловсролгүй гэсэн байна. Хүснэгт -3 үзнэ үү.

Хүснэгт-3

4. Судалгаанд оролцсон иргэдийн **хөдөлмөр эрхлэлтийн байдлыг** авч үзвэл: 3015 буюу 49.9 хувь нь төрийн байгууллагад, 230 буюу 3.8 хувь нь төрийн бус байгууллагад, 923 буюу 15.3 хувь нь хувийн компанид, 644 буюу 10.6 хувь нь

хувиараа бизнес эрхэлдэг, 245 буюу 4.1 хувь нь өндөр насны тэтгэвэрт, 131 буюу 2.2 хувь нь оюутан, 143 буюу 2.4 хувь нь сурагч, 516 буюу 8.5 хувь нь ажилгүй, 200 буюу 3.3 хувь нь бусад гэж хариулжээ. Хүснэгт-4 үзнэ үү.

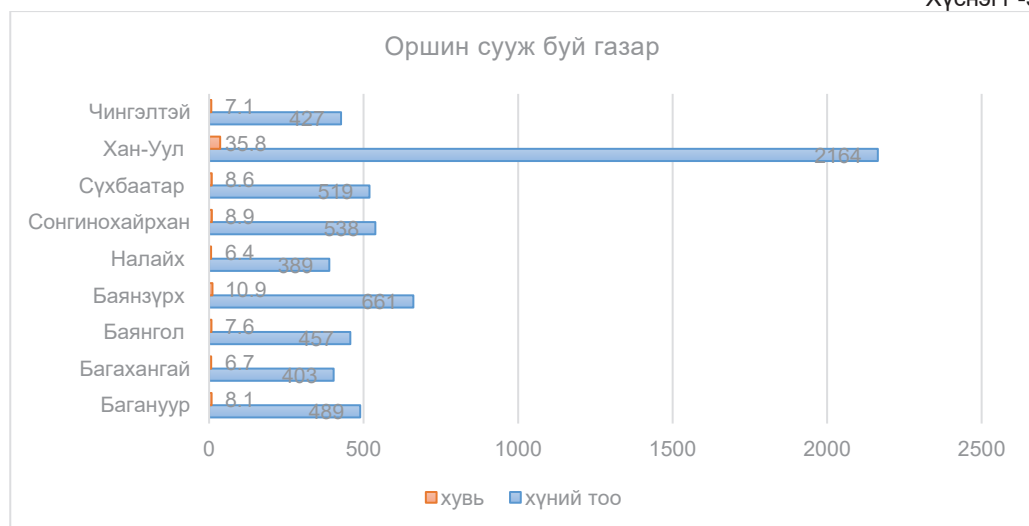
Хүснэгт-4

5. Судалгаанд оролцсон иргэдийн **оршин сууж буй газрыг** авч үзвэл: 489 буюу 8.1 хувь нь Багануур дүүрэг, 403 буюу 6.7 хувь нь Багахангай дүүрэг, 457 буюу 7.6 хувь нь Баянгол дүүрэг, 661 буюу 10.9 хувь нь Баянзүрх дүүрэг, 389 буюу 6.4 хувь нь

Налайх дүүрэг, 538 буюу 8.9 хувь нь Сонгинохайрхан дүүрэг, 519 буюу 8.6 хувь нь Сүхбаатар дүүрэг, 2164 буюу 35.8 хувь нь Хан-Уул дүүрэг, 427 буюу 7.1 хувь нь Чингэлтэй дүүрэгт гэж хариулжээ. Хүснэгт-5 үзнэ үү.

Хүснэгт -5

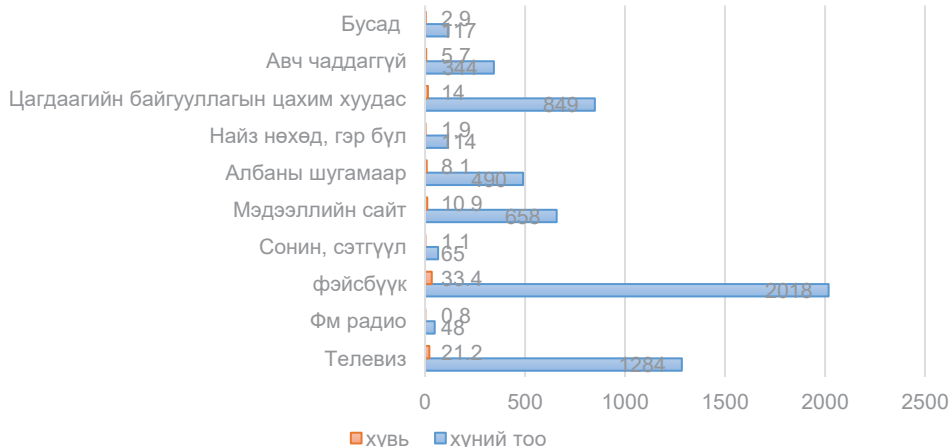
6. **Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг хаанаас авдаг вэ?** гэсэн асуултанд судалгаанд оролцогчдын 1284 буюу 21.2 хувь нь телевиз, 48 буюу 0.8 хувь нь фм радио, 2018 буюу 33.4 хувь нь фэйсбүүк, 65 буюу 1.1 хувь нь сонин, сэтгүүл, 658 буюу

10.9 хувь нь мэдээллийн сайт, 490 буюу 8.1 хувь нь албаны шугамаар, 114 буюу 1.9 хувь нь найз нөхөд, гэр бүл, 849 буюу 14 хувь нь цагдаагийн байгууллагын цахим хуудас, 344 буюу 5.7 хувь нь авч чаддаггүй, 177 буюу 2.9 хувь нь бусад гэж хариулжээ. Хүснэгт -6 үзнэ үү.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

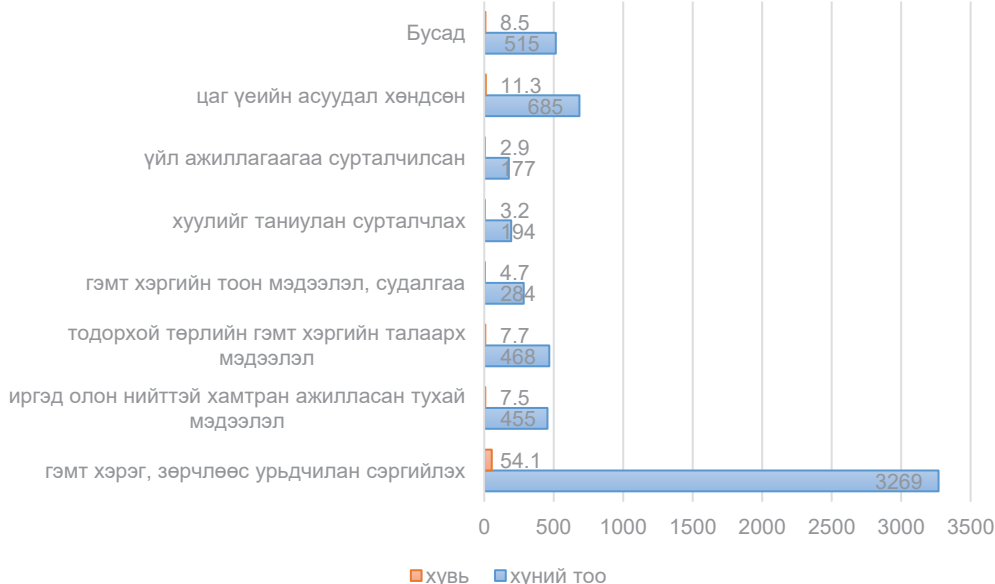
Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг хаанаас авдаг вэ?

7. Таны бодлоор цагдаагийн байгууллага сүүлийн үед ямар төрлийн мэдээллийг илүү иргэдэд хүргэж байна вэ? гэсэн асуултанд оролцогчдын 3269 буюу 54.1 хувь нь гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, 455 буюу 7.5 хувь нь иргэд олон нийттэй хамтран ажилласан тухай мэдээлэл, 468 буюу 7.7 хувь нь

тодорхой төрлийн гэмт хэргийн талаарх мэдээлэл, 284 буюу 4.7 хувь нь гэмт хэргийн тоон мэдээлэл, судалгаа, 194 буюу 3.2 хувь нь хуулийг таниулан сурталчлах, 177 буюу 2.9 хувь нь үйл ажиллагаагаа сурталчилсан, 685 буюу 11.3 хувь нь цаг үеийн асуудал хөндсөн, 515 буюу 8.5 хувь нь бусад гэжээ. Хүснэгт-7 үзнэ үү.

Таны бодлоор цагдаагийн байгууллага сүүлийн үед ямар төрлийн мэдээллийг илүү иргэдэд хүргэж байна вэ?

8. Та цагдаагийн байгууллагаас ямар төрлийн мэдээллийг түлхүү авахыг хүсдэг вэ? гэсэн асуултанд оролцогчдын 1912 буюу 31.6 хувь нь гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, 854 буюу 14.1 хувь нь иргэд олон нийттэй хамтран ажилласан мэдээлэл, 291 буюу 4.8 хувь нь тодорхой төрлийн гэмт хэргийн талаар мэдээлэл, 187

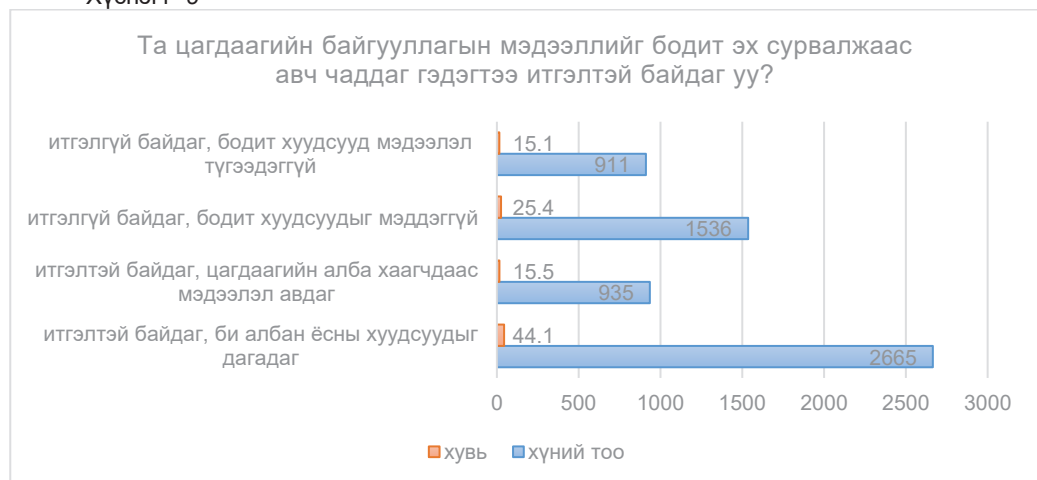
буюу 3.1 хувь нь гэмт хэргийн тоон мэдээлэл, судалгаа, 1691 буюу 28 хувь нь хуулийг таниулан сурталчлах, 134 буюу 2.2 хувь нь үйл ажиллагаагаа сурталчилсан, 721 буюу 11.9 хувь нь цагийн үеийн асуудал хөндсөн, 257 буюу 4.3 хувь нь бусад гэж хариулжээ. Хүснэгт-8 үзнэ үү.

Хүснэгт-8

9. Та цагдаагийн байгууллагын мэдээллийг бодит эх сурвалжаас авч чаддаг гэдэгтээ итгэлтэй байдаг уу? гэсэн асуултанд оролцогчдын 2665 буюу 44.1 хувь нь итгэлтэй байдаг, би албан ёсны хуудсуудыг дагадаг, 935 буюу 15.5 хувь нь итгэлтэй байдаг, цагдаагийн алба хаагчдаас Хүснэгт -9

мэдээлэл авдаг, 1536 буюу 25.4 хувь нь итгэлгүй байдаг, бодит хуудсуудыг мэддэггүй, 911 буюу 15.1 хувь нь итгэлгүй байдаг, бодит хуудсууд мэдээлэл түгээдэггүй гэж хариулсан байна. Хүснэгт -9 үзнэ үү.

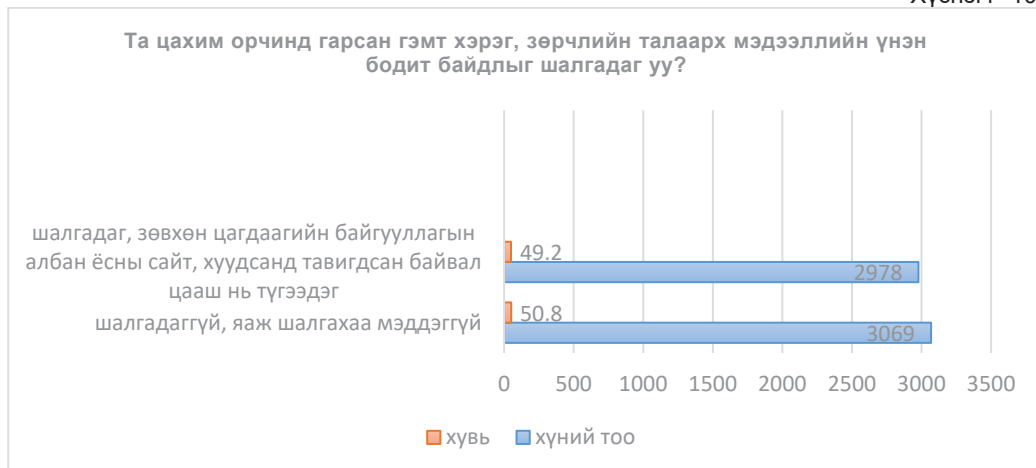

МОНГОЛ УЛСЫН
ДӨНТӨН СҮРГЭЭ

10. Та цахим орчинд гарсан гэмт хэрэг зөрчлийн талаар мэдээллийн үнэн бодит байдлыг шалгадаг уу? гэсэн асуултанд оролцогчдын 3069 буюу 50.8 хувь нь шалгадаггүй, яаж шалгахаа мэддэггүй,

2978 буюу 49.2 хувь нь шалгадаг, зөвхөн цагдаагийн байгууллагын албан ёсны сайт, хуудсанд тавигдсан байвал цааш нь түгээдэг гэж хариулжээ. Хүснэгт-10 үзнэ үү.

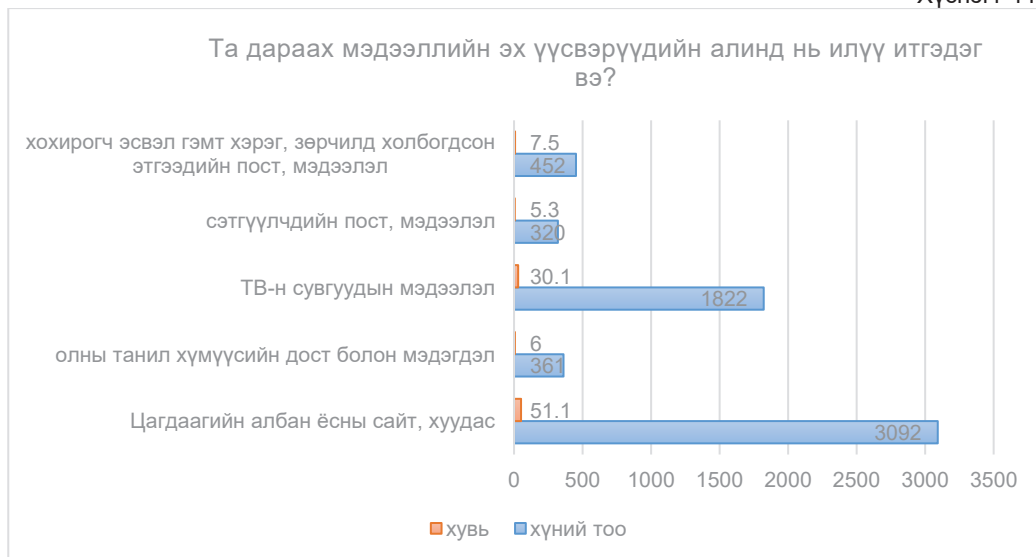
Хүснэгт -10

11. Та дараах мэдээллийн эх үүсвэрүүдийн алинд нь илүү итгэдэг вэ? гэсэн асуултанд оролцогчдын 3092 буюу 51.1 хувь нь цагдаагийн албан ёсны сайт, пэйж хуудас, 361 буюу 6 хувь нь олны танил хүмүүсийн пост, болон мэдэгдэл, 1822 буюу

30.1 хувь нь телевизийн сувгуудын мэдээлэл, 320 буюу 5.3 хувь нь сэтгүүлчдийн пост, мэдээлэл, 452 буюу 7.5 хувь нь хохирогч эсвэл гэмт хэрэг зөрчилд холбогдсон этгээдийн пост, мэдээлэл гэж хариулжээ. Хүснэгт -11 үзнэ үү.

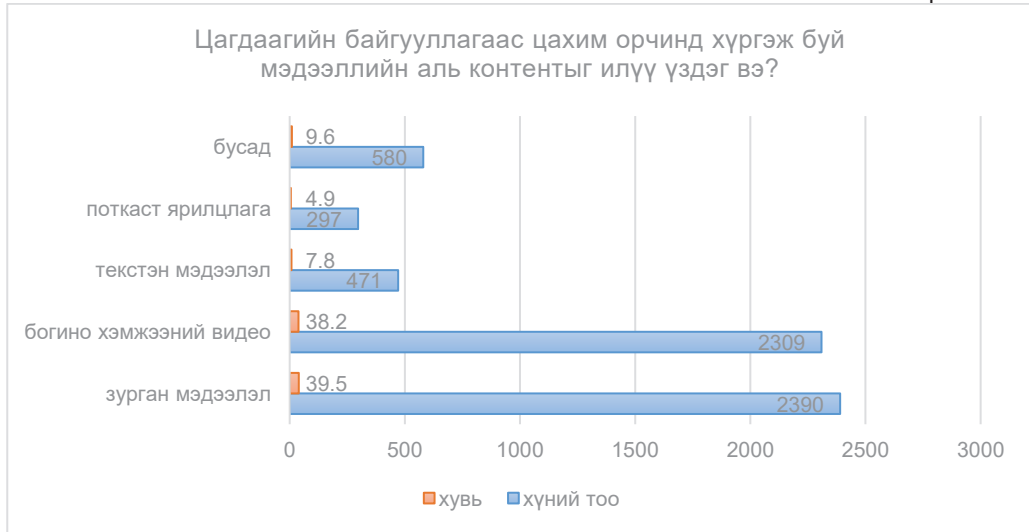
Хүснэгт-11

12. Цагдаагийн байгууллагаас цахим орчинд хүргэж буй мэдээллийн аль контентыг илүү үздэг вэ? гэсэн асуултанд оролцогчдын 2390 хувь буюу 39.5 хувь нь зурган мэдээлэл, 2309 буюу 38.2

хувь нь богино хэмжээний видео, 471 буюу 7.8 хувь нь текстэн мэдээлэл, 297 буюу 4.9 хувь нь поткаст ярилцлага, 580 буюу 9.6 хувь нь бусад гэж хариулжээ. Хүснэгт -12 үзнэ үү.

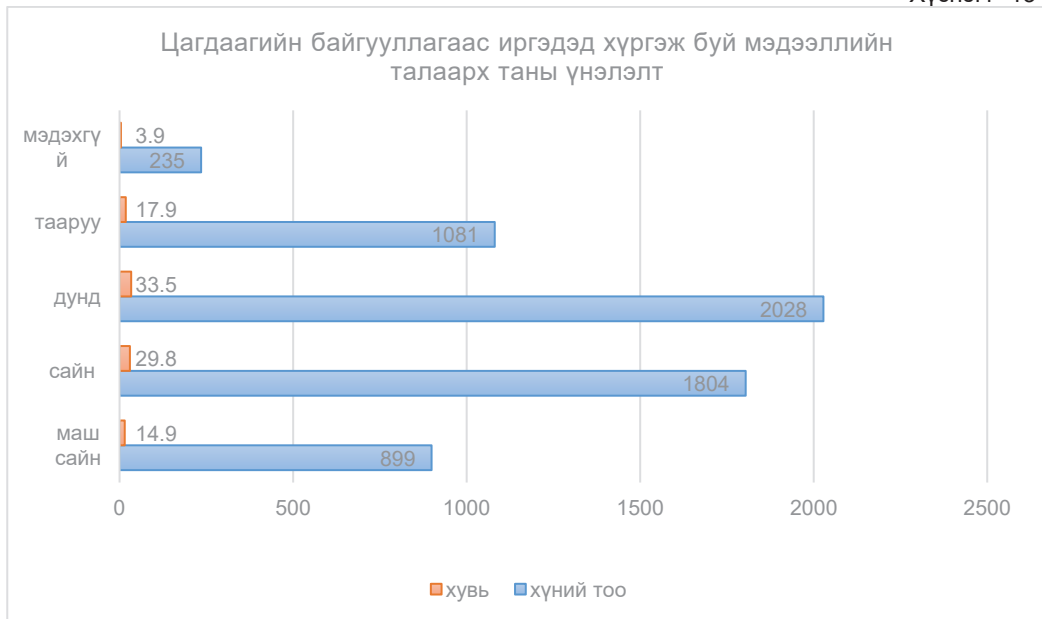
Хүснэгт- 12

13. Цагдаагийн байгууллагаас иргэдэд хүргэж буй мэдээллийн талаарх таны үнэлэлт гэсэн асуултанд судалгаанд оролцогчдын 899 буюу 14.9 хувь нь маш

сайн, 1804 буюу 29.8 хувь нь сайн, 2028 буюу 33.5 хувь нь дунд, 1081 буюу 17.9 хувь нь тааруу, 235 буюу 3.9 хувь нь мэдэхгүй гэж хариулжээ. Хүснэгт-20 үзнэ үү.

Хүснэгт-13

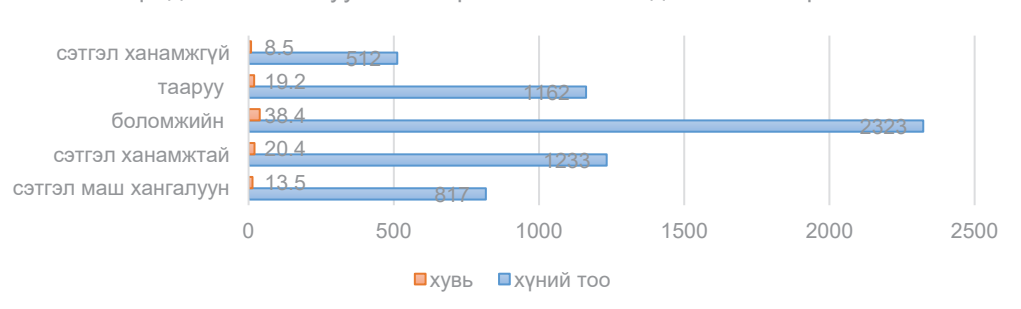
14. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд өгөх таны үнэлгээ гэсэн асуултанд судалгаанд оролцогчдын 817 буюу 13.5 хувь нь сэтгэл маш хангалуун, 1233 буюу 20.4 хувь нь сэтгэл ханамжтай,

2323 буюу 38.4 хувь нь боломжийн, 1162 буюу 19.2 хувь нь тааруу, 512 буюу 8.5 хувь нь сэтгэл ханамжгүй гэж хариулжээ. Хүснэгт -21 үзнэ үү.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд өгөх таны үнэлгээ

15. Цаашид цагдаагийн байгууллагаас олон нийттэй харилцах үйл ажиллагааг сайжруулахад таны санал гэсэн нээлттэй асуултанд судалгаанд оролцогчдын олон давтамжтай хариултуудыг нэгтгэж үзвэл:

1. Мэдээллийн ил тод байдлыг хангах

2. Нээлттэй байх

3. Шударга байх

4. Хамтын ажиллагаа

5. Харилцаа, хандлагаа сайжруулах

6. Удирдлагын манлайлал

7. Алба хаагчдын нийгмийн асуудлыг бодитой шийдвэрлэх гэж хариулжээ.

Судалгааны зарим асуумжийн дүнг нэгтгэж харьцуулан үзвэл:

Судалгаанд оролцогчдын **хүйсийн харьцааг** авч үзэхэд нийт судалгаанд оролцсон иргэдийн 1928 буюу 31.9 хувь нь эрэгтэй, 4119 буюу 68.1 хувь нь эмэгтэй хүн хамрагдсан байгаа нь эмэгтэйчүүд харьцангуй их судалгаанд хамрагдсан байна.

Судалгаанд оролцсон иргэдийн **боловсролын түвшинг** авч үзэхэд нийт судалгаанд оролцсон иргэдийн 48 буюу 0.8 хувь нь бага, 378 буюу 6.1 хувь нь бүрэн бус дунд, 1499 буюу 24.8 хувь нь бүрэн дунд, 380 буюу 6.3 хувь нь тусгай, 3739 буюу 61.8 хувь нь дээд, 11 буюу 0.2 хувь нь боловсролгүй гэсэн байгаа нь дээд боловсролтой иргэдийн судалгаанд хамрагдсан байдал 61.8 хувь байгаа нь хамгийн өндөр үзүүлэлт болж байна.

Судалгаанд оролцсон иргэдийн **хөдөлмөр эрхлэлтийн байдлыг** авч үзэхэд 3015 буюу 49.9 хувь нь төрийн байгууллагад, 230 буюу 3.8 хувь нь төрийн бус байгууллагад, 923 буюу 15.3 хувь нь хувийн компанид, 644 буюу 10.6 хувь нь хувиараа бизнес эрхэлдэг, 245 буюу 4.1 хувь

нь өндөр насны тэтгэвэрт, 131 буюу 2.2 хувь нь оюутан, 143 буюу 2.4 хувь нь сурагч, 516 буюу 8.5 хувь нь ажилгүй, 200 буюу 3.3 хувь нь бусад гэж хариулжээ. Үүнээс үзэхэд төрийн байгууллагад ажилдаг иргэдийн нийгмийн оролцоог судалгааны дүнгээс харж болохоор байна.

Судалгаанд оролцсон иргэдийн **оршин сууж буй газрыг** тоон үзүүлэлтээс үзэхэд 489 буюу 8.1 хувь нь Багануур дүүрэг, 403 буюу 6.7 хувь нь Багахангай дүүрэг, 457 буюу 7.6 хувь нь Баянгол дүүрэг, 661 буюу 10.9 хувь нь Баянзүрх дүүрэг, 389 буюу 6.4 хувь нь Налайх дүүрэг, 538 буюу 8.9 хувь нь Сонгинохайрхан дүүрэг, 519 буюу 8.6 хувь нь Сүхбаатар дүүрэг, 2164 буюу 35.8 хувь нь Хан-Уул дүүрэг, 427 буюу 7.1 хувь нь Чингэлтэй дүүрэгт гэж хариулжээ. Хан-Уул дүүрэг судалгаанд оролцсон иргэдийн 35.8 хувийг дангаараа эзэлж байгаа нь дүүргийн иргэдийн амьдралын орчин, нөхцөл нөлөөлсөн гэж үзэж болохоор байгаа ч Хан-Уул дүүрэг дэх цагдаагийн газар, хэлтсийн ажлын зохион байгуулалт нөлөөлсөн гэж үзэж болохоор байна.

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг хаанаас авдаг вэ? гэсэн асуултанд судалгаанд оролцогчдын 1284 буюу 21.2 хувь нь телевиз, 48 буюу 0.8 хувь нь фм радио, 2018 буюу 33.4 хувь нь фэйсбүүк, 65 буюу 1.1 хувь нь сонин, сэтгүүл, 658 буюу 10.9 хувь нь мэдээллийн сайт, 490 буюу 8.1 хувь нь албаны шугамаар, 114 буюу 1.9 хувь нь найз нөхөд, гэр бүл, 849 буюу 14 хувь нь цагдаагийн байгууллагын цахим хуудас, 344 буюу 5.7 хувь нь авч чаддаггүй, 177 буюу 2.9 хувь нь бусад гэсэн хариултаас иргэд цахим орчин буюу фэйсбүүкээс илүү түлхүү мэдээлэл авдаг нь харагдаж байна.

Таны бодлоор цагдаагийн байгууллага сүүлийн үед ямар төрлийн мэдээллийг илүү иргэдэд хүргэж байна

вз? гэсэн асуултанд оролцогчдын 3269 буюу 54.1 хувь нь гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, 455 буюу 7.5 хувь нь иргэд олон нийттэй хамтран ажилласан тухай мэдээлэл, 468 буюу 7.7 хувь нь тодорхой төрлийн гэмт хэргийн талаарх мэдээлэл, 284 буюу 4.7 хувь нь гэмт хэргийн тоон мэдээлэл, судалгаа, 194 буюу 3.2 хувь нь хуулийг таниулан сурталчлах, 177 буюу 2.9 хувь нь үйл ажиллагаагаа сурталчилсан, 685 буюу 11.3 хувь нь цаг үеийн асуудал хөндсөн, 515 буюу 8.5 хувь нь бусад гэжээ.

Та цагдаагийн байгууллагаас ямар төрлийн мэдээллийг түлхүү авахыг хүсдэг вэ? гэсэн асуултанд оролцогчдын 1912 буюу 31.6 хувь нь гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, 854 буюу 14.1 хувь нь иргэд олон нийттэй хамтран ажилласан мэдээлэл, 291 буюу 4.8 хувь нь тодорхой төрлийн гэмт хэргийн талаарх мэдээлэл, 187 буюу 3.1 хувь нь гэмт хэргийн тоон мэдээлэл, судалгаа, 1691 буюу 28 хувь нь хуулийг таниулан сурталчлах, 134 буюу 2.2 хувь нь үйл ажиллагаагаа сурталчилсан, 721 буюу 11.9 хувь нь цагийн үеийн асуудал хөндсөн, 257 буюу 4.3 хувь нь бусад гэж хариулжээ. Үүнээс харахад иргэдийн зүгээс цагдаагийн байгууллагаас гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, хуулийг таниулан сурталчлах мэдээлэл авах хэрэгцээ шаардлага байгааг харж болно.

Цагдаагийн байгууллагаас цахим орчинд хүргэж буй мэдээллийн аль контентыг илүү үздэг вэ? гэсэн асуултанд оролцогчдын 2390 хувь буюу 39.5 хувь нь зурган мэдээлэл, 2309 буюу 38.2 хувь нь богино хэмжээний видео, 471 буюу 7.8 хувь нь текстэн мэдээлэл, 297 буюу 4.9 хувь нь поткаст ярилцлага, 580 буюу 9.6 хувь нь бусад гэж хариулсан байна. Иргэдэд зурган болон богино хэмжээний видео контент илүү хүрдэг нь гэж үзэхээр байна.

Цагдаагийн байгууллагаас хүргэж буй мэдээллээс аль нь олон нийтийн сонирхлыг илүү татдаг вэ? гэсэн асуултанд оролцогчдын 779 буюу 12.9 хувь нь хүн амины гэмт хэрэг, 345 буюу 5.7 хувь нь эдийн засгийн гэмт хэрэг, 1552 буюу 25.7 хувь нь авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг, 248 буюу 4.1 хувь нь хулгайлах, дээрмийн гэмт хэрэг, 138 буюу 2.3 хувь нь экологийн эсрэг гэмт хэрэг, 1087 буюу 18 хувь нь гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилсан сэргийлэх, 1265 буюу 20.9 хувь нь өсвөр үе, залуучуудад чиглэсэн контент, 633 буюу 10.5 хувь нь бусад гэж хариулжээ. Үр дүнгээс харахад

ялангуяа авилга, албан тушаалын гэмт хэрэгтэй холбоотой мэдээ, мэдээлэл өнөөгийн нийгмийн гол анхаарал татсан асуудал болсонтой холбож үзэхээр байна. Мөн гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, өсвөр үе, залуучуудад чиглэсэн мэдээ мэдээллийг цагдаагийн байгууллагаас түлхүү хүргэх нь зүйтэй юм.

Дүгнэлт

Дээрх судалгааны үр дүнгээс харахад цагдаагийн байгууллагаас хүргэж буй мэдээллийн агуулга, зорилтод бүлэгт хүрч буй байдал тодорхой хэмжээнд үнэлэгдэхээр байгаа хэдий ч мэдээллийн эх сурвалжийн үнэн бодит байдал, контент бүтээлтийн чанар, хүртээмж тал дээр анхаарах шаардлагатай байна.

Удирдлагын зүгээс олон нийттэй харилцах үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх, алба хаагчдад зөв үлгэр дууриалал нөлөө бүхий манлайлалтай байх, алба хаагчдыг мэргэшүүлэх чиглэлээр сургалтын байгууллагатай хамтран сургалт зохион байгуулах, тэдний нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхэд бүх шатны төр, засгийн дэмжлэг, тусалцааг авахад чиглэсэн бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх.

Нийгмийн эрэлт, хэрэгцээнд нийцсэн агуулга бүхий мэдээ, мэдээлэл, контентыг мэдээллийн олон эх сурвалжаар тогтмол хүргэх.

Олон нийттэй харилцах, иргэдийн сэтгэл ханамжийн судалгааг мэргэжлийн байгууллагаар жил бүр хийлгэж үр дүнд түшиглэн цаашид авч хэрэгжүүлэх ажлын стратеги төлөвлөгөөг шинэжлэх ухааны үүднээс гаргаж хэрэгжүүлэх.

Үйл ажиллагаагаа сурталчилсан гадаад болон дотоод PR-ыг хэрэгжүүлэх.

Цагдаагийн алба хаагчдын харилцаа, хандлагад чиглэсэн нөлөөллийн арга хэмжээг тогтмол зохион байгуулах, байгууллагын соёлыг төлөвшүүлэхэд онцгойлон анхаарах хэрэгтэй байна.

Ашигласан материал

1. Нээлттэй нийгэм форум, Хууль сахиулахын их сургууль. Цагдаагийн байгууллага хэрэглэгчийн үнэлгээ-2017 тайлан.

2. Nizhnik N. S., Men'shikova N. S. Politsiya i grazhdanskoye obshchestvo v Rossii: vzaimodeystviye i sotrudnichestvo. – Sankt-Peterburg: Izd-vo Sankt-Peterburgskogo universitetata MVD Rossii, 2016.

Хил хамгаалах байгууллагын хүний нөөцийн тулгамдаж буй зарим асуудалд хийсэн дүгнэлт

ХИЛ ХАМГААЛАХ БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮНИЙ НӨӨЦИЙН ТУЛГАМДАЖ БУЙ ЗАРИМ АСУУДАЛД ХИЙСЭН ДҮГНЭЛТ

THE RESULTS OF THE RESEARCH STUDY ON CERTAIN HUMAN RESOURCE CHALLENGES FOR THE BORDER PROTECTION ORGANIZATION.

Д.Мэндсайхан

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн албаны тэнхимийн эрхлэгч, хурандаа

Mendsaikhan D.

Head of the Border Protection department, School of Border Protection, University of Internal Affairs, Colonel

Хураангуй: Тухайн байгууллагын чиг үүрэг, дэвшүүлсэн зорилтоо амжилттай хэрэгжүүлэх, үйл ажиллагаагаа хэвийн, тогтвортой явуулахад хүний нөөцийн асуудал хамгийн чухал юм.

Монгол Улсын хил хамгаалах байгууллагын хувьд үүсэн байгуулагдсан цагаасаа эхлэн түүхэн хөгжлийнхөө явцад хүний нөөцийн асуудал тулгамдсан чухал асуудал байсаар ирсэн бөгөөд өнөө хэр нь бүрэн шийдвэрлэгдээгүй хэвээр байна.

Аливаа улсын хилийг дан ганц хүний хүчээр хамгаалах бус дэвшилтэт техник, технологи, инновацыг нэвтрүүлж, үр дүнтэй ашиглах мэдлэг чадвартай хүний нөөцийг сурган бэлтгэж, улмаар нийгмийн баталгааг ханган тогтвор суурьшилтай ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх шаардлага үүсээд байгаа билээ.

Abstract: The issue of human resources is most important for the successful implementation of organizational functions and objectives, as well as for normal and stable operations.

For the Mongolian Border Protection Organisation, since its creation, human resources issues have been an important issue during its existence.

Today there is a need to introduce advanced techniques, technologies, and innovations to protect the borders of any country, and to train and prepare human resources with the knowledge and skills to use them effectively, and then to create stable working conditions to ensure social security.

Түлхүүр үгс: хил хамгаалах байгууллага, улсын хил хамгаалалт, хилчид, нийгмийн баталгаа, хүний нөөц, боловсрол, сургалт,

Keywords: The Border protection organization, State border protection, Border troops, Social security, Human resource, Education, Training

Төр, хувийн хэвшлээс үл хамааран аливаа байгууллага хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ амжилттай хэрэгжүүлэх, үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулах үндсэн нөхцөл нь нөөцөө зөв бүрдүүдэх, оновчтой хуваарилах, үр дүнтэй ашиглахад оршдог.

Байгууллагын нөөцөд дараах зүйлсийг авч үзэж болно. Үүнд:

- Хүний /Боловсон хүчний/ нөөц;
- Цаг хугацааны нөөц;
- Төсөв санхүүгийн нөөц;
- Материал хэрэгслийн нөөц гэх мэт.

Эдгээр нөөцөөс тухайн байгууллагын чиг үүрэг, дэвшүүлсэн зорилтоо амжилттай хэрэгжүүлэх, үйл ажиллагаагаа хэвийн, тогтвортой явуулах хамгийн чухал нөөц болох "Хүний нөөц"-ийн асуудлыг авч үзэхийг зорилгоо.

Монгол Улсын хил хамгаалах байгууллагын хувьд үүсэн байгуулагдсан цагаасаа эхлэн түүхэн хөгжлийнхөө явцад хүний нөөцийн асуудал тулгамдсан чухал асуудал байсаар ирсэн бөгөөд өнөө хэр нь бүрэн шийдвэрлэгдээгүй хэвээр байна.

Ялангуяа шинжлэх ухаан, техник технологийн үсрэнгүй хөгжлийн эрин үе болох XXI зуунд улсын хилийг дан ганц хүний хүчинд дулдуйдан хамгаалах арга үеэ өнгөрөөж, тэргүүний дэвшилтэт техник, технологийн ололт амжилтад тулгуурлан, инноваци нэвтрүүлэх, түүнийг үр дүнтэй ашиглах мэдлэг чадвартай хүний нөөцийг сургаж бэлтгэх зайлшгүй шаардлага үүсээд байгаа билээ.

Орчин цагийн хил хамгаалах байгууллага 1933 онд байгуулагдсан

цагаасаа эхлэн түүхэн хөгжлийнхөө явцад дэлхий нийтийн болон бүс нутгийн түүн дотроо хил залгаа улсуудын цэрэг, улс төрийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан 1951 онд татан буугдаж 1963 онд дахин байгуулагдсан.

Энэ нь өмнөд хөрш БНХАУ-тай цэрэг, улс төрийн талаар харилцах харилцаанд өөрчлөлт орж, Монгол Улс хил хамгаалалтыг энэ чиглэлд бэхжүүлэх шаардлага зүй ёсоор үүссэнтэй шууд холбоотой.

Үүссэн дээрх нөхцөл байдлаас улбаалан улсын хил хамгаалалтыг бэхжүүлэх хүрээнд өмнөд хилд хилийн отряд, заставуудыг шинээр байгуулах, улсын хилийг инженерийн хувьд төхөөрөмжлөх, зэвсэг, техникээр хангах, боловсон хүчний хувьд бэхжүүлэх зэрэг томоохон зорилт, сорилтуудтай тулгарсан.

Энэ үеэс эхлэн хил хамгаалах байгууллага мэргэжлийн хилчдийг сургаж бэлтгэхэд ихээхэн анхаарал хандуулж, хилийн албаны болон цэргийн тусгай мэргэжлийн чиглэлээр гадаад, дотоодын цэргийн сургуулиудад /хуучнаар ЗХУ/, төрөл, тусгай мэргэжлийн боловсон хүчин /хүний эмч, малын эмч, эдийн засагч, санхүү, нягтлан бодогч, хүнс, хөдөө аж ахуйн мэргэжилтэн гэх мэт/-ийг тухайн чиглэлийн мэргэжилтэн бэлтгэдэг их дээд болон тусгай мэргэжлийн сургуулиудад үе шаттайгаар бэлтгэх замаар амжилттай шийдвэрлэж ирсэн түүхтэй.

Ийнхүү 1980-1990 оны хооронд хил хамгаалах байгууллага хүний нөөцийн хувьд Монгол Улсын хэмжээнд улсын хил хамгаалалтыг хэвийн зохион байгуулж явуулах бүрэн бололцоотой хэмжээнд очиж чадсан юм.

Тэгвэл Монгол Улс хойд хөрш ЗХУ-тай найрамдалт харилцаа, харилцан туслалцах асуудлаар байгуулсан гэрээ, хэлэлцээрт тулгуурлан улсын хил хамгаалалтын асуудлыг үндсэндээ орхигдуулж ирсэн нь түүхэн үнэн.

Монгол Улсад 1990 онд ардчилсан хувьсгал ялж, ардчилал, хүний эрхийг дээдэлсэн, чөлөөт зах зээлийн эдийн засгийн нийгэмд шилжсэн бөгөөд улс орон даяар нийгэм эдийн засгийн хямрал нүүрлэж, ард иргэдийн амьжиргааны түвшин огцом доройтсон.

ЗХУ 1991 онд задарч, улс төр, эдийн засаг, нийгмийн хямралтай тулгарсанаар ард иргэдийнх нь түүн дотроо нутаг дэвсгэр, газар зүйн байрлалын хувьд төвөөс хэт

алслагдсан хил орчмын бүс нутгийн ард иргэдийн амьжиргааны түвшин доройтож, ажилгүйдэл, ядуурал гүнзгийрч, гэмт хэргийн гаралт эрс нэмэгдсэн нь Монгол Улсын хил хамгаалалтад бодит хүндрэл үүсгэсэн.

Өөрөөр хэлбэл Монгол Улсын хувьд ОХУ-тай хиллэдэг хэсгийн улсын хил хамгаалалтын асуудлыг цоо шинээр авч үзэх түүхэн шаардлага тулгарсан.

БНМАУ-ЗХУ /хуучин нэрээр/-ын хилийн хэсгээр 1990 оныг хүртэл гарч байсан хилийн зөрчлүүд нь зорилго, хэлбэрийн хувьд:

- Хил давж мал хулгайлах, ан хийх, загас барих зэрэг гэмт хэргийн шинжтэй;

- Иргэд төөрөх, хил давж самар жимс түүх, хил давсан малаа авах зэрэг ахуйн шинжийг агуулсан хилийн зөрчлүүд;

- Мал бэлчээрээр хил давах хэлбэрийн хилийн дэглэмийн зөрчлүүд зонхилон гардаг байсан бол 1990 оноос хойш хоёр талын иргэд хил давж харилцан мал хулгайлах, зарим тохиолдолд ОХУ-ын талаас хил зөрчин мал хулгайлах этгээдүүдийн зүгээс иргэд болон хилчдийн эсрэг зэвсэг хэрэглэх, хоёр талын гэмт этгээдүүд зохион байгуулалттайгаар хууль бусаар хурдан удмын адуу болон эд зүйл хил нэвтрүүлэх хэлбэрийн зөрчлүүд гарах болсон нь хойд хилийн хамгаалалтыг бэхжүүлэх зайлшгүй шаардлага үүссэн.

- БНМАУ-БНХАУ /хуучин нэрээр/-ын хилийн хэсгээр 1990 оноос өмнө гарч байсан хилийн зөрчлүүд нь зорилго, хэлбэрийн хувьд:

- БНХАУ-ын талаас өдөөн хатгах, тагнан турших зэрэг улс төрийн зорилготой зөрчлүүд давамгайлахын зэрэгцээ өвс ургамал /хар өвс гэх мэт/ түүх, өөр бусад байгалийн баялаг хайх, түүх зэрэг гэмт хэргийн шинжтэй;

- Иргэд төөрөх, тэнүүчлэх зэрэг ахуйн шинжтэй хилийн зөрчлүүд гарахын зэрэгцээ мал бэлчээрээр хил давах хэлбэрээр хилийн дэглэмийн зөрчлүүд гардаг байсан.

Тэгвэл 1990 оноос хойш богино хугацаанд их хэмжээний ашиг хонжоо олох зорилготой иргэд, бүлэг этгээдүүд улсын хилээр нэвтрүүлэхийг хориглосон болон хязгаарласан бараа /спирт, автомашин, ноолуур, мал амьтны эд эрхтэн тэдгээрийн гаралтай түүхий эд бүтээгдэхүүн, байгалийн төрөл бүрийн баялаг гэх мэт/-г хууль бусаар зохион байгуулалттай нэвтрүүлэх, хил зөрчин мал хулгайлах, ан хийх зэрэг

ХИЛ СУДЛАЛ

уламжлалт бус гэмт хэргийн шинжийг агуулсан зөрчлүүд гарах нь эрс нэмэгдсэн.

Монгол Улс чөлөөт зах зээлийн харилцаанд шилжиж, гадаад худалдааг чөлөөлснөөр Монгол Улс БНХАУ-ын Засгийн газар хооронд “Хилийн боомт тэдгээрийн дэглэмийн тухай хэлэлцээр” байгуулан өмнөд хилд 8 боомтыг шинээр нээсэн нь шалган нэвтрүүлэх албаны мэргэжлийн боловсон хүчнийг бэлтгэх шаардлага үүссэн.

Монгол Улсад 1990 оноос эхэлсэн улс төр, нийгмийн нэг тогтолцооноос өөр тогтолцоо руу шилжих үйл явц нийгмийн бүх салбар, давхаргыг хамарч хямралт байдлыг үүсгэсэн нь хил хамгаалах байгууллагыг ч тойрч гараагүй бөгөөд хилчдийн цалин, нийгмийн хамгааллын асуудалд хүчтэй нөлөөлснөөс үүдэн хилчдийн эгнээнээс олон зуун залуус ажлаа орхин ганзагын наймаанд явж, мөн олон зуун хилчид цэргийн тэтгэвэрт гарснаар хил хамгаалах байгууллага хүний нөөцийн гэнэтийн хомсдолд орсон.

Үүссэн энэхүү нөхцөл байдал нь дан ганц хил хамгаалах байгууллагын асуудал бус Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөхүйц тулгамдсан асуудал болсон.

Хил дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэг, хууль бус ажиллагааы цар хүрээ тэлж, тоон үзүүлэлт нэмэгдэхийн хэрээр улс орны нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг үр дагавар нь үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөх хэмжээнд хүрсэн.

Гадаадаас хяналтгүй орж ирэх спиртээр үйлдвэрлэсэн хортой архи, хүнсний аюулгүй байдал, иргэдийн эрүүл мэндэд, татвараас зайлсхийж хилээр нэвтрүүлэх, автомашин, малын гаралтай түүхий эд бүтээгдэхүүн нь эдийн засгийн аюулгүй байдалд, хууль бусаар агнан хилээр нэвтрүүлэх ан амьтан тэдгээрийн эд эрхтэн нь байгаль экологийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх болсон.

Энэ үед хил хамгаалах байгууллагын дээр өгүүлсэн хүний нөөцийн хомсдол нь улсын хил хамгаалалтын найдвартай байдал, хилийн аюулгүй байдалд шууд нөлөөлөх болсон бөгөөд хил хамгаалах байгууллагад үлдсэн цөөн хилчдийн эгнээнээс ахлагч нарыг богино хугацааны курс, дамжаанд хамруулан офицерын бүрэлдэхүүнд оруулах, дотооддоо хилчин офицерыг түлхүү бэлтгэх зэрэг боломжит бүхий л аргыг хэрэглэн үүсээд байсан хүний нөөцийн хомсдолыг шийдвэрлэж байсан

бөгөөд энэхүү үйл явц 10-15 жил үргэлжилсэн.

ЗХУ задарснаар Монгол Улсаас тус улсын цэргийн их дээд сургуулиудад суралцагсдыг үнэ төлбөргүй сургадаг байсан уламжлалт харилцаа дуусгавар болж, хил хамгаалах байгууллага хилийн албаны болон улс төр, холбоо, ар тал, зэвсэг, инженер бусад тусгай мэргэжлээр тус улсад хүний нөөцийг бэлтгэх боломжгүй болсон.

Монгол Улсад өрнөсөн улс төр, нийгмийн тогтолцооны өөрчлөлтөөр НАХЯ татан буугдаж, тус яамны харьяа хилчин офицер бэлтгэн гаргадаг “Цэргийн дээд сургууль”-ийг “Цагдаагийн дээд сургууль” болгон өөрчлөн зохион байгуулснаар мэргэжлийн хилчдийг бэлтгэдэг уламжлалт тогтолцоо үндсэндээ алдагдах эхлэл тавигдсан.

Үүнээс хойш хилчдийг бэлтгэдэг тус сургууль БХИС-ийн харьяа Хилийн факультет болох хүртэл хүндхэн замыг туулж, мэргэжлийн хилчдийг сургаж бэлтгэх асуудалд томоохон доголдол үүссэн.

Энэ хүндрэл бэрхшээлийг хил хамгаалах байгууллагын үе үеийн удирдлага шийдвэр гаргах түвшинд зөв ойлгуулж ирсний үр дүнд Хилийн албаны сургуулийг бие даалгаж чадсан бөгөөд өнөөдөр ДХИС-ийн бүрэлдэхүүн сургуулийн статустай үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа болно.

Мөн түүнчлэн ОХУ-ын Холбооны аюулгүй байдлын албаны Холбооны хилийн албатай тус улсын боловсролын байгууллагуудад оюутан суралцуулах гэрээ байгуулан Хабаровск, Курган, Калининград хотуудын хилийн дээд сургууль, Москва, Санктпетербург болон бусад хотуудын цэргийн их, дээд сургуулиудад боловсон хүчнээ бэлтгэх боломжийг бүрдүүлсэн билээ.

Хэдийгээр мэргэжлийн хилчин боловсон хүчнийг сургаж бэлтгэх чиглэлээр дээр дурьдсан ахиц дэвшлүүд гарсан хэдий ч Хил хамгаалах байгууллагад хүний нөөцийн хүрэлцээгүй байдал бүрэн шийдэгдээгүй бөгөөд сүүлийн үед офицер, ахлагч, гэрээт хилчдийн нөхөн хангалтын асуудал анхаарал татахуйц хэмжээнд хүрээд байна.

Сүүлийн жилүүдэд дотоод, гадаадын цэргийн сургууль төгссөн офицерууд томилогдсон газраа очоод удалгүй өөр байгууллагад шилжих, албанаас чөлөөлөгдөх явдал түгээмэл болж, энэ

байдал цаашид улам өсөх хандлагатай байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна.

Зөвхөн сүүлийн 3 жилд гадаад, дотоодын хилийн сургууль төгсөгчдийг хамруулан судалгаа хийж үзэхэд:

2020 онд-10,

2021 онд-12,

2022 онд-11 офицер өөрийн хүсэлтээр албанаас чөлөөлөгдсөн байна.

Өнөөдрийн байдлаар нийт хилийн заставуудын офицерын нөхөн хангалт 88 орчим хувьтай байна.

Үүний зэрэгцээ хил хамгаалах байгууллагын хамгийн чухал албан тушаалтнууд болох харуулын дарга, жолооч нарын асуудал анхаарал татахуйц хэмжээнд хүрээд байна.

Хилийн заставын харуулын дарга нарын нөхөн хангалт 75 орчим хувьтай байгаа бол отрядын төвд жолооч нарын нөхөн хангалт 83 орчим хувьтай байгаа нь одоо үүрэг гүйцэтгэж буй хилчдийн албаны ачаалал ихсэж, хил хамгаалах байгууллагын хувьд Монгол Улсын хэмжээнд улсын хил хамгаалалтыг хэвийн явуулахад сөргөөр нөлөөлж байна.

Тэгвэл гэрээт ЦАХ-ын нөхөн хангалт сүүлийн хэдэн жил дараалан 50 хувьд ч хүрэхгүй байгаа бөгөөд өнөөдрийн байдлаар 38 орчим хувьтай байгаа нь "Гэрээт хилчний алба хаах журам"-ыг эргэн харах, боловсронгуй болгоход анхаарах цаг болсныг илтгэж байна.

Дүгнэлт:

1.Хил хамгаалах байгууллагын хэмжээнд мэргэжлийн хилчдийг сургаж бэлтгэдэг Хилийн албаны сургуулийг захиалагч байгууллага болох ХХЕГ бодлогын түвшинд анхаардаггүй гадна орхисон.

2.Нийгэмд ялангуяа өсвөр үе, хүүхэд залуучуудын дунд эх оронч үзэл суларч байгаа энэ цаг үед хилчин мэргэжлийг сонгох хүүхэд залуусын тоо буурсан.

3.Хууль сахиулах болон үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгай чиг үүрэгтэй байгууллагуудтай харьцуулахад хилчдийн албаны ачаалал өндөр, цалин бусад нэмэгдлийн хэмжээ бага байгаа нь залуучууд ажлаасаа гарах үндсэн шалтгаан болсон.

4.Хилчдийн амьдах орчин нөхцөл хүнд. Ялангуяа хилийн харуулын алба хаах, үүрэг гүйцэтгэх орчин, хилийн заставын амьдрах орчин хүнд.

5.Хилийн заставт, зарим тохиолдолд хилийн отрядод хилчдийн гэр бүлийн

гишүүд ажлын байраар хангагдаж чаддаггүй. Хилийн заставт сургуулийн өмнөх насны хүүхдүүд сурч боловсрох эрхээр хангагддаггүй. Гэр бүлийн гишүүд эзэмшсэн мэргэжлээрээ ажил хөдөлмөр эрхлэх боломжгүй болдог.

6.Хилийн заставт алба хаагчдын сургуулийн насны хүүхдүүд сум, аймгийн төвд эцэг, эхээсээ хол тусдаа эсхүл эхнэр нөхөр тусдаа амьдрахад хүрдэг.

7.Хилийн заставт алба хаагчид тэдний гэр бүлийн гишүүд эмнэлгийн тусламж үйлчилгээг цаг алдаж авдаг.

8.Үүрэн холбооны сүлжээ болон интернетэд холбогдоогүйн улмаас хилийн застав, харуул дээр мэдээлэл авах боломж хязгаарлагдмал.

9.Хилчдийн албаны ачаалал /ялангуяа харуулын дарга, жолооч нарын/ их, гэр бүл, үр хүүхэд, өөрсдийн сурч боловсрох, мэдлэг боловсролоо дээшлүүлэхэд зориулж цаг зав гаргах боломж хязгаарлагдмал зэрэг хүчин зүйлүүд шууд нөлөөлж байгаа бол дараах хүчин зүйлс шууд бусаар нөлөөлж байна. Үүнд:

1.Удирдлагын хүнтэй ажиллах арга барилын алдаа. Хүнийг бүх талаас нь биечлэн судалдаггүй. Бусдын мэдээлэлд тулгуурлан хүнийг судалж дүгнэдэг.

2.Ажлын гүйцэтгэл, үр дүнг шударга дүгнэдэггүй, урамшуулал, мотиваци үзүүлдэггүй, сайшаал, шийтгэлийг хослуулж хэрэглэдэггүй.

3.Удирдлаган доороо ажиллагсдын санаа бодлыг нь сонсдоггүй, тулгамдаж буй асуудал /ар гэрийн гачигдал, өөрийнх нь болон гэр бүлийн гишүүдийн эрүүл мэнд, боловсролын асуудал, шилжилт хөдөлгөөн, албан тушаалын өөрчлөлттэй холбоотой асуудал гэх мэт/-ыг нь судалж шуурхай шийдвэрлэдэггүй.

Санал:

1.Мэргэжлийн хилчин офицерыг бэлтгэн гаргаж байгаа Хилийн албаны сургуулийн бие даасан байдлыг хангах, сургалт, эрдэм шинжилгээ, судалгааны төв болгон хөгжүүлэх, багшлах боловсон хүчнийг нь чадваржуулах, материаллаг баазыг нь бэхжүүлэх асуудлыг ХХЕГ-ын удирдлага бодлогын түвшинд анхааралдаа авч, үе шаттай шийдвэрлэх;

2.Хилчдийн цалин бусад нэмэгдлийг нэмэгдүүлэх асуудлыг, төрийн цэргийн байгууллагууд, хууль сахиулах болон үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэгтэй байгууллагуудын алба хаагчдын авч буй цалин,

ХИЛ СУДЛАЛ

нэмэгдлүүдийн жишигт хүргэх, зарим нэмэгдэл, урамшууллын хэмжээг илүү түвшинд хүргэж шийдвэрлүүлэх.

Хил хамгаалах байгууллагын алба хаагчдыг дээр дурьдсан байгууллагын алба хаагчидтай харьцуулахад гүйцэтгэж буй албаны онцлог, үүрч буй албаны хариуцлага, ачаалал, ажиллаж амьдарч буй орчин нөхцөл, нийгмийн хамгааллын хүртээмжтэй байдлаараа харьцангуй хүнд нөхцөлд ажиллаж, алба хааж байгаа нь бодит үнэн. Гагцхүү энэ байдлыг зохих түвшинд зөв ойлгуулж, шийдвэр гаргуулах асуудалд Хил хамгаалах байгууллага идэвхи санаачлагатай ажиллах нь чухал юм.

3. Улсын хил хамгаалалтын найдвартай байдал, хилийн аюулгүй байдлыг хангах асуудал нь төрийн үүрэг. Өөрөөр хэлбэл хилчдийн албан үүргээ гүйцэтгэх, амьдрах таатай орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх үүргийг төр хариуцах ёстой. Гэтэл хил хамгаалах байгууллага улсын хил хамгаалалтад зориулж хуваарилсан төсвөөс хэмнэх, төр, хувийн хэвшлийн байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэдээс хандив дэмжлэг авах, хилчдийн цалингаас хуримтлал үүсгэх замаар хилийн заставт албаны болон орон сууцны зориулалттай байр, хилийн харуулын байр барих засварлах, албаны байр объектуудад засвар тохижилт хийх гэх мэт олон асуудлыг олон жил хийж, шийдэж ирсэн. Хил залгаа ОХУ, БНХАУ-ын хилчид томилолтоо халааслаад, зөвхөн чемодантай хувцастайгаа хилийн анги, салбарын бүх зүйлээр хангагдсан тохилог байранд ирж санаа зовох зүйлгүй ажиллаж амьдарч байгаад дараагийн томилогдсон газар руу явж байна. Гэтэл манай хилийн заставуудад олон жил яригдсан халуун усны асуудлаа өнөө хэр нь бүрэн шийдэж чадаагүй байна. Төв суурин газар төрж, өссөн дөнгөж 20 гарч яваа охин найз залуугаа даган сайхан зүйл мөрөөдөн хилийн заставт очиход заставын хашааны гадна 100 метрийн зайтай модон жорлон, усанд орох тохилог халуун усны газаргүй орчин угтахаар удаан тэсэлгүй буцахаас аргагүйд хүрч, араас нь дөнгөж сургууль төгссөн залуу офицер өргөдлөө өгөн халагдахад хүрч байгаа нь өнөөдрийн бодит үнэн.

Иймд ХХЕГ-ын удирдлага хилчдийн алба хаах, амьдрах орчныг сайжруулах, тэдний гэр бүл, үр хүүхдийн нийгмийн хамгаалалтай холбоотой асуудлыг холбогдох төрийн байгууллагуудад

тайлбарлан ойлгуулж, үе шаттай шийдвэрлүүлэх.

4. Хил хамгаалах байгууллага, Хилийн албаны сургууль ерөнхий боловсролын болон их, дээд сургуулиудын сурагч, окуутнуудын дунд эх оронч үзэл, төлөвшлийн талаарх сургалт, сурталчилгааны ажлыг тогтмол зохион байгуулах замаар хилийн албаны болон шаардлагатай төрөл мэргэжлийн боловсон хүчнийг сургаж бэлтгэх чиглэлээр хамтран ажиллах.

5. Боловсон хүчнийг томилох, дэвшүүлэх, сэлгэн болон шилжүүлэн ажиллуулах, шагнаж урамшуулахтай холбоотой асуудлыг хууль тогтоомж, дүрэм журмын дагуу шударга нээлттэй зохион байгуулагддаггүйгээс ялангуяа цэргийн сургууль төгсөөд удаагүй офицер, гэрээ байгуулж албанд ороод удаагүй ахлагч, гэрээт цэргийн алба хаагчид өөр байгууллага руу шилжих, албанаас чөлөөлөгдөх үндсэн шалтгаан болж улмаар Хил хамгаалах байгууллага хүний нөөцийн дутагдалд орж байна.

Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын баримт бичгийн "... хилийн талаар баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэх байгууллагуудыг эх оронч, мэдлэг, чадвартай боловсон хүчнээр хангах, тэдгээрийн нийгмийн хангамж, хөдөлмөрийн нөхцөлийг сайжруулж, тэдний ар гэрийн нийгмийн баталгааг бодитойгоор дэмжих..." гэсэн заалт хэрэгжихгүй байсаар байна.

Дээр дурдсан болон дурдагдаагүй бусад асуудлыг Хил хамгаалах байгууллага бодлогын хэмжээнд авч үзэн шинжлэх ухаанч байдлаар бүхий л талаас нь нухацтай судалж, шаардлагатай арга хэмжээг шуурхай авч хэрэгжүүлэн, үе шаттай шийдвэрлэхгүй бол хүний нөөцийн хомсдол улсын хил хамгаалалтын нэгэн тулгамдсан асуудал хэвээр байх болно.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого. УБ., 2002 он.

2. Монгол Оросын Улсын хилийн дэглэмийн тухай Монгол Улс ОХУ хоорондын гэрээ. УБ., 2006 он.

3. Монгол Хятадын хилийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын гэрээ. УБ., 2010 он.

4. Хил хамгаалах байгууллагын хүний нөөцийн дүрэм. УБ., 2021 он.

ХИЛ ОРЧМЫН НУТАГ ДЭВСГЭРИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ЗАРИМ АРГА ЗАМ

SECURITY OF BORDER TERRITORIES SOME WAYS TO SUPPLY

М.Баярсайхан

ДХИС-ийн Ахисан түвшний боловсролын сургуулийн магистр, докторын хөтөлбөрийн менежер, доктор (Ph.D), дэд хурандаа.

Bayarsaikhan M.

Doctor, at Graduate school, University of Internal Affairs

Хураангуй: Улс орны нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах, тусгаар тогтнолыг бэхжүүлэн, улсын хил, хилийн орон зайд цагийн байдлыг тогтвортой байлгах, төр, нийгэм, иргэдийн язгуур эрх ашгийг улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт хамгаалах таатай нөхцөлийг хангах, учирч болзошгүй аюул, заналыг арилгах, үүссэн аюул заналаас хамгаалах тогтолцоо бүрдүүлэх нь хилийн аюулгүй байдлын үндсэн зорилго юм.

Abstract: Ensuring territorial integrity and independence of the country strengthening, maintaining stability of the time situation in the state borders and border areas, the state, The main goal of border security is to provide favorable conditions for the protection of the fundamental rights of society and citizens at the state border and in the border areas, to eliminate possible threats and threats, and to create a system to protect against emerging threats.

Түлхүүр үгс: Үндэсний аюулгүй байдал, Хилийн аюулгүй байдал, Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал, Хил хамгаалалт.

Keywords: National security, border security, security of the state border and its area, border protection.

Хүн төрөлхтний хөгжлийн явцад улс үндэстнүүдийн амьдрах орчин, орон зай болсон газар нутаг, түүний хил заагийг хэрхэн оновчтой бат бэх, тодорхой тогтоосон зэргээс түүний аюулгүй байдлыг хангах хэрэгцээ шаардлага нэмэгдэж ирсэн бөгөөд улмаар улсын хил хязгаар нь халдашгүй дархан, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал нь тухайн улсын оршин тогтнохуйг тодорхойлогч тулгуур ойлголт болж ирсэн байна.

Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагаа нь Монгол Улсын хилийн 8252,6 км хэсгийн халдашгүй дархан байдал болон “Монгол Улсын хилийн тухай хууль”-ийн 3 дугаар зүйлийн 1.14 дэх хэсэгт “...хил залгаа улстай хиллэж байгаа сумын нутаг дэвсгэрийг...” хамруулан тодорхойлсны дагуу 69 сумын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааны нэгдэл байх өвөрмөц онцлогтой юм.

Монгол Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэр дэх хүн амын нягтрал бага, нийгэм, эдийн засгын хөгжил сул байгаа нь Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал болон

улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөх хүчин зүйлсийг бий болгож байгаа бөгөөд улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааг “...байгууллага, иргэний үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах...”¹-д чиглэгдсэн ажиллагааг бүрдүүлэхэд тулгамдсан асуудал болж байна.

Энэхүү илтгэлдээ Монгол Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах хуулиар хүлээсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх хил хамгаалах байгууллагын үйл ажиллагааг хил орчмын нутаг дэвсгэрийн хөгжил, ард иргэд, аж ахуйн нэгж, байгууллагуудын оролцоо, харилцан хамаарал, хилийн орон зайд үндэсний язгуур эрх ашгийг хангах зорилттой уялдуулан зохион байгуулах, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал, хүн амын амьдрах орчин, нийгэм, эдийн засаг, дэд бүтэц, хөгжлийн өнөөгийн байдал Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдал, хилийн аюулгүй байдалд хэрхэн нөлөөлж байгаа талаар судалж, хил орчмын нутаг дэвсгэрийг хөгжүүлэх замаар хил орчмын

¹ Арвай, Ш. Хилийн аюулгүй байдалд тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх асуудал. //ЭШХ-ын материал.-УБ., 2018. 22 дахь тал.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰ

нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах зарим арга замыг тодорхойлохыг зорьсон юм.

Аюулгүй байдлын тухай ерөнхий ойлголт

Дэлхий дахинд аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа явуулах онцгой эрх бүхий субъект нь тусгаар тогтносон улс байдаг. Тусгаар тогтнож, бие даасан улс нь олон улсын эрх зүйн харилцааны гол оролцогч, анхдагч субъект² бөгөөд тусгаар тогтносон улс олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн дараах 4 шинжийг зайлшгүй хангаж байх шаардлагыг уламжлал болгон мөрдөж ирсэн байна. Үүнд:

- өөрийн нутаг дэвсгэртэй байх;
- бүрэн эрхт байдлыг хадгалсан байх;
- улс төрийн засаглалтай байх;
- харьяат иргэдтэй байх тус тус болно.

Тусгаар тогтносон улсын дээрх шинжийг хангаж, олон улсад тэр дундаа хил залгаа улсуудаар хүлээн зөвшөөрөгдсөн байх нь гол шинж бөгөөд аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны үндэс болдог байна.

Аюулгүй байдал гэдэг ерөнхий ойлголтыг "...олон талт, олон хүчин зүйл, шинжлэх ухааны олон салбараас хамааралтай байдгаас үүдэн аюулгүй байдлын тухай шинжлэх ухааныг "Аюул судлал"³ гэж нэгдсэн ойлголтод хүрсэн боловч аюулгүй байдал гэх тодорхойлолтыг гадаад, дотоодын эрдэмтэн судлаачид өөр өөрийн салбар, судлагдахууны талаас нь янз бүрээр тайлбарлаж, дараах байдлаар тодорхойлж ирсэн. Үүнд:

1. "аймаар юмгүй, айх болгоомжлох шаардлагагүй"⁴;

2. "айдсаас ангид орших нь аюулгүй байдлын жинхэнэ шинж чанар мөн"⁵;

3. "аюулгүй байдал гэдэг нь гадна, дотнын аюул, заналаас хувь хүн, нийгэм, төр улсын амин чухал эрх ашиг хамгаалагдсан байдлын илэрхийлэл"⁶;

4. "аюулгүй байдал нь "...төр, нийгэм, бие хүний (иргэний) ...түүхэн тодорхой нөхцөлд гадаад дотоодын бодит болон болзошгүй аюулаас үндэсний язгуур ашиг

сонирхол найдвартай хамгаалагдсан байдал"⁷;

5. "аюулгүй байдал гэдэг бол аюулгүй, бүрэн бүтэн байх, найдвартай, итгэлтэй байх";

6. "хөгжилд тулгуурлан өөрийгөө хамгаалах боломж бүрдүүлэгч нийгмийн тэр тогтолцоо аюулгүй юм";

7. "тухайн улсад улс төрийн, эдийн засгийн ба нийгэмшлийг тогтвортой байдлыг тогтоон хангах, хуулиудыг чанд сахин биелүүлэх ба эрх зүйн дэг журмыг хангуулах, олон улсын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх үндэс болсон улс төр, эдийн засгийн, нийгэмшлийн, цэргийн, экологийн, мэдээллийн ба бусад шинжтэй дотоод ба гадаад шинж чанартай аюул заналхийллээс бие хүн, нийгэм ба төрийн амин чухал ашиг сонирхол хамгаалагдсан байдал";

8. "аюулгүй байдал гэдэг нь аюулаас хамгаалагдсан, аюул заналхийлээгүй байх нөхцөлийг хэлнэ";

9. "аюулгүй байдал гэдэг нь бүхэлдээ хэн ч, юунаас ч айж түгшихгүй байх тийм нөхцөл мөн";

10. "... энэ нь нийгмийн гишүүн бүр хэнээс ч, юунаас ч айж түгшихгүй амар тайван байвал тухайн нийгэм бүхэлдээ амар тайван байх боломж бүрдэнэ гэж тэрбээр үзэж байснаас үүдэлтэй юм..." гэх зэрэг байдлаар тус тус тодорхойлсон байна.

Эдгээр тодорхойлолтууд нь тодорхой аюулд өртөхгүй байх "...**нөхцөл байдал**..." бүрэлдэн тогтож, бий болгосон орчныг заасан агуулгатай байна. Гэтэл зарим судлаачдын дэвшүүлсэн аюулгүй байдлын тодорхойлолтод аюулын эсрэг сөрөн зогсох үйл ажиллагааны "...**чадвар, чадавх**..."-ыг гол болгосон агуулгатай байгаа нь дараах байдлаар тодорхой харагдаж байна. Үүнд:

1. "... аюулгүй байдлын өнөөгийн агуулгыг "аюулаас бодитойгоор хамгаалагдсан байдал, түүнийг найдвартай сөрөн зогсох чадвар"⁸;

2. "аюулгүй байдал нь аюулын судалгаанд үндэслэж, аюулд тохирсон шаардлагатай арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх

² Вестфалийн гэрээ.1648.

³ Улаанхүү, Ч. Аюулгүй байдлын үндэс. -Уб., 2016. 18 дахь тал.

⁴ Цэвэл, Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. - Уб., 1966. 60 дахь тал.

⁵ Төртогтох, Г. Улсын хилийн аюулгүй байдал. - Уб., 2004. 3дахь тал.

⁶ Улаанхүү, Ч. Аюулгүй байдлын үндэс. -Уб., 2016. 36 дахь тал.

⁷ Бор, Ж. Дамдиндорж, Б нар. Монголын аюулгүй байдал. -Уб., 2016. 80 дахь тал.

⁸ Бельков, О.А.Понятино-категориальный аппарат концепции национальной безопасности.1994.№3.С.91.

явдал”⁹;

3. “аюулгүй байдал-аюулгүй, бүрэн бүтэн байх, найдвартай, итгэлтэй байх”;

4. “аюулгүй байдал-дэлхийн нийгэмлэг, улс, нийгэм, хүний амьдралын оршин тогтнох үндсэн чухал язгуур эрх ашиг сонирхол гаднын болон дотоодын аюул заналаас найдвартай хамгаалагдсан байдал”;

5. “аюулгүй байдал-амар тайван, бат бэх, итгэлтэй байх нөхцөл байдал, аюул болон эрсдэлээс чөлөөтэй байх”;

6. “аюулгүй байдал-хамгаалагдсан байдал”;

7. “...аюулгүй байдлыг объектив болон субъектив утгаар нь тайлбарласан байна. Объектив утгаараа аюулгүй байдал гэдэг нь аюулгүй байх үнэт зүйлс, субъектив утгаараа аюул учрахад айдасгүй байх...”¹⁰ тус тус болно.

Дээрх тодорхойлолтуудаар илэрхийлэгдэж байгаа агуулгаар нь авч үзвэл “Аюулгүй байдал” гэх ухагдахуун нь тодорхой аюулыг үүсгэхгүй байх **“нөхцөл байдал”**-д суурилан улмаар тодорхой аюул заналын эсрэг сөрөн зогсох үйл ажиллагааны **“чадвар, чадавх”**-ийг бий болгох нийлмэл шинж чанартай ойлголт юм гэж судлаачын зүгээс үзэж байна.

Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал:

Монгол Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал нь бүхэлдээ хилийн аюулгүй байдал гэсэн ухагдахуунд хамаарч, Үндэсний аюулгүй байдлын хүрээнд багтаж байдаг зүй тогтолтой цогц ойлголт юм.

Монгол Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагаа нь Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал (цаашид **ҮАБҮБ** гэх), батлан хамгаалах бодлого, нийгэм, эдийн засгийн чадавх, хүн ам зүйн бүтэц, олон улсын болон бүс нутгийн улс орнуудын хамтын нийгэмлэгүүдийн хүрээнд дэх байр суурь, аюулгүй байдлаа хангах бодлоготой уялдсан онцлог бүхий үйл явц юм.

Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэр нь дэлхийн ямар ч улсын оршин тогтнохуйг тодорхойлогч гол хүчин зүйл болсоор ирсэн

иржээ. Хүн төрөлхтний түүхэн хөгжлөөс харвал газар нутаг, түүний хил хязгаарын асуудал нь аливаа үндэстэн, ястан, овог аймгуудын оршин тогтнохуйд гол байр суурь эзэлсээр ирсэн бөгөөд улс үндэстнүүдийн нэгдэн нийлэх, задран бутрах, бусдын эзэмшилд орох зэрэг нь гол төлөв газар нутгаас үүдэлтэй байжээ.

“Аливаа улсын хил нь нийгэм улс төрийн ээдрээтэй бодит үзэгдэл мөн бөгөөд түүнийг айл зэргэлдээ орших улсуудын төрийн эрх барих дээд байгууллагатай хамтран шийдвэрлэж, хоёр улсын болон олон улсын эрх зүйн баримтаар баталгаажуулан хэрэгжүүлдэг онцлогтой...”¹¹ байна.

Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэр нь дэлхийн ямар ч улсын оршин тогтнохуйг тодорхойлогч гол хүчин зүйл болсоор ирсэн иржээ. Хүн төрөлхтний түүхэн хөгжлөөс харвал газар нутаг, түүний хил хязгаарын асуудал нь аливаа үндэстэн, ястан, овог аймгуудын оршин тогтнохуйд гол байр суурь эзэлсээр ирсэн бөгөөд улс үндэстнүүдийн нэгдэн нийлэх, задран бутрах, бусдын эзэмшилд орох зэрэг нь гол төлөв газар нутгаас үүдэлтэй байжээ.

“Аливаа улсын хил нь нийгэм улс төрийн ээдрээтэй бодит үзэгдэл мөн бөгөөд түүнийг айл зэргэлдээ орших улсуудын төрийн эрх барих дээд байгууллагатай хамтран шийдвэрлэж, хоёр улсын болон олон улсын эрх зүйн баримтаар баталгаажуулан хэрэгжүүлдэг онцлогтой...”¹² байна.

2010 онд батлагдсан Монгол Улсын ҮАБҮБ-ын “Үндэсний аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг, хангах арга зам” гуравдугаар бүлэгт оршин тогтнохын аюулгүй байдлын үндэс нь “Монгол Улсын тусгаар тогтнол бүрэн эрхт байдал, хил хязгаарын халдашгүй байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал юм ” гэжээ. Эдгээрийг доктор (Sc.D), профессор Ш.Арвай өөрийн бүтээлдээ хилийн аюулгүй байдал гэж авч үзэн дараах байдлаар томьёолсон байна. Үүнд:

- Хилийн аюул гэж улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт төр, нийгэм, хувь хүнд биеийн хүч болон материалын ямар

⁹ Buzan, B. “Change and Insecurity” reconsidered. Contemporary Security Policy. ISSN 1352-3260.

¹⁰ Arnold Wolfers. “National Security” as an Ambiguous Symbol. Political Science Quarterly 67(4):481-502.

¹¹ Дашдаваа, Д. Хилийн аюулгүй байдлын зарим асуудал. -УБ., 2014. 5 дахь тал

¹² Дашдаваа, Д. Хилийн аюулгүй байдлын зарим асуудал. -УБ., 2014. 5 дахь тал

Хууль сахиулахуй

нэгэн хэлбэрээр хохирол учруулах гэсэн оролдлогын илэрхийлэл¹³;

- Хилийн аюул нь нэгэнт тогтоон тэмдэглэсэн хилийг хууль эрхийн бус болгох мөн тогтоогдсон хилийн дэглэмийг зөрчих хоёр хэлбэрээр илэрнэ гэсэн байна.

Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн тухай ойлголт нь орон зайн хувьд хил нь хил орчмын нутаг дэвсгэрийн эхлэл цэг, харин хил орчмын нутаг дэвсгэрийн төгсгөл нь улсын хилээр тодорхойлогдож байна. Тиймээс хил нь анхдагч бөгөөд, хил нь хил орчмын нутаг дэвсгэрийн, хил орчмын нутаг дэвсгэр нь хилийн оршин тогтнох нөхцөлийг бүрдүүлэгч байна.

Хилийн аюулгүй байдал, төр, нийгэм, иргэдийн язгуур эрх ашгийг хилийн орон зайд хангах замаар үндэсний хийгээд, улс хоорондын аюулгүй байдлыг хангах тогтвортой урьдчилсан нөхцөлийг бүрдүүлэх үйл ажиллагаа юм.

Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагаа нь нэгдүгээрт Монгол Улсын Засгийн Газраас явуулж байгаа олон улсын хэмжээний улс төр, дипломат гадаад харилцааны ажиллагаа, хоёрдугаарт тайван цагт Монгол Улсын болон олон улсын гэрээ хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх, хилийн бүс зурваст хууль сахиулах ажиллагаа, гуравдугаарт Монгол Улсын хилийн орон зайд бий болж болзошгүй цагийн байдлын өрнөлтийн ямар нөхцөлд шилжин ажиллах бэлэн байдлыг ханган явуулж буй Хилийн алба-байлдааны ажиллагаа, дөрөвдүгээрт Монгол Улсын Батлан хамгаалах нэгдсэн тогтолцооны бүрэлдэхүүнд цэргийн ажиллагаа байна.

Хилийн халдашгүй дархан байдал нь олон улсын гэрээ эрх зүйгээр зохицуулагддаг бол хил орчмын нутаг

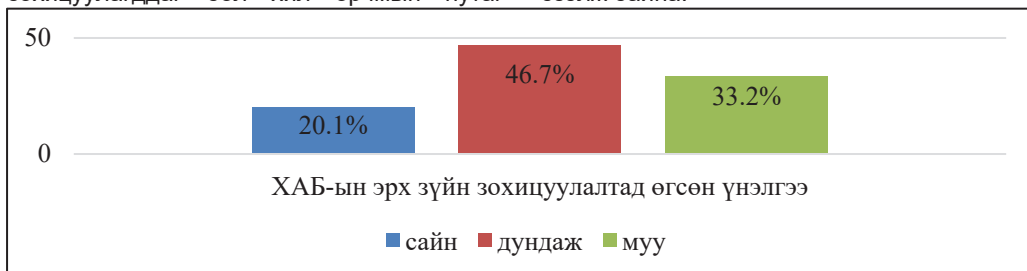
дэвсгэрийн аюулгүй байдал нь тухайн улсын дотоод хууль эрх зүйгээр зохицуулагддаг, харилцан нарийн уялдаатай системүүд юм. Хилийн халдашгүй дархан байдал нь хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдалд, мөн хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал нь хилийн халдашгүй дархан байдалдаа шууд харилцан нөлөөлдөг байна.

Монголд анх төрт ёс бий болсон цаг үеэс эхлэн улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг төрийн бодлогоор хангаж ирсэн арвин баялаг туршлагатай ард түмэн юм.

Гурав. Монгол Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн өнөөгийн байдал, тулгамдаж буй асуудал:

Монгол Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын өнөөгийн байдлыг тодорхойлох судалгаанд Хилийн цэргийн 6 тусгай ангийн 109 офицер хамрагдсан бөгөөд “Монгол Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрийн нийгмийн харилцааг зохицуулж буй эрх зүйн үйл ажиллагааны өнөөгийн байдлыг хангалттай гэж үзвэл та ямар үнэлгээ өгөх вэ” гэсэн асуултад нийт оролцогчдын 22 нь буюу 20,1 хувь сайн, 36 нь буюу 33,2 хувь нь муу, 51 нь буюу 46,7 хувь нь дундаж төвшинд үнэлсэн нь сайжруулалт шаардлагатайг илэрхийлсэн гэж үзэхэд хүргэж байна.

Монгол Улсад хүчин төгөлдөр үйлчилж буй 685 орчим хуулиас улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбогдсон харилцааг шууд зохицуулсан хэм хэмжээ бүхий 66 хууль нь 0,9 хувийг, шууд бус зохицуулалттай 36 хууль 0,5 хувийг буюу нийт 106 хууль байгаа нь 14,8 хувийг тус тус эзэлж байна.

Зураг 1. ХАБ-ыг хангах эрх зүйн ажиллагааны өнөөгийн байдалд өгсөн үнэлгээ¹⁴

¹³Арвай, Ш. Улсын хил, хязгаарын аюулгүй байдал, тулгамдсан асуудлууд шийдвэрлэх арга зам. -УБ., 2013. 22 дахь тал.

¹⁴ Судалгааны ажлын хүрээнд авсан санал асуулга.

Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах эрх зүйн зохицуулалтын өнөөгийн байдал, хууль тогтоомжийн хэрэглээг тодорхойлох

зорилгоор явуулсан социологийн судалгааг Хил хамгаалах байгууллагад ажиллаж буй нийт 607 алба хаагчийн хүрээнд явуулсан.

Төгссөн сургууль		ХХБ-д ажилласан байдал					Насны байдал		
Хилийн сургууль	Энгийн мэргэжлээр	5 хүртэл жил	6-10 жил	11-15 жил	16-20 жил	25 хүртэл	25-30 хүртэл	31-45 хүртэл	46-гаас дээш
64,2 %	35,8 %	22,3%	35,8%	23,8%	14,9%	0,08%	31,8%	56,7%	0,02%
Албан тушаалын хувьд									
алба, тасгийн дарга	алба тасгийн офицер, мэргэжилтэн	шалгагч	шуурхай жижүүр	хилийн заставын дарга	салбарын дарга	харуулын дарга			
%	28,3%	34,3%	0,05%	0,10%	0,02%	0,07%			

Хүснэгт 1. Судалгаанд хамрагдагсдын мэдээлэл.

Дээрх үзүүлэлтээс судалгаанд оролцсон алба хаагчдын дийлэнх хувь нь бакалаврын төвшинд мэргэжлийн чиглэлийн сургуулийг төгсөж, хил хамгаалах албаны мэргэжил эзэмшсэн, ажил албаны туршлагатай, албан тушаалын хувьд гүйцэтгэх түвшний алба хаагчид байгаа нь судалгааны үр дүн, үнэлэмжийг бодитой үзэхэд хүргэж байна. Судалгаагаар алба хаагчдад дараах 7 чиглэл улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын мэдлэг чадвар хэрэгцээтэй байгаа нь харагдаж байна. Үүнд:

1. олон улсын гэрээ хэлэлцээрийн хэрэгжилт;
2. хилийн дэглэм сахиулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт;
3. хил орчмын дэглэм сахиулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт;
4. хилийн боомтод сахих журмыг хэрэгжүүлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт;
5. хил дамнасан гэмт хэргийг илрүүлэх таслан зогсоох ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт;
6. хилийн зөрчилд хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт;
7. хилийн боомтод гарсан зөрчлийг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт тус тус болно.

Дээрх судалгаанаас Монгол Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй

байдлыг хангах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй байгаа үндэсний эрх зүйн зохицуулалтын чиглэлийг дараах байдлаар бүлэглэн авч үзэх боломжтой юм. Үүнд:

- хилийн дэглэм сахиулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт;
- хил орчмын дэглэм сахиулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт;
- хилийн боомтод сахих журам, түүний эрх зүйн зохицуулалт;
- гэмт хэрэг, зөрчилд хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулах болон шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт тус тус болно.

Монгол Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангахад алба хаагчдын ажил, албанд хэрэгцээтэй байгаа эрх зүйн эх сурвалжуудыг нийгмийн харилцаанд үйлчлэх шинжээр нь авч үзвэл “Хил орчмын дэглэм сахиулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт”, “Хилийн боомтод сахих журам, түүний эрх зүйн зохицуулалт”, “Гэмт хэрэг, зөрчилд хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулах болон шалган шийдвэрлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт”-ууд нь олон хууль тогтоомжуудын хүрээнд зохицуулагдаж байгаа хамарсан нийтлэг нийгмийн харилцаа болж байна. Харин “Хилийн дэглэм сахиулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт” нь Монгол Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал, хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах тусгай харилцааг зохицуулсан шинжтэй,

МОНГОЛ УЛСЫН
ХИЛ ОРЧМЫН
НАЙЗЛАХ
АЖИЛЛАГААНЫ
ХАМГААЛАХ
БАЙГУУЛЛАГА

ХИЛ СУДЛАЛ

Улсын хил хамгаалалтын эрх зүйн зарчмын суурь хэм хэмжээг агуулсан онцлогтой тул тусгайлан авч үзэх шаардлагатай.

Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын салшгүй хэсэг болох хилийн аюулгүй байдал нь улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах, гадаад, дотоод таатай нөхцөл баталгаатай хангагдсан байдал бөгөөд хилийн аюулгүй байдлыг улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах, төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн төрийн эрх бүхий байгууллагуудаас нэгдмэл бодлого, харилцан уялдаатай явуулах цогц дараах үйл ажиллагаагаар хангагдахаар тодорхойлсон. Үүнд:

1. улс төрийн үйл ажиллагаа;
2. эрх зүйн зохицуулалтын үйл ажиллагаа;
3. дипломат гадаад харилцаа;
4. эдийн засгийн тогтолцоо;
5. байгаль орчин, түүнийг хамгаалах үйл ажиллагаа;
6. тагнуулын үйл ажиллагаа;
7. улсын хил хамгаалалтын үйл ажиллагаа тус тус болно.

Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн төрийн болон аж ахуйн нэгж, байгууллагын үйл ажиллагааны нэгдмэл тогтолцоог бүрдүүлэх, тэдгээрийг уялдуулан зохицуулах, төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын хэрэгжилтийг хангах асуудлыг Монгол Улсын Засгийн газар хариуцахаар хуульчилсан байна.

Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах орон зайг тодорхойлсон нэг чухал хэсэг бол хил орчмын нутаг дэвсгэр бөгөөд Монгол Улсын Хилийн тухай хуулийн 3.1.14 дэх хэсэгт "...хил орчмын нутаг дэвсгэр гэж хил залгаа улстай хиллэж байгаа сумын нутаг дэвсгэрийг..." хэлнэ хэмээн тодорхойлсон. Монгол Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэр нь 536,8 мянган км² газар нутгийг эзэлсэн өргөн уудам орон зай боловч хүн амын нягтрал харьцангуй бага 261,778 хүн амьдарч байгаа нь нэг км² газарт дунджаар 0,48 хүн оногдож байна.

Хил орчмын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ км квадрат

Зураг 2. Монгол Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ

Монгол Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэр гэх ойлголтод нийт аймгийн 14 нь буюу 66,6 хувь, сумдын 20 гаруй хувь буюу 69 сумдын нутаг дэвсгэр орж байна.

Монгол Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал нь улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах суурь хүчин зүйл болсон хилийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааны бүрэлдэхүүн юм.

Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагаанд хил орчмын нутаг дэвсгэрийн ард иргэдийн сийрэгшилд хамгийн сөрөг нөлөөтэй гэж үзэх үндэслэлтэй бөгөөд энэ нь эдийн засгийн газар зүйн салбарын эрдэмтэн Л.Шаецел, Н.Д.Кондратьев нарын дэвшүүлсэн бүс нутгийн бүсчилсэн хөгжлийн онолын "... төв рүү тэмүүлэх ..." зарчимд үндэслэгдэж байна. Энэхүү зарчмын дагуу хил орчмын нутаг дэвсгэрийг үүсгэх зохион байгуулалтын үндэс нь "...эдийн засгийн объектууд, хүн ам, нутаг дэвсгэрийн нөөц баялаг, тэдгээрийн хоорондох орон зайн уялдаа холбоо, харилцан хамаарлыг харгалзан тодорхойлох үйл явц..."¹⁵ гэж үзсэн байна.

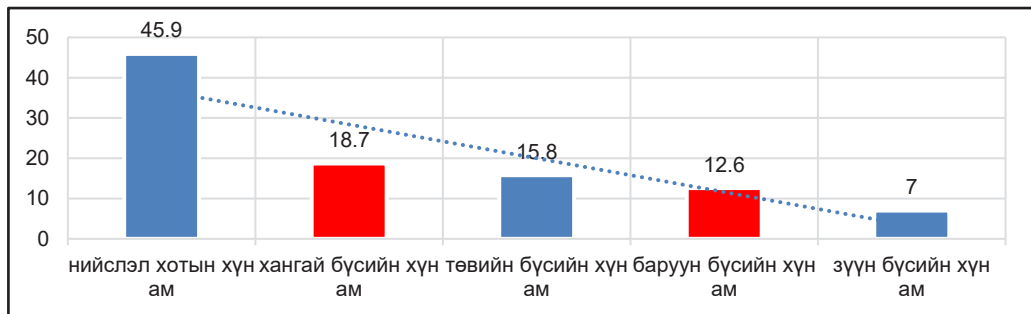
Манай улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн түвшин эдийн засаг, газар зүйн ямар нэг уялдаа холбоо байхгүй, харилцан хамаарал бүхий нийлмэл хэв шинж байхгүй нь эрсдэлтэй гэж үзэхэд хүргэж байна. Энэ нь дээрх эрдэмтдийн дэвшүүлсэн "... төв рүү тэмүүлэх ..." онолын сөрөг хүчин зүйлийг бий болох зүй тогтлын

¹⁵ Базаргүр Д. Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийг тэнхлэгээр хөгжүүлэх үзэл баримтлал. УБ., 2000.

дагуу Монгол Улсын хүн амын төвлөрөл нийслэл хот болон төвийн бүсийн хотуудад ихсэж, хязгаар нутаг эзгүйрэх хандлагатай болоход хүргэж байгаагаас харагдаж байна.

Монгол Улс нь хоёр мянга хоёр зуун хорь гаруй жилийн төрт ёсны түүхэн уламжлалаар хил хязгаар нутагт олон зуун жилийн турш ард иргэдээ, аравт зуут мянгат, түмтээр нь байрлуулан хил хязгаарын аюулгүй байдлыг хангаж, нутаг дэвсгэрийнхээ гүний болон төв хэсгийг нандинган хадгалж ирсэн түүхтэй¹⁶. Гэтэл өнөөгийн Монгол Улсад хүн амын тал шахам хувь нь нийслэлдээ амьдарч хамгийн

нандин байдлаар хамгаалагдах ёстой хил орчмын нутаг дэвсгэр эзэнгүйдэж үндэсний аюулгүй байдалд ноцтой аюул учруулж болзошгүй орон зайг үүсгэж байна. Энэ нь Монгол Улсын хүн амын суурьшлыг бүсээр ангилж үзэхэд нийт хүн амын 45.9 хувь нь нийслэл Улаанбаатар хотод, 18.7 хувь нь Хангайн бүсэд, 15.8 хувь нь Төвийн бүсэд, 12.6 хувь нь баруун бүсэд, 7.0 хувь нь зүүн бүсэд оршин сууж байгаа бол хилийн сумуудад 324'193 хүн буюу Монгол Улсын хүн ам (3,296,866)¹⁷-ын 9,8 хувь нь амьдарч байгаагаас харагдаж байна.

Зураг 3. Монгол Улсын хүн амын суурьшлыг бүсээр ангилсан судалгаа¹⁸

Дэлхий дахинаа хотжих хөдөлгөөн нэмэгдэж буй боловч ихэнх улсуудын нийслэлд хүн амынх нь 10 орчим хувь нь нийслэл хотдоо амьдарч, хил хязгаар болон дундын орон зайд үлдсэн иргэд нь амьдарч байгаатай харьцуулбал манай улсын хүн амын төвлөрөл дэлхий дахины жишгээс урвуу хамааралтай байгаа юм.

Монгол Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг системтэйгээр судлан шинжилж, учирч болох аюул тулгамдсан асуудлыг тогтоож, холбогдох арга хэмжээг стратеги бүс нутаг оператив-тактикийн цар хэмжээнд хэрэгжүүлэх шаардлага гарч байна.

Бүс нутагт дайны аюул ерөнхийдөө холдож, зэвсэгт халдлага, түрэмгийлэл гарсан тохиолдолд НҮБ-ын аюулгүйн зөвлөлийн эрх хэмжээнд асуудлыг энхийн ба бусад аргаар шийдвэрлэдэг болсон орчин үед газар нутаг ихтэй, хүн ам цөөнтэй манай улсын хувьд нэн тэргүүнд улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрт УАБ-ыг хангах

гадаад, дотоод таатай орчин нөхцөл бүрдсэн байх стратегийн зорилтыг тэргүүлэх түвшинд тавьж, хөгжүүлэх шаардлагатай байгааг¹⁹ зарим судлаачид дэвшүүлсэн байдаг. Тиймээс нийгэм, эдийн засгийн хөгжил урагшлах тусам хил орчмын нутаг дэвсгэрийг хөгжүүлэх ач холбогдол өсөн нэмэгдэж, хөрш улсуудын хил заагийн эдийн засгийн хамаарлыг цогц байдлаар авч үзэх шаардлага тавигдаж байна.

Монгол Улсын хилийн болон хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдалд шууд чиглэсэн аюул занал байхгүй ч шууд бус, дам байдлаар нөлөөлөх эрсдэлт хүчин зүйл ихэссэн, зайлшгүй тусгайлсан арга хэмжээ авах шаардлагатай болсон гэж үзэж байна.

Дүгнэлт, санал

Монгол Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааны өнөөгийн байдал, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн хүрээнд хийсэн судалгааны ажлын үр дүнд дараах дүгнэлтийг хийж байна. Үүнд:

¹⁶ Арвай, Ш. Улсын хил, хязгаарын аюулгүй байдал, тулгамдсан асуудлууд шийдвэрлэх арга зам.-УБ.,2013. 18 дахь тал.

¹⁷ Үндэсний статистикийн хорооны тайлан, УБ., 2020. 132 дахь тал.

¹⁸ Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан (файлын сан) судалгаа.-УБ., 2020..

¹⁹ Арвай, Ш. Улсын хил, хязгаарын аюулгүй байдал, тулгамдсан асуудлууд шийдвэрлэх арга зам.-УБ.,2013. 13 дахь тал.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠬᠢᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

1. Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдал нь улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал гэсэн нийлмэл ойлголт бөгөөд улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг “Агаарын хил”, “Газрын гадаргын хил”, “Газрын хэвлийн хил”, “Усан хил” гэсэн дөрвөн хэсэгт авч үзэх нь оновчтой байна;

2. Хилийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааг зохицуулж буй хэм хэмжээ, хуулиудын уялдаа холбоо, давхардал, шийдлийг судлан тогтоож, тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлох судалгааг эрх зүйн хэм хэмжээний шаталсан тогтолцоонд тулгуурлан нэгдүгээрт “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах олон улсын эрх зүйн зохицуулалт”, хоёрдугаарт “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах үндэсний эрх зүйн зохицуулалт” гэсэн хоёр чиглэлд авч үзэх;

3. Монгол Улсын УАБ-ыг хангах талаар УИХ-аас батлан гаргасан эрх зүйн эх сурвалжууд болох “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”, “Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал”, “Батлан хамгаалах бодлогын үндэс” зэрэг голлох баримт бичгүүдэд Монгол Улсын Хилийн аюулгүй байдлын талаарх бодлого, үзэл баримтлал нь Монгол Улсын ҮХ-ийн заалтаар тунхагласан хэм хэмжээний хүрээнд бүрэн тодорхойлсон гэж үзэх үндэслэлтэй байна;

4. “Монгол Улсын Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого”-ын агуулгыг өргөжүүлж Нийтлэг үндэслэл, “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах бодлогын зорилго, зорилт, зарчим”, “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах тогтолцоо”, “Хилийн аюулгүй байдлын бодлогын хэрэгжилтийг хангах үйл ажиллагааны чиглэл”, “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны хөгжлийн чиглэл”, “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах бодлогыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны санхүүжилт”, “Хилийн аюулгүй байдлыг хангах бодлогын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ” гэсэн дэд бүлэгтэй байхаар шинэчлэх шаардлагатай байна;

5. Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд дээр дурдагдсан “Хилийн ус”-ыг аж ахуйн зориулалтаар ашиглах, бохирдуулахаас сэргийлэн хориглож, хариуцлага тооцохоор заасан тодорхой заалт үгүй байна. Хэдийгээр Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд “Хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэрэг” гэсэн 24 дүгээр бүлгийн 24.1 дүгээр зүйл байгаа боловч уг гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинж нь Монгол Улсын УХД-

ийн гэрээгээр тодорхойлогдсон хилийн ус ашиглах, хамгаалахтай холбоотой харилцааг зөрчсөн тохиолдлыг хамруулах зүйлчлэх боломжгүй байна;

6. Монгол Улсын “Амьтны тухай хууль”-д улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрт хамаарах тусгайлсан зохицуулалт хэдийгээр үгүй ч амьтныг хамгаалах, өсгөн үржүүлэх, түүний нөөцийг зохистой ашиглахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад чиглэл нийтлэг хэм хэмжээг заасан нь байна. Гэвч улсын хил даван нүүдэллэх амьтдын талаарх зохицуулалт тус хуулинд нэмэлтээр бие даасан бүлэг заалт хэлбэрээр оруулах шаардлагатай байна;

7. Монгол Улсын “Ашигт малтмалын тухай хууль”-ийн 2 дугаар бүлгийн “Ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах үйл ажиллагааг хязгаарлах, хориглох тусгай хэрэгцээний газар” гэсэн 14 дүгээр зүйлд улсын хилийн зурваст ашигт малтмалын үйл ажиллагаа хориглох заалт оруулах нь зүйтэй байна;

8. Монгол Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрт мал аж ахуй эрхлэх харилцааг тусгайлан зохицуулсан үндэсний хууль, тогтоомж үгүй бөгөөд Зөрчлийн тухай болон Эрүүгийн хууль тогтоомжид тусгайлсан зохицуулалт нэмэлт, өөрчлөлтийн хэлбэрээр оруулах шаардлагатай байна;

9. Хилийн аюулгүй байдлыг хангах олон улсын эрх зүйн зохицуулалтын гол хэм хэмжээг агуулсан Монгол Улсын хилийн дэглэмийн гэрээний заалтыг хэрэгжүүлэх талаар манай улсын үндэсний хууль тогтоомжоор бүхэлд нь баталгаажсан эрх зүйн зохицуулалтын орчин бүрдсэн гэж үзэх боломжтой хэдий ч боловсронгуй болгох хэрэгцээ, шаардлага бий болсон байна.

10. Дэлхий дахинаа хотжих хөдөлгөөн нэмэгдэж буй боловч ихэнх улсуудын нийслэлд хүн амынх нь 10 орчим хувь нь нийслэл хотдоо амьдарч, хил хязгаар болон дундын орон зайд үлдсэн иргэд нь амьдарч байгаатай харьцуулбал манай улсын өнөөгийн хил орчмын нутаг дэвсгэрийн хөгжил, хүн амын төвлөрөл дэлхий дахины жишгээс урвуу хамааралтай байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын хууль. Монгол Улсын Үндсэн хууль. Төрийн мэдээлэл. №1. 1992.

2. Монгол Улсын хууль. Үндэсний аюулгүй байдлын тухай. УБ., 2001.

3. Монгол Улсын хууль. Хилийн тухай. УБ., 2016.

4. Монгол Улсын хууль. Зөрчлийн тухай. Төрийн мэдээлэл. №24. УБ., 2017.

5. Монгол Улсын хууль. Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай. УБ., 2020.

6. Монгол Улсын Их Хурлын тогтоол. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. №48. УБ., 2010.

7. Монгол Улсын Их Хурлын тогтоол. Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал. №48. УБ., 2011.

8. Монгол Улсын Их Хурлын тогтоол. Монгол Улсын Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого. №20. УБ., 2002.

9. Арвай Ш. Аюулгүй байдлыг чандлан хангаваас бидний эх орон мөнх оршино. УБ., 2020.

10. Арвай Ш. Монгол Улсын төрөөс улсын хилийн талаар баримтлах бодлого, стратегийн онцлог. УБ., 2015.

11. Бор Ж., Чулуунбат В. Үндэсний аюулгүй байдлын онолын үндэс. УБ., 2012.

12. Бор Ж., Баатар Д. Монголын аюулгүй байдал. УБ., 2016.

13. Дашдаваа Д., Ганболд Ц., Муратхан А., Хилийн аюулгүй байдал. УБ., 2021.

14. Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хэлэлцээр, хууль эрх зүйн актуудын эмхтгэл. УБ., 2007.

15. Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд холбогдох эрх зүйн баримт бичгийн эмхтгэл. УБ., 2019.

16. Монгол, Хятадын хилийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын засгийн газар, БНХАУ-ын засгийн газар хоорондын гэрээ. УБ., 2011.

17. Мягмар Д. Аюулгүй байдлын судалгааны зарим асуудал. УБ., 2014.

18. Улаанхүү Ч. Аюулгүй байдлын онол, арга зүйн асуудал. УБ., 2014.

19. Энхбаяр Ж. Аюулгүй байдлын олон талт асуудал. УБ., 2007.

20. Эрдэнэчимэг Б. Аюулгүй байдал, батлан хамгаалах бодлого. УБ., 2016

21. Япон улсын Үндэсний батлан хамгаалахын академийн аюулгүй байдал судлалын тэнхим. Аюулгүй байдлын тулгуур асуудлууд. УБ., 2016.

22. Арвай Ш. БНМАУ-ын Хятадтай хил нийлсэн хэсгийн хилийн хамгаалалтыг боловсронгуй болгох нь. Шинжлэх ухааны докторын зэрэг горилсон диссертац. УБ., 2002.

23. Амгалан Ц. Монгол Улсын өмнөд хил орчмын нутаг дэвсгэрийн нийгэм-эдийн засгийн газарзүйн зарим асуудал. Газарзүйн ухааны докторын зэрэг горилсон диссертац. УБ., 2019.

24. Дашдаваа Д. Улсын хилийн аюулгүй байдал, түүнийг хангах зарим арга зам. Цэргийн ухааны докторын зэрэг горилсон диссертац. УБ., 2010.

25. Гансүх Ц. Улсын хил, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлын тулгамдсан зарим асуудал, шийдвэрлэх арга зам. Цэргийн ухааны докторын зэрэг горилсон диссертац. УБ., 2018.

26. Одбаяр Ц. Хилийн аюулгүй байдлыг хангахад тусгай томилгоот салбарын гүйцэтгэх үүргийн судалгаа. Цэргийн ухааны докторын зэрэг горилсон диссертац. УБ., 2013.

27. Энх-Амгалан Д. Уламжлалт бус аюул, түүний нийгэмд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулах арга зам. Аюулгүй байдлын докторын зэрэг горилсон диссертац. УБ., 2017.

МОНГОЛ УЛСЫН
ДОНДООН ХАМГААЛАХ
УЛСЫН ЗАСАГ ЗАХИРГАА

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН ХАРУУЛ ХАМГААЛАЛТЫН АЛБА ХААГЧДИЙН АЖЛЫН БАЙРНЫ СЭТГЭЛ ХАНАМЖИД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF JOB SATISFACTION OF PRISON GUARD OFFICERS

Г.Энхтүвшин

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн магистрант, дэд хурандаа

Enkhtuvshin G.

Master's student of the executive leadership academy at the University of internal affairs, lieutenant colonel

Хураангуй: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа хорих анги, цагдан хорих төв, байрны алба хаагчдын ажил үүргээ хэвийн гүйцэтгэх орчин нөхцөл, хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох, тэдэнд тулгарч буй хүндрэл, бэрхшээлийг илрүүлэх, албандаа хандах хандлага, ажиллах урам зоригт нөлөөлөх хүчин зүйлсийг судалж, судалгааны ажлын үр дүнд тулгуурласан санал, зөвлөмжийг гаргасан.

Abstract: Identifying the conditions and needs of prison officers, detention centers and facilities under the General Department of Judicial Execution, identifying the difficulties and problems they face, and investigating the factors affecting their attitude towards the office and their motivation to work, and the results of the research made suggestions and recommendations based on the results.

Түлүүр үг: Хорих байгууллага, алба хаагч, ажлын байрны сэтгэл ханамж

Key words: Satisfaction with prisons, officers, and workplaces

Төрөөс хорих ангид ажиллаж байгаа алба хаагчдын ахуй хангамжийг сайжруулах талаар байнга анхаарч байсан бөгөөд Засгийн газрын 1929 оны 06 дугаар сарын 14-ний өдрийн Засгийн газрын 19 дүгээр хурлаар гяндангийн дарга, хуяг нарт тусгай нормын хувцас олгох тухай заасан¹ нь Хорих байгууллагын алба хаагчдын дүрэмт хувцсаар жигдрэх эхлэл тавигджээ.

Харгалзагчийн албан үүрэг амаргүй ажил тул ажлаас гарах, орох шилжилт хөдөлгөөн байнгын хийгддэг байсан тул 1934 онд алба хаагчдыг тогтвортой ажиллах боломжоор хангах зорилгоор 70 төгрөгийн цалин дээр нь, аж ахуйн дотоод орлогоос 10 төгрөгийн нэмэгдэл цалин олгох арга хэмжээ авч байжээ.

Алба хаагчдыг Үндэсний хувьсгалт улаан цэргийн техник хийгээд цэргийн мэргэжилтэй болгохыг шаардаж байсан бөгөөд Шүүх явдлын яамны сайдын 1935 оны 50 дугаар тушаалын дагуу Засан хүмүүжүүлэх төв байгууллагын харьяа, дотоод аппаратуудын ажилчдыг цэрэгжүүлэх ажил, мөн Шүүх явдлын яамны сайдын 51 дүгээр тушаалаар 12 аймаг, Улаанбаатар хотын шүүн таслах газрууд

болон Засан сайжруулах газруудын ажилчин, албан хаагчдыг заавал үндэсний бичиг үсэгт албадан сургах ажлыг эхлүүлсэн байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага түүхэн хөгжлийнхөө явцад хуулиар хүлээсэн үүргээ хэрэгжүүлэхдээ хорих байгууллагын төрөл дэглэм буюу хорих орчин, дотоод дэглэм журам, ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг харилцан адилгүй байдлаар тогтоон мөрдөж ирсэн төдийгүй бүтэц зохион байгуулалтын өөрчлөлт, албан тушаалын тодорхойлолт, ажил үүргийн байдлаас хамаарч ажлын байрны нэршлийг ч цаг үе, нийгмийн хөгжилтэй уялдуулан өөрчилж, томилох, шилжүүлэх, чөлөөлөх, халах, цэргийн цол олгох, бууруулах, хасах, хураах, алба хаагчдын сонгон шалгаруулалтыг онцлог байдалтайгаар хийж ирсэн байна. Тухайлбал: 1985- 1987 онд ахлагч бүрэлдэхүүн, түүний доторх харуул хамгаалалтын ажилтныг хугацаат цэргийн алба хаагчдаас мэдлэг, ур чадварыг харгалзан тухайн үеийн "Онц сурлагатан"-удыг сонгон ажиллуулж ирсэн байдаг ба цэргийн алба хаах хугацаа

¹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үүсэл, хөгжлийн түүхэн товчоон. УБ., 2021 49 дахь тал. 24

дууссан тохиолдолд өөрсдийн хүсэлтээр улиран ажиллаж байсан түүхэн уламжлал бий. Түүнчлэн эдгээр алба хаагчдыг хуяг, харгалзагч, харуул, эрэн сурвалжлах туслах ажилтан, хянагч, харуул хамгаалалтын ажилтан гэх зэрэг нэршлээр ажлын чиг үүргийг тодорхойлж ирсэн түүхтэй.

Хорих байгууллагын харуул хамгаалалтын алба хаагчийн сэтгэл ханамжид хийсэн шинжилгээ.

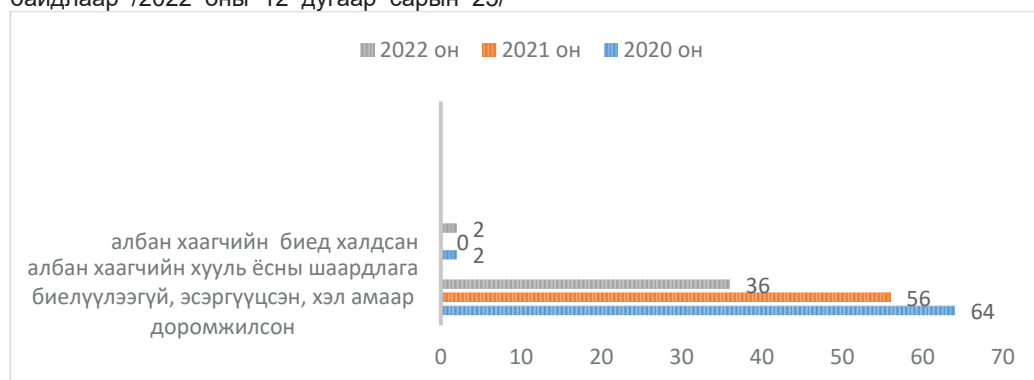
2017 оны шинэчлэн найруулсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн хорин нэгдүгээр бүлгийн 195 дугаар зүйлд хорих байгууллага гэж юуг хэлэх вэ гэж тодорхой зааж өгсөн. Үүнд:

Хорих байгууллага нь нээлттэй, хаалттай хорих анги, сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага, цагдан хорих төв, байр, нэгдсэн болон төрөлжсөн мэргэшлийн хорих эмнэлэг /цаашид "хорих анги" гэх/, мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвөөс бүрдэнэ².

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд өнөөдрийн байдлаар /2022 оны 12 дугаар сарын 25/

нээлттэй хорих анги 7, хаалттай хорих анги 4, хаалттай хорих ангийн тусгай нэгж 1, нээлттэй хаалттай хорих анги 6, нэгдсэн болон төрөлжсөн мэргэшлийн эмнэлэг 2, Сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага 1, нийслэлд цагдан хорих төв 1, орон нутагт цагдан хорих байр 27, СМДӨАЭАХХГазар 1, баривчлах төв болон байр тус бүр 1 гэсэн нийт 52 нэгж нь хоногийн жижүүрийн харуул хамгаалалтын үйл ажиллагааг харуул хамгаалалтын алба хаагч нарын хүчээр тасралтгүй зохион байгуулан ажиллаж байна.

Харуул хамгаалалтын алба хаагч нь хоригдол, хоригдогч нартай хамгийн ойрхон ажилладаг албан тушаалтан юм. Хамгаалалтын ажилтны зүгээс хорих ангийн дотоод цагийн хуваар, дэглэм журам сахиулах үүднээс хоригдол болон хоригдож буй этгээдэд хууль ёсны шаардлага тавьснаараа хэл амаар доромжлуулах, амь нас эрүүл мэндээрээ хохирох, дарамт шахалт сүрдүүлэгт байнга өртдөг байгаа нь доорх баримтаар харагдаж байна.

- 2020 онд албан хаагчийн хууль ёсны шаардлага биелүүлээгүй, эсэргүүцсэн, хэл амаар доромжилсон-64 зөрчил, албан хаагчийн биед халдсан-2 зөрчил

- 2021 онд албан хаагчийн тавьсан хууль ёсны шаардлага биелүүлээгүй, эсэргүүцсэн, хэл амаар доромжилсон-56 зөрчил

- 2022 онд албан хаагчийн тавьсан хууль ёсны шаардлага биелүүлээгүй, эсэргүүцсэн, хэл амаар доромжилсон-36 зөрчил, албан хаагчийн биед халдсан-2 зөрчил тус тус гарсан байна.

Нийт албан хаагчийн тавьсан хууль ёсны шаардлага биелүүлээгүй, эсэргүүцсэн, хэл амаар доромжилсон -156 зөрчил

Албан хаагчийн биед халдсан-4 зөрчил тус тус бүртгэгдсэн байна.

Харуул хамгаалалтын алба хаагч нь хоригдож буй этгээд, хоригдолтой адил орчин нөхцөлд ажил үүргээ гүйцэтгэж байгаа нь сэтгэл санааны тогтворгүй, ажлын байрны сэтгэл ханамжгүй байдлыг бий болгож байгаа гол хүчин зүйл гэж үзэж байна.

Мөн хуулиар хоногийн харуул хамгаалалтын үүрэг гүйцэтгэх ажлын цагийг 08/16 цагаар 4 ээлжээр ажиллахаар

² МУ-ын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 195 дугаар зүйлийн 195.1 дэх заалт

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

тусгасан боловч өнөөдрийг хүртэл ихэнх хорих ангиуд 24/48 цагаар 3 ээлжээр хорих ангийн харуул хамгаалалтыг зохион байгуулж байгаа нь албан хаагч нарын ажиллах хүсэл, эрүүл мэндийн асуудалд сөргөөр нөлөөлж байна.

Өнөөдрийн байдлаар хорих ангид 4300 орчим хоригдол ял эдэлж, 1500 орчим хоригдогч байгаа нь өмнөх жилүүдтэй харьцуулахад 30-40 хувиар өссөн үзүүлэлтэй байна. Сүүлийн 3 жилийн хугацаанд нээлттэй дэглэмд ял эдэлж буй хоригдлын тоо 1200 орчмоор нэмэгдэж байгаа нь хорих ангийн алба хаагчдын ачаалал нэмэгдэж байгаа нь ажлын байрнаас үүсэх сэтгэлзүйн хямрал, стрессийг бий болгож байна.

Байгууллага ажлын байр нь ажилтан алба хаагчийн 2 дахь гэр нь гэсэн нэршил байдаг бөгөөд үүнийг үгүйсгэх аргагүй юм. Хорих байгууллагын алба хаагчийн ажлын байрны сэтгэл ханамжид нөлөөлөх гол хүчин зүйл нь яах аргагүй ажлын байрны ая тухтай орчин юм. Мөн сэтгэл ханамжийг тодорхойлох ярилцлагаар алба хаагчид 60 хувь нь өдөрт 24 цагаар, 30 хувь нь 8-10 цаг, 10 хувь нь 12 цагаас дээш хугацаагаар ажилладаг гэж хариулсан байна.

Хорих байгууллагын ажлын байрны чиг үүрэг, ажлын ачаалал, газар зүйн байрлал, нийгэм эдийн засгийн ач холбогдол, хорих ангийн төрөл, бүтэц, орон тоо, удирдлага зохион байгуулалт, ахуйн болон албаны хангалт зэрэг нь харилцан адилгүй чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажиллаж байгаа нь алба хаагчийн сэтгэл ханамж мөн адил харилцан адилгүй байгаа нь харагдаж байгаа юм.

Хорих байгууллагын алба хаагчийн ажлын байрны сэтгэл ханамжийг тал бүрээс нь бүрэн бодитой судлан тогтооход анкетын аргыг түлхүү ашигласан. Үүнд алба хаагчийн үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын орчин, удирдлага зохион байгуулалт, үйл ажиллагаанд тулгарч буй хүндрэл, цалин,

урамшууллын хүрэлцээ, ажиллах орчин нөхцөл байдлыг тодорхойлох зорилгоор нийт 100 харуул хамгаалалтын алба хаагчийг хамруулан судалсан.

Судалгааны явцад *Та ажилдаа хэр сэтгэл ханамжтай байдаг вэ?* гэсэн асуултаар санал асуулга явуулахад дараах үр дүн гарсан байна. Үүнд:

Санал асуулгад оролцож “сэтгэл ханамжтай” гэсэн гэсэн хариулт өгсөн алба хаагчдын 17 хувь нь энэ миний хийж чадах ажил гэсэн хариулт дээр байгаа нь өөр байгууллага, албан тушаал дээр ажиллах мэдлэг боловсрол дутмаг гэсэн дүгнэлтэд хүргэж байна.

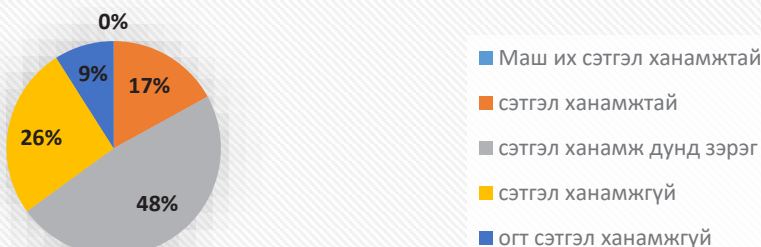
“Сэтгэл ханамж дунд зэрэг” гэж хариулт өгсөн 48 хувь. Тухайн хариултыг сонгосон алба хаагчид ажиллах орчин болон цалин хөлстэй холбон тайлбарлажээ.

“Сэтгэл ханамжгүй” гэсэн хариултыг сонгосон 26 хувь. Тухайн хариултыг сонгох болсон шалтгаан нь ажиллах орчин муу цалин бага, ажлын ачаалал ихтэй, дарамт шахалт их гэж тайлбарласан байна.

“Огт сэтгэл ханамжгүй” гэсэн хариултыг сонгосон 9 хувь байна. Тухайн хариултыг сонгох болсон шалтгаан нь цалин бага, ажлын ачаалал их, ажиллах орчин муу, хамт олны уур амьсгал таагүй, ар гэрээсээ хол өөр орон нутагт ажилладаг гэх шалтгаанаар хариултыг сонгосон байна.

Эндээс дүгнэхэд алба хаагч бүр ажиллах орчин, нөхцөл, амьдрах байдал, нийгмийн баталгаандаа төдийлөн сэтгэл хангалуун биш байдаг нь ажиглагдаж байна.

Мөн орон нутгийн хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх хэлтсийн удирдлагууд алба хаагчдын ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулахад төдийлөн анхаарал хандуулахгүй, зөвхөн ажил үүргийн биелэлт, үр дүнг шаардах маягаар ажилд үнэлэлт дүгнэлт өгөх хэлбэрээр ажиллаж байгаа нь учир дутагдалтай байна гэж дүгнэхэд хүрч байна.

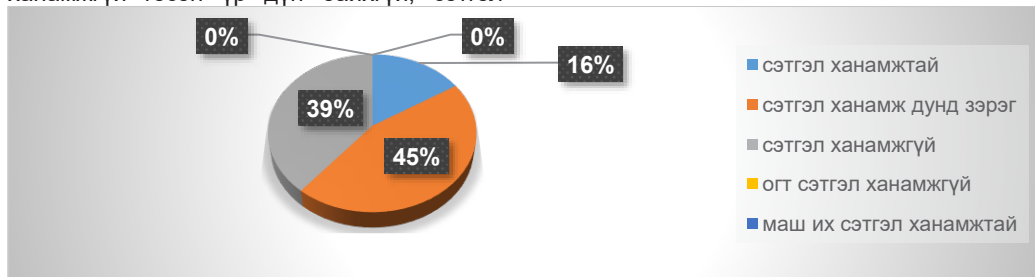

Ажиллах өрөө тасалгааны хүрэлцээ, зай багтаамж, орчин ямар байна вэ? гэсэн асуулгын хүрээнд:

Хорих байгууллагын алба хаагчийн ажиллах өрөө тасалгааны хүрэлцээ зай багтаамжийн талаар судлахад маш их сэтгэл ханамжтай болон огт сэтгэл ханамжгүй гэсэн үр дүн байхгүй, сэтгэл

ханамж дунд зэрэг 45 хувьтай, сэтгэл ханамжгүй 39 хувьтай, сэтгэл ханамжтай 16 хувьтай байна.

Тиймээс хорих байгууллагын албан хаагчдын ажиллах өрөө тасалгааны хүрэлцээ зай багтаамжийн асуудлыг шийдвэрлэх шаардлагатай гэж үзэж байна.

Та өөрийн эрхэлж байгаа ажилтайгаа холбоотой алив нэг стрессд орж, айдас автаж, түгшүүрлэж байсан уу? гэсэн асуулгад тийм гэж 87 хувь нь хариулт өгсөн учир шалтгааныг тодруулах нэмэлт асуулга авсанд

- 1.Мэдлэг ур чадвар хүрэхгүйгээс 0%
- 2.Их ачааллаас үүдэн ажлаа хийж амжихгүйд хүрдэг 17%
- 3.Ажлаас халагдах вий гэж санаа зовох 12%
- 4.Удирдлагын зүгээс ажлын бүтээмжийг шударгаар үнэлэхгүй 6%
- 5.Цалин, урамшуулал хангалтгүй байх 22%

6.Удирдлагатай таагүй харилцаатай, хүлээн зөвшөөрөгдөхгүй 0%

7.Удирдлагын зүгээс ирэх дарамт шахалт 5%

8.Ажил дээрх бүлэглэлүүдийн хоорондын таагүй уур амьсгал 9%

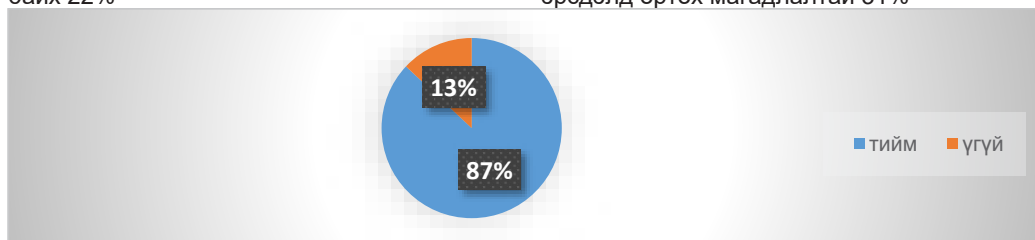
9.Албан тушаал ахих, өсөж дэвших боломжгүй байх 0%

10.Хамт олны таагүй уур амьсгал 6%

11.Ажлын өрөө, тасалгаа, байрны нөхцөлөөс үүдэлтэй өвчлөл 6%

12.Ажлын онцлогоос хамааралтай стресс, өвчлөл 12%

13. Биеэ хамгаалах боломж муу, эрсдэлд өртөх магадлалтай 31%

Дээрх судалгаанаас үзэхэд Биеэ хамгаалах боломж муу, эрсдэлд өртөх магадлалтай 31%, Ажлын онцлогоос хамааралтай стресс, өвчлөл 12%, Их ачааллаас үүдэн ажлаа хийж амжихгүйд хүрдэг 11%, Цалин, урамшуулал хангалтгүй байх 22% тус тус өндөр үзүүлэлттэй байна.

Судалгаанаас дүнгээс ажлын ачаалал, ажиллах орчин нөхцөл, цалин урамшуулал, биеэ хамгаалах боломж муу, эрсдэлд өртөх магадлалтай нь харуул хамгаалалтын албан хаагч нарын ажилдаа хандах хандлага, сэтгэл ханамжид шууд нөлөөлдөг болох нь харагдлаа.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын албан хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив-аар нээлттэй, хаалттай хорих ангид 20 хоригдол тутамд 1 хамгаалалтын ажилтан хяналт тавихаар тогтоосон боловч практикт 80-100 хоригдолд 1 хамгаалалтын ажилтан хяналт тавьж ажиллаж байна. “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын албан хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”-т заасны дагуу нийт хорих анги, байгууллагад хамгаалалтын ажилтан 1886 байхаас өнөөдрийн байдлаар 1024 хамгаалалтын

ᠰᠡᠭᠡᠨ ᠰᠡᠭᠡᠨ ᠰᠡᠭᠡᠨ

ажилтан ажиллаж байгаа нь ажлын ачаалал 2-3 дахин их байна³.

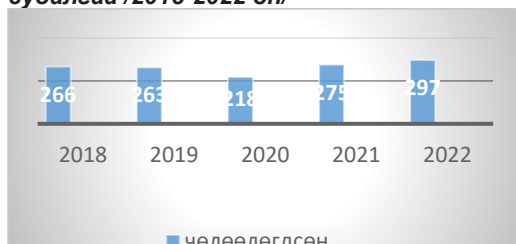
2017 оны 09 дүгээр сарын 29-ны өдрийн Хууль зүйн, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайдын хамтарсан А/267, А/67, 303 тушаалаар баталсан “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”-ын дагуу нийт хорих анги, байгууллагад ерөнхий жижүүр 196 байхаас өнөөдрийн байдлаар 81, Хамгаалалтын ажилтан 1886 байхаас өнөөдрийн байдлаар 1024, холбоочин 106 байхаас өнөөдрийн байдлаар 80 албан хаагч батлагдсан орон тооны дагуу ажиллаж байна.

Шинээр ерөнхий жижүүр 115, хамгаалалтын ажилтан 844, дүрс бичлэгийн ажилтан 163, холбоочин 26, Нийт 1148 албан хаагчийн орон тоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна⁴.

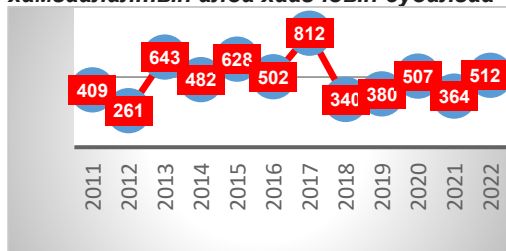
Улмаар судалгаагаар тодорхойлогдсон, дээрх сөрөг хүчин зүйлс нь хүний нөөцийн тогтвортой байдал алдагдан хорих байгууллагын харуул хамгаалалт, аюулгүй байдлын хэвийн үйл ажиллагаа алдагдахад хүрэх эрсдэлтэй байна гэж үзэж байна.

Судалгааны үр дүнг үндэслэн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглсэн санал дүгнэлтийг дэвшүүлж байна.

Чөлөөлөгдсөн харуул хамгаалалтын албан хаагчдын судалгаа /2018-2022 он/

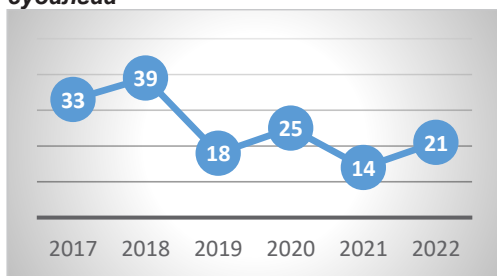

Шинээр томилогдсон харуул хамгаалалтын алба хаагчдын судалгаа

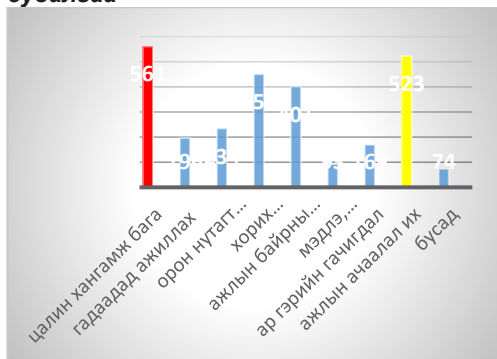

³ ШШГЕГ-ын Хорих ял эдлүүлэх албаны 2022 оны жилийн эцсийн үйл ажиллагааны тайлан

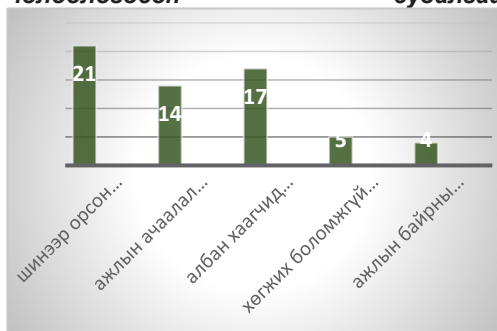
Халагдсан албан хаагчдын судалгаа

Ажлаас гарсан харуул хамгаалалтын албан хаагчдын судалгаа

Ажлаас чөлөөлөгдсөн өөрийн хүсэлтээр судалгаа

Чөлөөлөгдсөн, тэтгэвэрт гарсан, халагдсан албанхаагчдын 5 жилийн тоон судалгаа /2017-2022/

⁴ ШШГЕГ-ын Хорих ял эдлүүлэх албаны 2022 оны жилийн эцсийн үйл ажиллагааны тайлан

Судалгааны дүнгээс удирдлагаас ирэх дарамт шахалт, цалин хөлс, алба хаагчийн хувийн хэрэгцээ шаардлага, ажлын ачаалал, удирдлагын өгч буй үүрэг, даалгавар, ХХАХ ахлагч алба хаагчдад үзүүлэх дэмжлэг зэрэг нь тэдний ажилдаа хандах хандлага, сэтгэл ханамжид шууд нөлөөлдөг болох харагдлаа. Өөрөөр хэлбэл удирдлагын манлайлал, удирдан зохион байгуулах үр чадвараас хамаарч ХХАХ, ахлагч бүрэлдэхүүний ажил, албан үүрэгтэй хандах хандлага, мэргэжилдээ итгэл үнэмшилтэй байх, сэтгэл ханамжтай байдлыг бий болгоход чухал нөлөөтэй юм.

Улмаар судалгаагаар тодорхойлогдсон, дээрхи сөрөг хүчин зүйлс нь хүний нөөцийн тогтвортой байдал алдагдах, мэргэжлийн боловсон хүчний хомсдолд орох зэрэг хүндрэлүүдийг үүсгэж, цаашлаад хорих байгууллагын харуул хамгаалалт, аюулгүй байдлын хэвийн үйл ажиллагаа алдагдахад хүргэх эрсдэлтэй байна гэж үзлээ.

Дүгнэлт

Миний бие нь ярилцлага, фокус ярилцлага, анкетын аргаар судалгааг хийж судалгааны ажлын үр дүнд судалгаанд оролцогчдын дийлэнх буюу 63.6 хувийн ажлын сэтгэл ханамж дундаас доош үзүүлэлттэй байгаа нь судалгаагаар тогтоогдож байна. Хорих байгууллагын алба хаагч нараас ажлын сэтгэл ханамжийн судалгааг тогтмол хийж тайлагнах, үр дүнг нэмэгдүүлэх тал дээр ажил зохион байгуулах шаардлагатай гэж дүгнэж байна.

Мөн ажлын байрны тодорхойлолтод ажлын чиг үүргийг тусгасан хэдий ч ажлын байрны нөхцөл журмын талаар тусгаагүй, тусгаж байгаагүй нь хэт нэг талыг барьсан харагдаж байгаа юм. Иймд тус тодорхойлолтод чиг үүргийг тусгахын зэрэгцээ тухайн албан тушаалтанд ажлын байранд шаардлагатай техник хэрэгсэл, нөхцөлийг дурдах нь зүйтэй гэж үзэж байгаа юм.

Эндээс дүгнэхэд ажлын байр аюулгүй байдлын хувьд ч эрүүл ахуй, хангамжийн талаасаа ч бүрэн төгс хэмжээнд ханагдсан байх нь онолын хувьд харьцангуй ойлголт бөгөөд гагцхүү ажиллах бүхий л боломж нөхцөлөөр хангахад чиглэсэн үйл ажиллагааг цаг үргэлж явуулж байх нь байгууллагын удирдлагын салшгүй нэг хэсэг байх учиртай.

Материаллаг шинжтэй эрх зүйн болон нийгмийн баталгаануудаас гадна хамгийн чухал нь хорих байгууллагын алба

хаагчийн хууль ёсны дагуу тавьсан шаардлагыг хүлээн авсан этгээд заавал биелүүлэх, хэрэв биелүүлээгүй тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх, албаны чиг үүргээ хуульд заасан нөхцөл шаардлагад нийцүүлэн биелүүлснээс үүдэх үр дагаврыг алба хаагч өөрөө хариуцахгүй байх зэрэг эрх зүйн баталгааг практик дээр бүрэн дүүрэн хэрэгжих нөхцөлийг бүрдүүлэх шаардлагатайгаас гадна, эрх зүйн болон нийгмийн баталгааг бүрдүүлэхдээ ажил үүргийн онцлог тус бүрийг харгалзан үзэх нөхцөлийг бүрдүүлэх, амь насыг улсаас албан журмаар даатгаж, зардлыг төр өөрөө хариуцах зэргээр бусад орны ижил төсөөтэй байгууллагуудын үйл ажиллагаанаас сайн туршлагыг нэвтрүүлэх боломжтой гэж үзэж байна.

Судалгаанд хамрагдагчдын 80 хувь нь “Би өөрийн хийж байгаа ажил, байгууллагаараа бахархдаг” гэсэн хариулт өгсөн байна. Үүнээс үзвэл Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын буюу төрийн албанд ажиллах дур сонирхолтой гэдэг нь харагдаж байна.

Хэдийгээр дур сонирхолтой ч ажлын байрны сэтгэл ханамж муу байна. Үүний гол шалтгаан нь:

Албан үүргээ чанартай сайн биелүүлэхэд цалин, хөлс амьдралд нь хүрэлцдэггүй байдал буюу хууль сахиулах бусад байгууллагын алба хаагчийн цалин хөлсний хэмжээ тэгш бус, Хуулийн бусад байгууллагатай цалин хөлс, ахуй хангамж бага, Орон сууц болон ахуй хангамж, тусламж хүртээмжгүй.

Ажлын ачаалал их, гэр бүл, чөлөөт цаг хомс, албан тушаал дэвшүүлэх, цол олгох, шагнаж урамшуулах систем шударга бус, шийдвэрлэх зам ойлгомжгүй, ажлын бүтээмж, үр дүнг үнэн зөв дүгнэж ач холбогдол өгөх систем дутмаг.

Ажлын сэтгэл ханамжид нөлөөлөх хүчин зүйлийг тодорхойлох зорилгоор судалгаанд оролцогчдоос нийт дөрвөн багц асуултаар санал асуулга авсан бөгөөд судалгаанд оролцогчдын сэтгэл ханамжтай байдлыг жигнэсэн дундаж утгаар тооцоолж үзэхэд гүйцэтгэж буй ажил үүргийн сэтгэл ханамж сайн байгаа бол, өөрийгөө хүндлэх байдал, ажиллах орчин, нөхцөл, байгууллагын ажилтнуудын хоорондын харилцаа, байгууллагын бодлого зохион байгуулалт, шагнал урамшуулал, орлогын талаарх сэтгэл ханамж тааруу байна. Үүнээс үзэхэд судалгаанд оролцогчдын хувьд гүйцэтгэж буй ажил үүргийн талаарх сэтгэл

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

ханамж сайн байгаа бол ажиллах орчин нөхцөл, байгууллагын ажилтан, албан хаагчдын харилцаа, байгууллагын бодлого зохион байгуулалт, шагнал урамшуулал, цалин хөлсний талаарх сэтгэл ханамж муу байна.

2017 оны хуульд алба хаагчийн баталгааг үйл ажиллагаа мэргэжлийн түвшнийг үнэлэх талаар тусгасан бөгөөд улс төрийн, хууль зүйн, нийгмийн, эдийн засгийн баталгаа, бусад баталгаа гэж тус бүрт нь заасан бөгөөд эдгээр баталгааг зүйл заалт болгонд хуульчилсан байна. Ингэснээрээ тухайн алба хаагчийн ажиллах нөхцөл байдал ажлын байрны тогтвор суурьшлыг баталгаажуулах үндэс болж байна. Хууль эрх зүйн хувьд 2002 оны хуулиас илүү сайжирсан албан хаагчийн ажиллах нөхцөл байдал хангамж илүү сайжруулах зохицуулалтыг хийсэн байгаа нь төрийн алба цаашлаад ШШГБ албаны хөдөлмөрийн нөхцөлийг сайжруулж байгаа нэг үр дүнтэй арга хэмжээ авсан нь харагдаж байна.

Үүнийг дүгнэж үзвэл Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын байрны сэтгэл ханамжийг нэмэгдүүлэх, тогтвор суурьшилтай ажиллах, өөрийгөө хөгжүүлэх, шударга ажиллах боломж нөхцөлийг бүрдүүлэхийн тулд алба хаагчдад тулгамдаж буй нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх, цалин, хөлс, нөхөн олговрын тогтолцоог шинэчлэх, гэр бүлийн гишүүдийн ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, ажлын байраар хангах, байгууллагын тохижилтыг шинэ шатанд олон улсын стандартад нийцүүлэх, эрүүл мэндийн асуудалд анхаарлаа хандуулах, удирдлагын манлайлал арга барилд шинэчлэл хийх, эрх зүйн хамгаалалтыг бэхжүүлэх гэсэн үндсэн чиглэлд анхаарлаа хандуулах хэрэгтэй байна.

Цаашдын судалгаанд ажилтны хандлага, ажилтны өсөн дэвших боломж, хяналт шалгалт, удирдах ажилтны үр чадварын ажлын сэтгэл ханамжид үзүүлэх нөлөөг судлах нь зүйтэй юм.

Ажлын сэтгэл ханамжийн судалгааг тогтмол авч сэтгэл ханамжийг сайжруулах улмаар тогтворжуулах хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлж, ажлын сэтгэл ханамж нь ажилтны шилжилт хөдөлгөөнд хэрхэн нөлөөлж байгааг нарийвчлан судалж холбоо байгаа эсэхийг шинжлэх хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Аливаа байгууллага нь ажилтан алба хаагчийн 2 дахь гэр нь гэсэн нэршил байдаг

бөгөөд үүний хувьд үгүйсгэх аргагүй юм. Хорих байгууллагын алба хаагчийн ажлын байрны сэтгэл ханамжид нөлөөлөх гол хүчин зүйл нь яах аргагүй ажлын байрны ая тухтай орчин юм. Мөн сэтгэл ханамжийг тодорхойлох судалгаагаар алба хаагчид 60 хувь нь өдөрт 24 цагаар, 30 хувь нь 8-10 цаг, 10 хувь нь 12 цагаас дээш хугацаагаар ажилладаг гэж хариулсан байна.

Бүтэц зохион байгуулалтын хувьд алба хаагчийн сэтгэл зүйн доголдлыг арилгах чиглэлээр тусгайлан албан нэгж байхгүй байна. Нийгмийн бүтэц зохион байгуулалтын хүрээнд ажлын байрны ажиллах орчин нөхцөлийг шинэчлэх аргачлал байхгүй. Энэ тал дээр тусгайлсан алба ажиллах нь зүйтэй юм.

Санал

Судалгааны үр дүн, шинжилгээний дүгнэлт, хамаарлыг үндэслэн Хорих байгууллагын Харуул хамгаалалтын албаны алба хаагчдын сэтгэл ханамж, ажлын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх дараах саналуудыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

Нэг. Эрх зүйн зохицуулалтын түвшинд:

1. Хорих байгууллагын удирдах ажилтны албан тушаалын тодорхойлолтод алба хаагчдын ажлын сэтгэл ханамж, бүтээмжийг нэмэгдүүлэх асуудлыг тусгах;

2. Хүний нөөцийн журам"-д алба хаагчдын албандаа итгэх итгэл, сэтгэл ханамж, бүтээмжийг нэмэгдүүлэх ажлыг үе шаттайгаар зохион байгуулахыг Хүний нөөцийн хэлтэс, албадад хариуцуулах гэж тусгах;

3. "Ажил дүгнэх журам"-д алба хаагчдын сэтгэл ханамж, бүтээмжийг нэмэгдүүлсэн ажлын үр дүнг тооцох зохицуулалтыг оруулах;

4. Алба хаагч нарт зориулсан "Сэтгэл зүйн хангалтын заавар" гарган алба хаагчдын албаны сэтгэл ханамжийн асуудал, нөлөөлөх хүчин зүйлсийг судлах, судалгаа явуулах талаар тусгах;

5. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд зөвхөн алба хаагчдын цалин хөлс, нийгмийн баталгааг зохицуулсан хэм хэмжээ хуульчлагдсан бөгөөд алба хаагчийн амьдралд нэн шаардлагатай байдаг орон сууцжуулах, амины орон сууц барих зэрэг эрх зүйн байдал гадна орхигдсон байна. Иймд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд энэ талаар илүү нарийн тусгаж, нийгмийн баталгааг хангах асуудлыг шийдвэрлүүлэхээр ХЗДХЯаманд санал хүргүүлэх

6. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь бусад байгууллагатай хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулан алба хаагчийн гэр бүлийн гишүүдийг ажлын байраар хангах ажлыг зохион байгуулах боломжтой гэж үзэж байна. Мөн ажлын байраар хангах талаарх асуудлыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд хуульчлах, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хөдөлмөрийн дотоод журамд нэмэлтээр заалт оруулах.

Хоёр. Удирдлага, зохион байгуулалтын түвшинд:

1. Хорих байгууллагын алба хаагчдын албандаа итгэх итгэл, сэтгэл ханамж, бүтээмжийн судалгааг 2 жил тутам авч, үр дүнг үйл ажиллагаанд нэвтрүүлж хэвших;

2. Хорих байгууллагын харуул хамгаалалтын удирдах албан тушаалтны сэтгэл ханамж, бүтээмжийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн ажил, арга хэмжээг төлөвлөх, явуулах ажлын зааварыг энэхүү судалгааны ажлын үр дүнд үндэслэн боловсруулах

3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчдын ажлын байрны чиг үүрэг, нэгжийн тогтолцоо, харьяалал зэргийг судлан ажлын байр тус бүрд тусгайлан ажлын байрны стандартыг бий болгон судалж, ажлын байрны орчин, эрүүл ахуйн шаардлага, ажиллах орчны халуун, дулаан, гэрэлтүүлэг, дуу чимээний хэмжээ, агаарын орчны хорт бодисын зөвшөөрөгдөх хэмжээ, сэтгэл зүйн стандартыг стандартчилал хэмжил зүйн газраар батлуулах,

Гурав. Үйл ажиллагааны чиглэлээр:

1. Удирдлага алба хаагчдын харилцаанд байнга анхаарч, ажиллах орчинг сайжруулах, удирдлагын зүгээс тэдэнтэй тогтмол ярилцлага, уулзалт, санал асуулгыг явуулж хэвших;

2. Алба хаагчдын сэтгэл ханамжийн судалгаа үр дүнд үндэслэн тэдний албандаа итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх, идэвхжүүлэх, урамшуулах ажлыг тогтмолжуулах;

3. Удирдлагын зүгээс алба хаагчдын ажлын ачаалал, урамшууллын тэнцвэртэй байдалд хяналт тавьж, бүх шатны удирдлагаас хэрэгжүүлдэг үйл ажиллагааны давхцал, хүндрэл зэрэгт дүгнэлт хийх, ил тод, шударга байдлыг бий болгоход анхаарч ажиллах;

4. Алба хаагчдад албандаа итгэх итгэл, сэтгэл ханамж, бүтээмж, өөрийн үнэлгээний чиглэлээр танин мэдэхүйн болон онолын сургалтыг тогтмол явуулах

замаар албаны үйл ажиллагааг чадавхжуулах зэрэг болно.

Эцэст нь дээрх дэвшүүлсэн саналуудыг хэрэгжүүлснээр Хорих байгууллагын алба хаагчид тэр дундаа Харуул хамгаалалтын албаны алба хаагчдын сэтгэл ханамж, ажлын бүтээмж нэмэгдэх арга зам хангагдана гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992
2. Монгол Улсын Төрийн албаны тухай хууль
3. Монгол Улсын Хөдөлмөрийн тухай хууль
4. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2017
5. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын хөдөлмөрийн дотоод журам
6. Авдай Ч. "Судалгаа шинжилгээний ажил гүйцэтгэх арга зүй" УБ, 2007
7. Баатартогтох Ц. "Нийгмийн шинжлэх ухааны судалгааны арга зүй" УБ, 2010
8. Нарандэлгэр Д. "Удирдлагын шийдвэр гаргахад хэрэглэх математик статистикийн аргууд" УБ, 2013
9. Наранцэцэг П. "Менежмент" УБ, 2009
10. Нарантуяа М. "Байгууллагын сэтгэл судлал" УБ, 2019
11. Стаут Л. "Хүний нөөцийн удирдлага" УБ, 2009
12. Увш П., Хэрлэн Б. "Байгууллагын зан үйл" УБ, 2010
13. Ранжит Кумар "Судалгааны арга зүй" УБ, 2018 дөрөв дахь хэвлэл
14. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хүний нөөцийн бодлого, чиг хандлага "Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл" 2019 он
15. Амартайван "Хилчдийн нийгмийн хамгаалалд тулгамдаж буй асуудал" ХСИС-ын магистрын ажил УБ, 2015
16. Батмөнх "Машинт эргүүлийн алба хаагчийн үйл ажиллагааны орчинг сайжруулах" ХСИС-ын магистрын ажил УБ, 2013
17. Бат-Өлзий Б. "Ажиллагчдын ажлын сэтгэл ханамжид нөлөөлөх хүчин зүйлсийн судалгаа" МУИС-ын магистрын ажил УБ, 2016

МОНГОЛ УЛСЫН ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

18. Баянзул А. “Цагдаагийн алба хаагчдаас гаргаж буй сахилгын зөрчил түүнийг бууруулах” ХСИС-ын магистрын ажил УБ, 2013

19. Ганчимэг С. “Цагдаагийн алба хаагчдын албандаа хандах сэтгэл ханамж, түүнд хийх шинжилгээ” ХСИС-ын магистрын ажил УБ, 2018

20. Ганбат Г. “Аврагч гал сөнөөгчдийн сэтгэл зүйн хангалтыг зохион байгуулах нь” ХСИС-ын магистрын ажил УБ, 2018

21. Доржпагам А. “Цагдаагийн алба хаагчийн эрүүл мэндийн хамгааллын эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох” ХСИС-ын магистрын ажил УБ, 2018

22. 1. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын тайлан

ГАДААДЫН ЗАРИМ УЛСЫН НИЙТЭД ТУСТАЙ АЖИЛ ХИЙЛГЭХ ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН СУДАЛГАА

RESEARCH ON PUBLIC SERVICE SENTENCE IN FOREIGN COUNTRIES

Д.Одсэр

ДХИС-ийн докторант, хурандаа

Odser D.

Ph.D student of University of internal affairs, Colonel

Д.Өлзийбаатар

ДХИС-ийн магистрант, ахлах дэслэгч

Ulziibaatar D.

Postgraduate student of University of internal affairs, Senior Lieutenant

ДХИС-ийн докторант, хурандаа

Хураангуй: Дэлхийн дийлэнх орнуудын эрүүгийн ялын бодлого өөрчлөгдөж хорих ялаас аль болох татгалзаж хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах болсон байна. Англи-Саксоны эрх зүйн тогтолцоотой улс орнуудын хувьд шоронгийн систем буюу ганц ганцаар нь байрлуулах хэлбэрээр хорих ялыг эдлүүлдэг бөгөөд энэ нь маш их зардалтай гэдгийг сүүлийн жилүүдэд онцлон ярьсаар байгаа юм. Хамгийн тухлаг орчныг бүрдүүлсэн гэх Норвеги Улсын хорих байгууллага эдийн засгийн хүндрэлтэй тулгарч хоригдлын тоог багасгах бодлогыг баримталж 2018 оны сүүлээр хорих байгууллагууд нь хоригдолгүй болсон гэх мэдээлэл ч цацагдаж байсан. Энэхүү бодлогын өөрчлөлт Монгол Улсад ч хэрэгжиж байгаа бөгөөд 2019 оны байдлаар шүүхээс оногдуулсан нийт ялын 28.6 хувийг хорих ял эзэлж байгаа ба үлдсэн хувийг хорихоос өөр төрлийн ял эзэлж байгаа юм.

Abstract: The criminal punishment policy of most of the world's countries has changed, and they have started to avoid prison sentences as much as possible and impose other types of punishments instead of imprisonment. In countries with Anglo-Saxon legal systems, the prison system, or solitary confinement, has been highlighted in recent years as being costly. The Norwegian State Prison, which is said to have created the most comfortable environment, followed the policy of reducing the number of prisoners in the face of economic difficulties, and at the end of 2018, there were reports that the prisons ran out of prisoners. This policy change is also being implemented in Mongolia, and as of 2019, 28.6 percent of the total sentences imposed by the court are prison sentences, and the remaining percent are non-custodial sentences.

Түлхүүр үг: хорихоос өөр төрлийн ял, хяналт, ялтан.

Keywords: punishment instead of imprisonment, supervision, convict.

Эрүүгийн ялын тогтолцоог бүрэлдүүлэхэд олон хүчин зүйлүүд нөлөөлдөг. Зарим эрдэмтэн, судлаачдын үзэж байгаагаар үндэсний эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх хууль тогтоомжийг боловсруулахад олон улсын эрх зүй нөлөө үзүүлдэг байна. Үүнтэй санал нийлэхийн зэрэгцээ үндэсний хууль тогтоомжид олон улсын, гадаадын орнуудын хууль тогтоомж, туршлагыг судлан нэвтрүүлэх нь эрх зүйн зарим асуудлыг шийдвэрлэх, тэр дундаа эрүүгийн ял тогтолцоог бүрдүүлэхэд чухал ач холбогдолтойг онцлох нь зүйтэй.

Олон улсын эрх зүйн Монгол Улсын эрүүгийн ялын тогтолцоонд үзүүлсэн нөлөөг үнэлэхдээ Монгол Улс нь олон улсын байгууллагын гишүүн орон гэдгийг тэмдэглэх хэрэгтэй. Монгол Улс нь Үндсэн хуулийнхаа Аравдугаар зүйлд “Монгол Улс

олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, зарчмыг баримталж энхийг эрхэмлэн гадаад бодлого явуулна”, “Монгол Улс олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ шударгаар сахин биелүүлнэ” гэж заасны дагуу гэрээгээр хүлээсэн үүргээ сахин биелүүлдэг.

Эрүүгийн хариуцлагын тогтолцооны олон улсын чиг хандлагад дүн шинжилгээ хийхэд сүүлийн арваад жилийн хугацаанд ялын төрөл нэмэгдэж, шинэ төрлийн буюу хорихоос өөр төрлийн ял нэмэгдэх хандлагатай байгааг онцлон тэмдэглэхгүй байх боломжгүй.

1971 онд анх удаа Швейцар Улсад заавал (нийтэд тустай) ажил хийлгэх арга хэмжээг ялын төрөл болгон Эрүүгийн хуулинд хуульчилж, зөвхөн 7-18 насны хууль зөрчигчдөд оногдуулж эхэлсэн. Үүний

МОНГОЛ УЛСЫН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

дараа заавал ажил хийлгэх ялыг насанд хүрээгүй хууль зөрчигчдөд үндсэн ялаар, харин зарим мужуудад насанд хүрсэн хүнд нэмэгдэл ялаар хэрэглэх болсон байна. Ингэж Баруун Европын холбооны орнуудаас Швейцар Улсын эрүүгийн хууль тогтоомж нь нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг үндсэн ялын төрөлд тооцсон анхын хууль тогтоомж болсон.

Орчин үеийн ойлголтод нийцүүлсэн хэлбэрээр нийтэд тустай (заавал) ажил хийлгэх арга хэмжээг 1973 онд Англи Улсад анх хэрэглэж эхэлсэн.

XX зууны 80-90 онуудад нийтэд тустай ажил хийлгэх арга хэмжээ нь дэлхийн хөгжилтэй улс орнуудад өргөнөөр дэлгэрсэн байна.

Олон улс орнууд энэ төрлийн ялыг эрүүгийн хууль тогтоомжид тусгах, практикт хэрэглэхийн өмнө чухал туршилтуудыг хийсэн. Тухайлбал: Финланд, Швед, Бельги, Унгар зэрэг улсууд юм.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг АНУ, Канад, Чех, Шотланд, Португаль, Герман, Франц, Дани, Англи, Ирланд, Швейцар зэрэг орнуудад хэрэглэж байсан.

Зарим орнуудад энэ төрлийн ялыг хэрэгжүүлэх үйл явц нь манай улсад хэрэгжүүлж байгаагаас төдийлөн ялгагддаггүй. Хийлгэх ажлын төрлийг шүүх эсхүл ялыг хэрэгжүүлэх байгууллага нутгийн засаг захиргааны байгууллагатай зөвшилцсөний үндсэн дээр тодорхойлдог. Ерөнхийдөө бол энэ нь ашгийн төлөө бус байгууллага, нэгдэл, сүм зэрэг байгууллагуудад нийтийн ашиг сонирхолд нийцсэн үйл ажиллагаа юм. Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг Пост-социалист болон Зүүн Европын орнуудын эрүүгийн эрх зүйд шинэчлэгдэн өөрчлөгдсөн ял гэж авч үзэх хандлага түгээмэл байгаагаас үүдэн энэхүү ялын мөн чанарыг бүрэн гүйцэд танин мэдэхийн тулд түүнтэй адил төсөөтэй ялын төрлүүдтэй харьцуулж авч үзэх нь онол, арга зүйн төдийгүй практикийн ач холбогдолтой юм. Саяхан болтол Монгол Улсад албадан ажил хийлгэх ялыг шүүхийн практикт хэрэглэж ирснээс үүдэн шүүхийн болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагаанд энэхүү ялын үзэл баримтлал, сэтгэлгээ нь өнөөг хүртэл хадгалагдсан хэвээр байгаа нь анхаарал татаж байна. 2017 оны 07 дугаар сарын 01-

ний өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр болж үйлчилсэн эрүүгийн хуульд (ЭХ 5.4 дүгээр зүйл) **“Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял”** гэсэн харьцангуй шинэ төрлийг хуульчилсан.

Швед Улсад нь 1991 онд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг анх удаа 5 дүүрэгт, 1993 оноос эхлэн хэрэглэж эхэлсэн. Энэ төрлийн ялыг 1 жил хүртэлх хугацаагаар хорих ялаар шийтгүүлэх, залуу хүмүүс буюу 25 хүртэлх насны хууль зөрчсөн хүмүүст зориулан боловсруулсан байна. 1999 оны 01 дүгээр сараас энэ төрлийн ялыг хорих ялаас тэнсэн суллагдсан хүмүүст хэрэглэж эхэлсэн.

Швед Улсын Эрүүгийн хуульд заасны дагуу шүүхээс үйлдсэн гэмт хэргийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан тодорхойлсон 40-200 цагийн нийтэд тустай, цалин хөлсгүй ажлыг пробацын албаны байцаагчийн хяналт дор хийж гүйцэтгэхийг хэлдэг¹. Шүүхийн шийдвэрт нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хөдөлмөрлөх цагийг заахаас гадна хэрэв ялтан ял эдлүүлэх нөхцөлийг санаатайгаар зөрчсөн тохиолдолд оногдуулах хорих ялын хугацааг мөн тусгадаг байна. Шүүхээс ямар төрлийн ажил хийлгэхийг тогтоодоггүй ба үүнийг пробацын алба шийдвэрлэдэг.

Хорих ялыг нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар солиход хорих ялын хугацаа 1 жилээс дээшгүй байх зохицуулалттай. Нэг сарын хорих ял нь 40 цагийн нийтэд тустай ажил хийлгэх ялтай тэнцдэг.

Шүүхийн тогтоол гарахаас өмнө шүүхээс пробацын албанд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулах боломж, үндэслэлийн талаар дүгнэлт гаргаж өгөх талаар хүсэлтийг явуулдаг. Юуны түрүүнд пробацын албаны байцаагч нь ажил олгогч байгууллага болон ялантай уулзаж, цаашдын ажлын төлөвлөгөөг боловсруулдаг. Үүний дараа байцаагч нь ажил хийлгэж байгаа байгууллагын хариуцсан хүнтэй утсаар ярьж төлөвлөгөөний заалтуудын биелэлтэд хяналт тавьж ажилдаг ба зарим тохиолдолд ажлын байранд нь биеэр очин шалгаж хянадаг. Үүнд ашгийн төлөө бус байгууллага, сүм, спортын төвүүд, амралтын газар, нутгийн захиргааны байгууллагууд хамардаг. Ингэхдээ ялтнаар хүүхэд болон хөгшчүүдтэй хамаатай ажил

¹ Антонян Е.А. Наказание, не связанные с лишением свободы: правовая природа,

назначение и исполнение: учеб. пособие. Рязань, 2005. С. 77-78.

хийлгэхийг хориглодог².

Финланд Улсад хорих ял оногдуулахын оронд тодорхой хяналтан дор энгийн, цалин хөлсгүй ажил буюу нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг оногдуулж болдог³. Энэ төрлийн ял нь пробацын албаны байцаагчийн хяналт дор байнгын, цалин хөлсгүй нийтэд тустай ажил хийхэд оршдог.

Тэнсэн харгалзах арга хэмжээний оронд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулахад 2 тусгай үе шаттай. Эхлээд шүүхээс нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулах боломжийг харгалзан үзэхгүйгээр гэм буруутай үйлдлийг үнэлэх нийтлэг зарчмуудыг ашигладаг. Хэрэв шүүх гэмт этгээдийг тэнсэх боломжтой гэж үзсэн тохиолдолд тэрээр дараах шаардлагыг биелүүлж байвал нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг оногдуулах шийдвэрийг гаргадаг. Үүнд:

- тэнсэн харгалзах хугацаа 9 сараас илүүгүй байх;

- шүүгдэгч энэ төрлийн ял онооход татгалзахгүй байх.

Нийтэд тустай ял оногдуулсны дараагаар пробацын албаны байцаагч ялтны хамтаар ажил олгогч байгууллагатай хамтран ял эдлүүлэх төлөвлөгөөг боловсруулдаг. Энэ төлөвлөгөөг боловсруулахад ялтан нь өөрийн санал бодлоо илэрхийлэх эрхтэй байдаг.

Хуульд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг 12-200 цаг хүртэлх хугацаагаар оногдуулахаар заасан. Практикт нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хугацаа нь анх шүүхээс төлөвлөсөн хорих ялын хугацаанаас хамаардаг. Ингэхдээ нэг өдрийн хорих ял нь нэг цаг нийтэд тустай ажил хийхтэй тэнцдэг. Жишээлбэл: 2 сарын хорих ял нь 60 цаг нийт тустай ажил хийхтэй тэнцэх юм. Журмын дагуу ялтан 7 хоногт 2 удаа 3-4 цаг нийтэд тустай ажил хийх зохицуулалттай.

Ялын хэрэгжилтэд ажил хийж байгаа байдалд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий пробацын албаны байцаагч хяналт тавьдаг ба ялтны зан байдалд тэрээр хяналт тавих үүрэггүй байна. Ял эдлүүлэх төлөвлөгөөний заалтуудыг ялимгүй зөрчсөн тохиолдолд ялтанд сануулга өгч, харин ноцтой зөрчил

гаргавал пробацын албаны байцаагч энэ тухай прокурорт илтгэл бичиж, үүнийг хүлээн авсан прокурор хэргийг шүүхэд хүргүүлдэг. Шүүх ноцтой зөрчил гарсныг тогтоосон тохиолдолд, нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг зогсоож, ял эдэлсэн хугацааг тооцон хорих ялаар сольдог байна.

Дани Улсад 18 сар хүртэлх хугацаатай хорих ялыг нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар сольж болдог. Шүүхээс энэ төрлийн ялаар шийтгүүлсэн хүн ажил, хичээл, сургалтаас чөлөөт цагт нийтэд тустай ажил хийх үүрэгтэй. Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хугацаа 40-240 цаг байдаг⁴.

Дани Улсад нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг 1982 онд туршилтаар хэрэгжүүлж, харин 1994 оноос эхлэн энэ төрлийн ялыг хууль зөрчсөн этгээдүүдэд тогтмол оногдуулж хэрэглэх болсон. Гэм буруутай этгээдэд энэ төрлийн ялыг хэрэглэх боломжийг үнэлэх, шүүхээс яллах тогтоол гаргахын өмнө пробацын төвийн байцаагч тусгай тайлан бэлтгэдэг. Гэмт этгээдийг нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын эдлүүлэхэд байнгын хяналт дор байлгадаг. Гэсэн хэдий ч хяналтын төрөл нь ажлын нөхцөлийг биелүүлж байгаа заавал хяналт тавих хэлбэрээр явагддаг.

Дани Улсад энэ төрлийн ялаар шийтгүүлсэн хүнийг сайн үйлсийн ажил, спортын байгууллага, музей, сүм зэрэг байгууллагуудад ажиллуулдаг. Пробацын төвийн байцаагч нь гэмт этгээдэд хяналт тавих зорилгоор эдгээр байгууллагуудын захиргаатай нягт харилцаа, холбоотой ажилладаг. Жишээ нь: ял шийтгүүлсэн хүн ажилдаа ирээгүй эсхүл ял эдлүүлэх нөхцөлийг ноцтойгоор зөрчил тохиолдолд пробацын төвийн байцаагч хорих ял эдлүүлэх шаардлагатай талаар санал гаргаж, холбогдох тайланг шүүхэд хүргүүлдэг байна. Жил бүрийн статистик мэдээнээс харахад нийтэд тустай ажил хийлгэх ял шийтгүүлсэн нийт хүний зөвхөн 10 хувьд л хорих ял эдлүүлэх санал, холбогдох тайлан пробацын төвийн байцаагч гаргасан байдаг бөгөөд үлдсэн буюу дийлэнх нь хувь нь нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын нөхцөл журмыг дагаж мөрддөг байна.

² Обзор законодательства скандинавских и балтийских стран по службе probation (уголовному надзору). СПб, 2005. С.203-204.

³ Багреева Е. Пенитенциарная система Финляндии // Преступление и наказание. 1995.

№8. С.23-25

⁴ Уголовный кодекс Дании / Науч. ред. и предисл. С.С. Беляева; пер. с дат. и англ. С.С. Беляева и А.Н. Рычевой. СПб., 2001.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

Франц Улсад 1983 оны 06 дугаар сарын 10-ны өдрийн тус улсын парламентаар бүх улс төрийн намын нэгдсэн саналаар олон нийтийн ажлыг хуульчилж өгсөн. Энэ нь тохиолдлын зүйл байгаа бөгөөд дараах хүчин зүйлс нөлөөлсөн байна. Үүнд: хоригдлын тоо эрс өссөн; Франц Улс болон гадаадын орнуудад бусад төрлийн ял оногдуулах туршилтууд хийгдэж байсан; гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний талаар үзэл санаа өөрчлөгдсөн зэрэг.

Франц Улс нь олон нийтийн ажлыг засан захиргааны, сайн дурын байгууллага, хорих ял эдлүүлэх байгууллагын удирдлага зэргийг татан оролцуулж гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх шинэ бодлогыг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд нэвтрүүлсэн байна.

Алба бүрийн дотор засаг захиргааны нэгжийн засаг дарга эсхүл прокуророор ахлуулсан гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх зөвлөлийг байгуулсан байна. Засаг захиргааны нэгжийн байгууллагууд нь ийм төрлийн зөвлөлийг байгуулах үүрэгтэй.

Франц Улсын эрүүгийн хууль тогтоомжийн дагуу нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг 40-240 цагаар оногдуулдаг ба уг ялыг засаг захиргааны нэгжийн, төрийн байгууллага эсхүл халамжийн байгууллагын эрх ашгийн төлөө, хуулиар тогтоосон хугацаанд хэрэгжүүлэх ёстой (дээд хугацаа 18 сар ба ялтны биеийн байдал, үндсэн ажлаас хамаарч шүүхээс энэ хугацааг өөрчилж болдог).

Шүүгдэгч нь шүүх хуралд заавал оролцож энэ төрлийн ял эдлэхэд татгалзах зүйлгүй гэдгээ илэрхийлэх ёстой. Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг насанд хүрээгүй хүнд оногдуулдаггүй.

Франц Улсын хуульд зааснаар нийтэд тустай ажил хийлгэх талаар хоёр төрлийн тушаал байдаг. Тухайлбал: нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг үндсэн ялын төрлөөр хэрэглэх (жишээ нь 6 сарын хугацаанд 200 цагийн ажил хийлгэх); ял хойшлуулахтай арга хэмжээтэй хамтатган хэрэглэх (жишээ нь хорих ялыг 3 сарын хугацаатай хойшлуулахад 6 сарын хугацаанд 200 цагийн нийтэд тустай ажил хийлгэх).

Практикт нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг гурван төрлийн хууль зөрчигчдөд оноодог. Үүнд:

- анх удаа болгоомжгүйгээр хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд;

- хөнгөн болон хүндэвтэр хэрэг давтан үйлдсэн этгээдэд;

- дээрх хоёр төрөлд багтсан хөдөлгөөний аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг этгээдэд.

Их Британид Парламентын 1973 оны Акт, 1989 оны Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэх тухай дүрэмд заасны дагуу шүүхээс энэ төрлийн хорих ялын оронд тодорхой цагаар оногдуулдаг – насанд хүрсэн хүнд 40-240 цаг, насанд хүрээгүй хүнд 120 цаг хүртэл⁵.

Энэ ялын гол зорилго нь ялтан өөрийн чөлөөт цагаараа нийгэмд тустай тодорхой ажлыг хийж гүйцэтгэх; гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулахад оршдог.

Шүүгдэгчийн өөрийн хүсэлт, түүний биеийн байдал нь шүүхээс даалгасан ажлыг хийх боломжтой байх нь энэ хуулийн үндсэн шаардлага болдог.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгэгдсэн этгээд нь пробацийн албаны албан хаагчдад бүртгүүлэх, тогтоосон цагийг ажилласан байх, оршин суугаа газрын талаар мэдээлэл өгч байх үүрэгтэй. Түүнд 7 хоногт 1 удаа тогтсон цагт, ажлын хувцастай, согтууруулах ундаа, хар тамхины зүйл хэрэглэхгүй нийт тустай ажил хийх газартаа очсон байх шаардлага тавигддаг. Мөн хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагааны зааварчилгааг баримтлан ажиллах ёстой.

Үндсэндээ нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг алба хаагчийн хяналтан дор 5-6 ялантайгаар зохион байгуулдаг. Засвар үйлчилгээ, будаг, гадна талбайн цэвэрлэгээ гэх мэт төрөл бүрийн ажил байдаг.

Ялантай 7 хоногийн аль өдөр 09:00-15:30 цагийн хооронд ажил хийлгэхийг тохиролцдог.

Цэвэрлэгээ, засвар үйлчилгээ гэх мэт ажлыг хяналт дор багадаа 21 цаг гүйцэтгэсний дараа ялтныг тусламж, дэмжлэгийн ажил хийлгэхээр ахмадын асрамжийн газар, залуучуудын клуб, эмнэлэг гэх мэт тусламж хэрэгтэй газарт ажиллуулахаа явуулдаг. Өөрөөр хэлбэл нийгмийн ажил хийлгэдэг байна.

Их Британий Эрүүгийн хуульд ялтан ажилд гарахгүй байх үндэслэлийг тусгайлан тусгасан байдаг: өвдсөн (энэ талаар утсаар

⁵ Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии): Сб.

законодат. материалов / Под ред. И.Д. Козочкина. М., 2001. С. 20-41.

мэдэгдэх, дараа нь эмнэлгийн магадлагааг авч ирэх хэрэгтэй), үндсэн ажил дээрээ заавал байх шаардлагатай болох (урьдчилан энэ тухайгаа утсаар мэдэгдэх, дараа нь ажлын газраасаа тодорхойлолт авчран үзүүлэх), гэр бүлийн байдал (Пробацийн албаны албан хаагчтай тохиролцсоны үндсэн дээр ажлын өөр өдөр, цагт хийлгэж болно) зэрэг.

Хэрэв хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр эсвэл дээр дурдсан шаардлагыг биелүүлээгүйгээр ажлын байран дээрээ байгаагүй тохиолдолд 1 удаа сануулах арга хэмжээ авч, дахин зөрчил гаргасан бол хэргийг шүүхэд шилжүүлж, шүүхээс ялын нөхцөлийн зөрчсөн гэх үндэслэлээр ялтан 400 фунт стерлингийн торгууль эсвэл ялыг хорих солих зохицуулалттай.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял шийтгүүлсэн ялтан бүрд тэдний эрх, үүргийг тусгасан гэрээний хэлбэртэй баримт бичгийг гардуулан өгдөг. Гэрээнд ялтан болон пробацийн албаны алба хаагч гарын үсэг зурдаг. Гэрээнд пробацийн албаны ажилтны нэр, холбогдох утасны дугаар, хэлтсийн хаяг, ажлын цаг (9-17 цаг), 24 цагаар холбогдох дугаар зэргийг тусгадаг.

Пробацийн албанд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял шийтгүүлсэн ялтан бүрд хэд хэдэн мэдээллийг агуулсан хувийн хэргийг нээдэг: ерөнхий мэдээлэл (овог нэр, төрсөн он сар өдөр, төрсөн газар, үйлдсэн гэмт хэргийн шинж, ялын төрөл, хугацаа, ял эдлүүлэх тусгай нөхцөл, ялаас хугацаанаас өмнө чөлөөлөгдөх боломжит хугацаа зэрэг); оршин суугаа газрын дэлгэрэнгүй мэдээлэл; гэр бүлийн гишүүдийн нэрс, нас; боловсролын түвшин; ажлын газар, мэргэжил, мэргэшил; эрүүл мэндийн байдал тэр дундаа сэтгэцийн байдал; сонирхдог зүйл; урьд өмнө ял эдэлж байсан эсэх мэдээлэл; нийгэмшүүлэх ажлын жишиг хөтөлбөр; албан хаагчид бүртгүүлсэн талаар бүртгэлийг тусгасан байдаг.

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улсын /цаашид Герман Улс/ нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын туршлага маш их сонирхол татдаг.

Герман Улсын Эрүүгийн хуульд хэд хэдэн үйлдэл, эс үйлдэлд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг оногдуулахаар заасан

байдаг⁶. Нийтийн ажил нь гэмт хэрэгтэнд олон нийтийн эрх ашгийн төлөө төрөл бүрийн ажил хийлгэх гэсэн шинж чанарын хувьд ойролцоо хэд хэдэн утгыг агуулсан нэршил гэдгийг тэмдэглэх нь зүйтэй. Тохиолдолд бүрд эдгээр арга хэмжээг янз янзаар нэрлэдэг. Жишээ нь, ажил хийх үүрэг, ажиллах үүрэг, ажил хийх заалт зэргээр хэрэглэгддэгээрээ онцлогтой. Эдгээр нэр томъёонуудыг германы хуулийн эх сурвалж, ном, зохиолуудад ашиглагддаг байна⁷.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг насанд хүрсэн болон насанд хүрээгүй хүмүүст хэрэглэхдээ тусгайлан авч үзэх хэрэгтэй. Учир нь эдгээр хүмүүст нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулахдаа зарчмын хувьд ялгаатай юм.

Насанд хүрсэн хүнд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулахдаа хоёр боломжит аргыг ашигладаг. Нэгдүгээрт, тэнсэх арга хэмжээ авсан (ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуулийн §56), хугацаанаас өмнө суллагдсан (ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуулийн §57) үед шүүхээс үүрэг болгон оногдуулж болдог. Энэ тохиолдолд өмнө нь үйлдсэн зөрчлийг арилгах, энэ хугацаанд дахин ямар нэг хууль зөрчсөн үйлдэл гаргаж болохгүй юм.

Хоёрдугаарт, ХБНГУ Эрүүгийн хуулийг даган гарсан 1974 оны нэмэлт хуулийн §293-т энэ арга хэмжээг оногдуулах дахин нэг үндэслэлийг тусгасан байдаг. Энэ зохицуулалт нь засаг захиргааны нэгжийн засгийн газарт торгуулийн ял авсан хүн тогтоосон мөнгөний хэмжээг төлөхгүй байгаа тохиолдолд Эрүүгийн хуулийн § 43-р хэсэгт хамааруулахгүйгээр нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар солих боломжийг олгосон. Ингэхдээ, хэрэв ялтан нь түүнд оногдуулсан хугацааны ажлыг хийсэн тохиолдолд хорих ялыг эдэлсэн гэж үздэг бөгөөд хорих ялаар солих ямар ч үндэслэл байдаггүй. Засаг захиргааны нэгжийн засгийн газар нь энэ асуудлыг зохицуулах эрхийг өөрийн хуулийн газарт шилжүүлэн өгч болдог. Эрүүгийн хуулийг дагаж гарсан нэмэлт хууль нь нийтэд тустай ажил хийлгэхэд ямар нэгэн хөдөлмөрийн эрх зүй, нийгмийн хамгааллын эрх зүйн харилцаа үүсдэггүй гэдэгт ач холбогдол өгдөг. Тус хуульд нийтэд тустай ажил хийлгэх нь хорих

⁶ Уголовный кодекс РФ: Пер. с нем. М., 2000.

⁷ Чубраков С.В. Основные организационно-правовые проблемы исполнения наказания в виде обязательных работ // Исполнение

уголовного наказания в виде обязательных работ: науч. практ. пособие / Под ред. Н.В. Ольховика и К.Н. Тараленко. Томск, 2005. С. 56-57.

МОНГОЛ УЛСЫН
ЕРӨНХИЙН ШИЙДВЭР
ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

ялаас чөлөөлөх арга хэмжээ болохоор заасан ба бусад үндэслэлээр оногдуулсан нийтэд тустай ажил хийлгэх ялтай адил эдлүүлдэг байна.

Аль аль тохиолдолд ялтны хийж гүйцэтгэж байгаа нийтэд тустай ажил нь ямар нэгэн хөлсгүй, нийтэд тустай байх шинжийг агуулсан, эдийн засгийн ямар нэгэн зорилгыг агуулаагүй байх ёстой. Дээр дурдсан эрх зүйн шаардлагууд нь хорих ялыг сольж оногдуулсан нийтэд тустай ажил хийлгэх ялтай хамааралтай гэдгийг судлаачид онцлон тэмдэглэсэн. Нийтэд тустай ажил хийлгэх газар нь эмнэлэг, ахмадын асрамжийн газрууд болон нийгмийн халамжийн байгууллагууд байдаг.

Германы эрүүгийн эрх зүйд насанд хүрээгүй гэмт хэрэгтнүүдэд оногдуулах эрүүгийн хариуцлагын тогтолцоо олон талтай. Ингэхдээ 21 нас хүрээгүй этгээдүүдэд хорих ялыг зөвхөн тодорхой тохиолдолд буюу бусад арга хэмжээг хэрэглээд нөлөө үзүүлээгүй, дахин гэмт хэрэг үйлдэх өндөр магадлалтай (гэмт хэрэг үйлдлүүлэхээс зайлсхийх боломжгүй болсон). Статистик мэдээнээс харахад 2%-иас илүүгүй гэмт хэрэг үйлдсэн насанд хүрээгүй хүмүүст хорих ялыг оногдуулдаг байна.

Насанд хүрээгүй гэмт хэрэгтнүүдэд оногдуулж буй санхүүгийн ерөнхийд нь албан болон албан бус гэж хоёр хуваадаг. Албан шийтгэлийг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны журмаар шүүхээс оногдуулдаг. Хоёр дахь нь эрүүгийн хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хэргийг түдгэлзүүлж хариуцлагаас чөлөөлөх явдал юм.

Гэмт хэрэг үйлдсэн насанд хүрээгүй хүнд оногдуулах албан шийтгэл нь гурван түвшинтэй бөгөөд гурван шийтгэлээс бүрддэг байна: эрүүгийн ял (насанд хүрээгүй хүнд тодорхой хугацаагаар зөвхөн хорих ялыг оногдуулдаг); хүмүүжил сахилгын арга хэмжээ; хүмүүжил нөлөөллийн арга хэмжээ.

Чех Улсын Эрүүгийн хуулийн 45, 45а, 335-340б дугаар зүйлүүдэд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг оногдуулах талаар заасан байдаг. Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд 5 жил хүртэл хорих ял оногдуулах зохицуулалттай бол шүүхээс тухайн этгээдийн саналыг харгалзахгүйгээр энэ төрлийн ялыг оногдуулах боломжтой. Шүүхийн шийдвэрээр энэ төрлийн ялыг үндсэн болон бусад ялтай хавсарган оногдуулж болдог (жишээ нь, торгууль, эрх

хасах ялтай хавсарган хэрэглэдэг). Энэ төрлийн ялыг 50-400 цагийн хугацаанд олон нийтийн газарт эсвэл нийтийн эрх ашгийн төлөө ажил хийлгүүлдэг байна. Гэмт хэрэг үйлдсэн хүн байнга оршин суух газартайгаа аль болох ойр үүргээ хэрэгжүүлэх, шүүхийн тогтоол гарснаас хойш нэг жилийн хугацаанд чөлөөт цагаараа ямар нэгэн цалин хөлсгүйгээр ажиллах ёстой. Шүүхээс гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулахдаа хуулийг дагаж мөрддөг хэв маягийг төлөвшүүлэх зорилгоор тодорхой хязгаарлалтыг тогтоож болдог. Үүнээс гадна шүүх гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг өөрийн үйлдлээр учруулсан хохирлыг барагдуулах үүргийг оногдуулах эрхтэй. Хэрэв гэмт хэрэг үйлдсэн хүн өөрийн буруугаас нийтэд тустай ажил хийх үүргээ биелүүлээгүй эсхүл зохих түвшинд хийгээгүй тохиолдолд шүүхээс ялыг өөрчлөн хорих ялаар солих тогтоолыг гаргах ёстой. Ингэсэн тохиолдолд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын 2 цагийг хорих ялын 1 хоногт тооцдог.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг шүүхийн харьяаллын дагуу гэмт хэрэг үйлдсэн хүний амьдардаг бүс нутагт эдлүүлдэг. Гэхдээ ялантай зөвшилцсөний үндсэн дээр өөр газарт ч эдлүүлж. Шүүхийн тогтоол хүчин төгөлдөр болсны дараагаар пробацын албаны ажилтан ялантай ял эдлүүлэх нөхцөл, журмын ярилцаж, ял эдлэхэд саад болж буй нөхцөл (эрүүл мэндийн байдал, цагийн хязгаарлалт, тээврийн хэрэгсэлгүй) байгаа эсэхийг тодруулж, ял эдлэх хугацаанд эдлэх эрх, хүлээх үүргийн талаар мэдээлэл өгч, засаг захиргааны нэгжийн байгууллагын хүсэлтийг харгалзан хаана, ямар хэлбэрээр ял эдлүүлэх асуудлыг шийдвэрлэхээс шүүхэд туслах материалыг хүргүүлдэг байна.

Ял эдлүүлэх хугацаанд пробацын албаны ажилтан гэмт хэрэгтнийг ял эдлүүлж байгаа засаг захиргааны удирдах байгууллагуудтай тогтмол холбоотой ажилладаг. Шаардлагатай тохиолдолд пробацын албаны ажилтан ялын тогтоолыг хойшлуулах (Чех Улсын Эрүүгийн хуулийн 339-р зүйл) эсхүл ялыг өөрчлөх (Чех Улсын Эрүүгийн хуулийн 340b-р зүйл) талаар мэдээллийг шүүхэд бэлдэж өгдөг. Ийм шийдвэрийг гаргахаасаа өмнө шүүх пробацын албаны ажилтанд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял нь ялтны эрүүл мэнд, нийгэм, гэр бүлийн байдлаас хамааран түүнд тохирч байгаа эсэх талаар асуудлыг

судлах хүсэлтийг гаргаж болдог. Пробацын албаны ажилтан нь нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэх хуцгаанд Эрүүгийн хуулийн 45а-р зүйлд заасан зарим хязгаарлалтыг баримтлан ялтантай тогтмол холбоотой байдаг. Ял эдлүүлэх хугацаанд ялтан нь пробацын албаны ажилтантай хамтран ажиллах ёстой бөгөөд энэ нь түүнийг зөв, хуулийг дагаж мөрдсөн амьдралын хэв маягийг өөртөө төлөвшүүлэхэд тусалдаг.

Гадаадын орнуудад зарим тохиолдолд нийтэд тустай ажил хийлгэх нь бие даасан ялаас гадна хорихоос өөр төрлийн зарим ялыг эдлүүлэх нөхцөл болдог. Тухайлбал, зарим орнуудад **гэрийн хорио** гэх ялыг хэрэгжүүлдэг. Энэ төрлийн ялыг АНУ-д өргөнөөр хэрэглэдэг бөгөөд муж бүрд хугацаа нь харилцан адилгүй: нэг хоногоос хоёр жил хүртэл (Флорида муж)⁸. Гэрийн хорионы ялыг 150-200 цаг нийтэд тустай ажил хийлгэх арга хэмжээтэй хамт оногдуулж болдог.

АНУ-ын ихэнх мужуудад нийтэд тустай ажлыг хэрэгжүүлэхэд пробацын алба хяналт тавьдаг. Харин Калифорни мужид хувийн, сайн дурын хороо хяналтын чиг үүргийг гүйцэтгэдэг. Ялтнууд ихэнхдээ нарийн мэргэшил шаардахгүй төрийн байгууллагын (хот мужийн засаг захиргааны нэгжийн зам засвар, тохижилтын), хувийн, ашгийн төлөө бус байгууллагын (хүүхдийн цэцэрлэг, эмнэлэг гэх мэт) ажлыг, мэргэжил эзэмшсэн хүмүүс (хуульч, зураач, мужаан гэх мэт) ажлыг хийдэг. Шүүхээс нийтэд тустай ажил хийлгэх 100 гаруй хөтөлбөрийг боловсруулсан байдаг.

АНУ-ын нийтэд тустай ажил хийлгэх хөтөлбөрийн талаас илүү хувьд нь гэмт хэргийн хохирогч нарт мөнгөн нөхөн олговор олгохтой хавсаргадаг. Үүнээс гадна торгууль болон нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хамтад нь биелүүлэх туршлагыг хэрэгжүүлдэг байна. Флорида, Калифорни, Нью-Жерси мужуудын хуулийн дагуу согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоочдосон хүнд хамгийн багадаа 250 долларын торгууль, 50 цагийн нийтэд тустай ажил хийх ялыг оногдуулахаар заасан. Зарим тохиолдолд хууль зөрчигчид торгуулийн хэмжээг нийтэд тустай ажил хийж төлөх

боломжийг олгодог⁹.

Ойролцоогоор нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн нийт ялтны гуравны хоёр нь энэ төрлийн ялыг бүрэн эдэлж дуусгадаг байна. Тухайн төрлийг ялыг эдлэхээс зайлхийсэн 5-10%-д нь шүүхээс эсхүл пробацын албанаас хорих ялаар сольдог байна.

АНУ-д хууль зөрчигч нь тодорхой нөхцөлийг биелүүлсэн тохиолдолд ялтай байдлыг арилгаж тэнсэх арга хэмжээг авдаг байна. Жишээ нь, пробацын албанаас тогтоосон тодорхой хугацааны ажлыг хийх зэрэг.

АНУ-д ялтанд хорих эсвэл нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаас аль нэгийг сонгох эрхийг олгоход оршдог шүүхээс альтернатив гэж нэрлэгддэг тогтоолыг гаргадаг байна.

Хуучин зөвлөлтийн улс болох Латви Улсад нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хэрхэн биелүүлж байгаа туршлага сонирхол татаж байна. Энэ төрлийн ялыг Шинэ Эрүүгийн хуулийг 1991 оны 04 дүгээр сард баталснаар энэ төрлийн ялыг нэвтрүүлсэн байдаг. Тэр үед Латви Улсад нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын хэрэгжүүлэх тусгай байгууллага байгаагүйгээс энэ чиг үүргийг орон нутгийн байгууллагад даалгасан байдаг. Хэмжээнээс хамааран орон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагууд олон нийтэд үйлчилэх хэлтсийг байгуулах эсхүл олон нийтэд үйлчлэх чиглүүлэгчийг томилох ёстой байсан бөгөөд тус хэлтэс, чиглүүлэгчийн чиг үүрэг нь нийтэд тустай ажил хийлгэх ял шийтгүүлсэн хүнд орон нутгийн эсхүл тусламжийн байгууллагад ажиллаж болох ажлын байрыг олж өгөхөд оршдог байсан¹⁰.

Латвийн эрүүгийн хууль тогтоомжид заасан 518 төрлийн гэмт хэргээс 91 буюу 17,6 хувьд нь нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулах зохицуулалттай. Ингэхдээ нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодох, хулгай, дээрэм, залилан, хууль бусаар мод бэлтгэх, хүний эрүүл мэндэд хүндэвтэр гэмтэл учруулах үйлдэлд оногдуулдаг. Латви Улсын Хууль зүйн яамны Шүүхийн департаментанаас гаргасан судалгаагаар энэ төрлийн ялыг оногдуулах нь нэмэгдсэн

⁸ Лакеев А.А. Виды уголовных санкций по законодательству зарубежных стран и их применение. Рязань, 1994. С. 16.

⁹ Осадчая Н.Г. Обязательные работы как новый вид наказания в российском уголовном

законодательстве. С. 59-60.

¹⁰ Стерн В. Разработка мер, альтернативных тюремному заключению, в странах Центральной и Восточной Европы и Средней Азии: Справ. Будапешт, 2002. С. 48-49.

Татарстан Республикасының
Дәүләт Суды

үзүүлэлттэй гэрсэн байна. Тухайлбал, 1999 онд нийт ял шийтгүүлсэн хүмүүсийн 1,4 хувьд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулж байсан бол 2021 онд энэ тоо 15 хувь болж өссөн байна¹¹.

Дүгнэлт:

Иймд, нийтэд тустай ажил хийлгэх ялтай ижил шинжтэй ялыг гадаад орнуудад өргөн хүрээнд хэрэглэдэг байна. Дийлэнх орнуудад нийт ялын 2/3-ыг хорих ял, торгох ял, цаазаар авах ял эзэлдэг байсан бол одоогийн байдлаар хорихоос өөр төрлийн ялын нэг болох нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг цөөнгүй оногдуулах болсон байна.

Нийтэд тустай, үнэ төлбөргүй ажил хийлгэх арга хэмжээ буюу тухайн төрлийн ялыг Европын орнууд, АНУ болон хөгжиж буй орнуудад өрнөгөөр хэрэглэж эрүүгийн хариуцлагын зорилгыг хангаж байна. Үүнээс гадна хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулсан Токиогийн болон Европын дүрмүүд нь бусад орнуудад хорих ялын альтернатив ял буюу хорихоос өөр төрлийн ял, тэр дундаа нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг үндэсний хууль тогтоомдоо нэвтрүүлэх гол чиглүүлэгч нь болж байна.

Өмнөд Европын орнууд, АНУ, хуучин социалист улс, хөгжиж буй улс орнуудад эрүүгийн хуулинд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг өргөн хэрэглэж маш амжилттай хэрэгжүүлж байна.

Ашигласан материал:

1.Антонян Е.А. Наказания, не связанные с лишением свободы: правовая природа, назначение и исполнение: учеб. пособие. Рязань, 2005. С. 77-78.

2.Обзор законодательства

скандинавских и балтийских стран по службе пробации (уголовному надзору). СПб, 2005. С.203-204.

3.Багреева Е. Пенитенциарная система Финляндии // Преступление и наказание. 1995. №8. С.23-25.

4.Уголовный кодекс Дании / Науч. ред. и предисл. С.С. Беляева; пер. с дат. и англ. С.С. Беляева и А.Н. Рычевой. СПб., 2001.

5.Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии): Сб. законодат. материалов / Под ред. И.Д. Козочкина. М., 2001. С. 20-41.

6.Уголовный кодекс ФРГ: Пер. с нем. М., 2000.

7.Чубраков С.В. Основные организационно-правовые проблемы исполнения наказания в виде обязательных работ // Исполнение уголовного наказания в виде обязательных работ: науч. практ. пособие / Под ред. Н.В. Ольховика и К.Н. Тараленко. Томск, 2005. С. 56-57.

8.Лакеев А.А. Виды уголовных санкций по законодательству зарубежных стран и их применение. Рязань, 1994. С. 16.

9.Осадчая Н.Г. Обязательные работы как новый вид наказания в российском уголовном законодательстве. С. 59-60.

10.Стерн В. Разработка мер, альтернативных тюремному заключению, в странах Центральной и Восточной Европы и Средней Азии: Справ. Будапешт, 2002. С. 48-49.

11.<https://www.tm.gov.lv/en>

¹¹ <https://www.tm.gov.lv/en>

ГАМШИГТ ЭМЗЭГ БҮЛГИЙГ ХАМГААЛАХ БОДЛОГО, ЭРХ ЗҮЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙГ САЙЖРУУЛАХ АРГА ЗАМ

WAYS TO IMPROVE THE IMPLEMENTATION OF POLICIES AND LAWS FOR THE PROTECTION OF DISASTER-VULNERABLE GROUPS

Ц.Ганчимэг

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн Гамшгаас хамгаалах албаны тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд хурандаа

Ganchimeg Ts.

Lieutenant Colonel, Associate Professor of the School of emergency of the University of Internal Affairs

Хураангуй: Аливаа гамшиг улс орны хөгжлийг арваад жилээр хойшлуулж, хүн амын амьдрал, амьжиргаанд хохирол учруулахаас гадна эмзэг бүлэгт (хөгшид, хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд) илүү хүнд тусдаг. Түүнчлэн хурдацтай хөгжлийн явцад төлөвлөлт муутай хотууд бий болж хүн ам, эд хөрөнгийг эрсдэлд учруулж байгаа хүчин зүйл болж байна.

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд гамшигт эмзэг бүлгийг хамгаалах бодлого, эрх зүйн орчин, түүний хэрэгжилтийг сайжруулах асуудалд гамшигт эмзэг бүлгийн асуудлыг хамгаалах нийтлэг бодлого, эрх зүйн орчинг судалж, эмзэг бүлгийн гамшгийн эрсдэлээс хамгаалахад чиглэсэн тусгайлсан бодлого, эрх зүйн орчны хүрээнд сайжруулах боломжийг тодорхойлох шаардлагатай байгааг судалсан.

Abstract: Any catastrophe delays the development of the country for ten years, damages the lives and livelihoods of the population, and affects vulnerable groups to a greater extent (the elderly, children, the disabled). In addition, the process of rapid development creates poorly planned cities, which is a factor that puts people and property at risk.

As part of this research work on the issue of improving the political and legal framework for the protection of vulnerable groups in natural disasters and its implementation, the general political and legal framework for protecting the problems of vulnerable groups in natural disasters has been studied, and the need to identify opportunities for improvement within specific policies and legal frameworks aimed at protecting vulnerable groups from disaster risk.

Түлхүүр үгс: гамшгаас хамгаалах бодлого, гамшгийн эрсдэл, шатлан захирагдах зарчим

Key words: disaster management policy, disaster risk, principle of subjugation

Дэлхийн хүн төрөлхтөн урт хугацааны хөгжлийн явцад байгалийн төрөл бүрийн гамшиг, аюулт үзэгдлийн эсрэг тууштай тэмцэн зохих хэмжээний туршлага, дадлага чадвараа хөгжүүлсээр ирсэн. Гэвч байгалийн давагдашгүй аюулт үзэгдэл, шинэ төрлийн гамшиг ослын улмаас учрах хохирол жил ирэх тусам нэмэгдэх болсон нь гамшгийн талаарх мэдлэг ойлголтыг улам гүнзгийрүүлж, түүнтэй хэрхэн тэмцэх арга барилд суралцахыг шаардаж байна. Дэлхий нийтийн хүний хөгжлийн чиг хандлага эерэг байж, хөгжил дэвшил үргэлжилж байгаа хэдий ч байгалийн болоод хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй гамшгаас болж хүний амь нас үрэгдэж, амьжиргаа, хөгжил доройтсоор байна. Тухайлбал, жилд дунджаар 200 гаруй сая хүн, тэднээс ихэнх нь хөгжиж буй орнуудад байгалийн гамшигт

өртөж, сүүлийн 18 жилд зөрчил, мөргөлдөөн, хавчлага мөрдлөгийн улмаас хамгийн их буюу 45 сая хүн оршин суугаа газраа орхин дүрвэхэд хүрч байна.

Гамшгаас хамгаалах менежментийн талаар нийгэмд тодорхой ойлголт төлөвшөөгүйтэй холбоотой гамшиг нь нийгмийн хүрээнд тодорхойлогдох үйл явц гэж ойлгохоос илүүтэйгээр аюул, ослын хүрээнд байгалийн үзэгдэл (газар хөдлөлт, үер), осол (гал түймэр, дэлбэрэлт) гэж ойлгож ирсэн бол орчин үед гамшгийг нийгмийн үйл явц хэмээн үзэж байгалийн аюул нь оршин байх үзэгдэл тул үгүй болохгүй, харин учирч болох эрсдэлийг нь бууруулахад чиглэсэн үйл ажиллагаа, менежмент хэрэгтэй гэж үзэх болсон.

Харин гамшгийн суурь онолын нэг болох нийгмийн үйл явцын онолд гамшигт

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

эмзэг байдалтай хүн ам илүү өртөж, хохирол амсдаг учраас нийгмийн тодорхой хэсгийн хүн амын эмзэг байдалд анхаарлаа хандуулж, эмзэг хэсэг (бүлэг) бий болоход газар зүйн байрлал, тухайн нийгмийн байдал нөлөөлдөг байна.

Хүн амын эмзэг бүлгийн тухай ойлголт

Эмзэг бүлэг гэдэг ойлголтыг тодорхой нөхцөл байдал, шалтгааны улмаас орон нутгийн хүн амаас гамшгийн аюулын нөлөөлөлд хамгийн түрүүнд өртөж, хохирол амсах магадлалтай бүлэг хүмүүс юм¹ гэж тодорхойлжээ.

Аливаа гамшигт дараах дөрвөн бүлэг хүмүүс эрсдэлд өртөх хамгийн их магадлалтай байдаг. Үүнд:

- Хүйсний хувьд: эмэгтэйчүүд, ялангуяа жирэмсэн эхчүүд
- Насны хувьд: хүүхэд, ахмад настан
- Нийгмийн давхаргын хувьд: ядуу, ажилгүй хүмүүс, жуулчид
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс

Өөрөөр хэлбэл, эмзэг бүлэгт хүүхэд, хөгшид, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, аюулд өртөмтгий газар амьдарч байгаа

хүмүүс, амьжиргаа нь зөвхөн нэг зүйлээс хамааралтай байдаг хүмүүс болон орон нутгийн ядуу иргэд хамаарч байна.

Эмзэг бүлгийн талаарх хоёр ойлголтыг онцлон авч үзэх нь зүйтэй юм. Үүнд:

Нэгд, эмзэг бүлэг гэдэг нь тодорхой нөхцөл байдал, шалтгааны улмаас орон нутгийн хүн амаас гамшгийн аюулын нөлөөлөлд хамгийн түрүүнд өртөж, хохирол амсах магадлалтай бүлэг хүмүүс

Хоёрт, ийм бүлэгт хүүхэд, хөгшид, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, аюулд өртөмтгий газар амьдарч байгаа хүмүүс, амьжиргаа нь зөвхөн нэг зүйлээс хамааралтай байдаг хүмүүс болон орон нутгийн ядуу иргэд хамаардаг болохыг зайлшгүй анхаарах шаардлага юм. Энэ шаардлага нийт хүн амд тохиолдож байгаа аюулт үзэгдэл бүхэн эмзэг бүлэгт бусдаас илүү хүнд нөлөөлөх эрсдэлт хүчин зүйл болж байдгийг сануулж байгаа юм. Чингэхдээ үүний зэрэгцээ мөн түүнчлэн эмзэг байдал болон эмзэг бүлгийг үүсгэдэг шалтгааныг олж тогтоох нь чухал юм.

Эмзэг бүлэг нь дараах шалтгааны улмаас үүсдэг байна.

№	Шалтгаан	Үр дагавар
1	Уур амьсгалын өөрчлөлт (иргэдийн ахуй амьдралд нөлөөлнө)	Бие мах бод, эрүүл мэнд, сэтгэл санаа, амь нас, эдийн засаг хохирох
2	Гамшгийн аюулын давтамж нэмэгдэх	
3	Хүний буруутай үйл ажиллагаанаас үүдсэн эмзэг байдал (хотжилт, технологийн хөгжил,)	
4	Иргэдийн гамшигт үзэгдэлд: -Бэлэн байдлаа хангахгүй байх -Гамшгийн даван туулах мэдлэг, чадвар хангалтгүй байх	

Хүснэгт 1. Эмзэг бүлгийг үүсгэх эрсдэлт хүчин зүйлс

Иймд “Эмзэг бүлэг” гэсэн ойлголтод гамшгийн үед илүү өртөх магадлалтай, өөрийгөө аюул ослоос хамгаалах чадваргүй хүн буюу өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн, хүүхэд зэргийг хамааруулан тэднийг хамгаалахад тохирсон бодлого, төлөвлөлт хэрэгтэй болдог.

Гамшигт эмзэг бүлгийг хамгаалах бодлого, эрх зүйн орчин, хэрэгжилтийг сайжруулах арга зам

Гамшигт эмзэг бүлгийг хамгаалах бодлого, эрх зүйн орчин, түүний хэрэгжилтийг сайжруулах асуудалд дараах

хоёр онцлог хандлагыг зайлшгүй харгалзан үзэх ёстой. Үүнд:

Нэгд, гамшигт эмзэг бүлгийн асуудлыг хамгаалах нийтлэг бодлого, эрх зүйн орчин, түүний хэрэгжилтийн хүрээнд сайжруулах арга замыг авч үзэх

Хоёрт, уг асуудлыг эмзэг бүлгийн гамшгийн эрсдэлээс хамгаалахад чиглэсэн тусгайлсан бодлого, эрх зүйн орчны хүрээнд сайжруулах боломжийг тодорхойлох шаардлагатай юм.

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд гамшгаас хамгаалах бодлого, эрх зүйн

¹ Гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын эрх зүйн баримт бичгийн эмхтгэл. Уб., 2019. 131 дэх тал.

орчин, түүний хэрэгжилтийг сайжруулах хамгийн гол боломж бол шатлан захирагдах зарчмыг баримтлах байна.

Энэ зарчмын эрх зүйн талаар “Үндэсний аюулгүй байдлын тухай” Монгол Улсын хуулийн 5.1-д “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал нь үндэсний аюулгүй байдлын талаарх төрийн бодлогын нэгдмэл, залгамж чанарын үндэс болно” гэсэн байдаг. Энэ заалтыг гамшгаас хамгаалах бодлого, эрх зүйн орчинд

Хүснэгт 2. Гамшгаас хамгаалах салбарын бодлого үндэсний аюулгүй байдлыг хангах системийн эрх ашигтай нийцэж эсэхийг харьцуулсан байдал

№	Монгол Улсын хууль	Нийцэх заалт
1	Үндсэн хууль ²	16.2 Монгол Улсын иргэн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй
2	Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал	4.3.1.Иргэдийн амьдрах, ажиллах орчны аюулгүй байдлыг хангах, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах нь хүний аюулгүй байдлыг баталгаажуулах чухал үндэс болно 3.5.5.1 Байгалийн болон хүний хүчин зүйл, техникийн гаралтай гамшгийн төрөл тус бүрээр эрсдэлийн үнэлгээ хийж, эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ авна 3.5.5.2 Гамшгийн менежментийн тогтолцоог бэхжүүлж эмзэг байдлыг бууруулах ажлыг үндэсний хэмжээнд зохион байгуулж, төв, орон нутгийн төрийн байгууллага, мэргэжлийн байгууллага, хувийн хэвшил, иргэдийн оролцоог хангаж ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлж, чадавхийг бэхжүүлнэ 3.5.5.3 Байгалийн аюулт үзэгдэл, болзошгүй гамшгийг тандан судлах, урьдчилан мэдээлэх арга, технологи нэвтрүүлэх, хяналт-шинжилгээний сүлжээний тасралтгүй ажиллагааг хангах техник хэрэгсэл, хүний нөөцийг системтэйгээр бэлтгэж, мэдээллийг хэрэглэгчид шуурхай хүргэх арга замыг боловсронгуй болгон эртнээс сэрэмжлүүлэх чадавхыг бүрдүүлнэ.
3	Гадаад бодлогын үзэл баримтлал ⁴	13. Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох, сөрөг үр дагаврыг багасгах, байгаль орчныг доройтлоос хамгаалах, гоц халдварт өвчний тархалтаас сэргийлэхэд чиглэсэн олон улсын хамтын нийгэмлэгийн хүч чармайлтыг дэмжин оролцох
4	“Батлан хамгаалах бодлогын үндэс” ⁵	2.6. Хүн амыг гамшиг, гэнэтийн бусад аюул, үй олноор устгах зэвсгийн хөнөөлөөс хамгаалах нь батлан хамгаалах үйл ажиллагааны бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд нэгдсэн төлөвлөлт, нэгдмэл тогтолцоотой байна.

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах засаглал, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох асуудлыг өргөн хүрээгээр сэтгэж, хурдтай хувьсан өөрчлөгдөж байгаа аюулгүй байдлын орчинтой нийцүүлэн тогтолцооны хандлагаар шийдвэрлэхэд нэгдсэн

хэрэгжүүлэхийн тулд дараах арга зүйг удирдлага болгох нь зүйтэй юм.

Субординацийн буюу шатлан захирагдах зарчмын дагуу гамшгаас хамгаалах салбарын бодлого үндэсний аюулгүй байдлыг хангах системийн эрх ашигтай нийцэж байхын тулд дараах харилцан уялдаа бүхий дөрвөн тулгуур баримт бичгийн агуулга дээр үндэслэн боловсруулагдсан байх зүй тогтлыг баримтлах шаардлагатай юм.

Хүснэгт 2. Гамшгаас хамгаалах салбарын бодлого үндэсний аюулгүй байдлыг хангах системийн эрх ашигтай нийцэж эсэхийг харьцуулсан байдал

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ

² Монгол Улсын Үндсэн хууль., Төрийн мэдээлэл сэтгүүл. 1992. №1

³ Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал., Төрийн мэдээлэл сэтгүүл. 2010. №48.

⁴ Монгол Улсын Их хурлын 2011 оны 10 дугаар тогтоол.

⁵ Монгол Улсын Их Хурлын 2015 оны 85 дугаар тогтоол

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ
ᠪᠠᠳᠤᠯᠠᠩ ᠬᠠᠮᠠᠭᠠᠯᠠᠬᠤ
ᠤᠯᠤᠰ

Шатлан захирагдах зарчмыг цаг хугацааны хүчин зүйлтэй уялдуулан харвал 2011 онд батлагдсан Гамшгаас хамгаалах талаар төрөөс баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэх механизмыг 2015 онд батлагдсан Монгол Улсын батлан хамгаалах бодлогын үндэс баримт бичгийн “Батлан хамгаалах үйл ажиллагаа нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, хил хязгаарын халдашгүй дархан байдлыг хангах, хамгаалах зорилго бүхий улс төр, эдийн засаг, нийгэм, эрх зүй, цэргийн арга хэмжээ, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх нэгдмэл удирдлага, зохион байгуулалт, зохицуулалтын цогц” болох заалттай уялдуулан, батлан хамгаалахын хүлээх үүрэг, хариуцлагын зохицуулалт, зааг ялгааг илүү ойлгомжтой, тодорхой болгох чиглэл баримтлах шаардлага байна. Тухайлбал, орон нутгийн хамгаалалтад хүлээх үүрэг, оролцооны хэм хэмжээг тогтоох гэх мэт.

- Салбарын болон салбар хоорондын гамшгийн эрсдэлийг тодорхойлох,

- Нийтийн зориулалттай гамшгийн эрсдэлийн мэдээлэл, өгөгдлийг солилцох, түгээх замаар гамшгийн эрсдэлийн талаарх мэдлэг, ойлголтыг дээшлүүлэх,

- Үндэсний болон орон нутгийн түвшний гамшгийн эрсдэлийн мэдээллийг зохицуулах, хувь нэмэр оруулах,

- Гамшгийн эрсдэлийн талаар олон нийтэд мэдлэг, ойлголт өгөх үр дүнтэй ажлыг зохицуулах,

- Орон нутгийн түвшинд салбар хоорондын хамтын ажиллагааг зохион байгуулах, дэмжих

- Үндэсний, орон нутгийн гамшгийн эрсдэлийн менежментийн төлөвлөгөө,

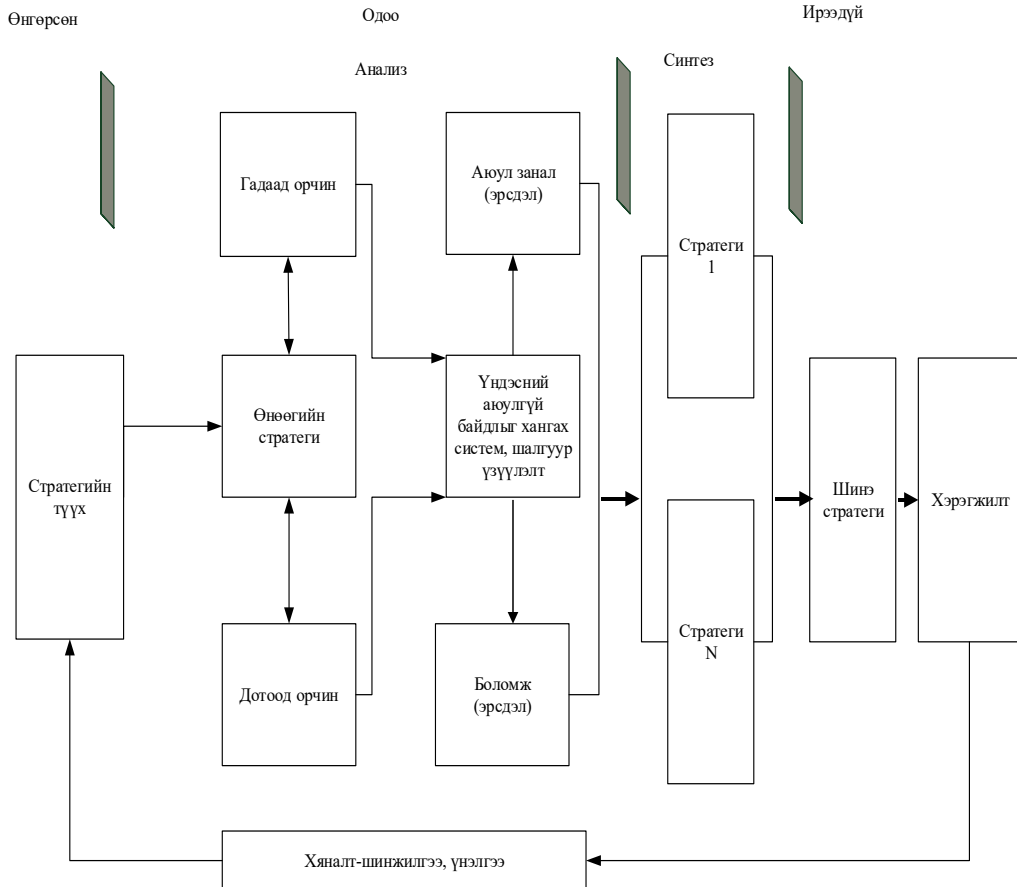
холбогдох бүх эрсдэлийг удирдах засаглалыг бэхжүүлэх бодлого, үйл ажиллагаанд түлхэц өгөхүйц ач холбогдолтой байх болно. Эдгээр үүрэг, хариуцлагыг хууль, дүрэм, журам, стандартад нийцүүлэн тодорхойлох шаардлагатай.

2. Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 4.3.1 заалтын дагуу Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын хэрэгжилтэд хяналт, дүн шинжилгээ хийх, аюулгүй байдлын нөхцөл байдалд үнэлгээ өгөх шалгуур үзүүлэлтүүдийг Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлөөс боловсруулж гаргаж дүн шинжилгээ, үнэлгээний нэгдсэн хандлагыг бий болгох шаардлагыг онцгой байдлын байгууллагын зүгээс дэвшүүлэн тавьж шийдвэрлүүлэх хэрэгтэй байна. Энэ нь Үндэсний аюулгүй байдлын түвшинд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг, түүнчлэн гамшигт эмзэг бүлгийн талаар авах арга хэмжээг цогцоор хэрэгжүүлэх, үнэлэх нөхцлийг бүрдүүлэх чухал алхам болно.

Мэдээжээр үр дүн нь бодлого, арга хэмжээний үр дүнгээр хүн амын эрсдэл, түүний дотор эмзэг байдлыг бууруулж байгаа бодит байдлаар илэрхийлэгдэнэ.

Дээр дурьдсанчлан гамшгийн эрсдэлийг бууруулах эрх зүйн орчин, түүний хэрэгжилтийг сайжруулах чиглэлүүдийг баримтлах нь гамшгаас хамгаалах эрх зүйн орчин, түүний хэрэгжилтэд чиглэсэн үндэсний аюулгүй байдлыг хангах систем, шалгуур үзүүлэлт дээр суурилсан хяналт-шинжилгээний үндсэн дээр болзошгүй эрсдэлийг тооцон стратегийн байнгын сайжруулалтыг хийх боломжийн үндсийг бүрдүүлэх юм.

Зураг 1. Үр дүнд суурилсан хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний үндсэн дээр стратегийн төлөвлөлтийг сайжруулах боломж

Эх сурвалж: “Монгол Улсын аюулгүй байдлын орчны хэтийн төлөв 2030” судалгааны ажлын тайлан. 2019 он

Зураг 1-ээс улс орны үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, түүний дотор гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл явц нь шинжилгээний хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, анализ, синтез гэсэн гурван хэсэг, цаг хугацааны хувьд өнгөрсөн тодорхой хугацааны хэрэгжилтийн байдал, өнөөгийн бодит байдал, ирээдүйн төсөөлөл гэсэн гурвалсан холбоосонд тулгуурласан системийн хандлагын үндсэн дээр эрсдэлийг тодорхойлж тухайн стратеги, хөтөлбөр, төслийг боловсронгуй болгох боломжтой нь харагдаж байна.

3.1.2. Гамшигт эмзэг бүлэгт чиглэсэн тусгайлан бодлого, эрх зүйн орчин, түүний хэрэгжилтийг сайжруулах боломж

Монгол Улсад хүчин төгөлдөр хэрэгжиж байгаа гамшигт эмзэг бүлгийг

хамгаалах талаархи бодлого, эрх зүйн зохицуулалтын судалгаанаас эмзэг бүлэгт тусгайлан чиглэсэн эрх зүйн өөрчлөлт хийх боломж байж болохыг дараах байдлаар харуулж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хууль бүх салбарын бодлогын тулгуур эрх зүйн зохицуулалтын үндэс, захирах дээд эрх мэдлийг агуулсан баримт бичиг учраас гамшигт эмзэг бүлгийн эрсдэлийг бууруулах бодлого, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгоход үндсэн хуулийн заалт шийдвэрлэх ач холбогдолтой байна.

Иймд гамшигт эмзэг бүлгийн, ялангуяа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн талаар тодорхой заалт Үндсэн хуульд оруулах нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах бодлого, үйл ажиллагааг сайжруулах нэг үндэс болно.

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ ᠭᠠᠨ ᠬᠠᠮᠤᠰᠢᠭ

Хүснэгт 3. Улс орнуудын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн талаар эрх зүйн зохицуулалт

№	Улс орон	Хуулийн заалт	Батлагдсан он	Хуулийн заалтын агуулга
1	БНХАУ	“Үндсэн хууль”-ийн 45 дугаар зүйлд	1988	“Төрийн зүгээс хараагүй, сонсголгүй, хэлгүй болон бусад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг ажлын байраа зохицуулахад нь туслах мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон тохиолдолд эдгээр иргэд нь улсаас болон нийгмээс материаллаг тусламж авах эрхтэй”
2.	ОХУ	“Боловсролын тухай хууль”-ийн 79 дугаар зүйлд ⁶ , Галын аюулгүй байдлын журам	2012	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд зориулан түүний эрүүл мэндийн байдлыг харгалзан тусгай хөтөлбөрөөр боловсрол, мэдлэг олгоно Сургалтын байгууллагын удирдлага өөрийн сурагч оюутнуудад галын аюулгүй байдлын шаардлагын талаар танилцуулсан байх үүрэгтэй. Өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст галын аюулгүй байдлын талаар нэмэлт сургалт оруулж болно. Ингэхдээ сургалтын төвүүд тусгай шаардлага хангасан байх нөхцлүүдийг заасан байдаг байна.

Энэ туршлагаас суралцаж улс орнуудын туршлагыг нэвтрүүлэх гамшгаас хамгаалах талаар төрөөс баримтлах бодлогод гамшигт эмзэг бүлгийн, түүний дотроос хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн гамшгийн эрсдэлийг бууруулах талаар заалт оруулах хэрэгцээ шаардлага байна.

Түүнчлэн бодлого, хөтөлбөр, төслийн баримт бичгүүдэд гамшигт эмзэг бүлэг, түүний дотроос хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн олон улсын бодлогыг харгалзан тодотгол оруулж хэрэгжүүлэх нь өндөр хурдацтай өөрчлөгдөж буй орчиноо мэдэрч түншлэл хамтын ажиллагаагаа өргөжүүлэх замаар гамшигт эмзэг бүлгийн эрсдэлийг бууруулахад чухал нөлөө үзүүлэх болно.

“Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр 2015-2030 онд хэрэгжүүлэх Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг хэрэгжүүлэх Азийн төлөвлөгөө”-нд гамшгийн эрсдэлийг бууруулахын тулд нас, хүйс, хөгжлийн бэрхшээлээр ангилсан мэдээлэл, уламжлалт мэдлэгээр баяжуулсан хүртээмжтэй, шинэчлэгдсэн,

өргөн хүрээтэй, шинжлэх ухаанд суурилсан, нийтэд зориулсан мэдээллийг нээлттэй солилцох, түгээх талаар шийдвэр гаргах шаардлагатай байгааг тусгасан билээ.

Үүнийг хэрэгжүүлэхийн тулд Сендайн үйл ажиллагааны хүрээнд заасан дараах заалтуудад анхаарал хандуулах хэрэгтэй байна. Үүнд:

1.Эмэгтэйчүүдийн гамшгийн бэлэн байдлыг хангах, гамшгийн дараа амьжиргааны нэмэлт эх үүсвэр бий болгоход шаардлагатай чадавх бэхжүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.

2.Гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад хүүхэд, залуус, өөрчлөлт хийхэд нөлөөлдөг учраас үндэсний хууль, тогтоомж, практик үйл ажиллагаа, боловсролын хөтөлбөрт нийцүүлэн тэдэнд гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад хувь нэмэр оруулах боломж олгох.

3.Гамшгийн эрсдэлийг үнэлэх, нийтлэг зарчмыг тооцож, онцлог хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн төлөвлөгөө боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, холбогдох

⁶ Правилапожарной безопасности в российской федерации (ППБ 01-03)

байгууллагууд чухал үүрэгтэй тул тэдний оролцоог хангах.

4. Ахмадууд гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад үнэлж баршгүй капитал болох олон жилээр хуримтлуулсан мэдлэг, чадвар, мэргэн ухаантай байдаг тул тэдний эрт зарлан мэдээлэх болон бусад бодлого, төлөвлөгөө, механизмыг боловсруулахад оролцуулах.

5. Нутгийн уугуул иргэд уламжлалт мэдлэг, туршлагаараа эрт зарлан мэдээлэх болон бусад төлөвлөгөө, механизмыг боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулдаг тул тэдний оролцоог дэмжих.

6. Шилжин суурьшигсад нь нийгэм, олон нийтийн гамшигтай тэмцэх чадавхийг бэхжүүлэхэд хувь нэмэр оруулдаг бөгөөд тэдний мэдлэг, чадвар, чадавхийг гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд ашиглах гэж тусгасныг хэрэгжүүлэх нь чухал юм.

Монгол Улс нь Ази, Номхон далайн бүсийн эдийн засаг, нийгмийн комиссын гишүүн орны нэг бөгөөд Ази, Номхон далайн бүс нутаг дахь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн “Эрхийг бодит болгоё” Инчеоны стратегид “Хөгжлийн бэрхшээлийг хамруулсан гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, менежментийг баталгаажуулах” гэсэн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлд хамаарсан эрх зүйн баримт бичгийн хэрэгжилтийг хангах асуудалд анхаарах нь зүйтэй байна.

Тухайлбал: Гамшигтай тэмцэх асуудал бүх салбарын оролцоотой хэрэгжих тул бодлого, төлөвлөгөөндөө гамшигт эмзэг бүлэг, түүний дотор хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн чиглэлээр эрх зүйн дараах зохицуулалтуудыг бүрдүүлэх хэрэгтэй байна. Үүнд:

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, хүүхэд, өндөр настан, амьжиргааны түвшин доогуур орлоготой иргэдийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн тохирсон арга барилаар сургалт зохион байгуулах, тэднийг хамгаалах төлөвлөлт, бодлого, механизмыг бий болгох.

2. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулахын тулд нас, хүйс, хөгжлийн бэрхшээлээр ангилсан мэдээлэл, уламжлалт мэдлэгээр баяжуулсан хүртээмжтэй, шинэчлэгдсэн, өргөн хүрээтэй, шинжлэх ухаанд суурилсан, нийтэд зориулсан мэдээллийг нээлттэй солилцох, түгээх боломж бий болгох, нийгмийн эмзэг бүлгийн иргэдэд зориулсан тухайлсан бодлого, төлөвлөгөө, хэрэгжүүлэх цогц механизм бүрдүүлэх.

3. Холбогдох бодлого, төлөвлөгөө, үйл ажиллагаа, механизмыг боловсруулах, сайжруулах, хэрэгжүүлэхдээ тогтвортой хөгжил, өсөлт, хүнсний болон эрүүл мэндийн аюулгүй байдал, уур амьсгалын өөрчлөлт, цаг агаарын тогтворгүй байдал, хүрээлэн буй орчны удирдлага, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах хөтөлбөр хоорондын уялдаа холбоог хангахыг зорилго болгох.

4. Амь насанд аюултай, ужиг өвчтэй хүмүүсийн онцлог хэрэгцээ, шаардлагыг харгалзан гамшгийн өмнө, үед болон дараа тэдний яаралтай тусламж, үйлчилгээ авах зэрэг эрсдэлийг зохицуулах асуудлыг тусгах.

Эдгээр асуудлын хүрээнд гамшгийн эрсдэлийг бууруулахын тулд нас, хүйс, хөгжлийн бэрхшээлээр ангилсан мэдээлэл, уламжлалт мэдлэгээр баяжуулсан хүртээмжтэй, шинэчлэгдсэн, өргөн хүрээтэй, шинжлэх ухаанд суурилсан, нийтэд зориулсан мэдээллийг нээлттэй солилцох, түгээх талаар шийдвэр гаргах боломжийг бүрдүүлэх ач холбогдолтой байх болно.

Дүгнэлт

Гамшгаас хамгаалах бодлогын орчин, хэрэгжилтийг хангахад тулгарч буй нийтлэг асуудлыг Гамшгаас хамгаалах төрөөс баримтлах бодлого, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын нийтлэг үндэслэл болон “Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ” хэмээн нэршсэн баримт бичигт тулгуурлан гамшигт эмзэг бүлгийн эрсдэлийг бууруулах зарим арга замыг нийгмийн эмзэг бүлгийг хамгаалах бодлого, эрх зүйн орчин, түүний хэрэгжилтийг салбаруудын бодлого, эрх зүйн зохицуулалтад аюулгүй байдал, түүн дотроо гамшгаас хамгаалах нийтлэг бодлогод нийцүүлэн, шатлан захирагдах зарчмын дагуу явуулж, хяналтыг сайжруулах шаардлагатай байна.

Мөн гамшгийн эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд хүн төвтэй үйл ажиллагааг өргөн хүрээнд хэрэгжүүлэх, ялангуяа гамшигт эмзэг бүлгийн эмэгтэйчүүд, хүүхэд, залуус, өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлийг хамруулсан холбогдох бусад талуудын оролцоог хангах, шинэ боломжийг бий болгох нь чухал байгааг дүгнэлт болгож байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль., Төрийн мэдээлэл сэтгүүл. 1992. №1

2. Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал., Төрийн мэдээлэл сэтгүүл. 2010. №48

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ЭРХ ЗҮГСЭН

3. Монгол Улсын Их хурлын 2011 оны 10 дугаар тогтоол

4. Монгол Улсын Их Хурлын 2015 оны 85 дугаар тогтоол

5. Болдбаатар Ш. Гамшгийн менежмент. Уб., 2005.

6. Правила пожарной безопасности в российской федерации (ППБ 01-03)

7. Үржин О. Байгалийн технологийн үүдэлтэй аюул, ослын тухай ойлголт. Тэргүүн дэвтэр. Уб., 2004.

8. Үржин О. Гамшгийн менежмент. Дэд дэвтэр. Уб., 2004.

9. Гамшгийн нэр томъёоны тайлбар толь. ОБЕГ., ГСХ., Уб., 2012. 8 дэх тал.

10. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр 2015-2030 онд хэрэгжүүлэх Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ хэмээн нэршсэн баримт бичиг, Үйл ажиллагааны тэргүүлэх чиглэл. (2016)

11. Urban Disaster Resilience and Security Addressing Risks in Societies Editors: Fekete, Alexander, Fiedrich, Frank (Eds.)

12. Осипов В.И., “Природные катастрофы зарубежье XXI века” Вестник Российское Академии Наук, том 71№4, 2002, с.299

ГАЗРЫН ТОСНЫ БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ХАНГАМЖИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME PROBLEMS OF SECURITY SUPPLY PETROLEUM PRODUCTS

С.Байгалмаа

ОБЕГ-ын Улсын нөөцийн газрын ахлах мэргэжилтэн, дэд хурандаа

Baigalmaa S.

Senior specialist of the State Reserve Department of the National Emergency Management Agency, lieutenant colonel

Б.Саранцэцэг

ДХИС-ийн-Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Sarantsetseg B.

Head of Disaster Study Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs

Хураангуй: Дэлхий дахины газрын тосны нөөцийн хомсдол, эрэлт, нийлүүлэлтийн тэнцвэргүй байдал, газрын тосны гол нөөц бүхий бүс нутгийн орнуудын тогтворгүй байдал, түлш шатахууны хэрэглээ болон газрын тосны үнийн өсөлт нь гадна зах зээлээс хэт хараат импортлогч болон экспортлогч орны эдийн засагт үлэмж дарамт учруулах магадлал өндөр байна. Иймд дэлхийн улс орнууд үндэсний аюулгүй байдлаа хангахын тулд газрын тосны хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах, хангамжийн хомсдолоос үүсч болох нийгэм, улс төр, эдийн засагт учруулах хор уршгаас урьдчилан сэргийлэхэд онцгойлон анхаарч ирсэн бөгөөд дэлхийн улс орнуудын газрын тосны хангамжийн аюулгүй байдлаа хангаж буй бодлого, туршлагын талаар энэхүү илтгэлд тусгасан болно.

Abstract: Shortage of global oil reserves, imbalance of supply and demand, instability of regional countries with major oil reserves, increase in fuel consumption and oil prices are highly likely to put significant pressure on the economies of importing and exporting countries that are highly dependent on external markets.

Therefore, in order to ensure national security, the countries of the world have paid special attention to ensuring the stability of oil supply and preventing the harm caused to society, politics, and economy that may arise from a lack of supply.

Түлхүүр үг: Газрын тосны бүтээгдэхүүний хангамж, аюулгүй байдал, нөөц

Keywords: Petroleum product supply, safety, state reserves

Дэлхий дахинд болж буй асар хурдтай өөрчлөлт, өнөөгийн глобалчлагдсан ертөнцөд улс үндэстнүүд хоорондоо улам өргөн харилцах болж даяаршин, эдийн засаг, нийгмийн нэгдмэл орчинг бий болгон, мэдээлэл, холбооны хэрэгслээр холбогдон, хил хязгааргүй гэхээр шинэ орчинд амьдрах болсон нь нэг талаас хөгжил дэвшлийг нээж өгөхөөс гадна нөгөө талаас шинэ аюул занал, эрсдэлийг бий болгож байна. Улс орнуудын хувьд улс төр, эдийн засгийн өрсөлдөөн сөргөлдөөний хэлбэрт орох, эдийн засгийн хямрал үүсэх эрсдэл бий болж, дэлхийн дулаарлаас үүдэлтэй уур амьсгалын өөрчлөлт, байгаль экологийн гамшиг, нийтийг хамарсан өвчин нүүрлэх болсон нь ялангуяа бага буурай

орнуудын үндэсний аюулгүй байдлын ойлголтод цоо шинэ зүйл авч ирж байна.¹

Монгол Улс нь дэлхий нийтийг хамарсан хямрал, халдварт өвчин, цаг уурын өөрчлөлт, гамшигт өртөх магадлал их болсон, эдийн засгийн хувьд хэт өрөөсгөл, эмзэг бүтэцтэй, газрын тос, хүнс, өргөн хэрэглээний барааны импортоос хамааралтай, түүхий эдийн экспорт голлосон, байгалийн баялаг, нөөцөд тавих хяналт алдагдсан, үндэсний үйлдвэрлэл, хөдөлмөрийн нөөц доройтсон, үнийн өсөлтөд өртөмтгий, газар зүйн хувьд түгжигдмэл байгаа нь үндэсний аюулгүй байдлын тулгуур үндэс болсон эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах бодлого,

¹ Даваадорж. Ц., "Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд тусгасан

эдийн засгийн аюулгүй байдлын зарим асуудлууд" УБ

арга хэмжээг шинжлэх ухааны үндэстэй явуулахыг шаардаж байна.²

Улс орнуудын газрын тосны салбарт баримталж байгаа бодлого боловсруулах үйлдвэр хурдацтай хөгжиж, шинэ технологийн дэвшилтүүд буй болж, үйлдвэржилтийн шинэ эрин эхэлсэн ХХ зууны дунд үеэс олон улсын тэр дундаа улс төр, геополитикийн шинжтэй, гадаад харилцааны гол асуудлын тоонд зүй ёсоор орж, газрын тосны бүтээгдэхүүний эрэлт, нийлүүлэлтийн асуудал нь аливаа улс орны оршин тогтнох, үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, эдийн засаг, нийгмийн хөгжил дэвшилд хүргэх стратегийн суурь ач холбогдолтой салбарт зүй ёсоор тооцогдох болсон.

Дэлхий дахинд газрын тосны төлөөх сөргөлдөөн нь хурц хэлбэрээр явагдаж улс орнуудыг дайн мөргөлдөөнд хүргэсээр ирсэн бөгөөд ХХ зуунд их гүрнүүд газрын тос, хийн орд газрууд, тээвэрлэх зам, хоолой, зах зээлд хяналтаа тогтоохын төлөө ширүүн өрсөлдөж, сөргөлдөн дайтаж, нийлүүлэгч буурай орнуудыг өндөр хөгжилтэй хэрэглэгч орнууд эрхшээлдээ оруулсан геостратегийн тогтоц бүрэлдэн тогтсон бол ХХI зуунд энэ тогтоц өөрчлөгдөж, газрын тос, байгалийн хийн хүчтэй нийлүүлэгч АНУ шинээр гарч ирж, мөн БНХАУ шинэ хүчтэй хэрэглэгч болсон нь шинэ сөргөлдөөнийг үүсгэж, нийлүүлэгч-хэрэглэгчдийн хооронд, цаашлаад АНУ-ын занарын тос, хийн эсрэг уламжлалт тос, хийн үйлдвэрлэгчид ч өрсөлдөж байна.

Энэхүү газрын тос томоохон хямралуудад 1956 оны Суэцийн хямрал, 1973 оны Арабын тосны нийлүүлэлтэд хийсэн хориг, 1980 оны Иран-Иракийн дайн, 1990 болон 2003 оны Персийн булангийн дайн, 2022 оноос одоог хүртэл үргэлжилж байгаа ОХУ, Украины дайн зэргийг дурдаж болох бөгөөд энэ нь газрын тос олон улсын эдийн засаг, улс төрийн харилцаанд хэр өндөр байр суурь эзлэх болсны тод илрэл юм.

Олон улсын шинжээчид ОХУ болон Украины дайны үйл явцыг “ОХУ-ын дэлхийн эрчим хүчний салбарт эзлэх байр суурийг сулруулах гэсэн Барууны орны хандлага болон тэдний алсын хараагүй эрчим хүчний бодлого нь зах зээлийн хуваагдлыг

хурцатгаж, нүүрсустөрөгчийн үнийг огцом өсгөхөд хүргэж байна. Энэ нь дэлхий дахины газрын тосны анхны хямрал болох 1973 оны Арабын хориг арга хэмжээнээс ч илүү сөрөг нөлөө үзүүлж, улмаар сүүлийн 50 жилд байгаагүй эрчим хүчний хямралыг үүсгэж байна. Энэхүү үйл явдлын цаана эрчим хүчний зах зээлийг өөрт ашигтайгаар дахин хуваарилах гэсэн АНУ-ын хүсэл эрмэлзэл тод харагдаж байна” гэж дүгнэжээ.³

Үүнээс үзэхэд газрын тосны бүтээгдэхүүний хангамж, түүний аюулгүй байдлыг хангах асуудал аль ч цаг үед дэлхийн улс орнуудын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах стратегийн чухал асуудал болохыг харуулж байна.

Түүнчлэн даяарчлал, дэлхий дахины өрсөлдөөн эрчимжиж байгаа өнөө үед шинжлэх ухаан, технологийн үсрэнгүй хөгжил, дэлхийн хүн амын эрчимтэй өсөлт, үйлдвэржилтийн эрчим зэрэг нь түлш, эрчим хүчний хэрэглээг нэмэгдүүлж байгаа боловч харьцангуй бага зардлаар олборлодог ашигт малтмалын нөөц (газрын тос г.м) багасаж байгаа нь улс орнуудын өмнө түлш эрчим хүчний хангамжийн тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх шаардлага зайлшгүй тулгарч, тус салбарт хөгжлийн шинэ чиг хандлагыг шаардаж байна.

Олон улсын эрчим хүчний агентлагаас хийсэн судалгаагаар Ойрхи Дорнодын бүс нутгийн орнуудын тогтворгүй байдал, түлш шатахууны хэрэглээний өсөлтөөс хамааран 1 баррель газрын тосны үнэ сүүлийн хэдэн жилийн туршид тасралтгүй өсч 100 ам.доллар давсан нь 1990 онтой харьцуулахад 4-5 дахин өссөн.

Дэлхийд газрын тос нөөц, олборлолтын /ОХУ-ыг оролцуулаад/ 25 хувь орчим нь ОПЕК-ийн бус орнуудад харъяалагдаж, үлдсэн 75 хувь нь ОПЕК-ийн гишүүн орнуудын газар нутагт байрлаж байна. Үүнээс үүдэн газрын тос экспортлогч орнуудын хувьд эдийн засгийн өсөлт нь хэт өрөөсгөл, өөрөөр хэлбэл тухайн улсын эдийн засгийн өсөлт хийгээд төсвийн орлого нь газрын тосны бүтээгдэхүүнээс хэт хараат / ОПЕК-ын орнуудын газрын тосноос олж буй орлого нь дунджаар Засгийн газрын нийт орлогын 40 илүү хувийг эзлэдэг./ болж энэ нь хэрэглээ багасаж тосны үнэ буурсан,

² Даваадорж. Ц., “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд тусгасан эдийн засгийн аюулгүй байдлын зарим асуудлууд” УБ

³ Аюулгүй байдлын судлалын хүрээлэн., Эрчим хүчний түүхий эдийн экспорт импортын хамаарал ба төрөлжүүлэлт. УБ.,2023

эсвэл орлуулах бүтээгдэхүүн бий болсон тохиолдолд эдгээр улсуудад үлэмж хохирол учруулахаар байна.

Энэхүү шалтгаан нөхцлөөс үүдэн улс орнуудын эрчим хүчний аюулгүй байдал нь тухайн улс орны эдийн засаг төдийгүй улс төрийн бодлогын шинжтэй асуудал болон хувирч үүний нөлөөгөөр газрын тосны салбарын эзлэх байр суурь нэмэгдэх болсон.

Газрын тосны бүтээгдэхүүний хангамжийн аюулгүй байдал нь эрчим хүчний аюулгүй байдлын өргөн хүрээний нэг хэсэг юм.

Олон улсад эрчим хүчний аюулгүй байдлыг “Эрчим хүчний эх үүсвэрийг боломжийн үнээр тасралтгүй, хүртээмжтэй хангах” гэж тодорхойлсон байдаг бөгөөд урт хугацааны болон богино хугацааны аюулгүй байдал гэж 2 хэсэгт хуваан авч үздэг.

Урт хугацааны эрчим хүчний аюулгүй байдал нь эдийн засгийн хөгжил, байгаль орчны тогтвортой байдалд тулгуурлан эрчим хүч нийлүүлэх цаг үеэ олсон хөрөнгө оруулалтаар шийддэг бол богино хугацааны эрчим хүчний аюулгүй байдал нь эрчим хүчний системийн эрэлт нийлүүлэлтийн тэнцвэр алдагдсан үед хариу арга хэмжээ авах чадварт анхаарлаа хандуулдаг.

Дэлхийн улс орнууд үндэсний эдийн засгийн болон эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангах асуудалд онцгойлон анхаарч газрын тосны хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах, хангамжийн хомсдлоос үүсч болох нийгэм, улс төр, эдийн засагт учруулах хор уршгаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор газрын тос, газрын тосны бүтээгдэхүүнийг нөөцлөх асуудалд анхаарлаа хандуулж байна.

Эрчим хүчний эх үүсвэрийн нөөц, тэр дундаа газрын тосны нөөцийн гол зорилго нь эхэн үедээ ихэвчлэн газрын тос нийлүүлэлт тасалдах тохиолдолд эдийн засгийн активуудыг дэмжихэд чиглэгдэж байсан бол өнөө үед нөөц нь газрын тосны үнэд нөлөөлөгч хөшүүргийн чанартай болж байна. Судлаачид газрын тосны нийлүүлэлтийг 3.5-4%-аар бууруулахад үнэ 1.5-2 дахин нэмэгддэг талаар тооцоо судалгаа гаргасан байдаг.

Газрын тос нөөцлөлтийн эхэн үед эрчим хүчний эх үүсвэрийн нөөцийг газрын тос импортлогч орнууд бий болгодог байсан бол сүүлийн жилүүдэд нөөц нь газрын тосны үнэнд нөлөөлөх болж газрын тос экспортлогч орнуудыг өөрийн нөөцөө

бүрдүүлэх тал дээр анхаарлаа хандуулахад чиглэгдсэн.

Дэлхийн улс орнууд эрчим хүчний эх үүсвэрийн нөөц бүрдүүлэхэд газрын тос эсвэл газрын тосны бүтээгдэхүүний алийг нь бүрдүүлэх вэ гэсэн зарчмын гол асуудалд анхаарлаа хандуулж байна.

Түүхий газрын тосны нөөцийг хадгалах нь зардал бага, хэрэгцээт газрын тосны бүтээгдэхүүнийг боловсруулах боломжийн удирдлага уян хатан байдлаараа давуу талтай. Тухайлбал газрын тосыг хадгалах тээврийн систем сайн хөгжсөн, боловсруулах үйлдвэр олон байдаг, түүнчлэн агуулах байгуулах байгалийн нөхцөл сайтай зэрэг АНУ-д зохимжтой бол газрын тосны бүтээгдэхүүнийг хадгалахын тулд агуулах барьж ашиглах нь нилээд үнэтэй бөгөөд түүхий газрын тостой харьцуулахад нөөцийн эргэлт буюу сэлгэн шинэчлэлт олон удаа хийгддэг. Гэсэн хэдий ч газрын тосны бүтээгдэхүүний нөөцтэй байх нь хэрэглэгчдэд богино хугацаанд хүргэх маш чухал давуу талуудтай.

Эрчим хүчний аюулгүй байдал, газрын тосны хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах асуудалд дэлхийн олон улс орнууд хамтран ажиллаж байгаагийн нэг тод илрэл нь Олон улсын эрчим хүчний агентлаг юм.

1974 онд ОПЕК-ийн хүчний эсрэг Олон улсын эрчим хүчний агентлагийг (ОУЭХА) газрын тос импортлогч орнууд болон Япон улс газрын тосны анхны хямралын дараагаар Эдийн засгийн хамтын ажиллагааны болон Хөгжлийн байгууллагын хүрээнд Засгийн газар хоорондын бие даасан агентлаг хэлбэрээр байгуулсан бөгөөд тус агентлагт өдгөө дэлхийн өндөр хөгжилтэй 30 улс гишүүнээр элссэн байдаг.

Олон улсын эрчим хүчний агентлаг нь гишүүн орнуудын эрчим хүчний хангамжийн аюулгүй байдлыг хангах, бодлого үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, газрын тосны хомсдол үүссэн үед авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ болон хангамжийн тогтвортой хөгжлийг хангахтай холбоотой асуудлаар холбогдох шийдвэрүүдийг гаргаж ажилладаг.

Олон улсын эрчим хүчний агентлаг нь гишүүн улсууд болон газрын тосны импортоос 100 хувь хараат улс орнуудыг газрын тосны 90 хоногийн хэрэглээний нөөцтэй байхыг зөвлөдөг.

Олон улсын эрчим хүчний агентлагийн зорилго, үйл ажиллагаа, гишүүн

орнуудын дараах шаардлага нөхцлийг хангасан байх шаардлага тавигддаг.

Хүснэгт 1. Олон улсын эрчим хүчний агентлаг

Гишүүнчлэлийн нөхцөл	- Гишүүн улс нь Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа болон Хөгжлийн байгууллагын гишүүн байх ёстой. - Гишүүн улс нь газрын тосны хомсдол үүссэн онцгой байдлын үед хэрэглэх доод тал нь 90 хоногийн нөөцтэй байх.
Зорилго үйл ажиллагаа	- Гишүүн орнуудад эрчим хүчний аюулгүй бөгөөд тогтвортой байдал, тэр тусмаа газрын тостой холбоотой тогтвортой байдлыг бий болгох. - Эрчим хүчний хангамж болон хэрэглээний дунд болон урт хугацааны тогтвортой бүтэц зохион байгуулалтыг бий болгох. - Эрчим хүчийг хэмнэх арга зам болон эрчим хүчний бусад орлох эх үүсвэрийг хөгжүүлэх замаар газрын тосны импортын хамаарлыг багасгах тал дээр хамтран ажиллах. - Олон улсын эрчим хүчний хангамж болон хэрэгцээний чиг хандлагыг судлаж шинжлэх

ОУЭХА нь 1984 онд "Онцгой байдлын үед хамтран ажиллах арга хэмжээг (ОБҮХААХ) боловсруулж батласан бөгөөд үүний дагуу гишүүн улсууд нь газрын тосны хангамж тасалдсан болон таслах магадлалтай онцгой нөхцөл байдлын үед нөөцийг гаргах, хамтран ажиллахаар шийдвэрлэсэн.

Олон улсын эрчим хүчний агентлагийн (ОУЭХА) гишүүн орнуудын онцгой байдлын хариу арга хэмжээний систем нь газрын тосны богино хугацааны нийлүүлэлт тасалдсанаас үүсэх үр дагаврыг бууруулах арга хэмжээг зохицуулах механизм юм. ОУЭХА-ийн үүргийн нэгээхэн хэсэг нь газрын тосны зах зээл өөрчлөгдөхийн хэрээр эдгээр арга хэмжээг үр дүнтэй хэвээр хадгалах явдал юм. Үүний тулд ОУЭХА нь улс орон тус бүрээр Онцгой байдлын хариу арга хэмжээний үнэлгээг (ERRs) тогтмол хийдэг. Хамрах хүрээнд ОУЭХА-ийн гишүүн орнуудын газрын тосны богино хугацааны нийлүүлэлтийн тасалдлыг даван туулах чадварыг шалгах нь хамгийн чухал асуудал хэвээр байна.

Улс орнуудын газрын тос нөөцлөх тогтолцоо нь дараах байдалтай байдаг. Үүнд:

1. Засгийн газрын нөөцийн систем

Энэхүү системийн дагуу Засгийн газраас газрын тосыг нөөцлөх эрх бүхий нөөцийн байгууллагаар дамжуулан татварын хөрөнгөөр нөөцийн агуулах, газрын тосны нөөцийг бий болгосон. Нөөцийн агуулахаас газрын тос нийлүүлэх шийдвэрийг Засгийн газраас гаргадаг учраас газрын тосны зах зээл дэх газрын тосны хэрэглээний өсөлтийг зохицуулж

чаддаг. АНУ, Япон, Солонгос зэрэг улс орнууд энэхүү системийг хэрэглэдэг.

2. Агентлагийн нөөцийн систем

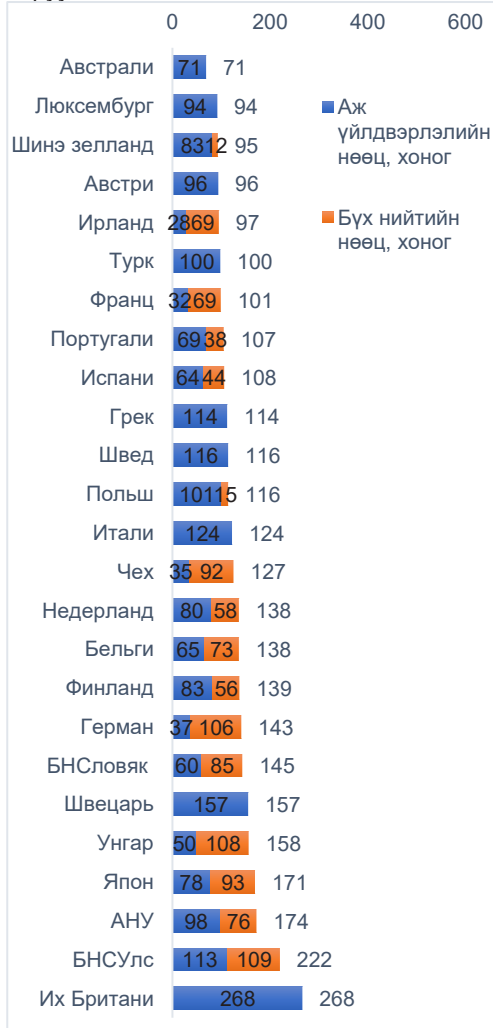
Хуульд заасны дагуу нөөцийн агентлаг нь нөөц бүрдүүлэх төслийг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлдэг. Гэхдээ хууль эрх зүйн системээс хамаарч нөөцийн агентлагууд нь улс бүрт ялгаатай байдаг. Тухайлбал ХБНГУ-д EBV /Erdolbevorratungsverband/ хэмээн нэрлэгддэг нөөцийн агентлаг нь тус улсын газрын тосны нөөцийг зохицуулдаг. EBV нь газрын тосны хувийн компаниудаас тусдаа газрын тосыг нөөцөлдөг бие даасан байгууллага хэдий ч энэхүү нөөцийг бүрдүүлэхэд төрөөс туслалцаа авдаг. Энэхүү системийг мөн Франц улсад хэрэглэдэг.

3. Хувийн хэвшлийн нөөцийн систем

Энэхүү систем нь хувийн компаниудад хамааралтай бөгөөд хуульд заасны дагуу тодорхой хэмжээний газрын тосыг өөрийн хөрөнгөөр бүрдүүлж, өөрөө хадгалах үүрэгтэй байдаг. Хувийн хэвшлийн нөөц нь газрын тосны үйлдвэрлэл болон түгээлтийн шатанд боловсруулах үйлдвэр, хадгалах агуулахад нөөцлөгдөнө. Онцгой байдлын үед дутагдалтай байгаа газрын тосыг хангамжийн тогтвортой сүлжээгээр хэрэглэгчдэд түргэн шуурхай нийлүүлдэг. Япон, Солонгос, Европт энэхүү системийг хэрэглэдэг.

Дэлхийн өндөр хөгжилтэй улс орнуудын хувьд газрын тосны бүтээгдэхүүний хангамжийн тогтвортой байдлыг хангахын тулд Олон улсын Эрчим хүчний агентлагаас гаргасан зөвлөмжийн дагуу 90-ээс дээш хоногийн нөөцийг

бүрдүүлж байна. Дэлхийн улс орнуудын нөөц бүрдүүлэлтийн байдлыг зураг 1-д харуулав.

Зураг 1. Дэлхийн улс орнуудын газрын тос нөөцлөлтийн байдал

Олон Улсын Эрчим Хүчний Агентлагийн мэдээлж байгаагаар манай дэлхий 2008 онд хоногт 84.7 сая баррель газрын тос хэрэглэж байсан бөгөөд хэрэв энэ хэмжээгээр хэрэглээ нэмэгдэх аваас 2030 он гэхэд газрын тосны нэг өдрийн эрэлт 105 сая баррель хүрэх тооцоо байна.

Энэхүү өсөлтийн 90 хувийг хөгжиж буй орнууд эзлэж байгаа ба Хятад, Энэтхэг 2 улс дангаараа нийт өсөлтийн 50% ноогдож байгаа юм. Эндээс дүгнэхэд түүхий тосны хэрэглээний хурдацтай өсөлт нь үнийн хөөрөгдлийг үүсгэх нь гарцаагүй болох

бөгөөд энэ нь газрын тосны хэрэглээ гадна зах зээлээс хэт хараат импортлогч орны эдийн засагт үлэмж дарамт учруулах магадлал өндөр болж байгааг харуулж байна.

Дүгнэлт

Дэлхийн дахинд бүх эрчим хүчний хэрэглээний 75 гаруй хувийг түлшнээс гарган авч, анхдагч эх үүсвэрийн 60 гаруй хувийг газрын тос, байгалийн хийгээр хангаж байгаа нь дэлхийн эрчим хүч үйлдвэрлэлийн үндсэн түүхий эд нь нэг хэсэгтээ газрын тос хэвээр байх нь тодорхой бөгөөд газрын тосны нөөцийн хомсдол, эрэлт, нийлүүлэлтийн тэнцвэргүй байдал, газрын тосны гол нөөц бүхий Ойрхи Дорнодын бүс нутгийн орнуудын тогтворгүй байдал, газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэглээ болон үнийн хэт өсөлт нь гадна зах зээлээс хэт хараат импортлогч орны эдийн засагт үлэмж дарамт учруулах магадлал өндөр байна.

Дэлхийн улс орнууд үндэсний аюулгүй байдлаа хангахын тулд газрын тосны хангамжийн тогтвортой байдлыг хангах, хангамжийн хомсдолоос үүсч болох нийгэм, улс төр, эдийн засагт учруулах хор уршгаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор газрын тос, түүний бүтээгдэхүүний аюулгүйн нөөц бүрдүүлэх асуудалд онцгойлон анхаарал хандуулж байна.

Монгол Улсын хувьд газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэглээнийхээ 95 хувийг дан ганц ОХУ-аас хангаж, газрын тосны дэлхийн зах зээлийн үнийн хэлбэлзэл, нийлүүлэлт, валютын ханшны өөрчлөлт, гадаад ханган нийлүүлэгч орны улс төр, эдийн засгийн байдал болон худалдааны хориг арга хэмжээтэй холбоотойгоор хангалт богино хугацаанд хүндэрч, газрын тосны бүтээгдэхүүний хомсдол үүсэх, газрын тосны бүтээгдэхүүний үнэ, улмаар өргөн хэрэглээний бараа, материалын үнэ огцом өсч, нийгмийн амьдралд сөргөөр нөлөөлж байгаа нь эдийн засгийн аюулгүй байдалд аюул занал учруулах нөхцөл бүрдсэн гэж үзэхэд болно.

Иймд газрын тосны бүтээгдэхүүний хангамжийн аюулгүй байдлыг хангах асуудлыг Үндэсний аюулгүй байдлын хэмжээнд анхаарлаа хандуулж судлах шаардлагатай гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

1. Даваадорж. Ц., “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд тусгасан эдийн засгийн аюулгүй байдлын зарим асуудлууд” УБ

Mongolian State University of Law Enforcement

МОНГОЛ УЛСЫН ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ АГЕНТЛАГ

2. Аюулгүй байдлын судлалын хүрээлэн., Эрчим хүчний түүхий эдийн экспорт импортын хамаарал ба төрөлжүүлэлт. УБ.,2023

3. “Олон улсын эрчим хүчний агентлаг” Internet: <http://www.iea.org>.

4. Ц.Багмид “Шатахууны хангамж” 2016.

5. С.Байгалмаа. “Газрын тосны бүтээгдэхүүний хангамжийн аюулгүй байдалд нөөцийн үүрэг оролцоо. УБ. Газрын тос-2018 Oil & Gas-2018

УСАНД ЭРЭН ХАЙХ, АВРАХ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН СУДАЛГАА

IN WATER SEARCH AND RESCUE RESEARCH DONE

С.Мөнгөншагай

ДХИС-ийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн Онцгой байдлын албаны тэнхимийн багш, ахмад

Mungunshagai S.

Teacher of The Department of Emergency Services of The Senior Professional Training and Production Center, University of Internal Affairs, Captain

Хураангуй: Усанд эрэн хайх, аврах ажиллагааны дадлага, сургалт, техник багаж хэрэгсэл, ур чадварын талаарх асуумж боловсруулан Монгол орны 21 аймгийг баруун, зүүн, хойд Улаанбаатар орчмын дөрвөн бүс гэж хувааж нийт 99 усчин аврагчдаас цахимаар судалгаа авч шаардлагатай арга хэмжээг тодорхойлоход чиглэгдсэн судалгааны ажил гэж үзэж байна.

Abstract: By developing a questionnaire about the the practice, training, equipment and skills of water search and rescue operations, 21 provinces of Mongolia were divided into four regions around Ulaanbaatar, west, east, and nort is.

Түлхүүр үг: Усчин аврагчдын сургалт, сэтгэл зүй, ур чадвар

Key words: Traning, psychology and skills of lifeguards

Манай оронд байгалийн үзэгдэл, оршин буй газар зүйн тогтоцоос хамаарч, ган, зуд, үер ус, шороон болон цасан шуурга, ой хээрийн болон объектын түймэр, цөлжилт, хэт халалт, хүйтрэл зэрэг байгалийн гамшиг ихээхэн тохиолддог.

Усны ослын эрсдэлийг бууруулах судалгааны ажлын үр дүн" тайланд доктор, дэд хурандаа Ч.Мэндэлмаа (2021), Монгол Улсын хэмжээнд 2016-2021 оны хооронд эрэгтэй 488, эмэгтэй 39, нэг жилд дунджаар эрэгтэй 82, эмэгтэй найман хүн жил бүр усны ослоор нас барж байна гэсэн тоон судалгааг "Усны ослын эрсдэлийг бууруулах судалгааны ажил"-даа дурьдсан байна.

Дээрх байдлаас үзэхэд үер усны аюулын үед ажиллах Онцгой байдлын байгууллагын аврах анги, салбарын усчин аврагч нарыг бэлтгэх, аврах үйл ажиллагааг өргөжүүлэх нь бодит шаардлага бий болж байна.

Иймээс, стандартын дагуу мэргэжлийн усчин аврагчид усанд шумбах тоног төхөөрөмж, аврах багаж хэрэгсэл, усан доорх болон усны мандал дээрх ажлыг хангах хэрэгслийг ашиглан усанд эрэн хайх, аврах ажиллагааг хэрхэн хийж гүйцэтгэж байгаа байдлыг сонгон авч судлах нь судалгааны ажлын үндэслэл болсон.

Усанд эрэн хайх, аврах ажиллагаанд хийсэн судалгаа, түүний үр дүн

Монгол Улсын хэмжээнд сүүлийн зургаан жилд үер, усны ослын улмаас 625

хүн амь насаа алдаж /үүнээс 112 нь бага насны хүүхэд/ байна.

Сүүлийн зургаан жилд тохиолдсон гамшиг, ослоос аврагдсан хүний тоо болон түүнд амь насаа алдсан хүн амын судалгааг 1 дүгээр зургаар үзүүлэв.

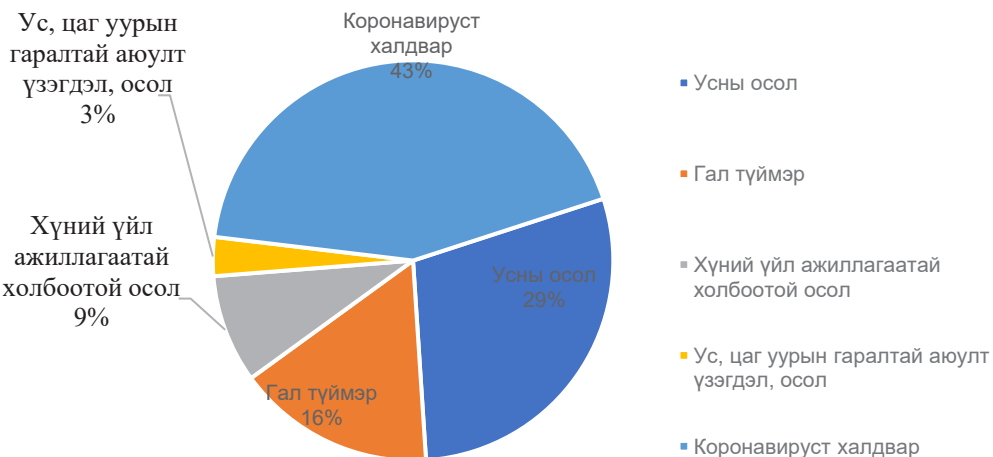
Зураг 1. Нас барсан ба аварсан иргэдийн тоо

Сүүлийн зургаан жилд тохиолдсон усны ослоос аврагдсан хүн, түүнд амь насаа алдсан хүн амын судалгаанаас үзэхэд, жилд дунджаар 104 хүн амь насаа алдсан байна. Монгол оронд үер усны аюул ихээхэн тохиолдож түүнд иргэд амь насаа алдах явдал нэлээд тохиолдож байна.

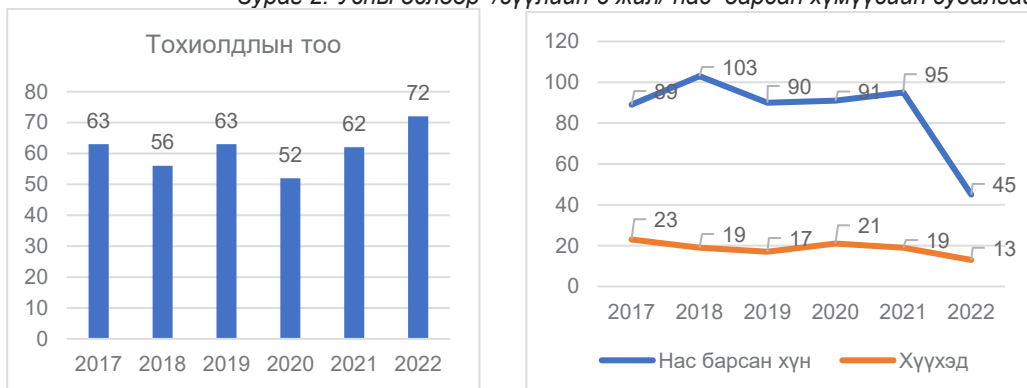
Сүүлийн зургаан жилд гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослоор амь насаа алдсан иргэдийн 43 хувь нь Коронавируст халдварт цар тахлаар /зөвхөн 2021 онд/, 29 хувь нь усны ослоор, 16 хувь нь объектын гал түймэрт өртсөн байна.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УЯАГА

Зураг 2. Усны ослоор /сүүлийн 6 жил/ нас барсан хүмүүсийн судалгаа

Зураг 3. Эх сурвалж: Усны ослоор амь насдаа алдсан хүмүүсийн шалтгаан нөхцөл байдлын судалгаа

Сүүлийн зургаан жилд үер, усны ослын шалтгаан их эзэлж байгаа бөгөөд нийт 368 тохиолдол буюу 625 хүн амралт, аялал зугаалгаар явж байхдаа амиа алдсан байна.

Усны ослын улмаас нас баралтын шалтгаан /сүүлийн зургаан жил/-ийг судалж зургаар харуулав.

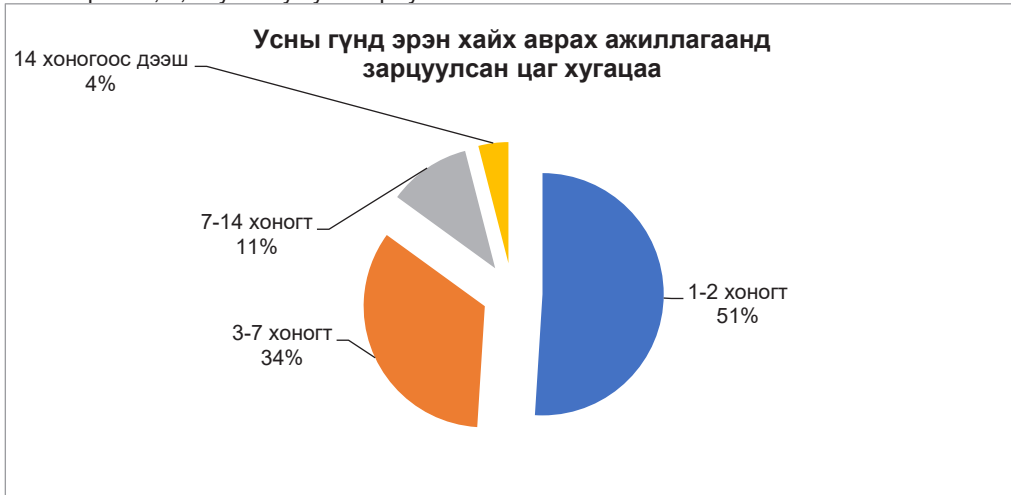

Зураг 4. Усны ослоор амь насдаа алдсан хүмүүсийн шалтгаан нөхцөл байдлын судалгаа

Дээрх судалгаанаас үер, усны ослын шалтгааныг судлан үзэхэд 625 хүн амь насаа алдсан байна. Тэдгээрийн 8,8 хувь буюу 51 хүн амралт зугаалгаар, 1,2 хувь буюу 8 хүн албан ажлаар, 17,9 хувь буюу 112 хүүхэд эцэг эхийн хараа хяналтаас гадуур үед, 9,7 хувь буюу 61 хүн гармаар гарах үед, 2,7 хувь буюу 17 хүн загасчлах ан агнах үед, 0,6 хувь буюу 4 хүн бусдыг уснаас аврах үед, 0,4 хувь буюу 3 хүн санаатайгаар амиа хорлолт, 2,4 хувь буюу 15 хүн усалгаа

хийх үед, 0,1 хувь буюу 1 хүн завь осолдож, 1,7 хувь буюу 11 хүн тогтоол усанд, 3,8 хувь буюу 24 хүн мөс цөмрөх үед, 1,4 хувь буюу 9 хүн үерт, 6.4 хувь буюу 40 хүн архи уусан үед, 16,8 хувь буюу 105 хүн нь усанд сэлж байгаад, 24,4 хувь буюу 144 хүн шалтгаан нь тогтоогдоогүй байна.

Усны гүнд эрэн хайх аврах ажиллагаанд зарцуулсан цаг хугацааг 5 дугаар зургаар үзүүлээ.

Зураг 5. Усны гүнд эрэн хайх аврах ажиллагаанд зарцуулсан цаг хугацаа

Дээрх зургаас үзэхэд, усны гүнд эрэн хайх аврах ажиллагаанд зарцуулсан цаг хугацаагаар судалж үзэхэд 1-2 хоногт 51%, 3-7 хоногт 34%, 7-14 хоногт 11%, 14 хоногтоос дээш 4% ноогдож байна. Нэрвэгдэгсдийг аврах үйл ажиллагаанд

замын нөхцөл хол ойрын байдлаас ихээхэн нөлөөлж байгаа нь харагдаж байна.

Онцгой байдлын байгууллагын усчин аврагчдын уснаас эрэн хайх аврах ажиллагааны өнөөгийн байдалд хийсэн дүн шинжилгээ:

Хүснэгт 1. Судалгаанд оролцогчдын хүйсийн ангилал

Үзүүлэлт		Frequency Хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь	Cumulative Percent Хуримтлагдсан хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Баруун бүс	14	14.1%	14.1%	14.1%
	Зүүн бүс	28	28.3%	28.3%	42.4%
	Улаанбаатар орчмын бүс	35	35.4%	35.4%	77.8%
	Хойд бүс	22	22.2%	22.2%	100%
	Нийт	99	100%	100%	

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Судалгаанд оролцож буй онцгой байдлын алба хаагчдын ажилладаг бүсийг 4 ангиллаар сонголт хийлгэн шинжиллээ. Шинжилгээг хэлбэлзлээр шалгахад, Баруун бүс 14 ба 14.1%, Зүүн бүс 28 ба 28.3%,

Улаанбаатар хот орчмын бүс 35 ба 35.4%, Хойд бүс 22 ба 22.2% тус тус хамрагдсан байснаас, Улаанбаатар хот орчмын бүсийн алба хаагчид илүүтэй хамрагдсан гэж дүгнэж байна.

Хүснэгт 2. Судалгаанд оролцогчдын насны ангилал

Үзүүлэлт		Frequency Хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь	Cumulative Percent Хуримтлагдсан хувь
	18-23	12	12.12%	12.12%	12.1

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	23.1-28	29	29.29%	29.29%	41.4
	28.1-33	27	27.27%	27.27%	68.7
	33.1-39	19	19.19%	19.19%	87.9
	39.1-45	10	10.10%	10.10%	98.00
	45 дээш	2	2.02%	2.02%	100.00
	НИЙТ	99	100.00%	100.00%	

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Судалгаанд оролцож буй онцгой байдлын алба хаагчдын насыг 6 ангилан оролцогч бүрийн сонголтод дүн шинжилгээ хийсэн.

Оролцогчдын хувьд, 18-23 настай 12 оролцогч ба 12.12%, 23.1-28 29 настай 29 оролцогч ба 29.29%, 28.1-33 настай 27 оролцогч ба 27.27%, 33.1-39 настай 19

оролцогч ба 19.19%, 39.1-45 настай 10 оролцогч ба 10.10% тус тус эзэлж байна. Эндээс, 23.1-28 настай оролцогчид хамгийн өндөр хувь эзэлж байсан бөгөөд онцгой байдлын албаны алба хаагчдын хувьд 23-28 настай залуучууд ажиллах хүчний нөөц болохыг баталлаа.

Хүснэгт 3. Оролцогчдын цогц асуумжийн үр дүн

№	ҮЗҮҮЛЭЛТ /асуумж/	Оролцогчдын тоо	Алдаа
1	Усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны техник, тоног төхөөрөмж, багаж, хэрэгсэл хангалттай хүрэлцээтэй байдаг уу?	99	0
2	Мэргэжлийн тусгай сургалтын хөтөлбөрийн дагуу усан сангийн сургалтад хамрагдсан уу?	99	0
3	Ажиллагаанд бүрэн бүтэн байдал алдагдсан, гэмтэлтэй хувцас, тоног төхөөрөмжтэй оролцож байсан уу?	99	0
4	Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагаанд ашиглах тусгай зориулалтын техник, тоног төхөөрөмж, хамгаалах хувцас, багаж хэрэгслээр бүрэн хангагдаж байна уу?	99	0
5	Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны журмын дагуу уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны дадлага, сургуулийг жилд 2 удаа зун, өвлийн нөхцөлд хээрийн гаралтаар 10-аас доошгүй хоногоор зохион байгуулдаг уу?	99	0
6	Уснаас эрэн хайх аврах ажиллагааны журмын дагуу аврагч усчин, шумбагч нар нь шумбалт гүйцэтгэхийн өмнө эмчийн үзлэгээр орж биеийн эрүүл мэндийн талаар дүгнэлт гаргуулдаг уу?	99	0

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Судалгааны цогц асуумжид “тийм” “үгүй” сонголттой нийт 6 асуултыг оруулж өгсөн. Үүнд:

- Усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны техник, тоног төхөөрөмж, багаж, хэрэгслийг багтаах хангалттай хүрэлцээтэй эсэх,

- Мэргэжлийн тусгай сургалтын хөтөлбөрийн дагуу усан сангийн сургалтад хамрагдсан эсэх,

- Ажиллагаанд бүрэн бүтэн байдал алдагдсан, гэмтэлтэй хувцас, тоног төхөөрөмжтэй оролцож байсан эсэх,

- Эрэн хайх, аврах ажиллагаанд ашиглах тусгай зориулалтын техник, тоног төхөөрөмж, хамгаалах хувцас, багаж хэрэгслээр бүрэн хангагдаж байсан эсэх,

- Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны журмын дагуу уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны дадлага, сургуулийг жилд 2 удаа зун, өвлийн нөхцөлд хээрийн гаралтаар 10-аас доошгүй хоногоор зохион байгуулдаг байдал,

- Уснаас эрэн хайх аврах ажиллагааны журмын дагуу аврагч усчин, шумбагч нар нь шумбалт гүйцэтгэхийн өмнө

эмчийн үзлэгээр орж биеийн эрүүл мэндийн талаар дүгнэлт гаргуулдаг эсэх

Дээрх 6 асуумжийн хүрээнд зөвхөн хоёр хариулттай авч нэгтгэн дүгнэж,

Хүснэгт 4. Усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны техник, тоног төхөөрөмж, багаж, хэрэгсэл

Үзүүлэлт		Үнэлгээ	Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Тийм	25	25.25%	25.25%	Хүчинтэй тоон үзүүлэлт 100%
	Үгүй	74	74.75%	74.75%	
	НИЙТ	99	100.00%	100.00%	

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Судалгааны цогц асуумжийн 01 асуулт “Усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны техник, тоног төхөөрөмж, багаж, хэрэгсэл хангалттай хүрэлцээтэй байдаг уу?” асуултад нийт 99 оролцогчоос 25 оролцогч ба 25.25% нь хангалттай ба тийм гэсэн

харьцуулан шинжилсэн. Асуулт бүрд хариулсан оролцогчдын хариултыг дараах байдлаар харьцууллаа.

хариулт өгсөн бол 74 ба 74.75% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан. Эндээс усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны техник, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэл хангалттай хүрэлцээ бага гэж дүгнэх бүрэн боломжтой.

Хүснэгт 5. Мэргэжлийн тусгай сургалтын хөтөлбөрийн дагуу усан бассейны сургалтад хамрагдсан байдал

Үзүүлэлт		Үнэлгээ	Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Тийм	52	52.53%	52.53%	Хүчинтэй тоон үзүүлэлт 100%
	Үгүй	47	47.47%	47.47%	
	НИЙТ	99	100%	100.00%	

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Судалгааны цогц асуумжийн 02 дахь асуулт “Мэргэжлийн тусгай сургалтын хөтөлбөрийн дагуу усан сангийн сургалтад хамрагдсан эсэх” асуултад нийт 99 оролцогчоос 52 оролцогч ба 52.53% нь хангалттай ба тийм гэсэн хариулт өгсөн бол

47 ба 47.47% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан. Судалгаанаас үзэхэд аврагчдын Усан бассейнд усан сэлэтийн анхан ба дунд шатны сургалт, бэлтгэл хангалтгүй байгааг харуулж байна.

Хүснэгт 6. Ажиллагаанд бүрэн бүтэн байдал алдагдсан, гэмтэлтэй хувцас, тоног төхөөрөмжтэй оролцож байсан эсэх

Үзүүлэлт		Үнэлгээ	Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Тийм	56	56.57%	56.57%	Хүчинтэй тоон үзүүлэлт 100%
	Үгүй	43	43.43%	47.47%	
	НИЙТ	99	100.00%	100.00%	

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Судалгааны цогц асуумжийн 03 дахь асуулт “Ажиллагаанд бүрэн бүтэн байдал алдагдсан, гэмтэлтэй хувцас, тоног төхөөрөмжтэй оролцож байсан эсэх” асуултад нийт 99 оролцогчоос 52 оролцогч

ба 56.57% нь хангалттай ба тийм гэсэн хариулт өгсөн бол 47 ба 47.47% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан.

Хүснэгт 7. Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагаанд ашиглах тусгай зориулалтын техник, тоног төхөөрөмж, хамгаалах хувцас, багаж хэрэгслээр бүрэн хангагдаж байсан эсэх

Үзүүлэлт		Үнэлгээ	Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
	Тийм	30	30.30%	30.30%	Хүчинтэй тоон үзүүлэлт

Хүчинтэй тоон үзүүлэлт

Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Үгүй	69	69.70%	69.70%	100%
	НИЙТ	99	100.00%	100.00%	

Тайлбар: Судалгааны SPSS 25.шинжилгээний үр дүн

Судалгааны цогц асуумжийн 4 дахь асуулт “Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны журмын дагуу уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны дадлага зохион байгуулдаг байдал” асуултад нийт 99 оролцогчоос 44 оролцогч ба 44.44% нь

хангалттай ба тийм гэсэн хариулт өгсөн бол 55 ба 55.56% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан. Судалгаанаас үзэхэд усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны дадлага сургалт дутмаг зохион байгуулагддаг нь харагдаж байна.

Хүснэгт 8. Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны дадлага, сургалт зохион байгуулдаг байдал

Үзүүлэлт		Үнэлгээ	Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Тийм	44	44.44%	44.44%
	Үгүй	55	55.56%	55.56%
	НИЙТ	99	100.00%	100.00%

Тайлбар: Судалгааны SPSS 25.шинжилгээний үр дүн

Судалгааны цогц асуумжийн 5 дахь асуулт “Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны журмын дагуу уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны дадлага зохион байгуулдаг байдал” асуултад нийт 99 оролцогчоос 44 оролцогч ба 44.44% нь

хангалттай ба тийм гэсэн хариулт өгсөн бол 55 ба 55.56% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан. Судалгаанаас үзэхэд усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны дадлага сургалт дутмаг зохион байгуулагддаг нь харагдаж байна.

Хүснэгт 9. Уснаас эрэн хайх аврах ажиллагаанд ороход эрүүл мэндийн талаар дүгнэлт гаргуулдаг байдал

Үзүүлэлт		Үнэлгээ	Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Тийм	48	48.48%	48.48%
	Үгүй	51	51.52%	51.52%
	НИЙТ	99	100.00%	100.00%

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Судалгааны цогц асуумжийн 6 дахь асуулт “Уснаас эрэн хайх аврах ажиллагааны журмын дагуу аврагч усчин, шумбагч нар нь шумбалт гүйцэтгэхийн өмнө эмчийн үзлэгээр орж биеийн эрүүл мэндийн талаар дүгнэлт гаргуулдаг байдал ” асуултад нийт 99 оролцогчоос 48 оролцогч ба 48.48% нь хангалттай ба тийм гэсэн хариулт өгсөн бол 51 ба 51.52% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан. Уснаас эрэн хайх аврах

ажиллагаанд оролцоход аврагч нар эмчийн үзлэгт бага хамрагдаж байгааг судалгаанаас харуулж байна.

Хүснэгт 10.Алдаа

Оролцогчдын тоо	Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	99
	Алдаа	0

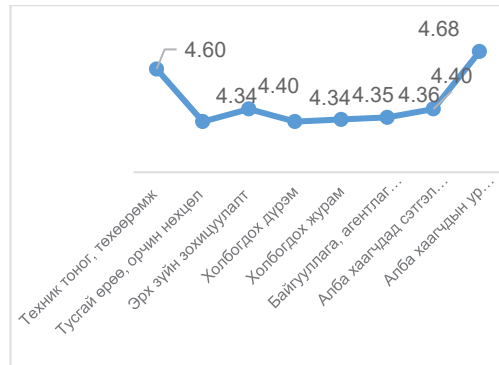
Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Хүснэгт 11.Аврах ажиллагааны үед багаж хэрэгсэл гацах, биеийн байдалд ямар нэг өөрчлөлт орох үед ямар арга хэмжээ авдаг вэ?

Үзүүлэлт	Агуулга	Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Ажиллагааг үргэлжлүүлэх талаар шийдвэр гаргах	21	21.21%	21.21%
	Удирдлагын тушаал шийдвэрийг дагах	51	51.52%	51.52%
	Хэсэг амраад үргэлжлүүлэх	9	9.09%	9.09%
	Эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж үйлчилгээ авах	18	18.18%	18.18%
	НИЙТ	99	100.00%	100.00%

Уснаас эрэн хайх аврах ажиллагааны үед усчин, аврагчийн багаж хэрэгсэл эвдрэх, гацах, эрүүл мэндэд ямар нэгэн өөрчлөлт үүсэж мэдрэгдсэн үед аврах ажиллагааны зааварлагч буюу аврах ажиллагааны удирдагчид шууд мэдэгдэж аврах ажиллагааг шууд зогсох арга хэмжээ авна.

Зураг 6. Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйл /дундаж утгын харьцуулалт/

Зураг 6. Дундаж утгын харьцуулалт

Хүснэгт 12. Техник тоног, төхөөрөмж

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйл				
Үзүүлэлт		Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Дундаж	1	1.01%	1.01%
	Чухал	38	38.38%	38.38%
	Маш чухал	60	60.61%	60.61%
	НИЙТ	99	100.00%	100.00%

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйлд техник тоног төхөөрөмж дундаж шаардлагатай 1 ба 1.01%, чухал шаардлагатай 38 ба 38.6%, маш чухал шаардлагатай 60 ба 60.61% хариулт өгсөн

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн байна. Эндээс манай оролцогчдын ихэнх хувь болох 60 оролцогч нэн чухал шаардлагатай хариулт өгсөн тул гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд техник тоног төхөөрөмж маш чухал шаардлагатай гэж дүгнэх боломжтой.

Хүснэгт 13. Тусгай өрөө, орчин нөхцөл

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйл				
Үзүүлэлт		Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Чухал биш	2	2.02%	2.02%
	Дундаж	5	5.05%	5.05%
	Чухал	49	49.49%	49.49%
	Маш чухал	43	43.43%	43.43%
	НИЙТ	99	100.00%	100.00%

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйлд Тусгай өрөө, орчин нөхцөл хэрхэн шаардлагатай талаар судалгаанаас үзэхэд чухал биш 2 ба 2.02%, дундаж шаардлагатай 5 ба 5.05%, чухал шаардлагатай 49 ба 49.49%, маш чухал шаардлагатай 43 ба 43.43% нь хариулт

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн өгсөн байна. Эндээс манай оролцогчдын ихэнх хувь болох 92 оролцогч маш чухал буюу чухал шаардлагатай гэж хариулт өгсөн тул гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн, хойшлуулашгүй сэргээн босгох үйл ажиллагаанд оролцсон алба хаагчдад Тусгай өрөө, орчин нөхцөл хэрхэн шаардлагатай байгааг харуулж байна.

Хүснэгт 14. Эрх зүйн зохицуулалт

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйл				
Үзүүлэлт		Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Дундаж	1	1.01%	1.01%
	Чухал	57	57.58%	57.58%
	Маш чухал	41	41.41%	41.41%
	НИЙТ	99	100%	100%

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйлд эрх зүйн зохицуулалт дундаж шаардлагатай 1 ба 1.01%, чухал шаардлагатай 57 ба 57.58%, маш чухал шаардлагатай 41 ба 41.41% хариулт өгсөн байна. Эндээс манай

оролцогчдын ихэнх хувь болох 57 оролцогч чухал шаардлагатай хариулт өгсөн тул гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд эрх зүйн зохицуулалт чухал шаардлагатай гэж дүгнэх боломжтой.

Хүснэгт 15. Холбогдох дүрэм

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйл				
Үзүүлэлт		Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Чухал	65	65.66%	65.66%
	Маш чухал	34	34.34%	34.34%
	НИЙТ	99	100%	100%

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйлд холбогдох дүрэм чухал шаардлагатай 65 ба 65.66%, маш чухал шаардлагатай 34 ба 34.34% хариулт өгсөн байна. Эндээс манай

оролцогчдын ихэнх хувь болох 65 оролцогч нэн чухал шаардлагатай хариулт өгсөн тул гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд холбогдох дүрэм маш чухал шаардлагатай гэж дүгнэх боломжтой.

Хүснэгт 16. Холбогдох журам

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйл				
Үзүүлэлт		Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Дундаж	2	2.02%	2.02%
	Чухал	60	60.61%	60.61%
	Маш чухал	37	37.37%	37.37%
	НИЙТ	99	100%	100%

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйлд холбогдох журам дундаж шаардлагатай 2 ба 2.02%, чухал шаардлагатай 60 ба 60.61%, маш чухал шаардлагатай 37 ба 37.37% хариулт өгсөн байна. Эндээс манай

оролцогчдын ихэнх хувь болох 60 оролцогч нэн чухал шаардлагатай хариулт өгсөн тул гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд холбогдох журам чухал шаардлагатай гэж дүгнэх боломжтой.

Хүснэгт 17. Байгууллага, агентлаг хоорондын хамтын ажиллагаа

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйл				
Үзүүлэлт		Frequency хэлбэлзэл	Percent Хувь	Valid Percent Хүчинтэй хувь
Хүчинтэй тоон үзүүлэлт	Дундаж	1	1.01%	1.01%
	Чухал	61	61.62%	61.62%
	Маш чухал	37	37.37%	37.37%
	НИЙТ	99	100.00%	100.00%

Тайлбар: Судалгааны SPSS-25.0 шинжилгээний үр дүн

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйлд Байгууллага, агентлаг хоорондын хамтын ажиллагаа дундаж шаардлагатай 1 ба 1.01%, чухал шаардлагатай 61 ба 61.62%, маш чухал шаардлагатай 37 ба 37.37%

хариулт өгсөн байна. Эндээс манай оролцогчдын ихэнх хувь болох 61 оролцогч нэн чухал шаардлагатай хариулт өгсөн тул гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд хамтын ажиллагаа чухал шаардлагатай гэж дүгнэх боломжтой.

Хүснэгт 18. Хувьсагчийн кодчлол

Техник тоног, төхөөрөмж	Тусгай өрөө, орчин нөхцөл	Эрх зүйн зохицуулалт	Холбогдох дүрэм	Холбогдох журам	Байгууллага, агентлаг хооронды	Алба хаагчдад сэтгэл зүйн	Алба хаагчдын үр чадварыг
C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8

Хүснэгт 19. Хувьсагчдын хамаарлын шинжилгээ

№		C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8
C1	Pearson Correlation	1.000	0.051	0.277	0.489	0.349	0.219	0.085	0.236
	Sig. (2-tailed)		0.614	0.005	0.000	0.000	0.030	0.404	0.019
C2	Pearson Correlation	0.051	1.000	0.156	0.201	0.116	0.320	0.579	0.118
	Sig. (2-tailed)	0.614		0.124	0.046	0.254	0.001	0.000	0.243
C3	Pearson Correlation	0.277	0.156	1.000	0.552	0.452	0.176	0.210	0.347
	Sig. (2-tailed)	0.005	0.124		0.000	0.000	0.082	0.037	0.000
C4	Pearson Correlation	0.489	0.201	0.552	1.000	0.737	0.366	0.296	0.417
	Sig. (2-tailed)	0.000	0.046	0.000		0.000	0.000	0.003	0.000
C5	Pearson Correlation	0.349	0.116	0.452	0.737	1.000	0.477	0.234	0.471
	Sig. (2-tailed)	0.000	0.254	0.000	0.000		0.000	0.020	0.000
C6	Pearson Correlation	0.219	0.320	0.176	0.366	0.477	1.000	0.422	0.471
	Sig. (2-tailed)	0.030	0.001	0.082	0.000	0.000		0.000	0.000
C7	Pearson Correlation	0.085	0.579	0.210	0.296	0.234	0.422	1.000	1.186
	Sig. (2-tailed)	0.404	0.000	0.037	0.003	0.020	0.000		0.000
C8	Pearson Correlation	0.236	0.118	0.347	0.417	0.471	0.421	0.186	1.000
	Sig. (2-tailed)	0.019	0.243	0.000	0.000	0.000	0.000	0.065	
	**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).								
	*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).								

Хууль сахиулахуй

Хүснэгт 20. Хувьсагчдын найдвартай байдлын шинжилгээ

Найдвартай байдлын утга	
Кронбах альфа	Нийт хувьсагчийн тоо
0.784	8

Дээрх нийт 8 асуумжийн найдвартай байдлыг Кронбах альфа утгаар шинжилсэн. Нийт асуулт бүрийн найдвартай байдлын нийлбэр 0.784 гарсан нь манай оролцогчдын хувьд асуулт бүрд үнэн бодитоор хариулсан, шинжилгээ бодит найдвартай байгааг баталлаа.

Хүснэгт 21. Хувьсагчдын хамаарлын нэгдсэн үр дүн

Найдвартай байдлын утга	
Кронбах альфа	Нийт хувьсагчийн тоо
0.729	17

Дээрх нийт 17 асуумжийн найдвартай байдлыг Кронбах альфа утгаар шинжилсэн. Нийт асуулт бүрийн найдвартай байдлын нийлбэр 0.729 гарсан нь манай оролцогчдын хувьд асуулт бүрд үнэн бодитоор хариулсан, шинжилгээ бодит найдвартай байгааг дахин баталлаа.

Судалгааны боловсруулалтыг SPSS-25.0 программ хангамжийг ашиглан хамаарлын шинжилгээ, хувьсагч бүрийн хэлбэлзлийн шинжилгээ, найдвартай байдлын шинжилгээг тус тус хийсэн болно.

Дүгнэлт

Сүүлийн зургаан жилд үер, усны ослын шалтгааныг судлан үзэхэд 625 хүн амь насаа алдсан байна. Тэдгээрийн 8,8 хувь буюу 51 хүн амралт зугаалгаар, 1,2 хувь буюу 8 хүн албан ажлаар, 17,9 хувь буюу 112 хүүхэд эцэг эхийн хараа хяналтаас гадуур үед, 9,7 хувь буюу 61 хүн гармаар гарах үед, 2,7 хувь буюу 17 хүн загасчлах ан агнах үед, 0,6 хувь буюу 4 хүн бусдыг уснаас аврах үед, 0,4 хувь буюу 3 хүн санаатайгаар амиа хорлолт, 2,4 хувь буюу 15 хүн усалгаа хийх үед, 0,1 хувь буюу 1 хүн завь осолдож, 1,7 хувь буюу 11 хүн тогтоол усанд, 3,8 хувь буюу 24 хүн мөс цөмрөх үед, 1,4 хувь буюу 9 хүн үерт, 6,4 хувь буюу 40 хүн архи уусан үед, 16,8 хувь буюу 105 хүн нь усанд сэлж байгаад, 24,4 хувь буюу 144 хүн шалтгаан нь тогтоогдоогүй байна.

Усчин аврагчийн үйл ажиллагаатай холбоотой цогц асуумжийн асуулт “Усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны техник, тоног төхөөрөмж, багаж, хэрэгсэл хангалттай хүрэлцээтэй байдаг уу?” асуултад нийт 99

оролцогчоос 25 оролцогч ба 25.25% нь хангалттай ба тийм гэсэн хариулт өгсөн бол 74 ба 74.75% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан. Эндээс усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны техник, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэл хангалттай хүрэлцээ бага гэж дүгнэхэд хүрч байна.

Мөн “Мэргэжлийн тусгай сургалтын хөтөлбөрийн дагуу усан сангийн сургалтад хамрагдсан эсэх” асуултад нийт 99 оролцогчоос 52 оролцогч ба 52.53% нь хангалттай ба тийм гэсэн хариулт өгсөн бол 47 ба 47.47% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан. Судалгаанаас үзэхэд аврагчдын Усан бассейнд усан сэлэлтийн анхан ба дунд шатны сургалт, бэлтгэл хангалтгүй байгааг харуулж байна.

“Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагаанд ашиглах тусгай зориулалтын техник, тоног төхөөрөмж, хамгаалах хувцас, багаж хэрэгслээр бүрэн хангагдаж байсан эсэх?” асуултад нийт 99 оролцогчоос 30 оролцогч ба 30.30% нь хангалттай ба тийм гэсэн хариулт өгсөн бол 69 ба 69.70% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан. Судалгаанаас үзэхэд усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны техник, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэл, хуурай, нойтон хувцасны иж бүрдэл дутмаг байгааг харуулж байна.

“Уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны журмын дагуу уснаас эрэн хайх, аврах ажиллагааны дадлага зохион байгуулдаг байдал” асуултад нийт 99 оролцогчоос 44 оролцогч ба 44.44% нь хангалттай ба тийм гэсэн хариулт өгсөн бол 55 ба 55.56% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан. Судалгаанаас үзэхэд усанд эрэн хайх аврах ажиллагааны дадлага сургалт дутмаг зохион байгуулагддаг нь харагдаж байна.

“Уснаас эрэн хайх аврах ажиллагааны журмын дагуу аврагч усчин, шумбагч нар нь шумбалт гүйцэтгэхийн өмнө эмчийн үзлэгээр орж биеийн эрүүл мэндийн талаар дүгнэлт гаргуулдаг байдал” асуултад нийт 99 оролцогчоос 48 оролцогч ба 48.48% нь хангалттай ба тийм гэсэн хариулт өгсөн бол 51 ба 51.52% нь хангалтгүй ба үгүй гэсэн хариулт өгсөн байсан. Уснаас эрэн хайх аврах ажиллагаанд оролцоход аврагч нар эмчийн үзлэгт бага хамрагдаж байгааг судалгаанаас харуулж байна.

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйлд

техник тоног төхөөрөмж дундаж шаардлагатай 1 ба 1.01%, чухал шаардлагатай 38 ба 38.6%, маш чухал шаардлагатай 60 ба 60.61% хариулт өгсөн байна. Эндээс манай оролцогчдын ихэнх хувь болох 60 оролцогч нэн чухал шаардлагатай хариулт өгсөн тул гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд техник тоног төхөөрөмж маш чухал шаардлагатай гэж дүгнэх боломжтой.

Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд шаардлагатай зүйлд эрх зүйн зохицуулалт дундаж шаардлагатай 1 ба 1.01%, чухал шаардлагатай 57 ба 57.58%, маш чухал шаардлагатай 41 ба 41.41% хариулт өгсөн байна. Эндээс манай оролцогчдын ихэнх хувь болох 57 оролцогч чухал шаардлагатай хариулт өгсөн тул гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын голомтод үүрэг гүйцэтгэсэн алба хаагчдад үзүүлэх сэтгэлзүйн тусламж үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд эрх зүйн зохицуулалт чухал шаардлагатай гэж дүгнэх боломжтой.

Ашигласан материал

1. Гамшигтай тэмцэх үндэсний чадавхыг бий болгохын төлөө, НҮБ, Гамшгийн аюулыг бууруулах олон улсын стратегийн газар, 2007

2. Болдбаатар.Ш., Гамшгийн менежмент, УБ., 2003

3. Баяржаргал.Б, Гамшгийн төрөл бүрээр эрсдэлийн үнэлгээ хийх арга зүй УБ., 2016

4. Ганболд.Б, Усанд эрэн хайх, аврах үйл ажиллагааны онцлог, УБ., 2020

5. Дамдин.П, Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах менежмент УБ., 1989

6. Монгол Улсын гамшгийн удирдлагын шинэчлэлт, МОН/02/305 төсөл, УБ., 2004

7. Онцгой байдлын үеийн гарын авлага, НҮБ-ын Дүрвэгсдийн дээд комиссарын газар, Женев, 2007

8. Паламдорж.Ш, Цэдэв.П, нарын., Гамшгийн эрсдэлийг үнэлэх арга зүй УБ., 2010

9. Төмөр. Х, Аврагчийн лавлах 1. 2, УБ., 1997

10. Төрөөс Гамшигаас хамгаалах талаар баримтлах бодлого, үндэсний хөтөлбөр, Үндэсний бага хурлын эмхтгэл, УБ., 2011

11. Үржин.О, Цэдэв.П, нарын., Эрэн хайх аврах ажлын үндэс, УБ., 2012

12. Үржин.О, Цэдэв.П, нарын Аюулгүй амьдрах ухааны үндэс I.II.III гарын авлага

13. Үржин.О, Гамшгийн менежмент дэд дэвтэр, УБ., 2004

14. Үржин.О Цэдэв.П нарын Гамшгаас хамгаалах үндэс УБ., 2017

15. Үржин.О, Байгалийн болон технологийн үүдэлтэй аюул, ослын тухай ойлголт, УБ., 2004

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яам

“МАГАДЛАХ ДИЖИТАЛ ЛАБОРАТОРИ” ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГА

DIJITAL FORENSIC LABORATORY NEEDS OF FORENSIC SCIENCE INSTITUTE

МОНГОЛ
УЛСЫН
ДИРЛЭГ
УРГАХАЙН
УНИВЕРСИТЕТ

Х.Түвшин-Эрдэнэ

ДХИС-ийн Шинжлэн магадлахуйн институтийн багш, цагдаагийн дэд хурандаа

Tuvshin-Erdene Kh.

Teacher Faculty of Natural Science Expertise, Forensic Science Institute, University of Internal Affairs, Lieutenant Colonel

Хураангуй: Нийгэм, эдийн засгийн бүхий л харилцаа дижитал технологид суурилж, мэдээллийн технологи үсрэнгүй хөгжиж байгаа өнөө үед цахим гэмт хэрэг олноор бүртгэгдэж байна. Монгол Улсад цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэх үндэсний тогтолцоо бэхжиж амжаагүй, энэ төрлийн гэмт хэргийн нотлох баримтад магадлах шинжилгээ хийх арга зүй бүрэн төлөвшөөгүй байна. Манай орны хувьд цахим технологийн шинжилгээ судалгааны салбарын мэргэжилтнүүд нь хөгжиж буй технологийн хөгжилтэй хөл нийлүүлэн судалгаа шинжилгээг явуулах төдийгүй, төрөл бүрийн тоон технологийн төхөөрөмж, техник хэрэгслийн хүчин чадал бүхий лабораторийг хөгжүүлэх, цахим мөрдлөг болон тоон баримт материалын талаар шинжилгээний арга, аргачлалыг боловсронгуй болгох судалгааг мөн хийх шаардлагатай байна.

Abstract: Nowadays, when all social and economic relations are based on digital technology and information technology is rapidly developing, cyber crimes are being registered in large numbers. It is also necessary to develop a laboratory with the capacity of various digital technology devices and equipment, to improve the methods and methods of analysis of electronic tracking and digital documents.

Түлхүүр үгс: Шинжлэн магадлах ухаан, магадлах дижитал лаборатори, дижиталл нотлох баримт, мэдээллийн технологи, киберь гэмт хэрэг

Keywords: forensic science, dijital forensic laboratory, dijital evidence, information technology, cyber crime

Монгол Улсын урт хугацааны бодлогын баримт бичиг “Алсын хараа – 2050”, Засгийн газрын 2021-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт олон улсад өрсөлдөх чадвар бүхий үндэсний шинжлэх ухаан, технологи, инновацыг хөгжүүлэх замаар мэдээллийн технологийг тэргүүлэх чиглэлийн нэг болгох зорилт тавьж “Цахим Үндэстэн - Digital Nation” болох уриалгыг дэвшүүлсэн. Эдийн засаг, санхүү, нийгэм, хууль сахиулах байгууллагын хувьд инновац, бүтээмж, өсөлтийг өдөөхөд мэдээллийн технологийн салбар гол үүрэг гүйцэтгэж байна.

Мэдээллийн технологи гэдэг нь Америкийн Мэдээллийн Технологийн Холбооны (ITAA) тодорхойлсоноор “Компьютер дээр суурилсан мэдээллийн систем, програм хангамж болон техник хангамжийн дизайн, хөгжүүлэлт, хэрэгжүүлэлт, хангамж болон удирдлагыг судлахыг хэлнэ”. Мэдээллийн технологи нь цахим тооцоолуур болон програм хангамжийг хэрэглэн мэдээллийг хувиргах,

хадгалах, хамгаалах, боловсруулах, дамжуулах болон найдвартайгаар хүлээн авах тухайг судалдаг. Мэдээллийн технологи нь одоо дэлхийг хавтгайруулагч хүчин зүйл болоод байгаа бөгөөд дэлхийн хөгжлийг тодорхойлогч тэргүүн эгнээний зүйл болж байна.

Мэдээллийн технологи (МТ) нь ихэвчлэн бизнес болон бусад аж ахуйн нэгжийн хүрээнд өгөгдөл дамжуулах, удирдаж, хадгалах, хүлээн авах компьютерийн програм мөн харилцаа холбооны хэрэгсэл юм.

Энэ нэр томъёог компьютер, компьютерийн сүлжээ гэдэгтэй адил үг болгон ихээхэн ашигладаг ч мэдээллийн технологи нь бусад мэдээлэл түгээх технологиуд болох телевиз, утас зэргийг хамруулдаг. Хэд хэдэн салбарууд компьютерийн техник хангамж, програм хангамж, цахилгаан хэрэгсэл, хагас дамжуулагч, интернет, харилцаа холбооны тоног төхөөрөмж, цахим худалдаа, компьютерийн үйлчилгээг агуулсан

мэдээллийн технологитой холбогдсон байдаг.

Мэдээллийн технологийн салбар нь технологийн хурдацтай хөгжлөөрөө бусад салбарын үзүүлэлтийг давж байгаа нь бид бүхний өдөр тутмын амьдралд мэдрэгдэж байгаа билээ. Энэ ч утгаараа хүн бүрийн хэрэглээнд цахим төхөөрөмж, гар утас, компьютер, тоон технологид суурилсан бүтээгдэхүүн, програм хангамжууд нэвтэрч үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх, бүтээмж нэмэгдүүлэх гол хэрэгсэл болж ирсэн. Иймд тодорхой нэг хүний хэрэглээнд хэрэглэж буй цахим төхөөрөмжүүд нь хувь хүний мэдээлэл, өдөр тутмын үйл ажиллагааны бүртгэлийг өөртөө агуулсан ухаалаг болж ирснээр барахгүй төрөл бүрийн гэмт үйлдэл, халдлагын бүртгэл, нотлох баримтын шинж чанарыг агуулсан үнэт чухал хэрэгсэл болсон. Тиймээс ч олон улсад тоон технологид суурилсан технологи, техникийн шинжилгээний салбарын нэн тэргүүнд тавьж, хөгжүүлснээр хууль бус үйлдлийг илрүүлэх, цахим нотлох баримтын ач холбогдлыг үнэлэн технологийн салбарын үр өгөөжийг ашиглах зэрэг давуу талтай байна.

Нийгэм, эдийн засгийн бүхий л харилцаа дижитал технологид суурилж, мэдээллийн технологи үсрэнгүй хөгжиж байгаа өнөө үед цахим гэмт хэрэг олноор бүртгэгдэж байна. Монгол Улсад цахим гэмт хэрэгтэй тэмцэх үндэсний тогтолцоо бэхжиж амжаагүй, энэ төрлийн гэмт хэргийн нотлох баримтад магадлах шинжилгээ хийх арга зүй бүрэн төлөвшөөгүй байна.

Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, шинжлэн магадлах, хууль сахиулах болон хэрэг хянан шийдвэрлэх чиг үүрэг бүхий байгууллагуудад шинжлэх ухаан, технологийн дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор сорил-туршилт, судалгаа-боловсруулалтын ажил эрхэлж, үр дүнг сургалт, практик үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх судалгаа-үйлдвэрлэлийн нэгжийг ДХИС-ийн Шинжлэн магадлах институт дээр хөгжүүлэх нь өнөөгийн хэрэгцээ нэгэнт үүсч байна.

Зорилго: Шинжлэн магадлахуйн институтын “Магадлах дижитал” шинжилгээний лабораторийг орчин үеийн стандарт, шаардлагад нийцсэн техник хэрэгслээр хангах, энэ төрлийн шинжилгээ хийх чадварлаг боловсон хүчин бэлтгэх, практик байгууллагын мэргэжилтэн, шинжээч нарыг давтан сургах, магадлах

шинжилгээ, туршилт судалгаа хийх нөхцөлийг бүрдүүлэхэд оршино.

Зорилт: “Магадлах дижитал” шинжилгээний лабораторийг шинээр зохион байгуулсанаар олон улсын жишигт нийцсэн орчин, цахим технологийн лабораторитой болсноор шинжилгээний шинэ арга аргачлалыг оюутан залууст онол, практикийн түвшинд олгох, цахим технологийн шинжилгээний сургалтын бааз суурийг бэхжүүлэх зэрэг зорилтод тулгуурлана.

Гэмт хэргийн цахим нотлох баримтад дүн шинжилгээ хийх техник, технологи бүхий хүчин чадалтай лабораторийг түшиглээд мөрдөгч, прокурор шүүгч нарт цахим технологийн шинжилгээ хийх арга, аргачлал, онолын ойлголтыг системтэйгээр олгох дижитал нотлох баримт үнэлэх дүгнэх зорилтыг хэрэгжүүлнэ.

Хэрэгцээ, шаардлага: Техник технологийн хурдтай хөгжлийн хирээр хүмүүс хэрэглээндээ төрөл бүрийн цахим төхөөрөмжийг улам өргөнөөр ашиглаж байна.

Орчин үеийн техник, технологийн дэвшил хөгжлийн шинэ боломж олгохын зэрэгцээ нийгмийн бусад сөрөг үзэгдлүүдийг ч дагуулсаар байна. Тэдгээрийн нэг нь “цахим” гэмт хэрэг юм. Энэхүү гэмт хэргийн талаар хэд хэдэн тодорхойлолт байдаг боловч /компьютер болон цахим сүлжээ ашиглаж бусдын эд хөрөнгө, алдар нэр, хувийн нууц, аюулгүй байдал, өдөр тутмын хэвийн үйл ажиллагаанд нь хууль бусаар халдаж буй өөр өөр төрлийн гэмт хэргийн нийлбэр/ хэмээн хамгийн энгийнээр тайлбарлаж болно.

Цахим гэмт хэрэг нь үндэстэн дамнасан, зохион байгуулалттай гэмт хэрэгт тооцогддог бөгөөд дэлхийн эдийн засагт жилд дунджаар 1 их наяд орчим ам.долларын хохирол учруулдаг аж. Уг гэмт хэргийг үйлдэгчдийн тоо жил бүр нэмэгдэж, арга хэлбэр нь илүү боловсронгуй болсоор байна. Иймд цахим гэмт хэрэг гэж юу болох, түүний онцлог шинж чанар, гэмт этгээдүүдийн үйл ажиллагааны талаар ойлголт, мэдээлэлтэй болсноор хохирогч болохоос урьдчилан сэргийлэх боломжтой.

“Facebook”, “Twitter” зэрэг нийгмийн сүлжээг ашиглан цахим гэмт хэрэг үйлдэгчид жилд 3.25 тэрбум ам.долларын хохирол бусдад учруулдаг бөгөөд хохирогчдын тоо жил бүр нэмэгдсээр байна. Энэ төрлийн гэмт хэргийн дотроос нийгмийн сүлжээ хэрэглэгчдийн нэвтрэх нэр, нууц үг,

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙ

дансны болон зээлийн картны мэдээлэл зэрэг хувийн мэдээллийг хулгайлах, бусдад зарж борлуулах явдал хамгийн түгээмэл буюу нийт гэмт хэргийн 45-50 хувийг эзэлдэг аж.

Цахим гэмт хэргийн хамгийн түгээмэл хэлбэрүүдэд “фишинг” буюу интернэтээр залилан үйлдэх, “сошиал инженерчлэл” буюу хувь хүний сэтгэл зүйн онцлогийг харгалзан сэдэл /мөнгө хожих, тэтгэлэг авах зэрэг/ өгч, итгэл төрүүлэх замаар мэдээлэл цуглуулах, нууцад нэвтрэх болон компьютерийн сүлжээнд төрөл бүрийн вирус, хортой код тараах зэрэг аргууд багтдаг. Үүнээс гадна цахим шуудан ашигладаг нийт хэрэглэгчдийн хувьд спам халдлага хамгийн эрсдэлтэйд тооцогддог байна.

Сүүлийн үед цахим мэдээлэлд суурилсан олон нийтийн цахим харилцааны хэрэглүүрүүдийг (facebook, whats up, telegram, viber) хүн бүр хэрэглээндээ өргөн ашиглаж мэдээлэл (зураг, дуу авиа, дүрс бичлэг) солилцох болсон. Энэ нь нэг талаар хүмүүсийн харилцааг орчин, орон зайнаас үл хамааран хялбарчилж байгаа хэдий боловч улс төр, гэмт хэргийн зорилгоор хүний нэр хүнд унагаах, худал мэдээлэл тараах, цахим төрлийн залилан, луйвар хийх сөрөг үр дагавар, боломжийг бүрдүүлж байна. Үүнтэй холбоотойгоор, дуу авиа, дүрс бичлэгийн программуудыг гар, утас, таблет, бичил дуу хураагуур зэрэгт хэрэглээний функц хэлбэрээр ашиглаж, хүмүүсийн харилцаанд өөр хоорондын хэлсэн үг, яриа, дүрс бичлэг, соршил эх сурвалжийг дижитал эд мөрийн баримт болгон авч мөрдөх болон шүүхийн байгууллагаар нотлох баримтын хэмжээнд үнэлүүлэх явдал ихсэх хандлага байна.

Манай улсын хувьд цаг тутамд өсөн нэмэгдэж буй компьютер, ухаалаг утасны хэрэглээг дагаад цахим гэмт хэргийн тоо жил бүр нэмэгдэж, 2016 онд 97, 2017 онд 195, 2018 онд 659, 2019 оны 5 сарын байдлаар 384 буюу нийт 1,335 цахим гэмт хэрэг бүртгэгдэж байсан бол сүүлийн 2021 онд 4825 бүртгэгдсэн бол 2022 онд 8563 буюу 77.5 хувь өсжээ.

2020 цахим орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргийн хохирол 1 тэрбумд хүрэхгүй байсан бол 2 жилийн дараа буюу 2022 онд 21.9 тэрбум төгрөг болтлоо өсжээ”

Дижитал шинжилгээний лаборатори нь цахим хэлбэрээр хадгалагдаж буй өгөгдлийг тодорхойлох, олж авах, боловсруулах, дүн шинжилгээ хийх,

тайлагнахад чиглэдэг шүүх шинжилгээний салбар юм.

Цахим нотлох баримт нь бараг бүх гэмт хэргийн үйл ажиллагааны бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд хууль сахиулах мөрдөн байцаалтад маш чухал ач холбогдолтой байдаг.

Дижитал шүүх шинжилгээний гол зорилго нь цахим нотлох баримтаас мэдээлэл гаргаж авах, түүний үйл ажиллагааг боловсруулж, дүгнэлтийг хууль сахиулах мөрдөн байцаалтад танилцуулах явдал юм. Бүхгэмт хэрэг илрүүлэх процессын үйл явцад шинжээчийн дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөхийн тулд шинжлэн магадлахуйн ухааны найдвартай арга техникийг ашиглах хэрэгцээ шаардлага үүсч байна.

Мэдээллийн технологийн хөгжлийн чиг хандлага: Бизнес, эдийн засаг, нийгмийн илүү өргөн хүрээнд мэдээллийн технологи, харилцаа холбооны технологийг ашиглан бизнес хийх, хөдөлмөр хөнгөвчилж, бүтээмж, өгөөжийг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн хөгжлийг хурдасгах, иргэд хэрэглэгчдэд өгөх үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэх боломж нэмэгдэж байна. Цахим худалдаа, төлбөр, цахим санхүүгийн үйлчилгээ, цахим эрүүл мэнд, цахим сургалт, ухаалаг төрийн цахим үйлчилгээ гэх мэт үйлчилгээ хэрэглэгчдийн өмнө нээлттэй болж байна. Энэ ч утгаараа УИХ-аар цахим хөгжлийн багц хуулиуд болох “Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль”, “Хувь хүний мэдээллийг хамгаалах тухай хууль”, “Цахим гарын үсгийн тухай хууль”, “Кибер аюулгүй байдлын тухай хууль”, “Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль” зэрэг хуулиуд батлагдаж 2022 оны тавдугаар сарын 1-ний өдрөөс эхлэн хэрэгжиж эхлээд байна. Эдгээр багц хуулиуд нь цахим мэдээлэлд хандах, боловсруулах, ашиглах, түгээхэд ашиглагддаг мэдээллийн систем, төхөөрөмж, мэдээллийн сүлжээ, тэдгээрийг эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, халдлага зөрчлийг илрүүлэх, таслан зогсоох, хариу үйлдэл үзүүлэх, нөхөн сэргээх замаар цахим аюулгүй байдлыг хангах харилцааг зохицуулахаар тусгасан.

Цахим үйлчилгээ нь хэрэглэгчдэд илүү ойртсонтой холбоотойгоор тухайн мэдээллийн систем бааз, дэд бүтэц, мэдээллийн сүлжээний орчинд санаатай болон санамсаргүй байдлаар хор хөнөөл учруулах зорилгоор халдах, мөн тухайн системийг ашиглан залилан мэхлэх үйл

ажиллагаа үйлдэгдэх боломжтой. Иймээс шинэ тутам хөгжиж буй цахим гэмт хэрэг болон цахим төхөөрөмж ашиглан үйлдэгдэж буй уламжлалт гэмт хэргийн учир шалтгааныг тогтоох, тоон нотлох баримтыг илрүүлэх, бэхжүүлэх, шинжлэх, шинжилгээний дүгнэлт гаргах хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ гүйцэтгэхэд тоон технологийн шинжээч, мэргэжилтнүүдийн үүрэг хариуцлага улам бүр нэмэгдэж байна. Үүнд технологийн хөгжилтэй хөл нийлүүлэн мэдлэг, ур чадвараа байнга дээшлүүлэх, эрүү болон эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль, цахим хөгжлийн багц хуулийн хэм хэмжээнд нийцүүлэн шинжилгээний арга аргачлалаа сайжруулан боловсруулах, цаг үетэйгээ нийцүүлэн шинжилгээ судалгаа хийх, түүнийг үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэн ажиллах нь чухал юм.

Улс үндэстэн дамнасан, нотлох баримт цуглуулахад бэрхшээлтэй, технологийн өндөр нууцлалтай, материаллаг хохирлын хэмжээ үлэмж их, гэмт этгээдийн өвөрмөц байдал зэрэг нь цахим гэмт хэргийн бусдаас ялгарах онцлог юм. Бусдын нэр хүндийг унагах, санхүүгийн ашиг олох, зөвшөөрөлгүйгээр мэдээлэл олж авах зэрэг цахим гэмт хэргийн шинж чанартай үйлдэл болон цахим төхөөрөмж ашиглан үйлдэгдэх уламжлалт гэмт хэргийн тоо сүүлийн жилүүдэд өсөх болсон. Тухайн цахим гэмт хэргийг үйлдэгдэх аргаар нь *цахим технологийн эсрэг* болон *цахим технологи ашигласан* гэж ангилж болно. Эдгээр гэмт хэргүүдийг дараах байдлаар бүлэглэн үзэж болох юм. Үүнд:

1. Компьютерын мэдээлэл, сүлжээний бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдлын эсрэг гэмт хэрэг;
2. Компьютер ашиглаж үйлдэх гэмт хэрэг;
3. Интернет дэх зохистой агуулгын эсрэг гэмт хэрэг;
4. Интернет дэх оюуны өмчийн эсрэг гэмт хэрэг.

Мөн түүнчлэн цахим гэмт хэргээс гадна бусад төрлийн уламжлалт гэмт хэргүүдийг илрүүлэхэд тоон технологийн шинжилгээ хийж ул мөр бэхжүүлэх, шинжлэх хэрэгцээ шаардлага улам бүр нэмэгдэж байна. Жишээ нь гар утасны санамж дахь мэдээлэл болон гэмтсэн сим картын мэдээллийг сэргээх шаардлага хүний амь нас хохирсон хэрэг дээр цөөнгүй тохиолдож байна. Тухайн тохиолдолд хууль бус үйлдлийг нотлоход тоон технологийн шинжилгээний арга аргачлалыг ашиглан ул

мөр илрүүлэх, бэхжүүлэх, шинжлэх нь чухал юм. *Цахим технологийн шинжилгээ* нь тоон өгөгдөл, файл, бүтцийг агуулсан төхөөрөмж, түүгээр дамжиж буй тоон өгөгдөлд дүн шинжилгээ хийх арга аргачлалыг тодорхойлж буй шинжилгээ судалгааны төрөл юм.

Цахим технологийн шинжилгээний салбарын цаашдын чиг хандлага, хөгжил: Гэмт хэргийн мөрдлөг, илрүүлэлтэд тоон технологийн шинжилгээ, тоон нотлох баримтын эзлэх хувь, түүний үүрэг улам бүр нэмэгдэж байна. Ялангуяа сүүлийн үед мэдээллийн технологийн хөгжлийг даган тоон төхөөрөмжүүд ихээр шинэчлэгдэн гарч байгаа бөгөөд, үүлэн технологи (cloud computing) зэрэг тусгай хэлбэрийн мэдээлэл хадгалах технологийн шийдэл болон техник хэрэгслүүд гарч ирсээр байна. Мөн анти-мөрдлөгийн (anti-forensic) технологи хөгжим мэдээллийг нуун дарагдуулах, ул мөрөө баллах, будлиулах, устгах явдал улам боловсронгуй болж байна.

Одоогийн нөхцөлд тоон технологи, төхөөрөмжийн хурдацтай хөгжил нь цахим гэмт хэргийг илрүүлэхэд хүндрэлтэй болж байгаа бөгөөд үүнийг шийдэх арга замыг эрэлхийлж байна. Манай орны хувьд цахим технологийн шинжилгээ судалгааны салбарын мэргэжилтнүүд нь улам бүр өөрчлөгдөн хөгжиж буй технологийн хөгжилтэй хөл нийлүүлэн судалгаа шинжилгээг явуулах төдийгүй, төрөл бүрийн тоон технологийн төхөөрөмж хэрэгслийн хүчин чадал, үзүүлэлтийн талаар дүгнэлт гаргах, цахим мөрдлөг болон тоон баримт материалын талаар хууль эрх зүйн системд нэгдсэн ойлголттой боловсронгуй болгох судалгааг мөн хийх шаардлагатай байна. Энэ ч утгаараа “Шүүхийн шинжилгээний тухай хууль”-ийн нэмэлт өөрчлөлтийг оруулан тус байгууллагын шинжилгээний лабораториудад дагаж мөрдөх журмыг боловсруулж байгаа нь сайшаалтай байна.

Манай улсад төдийгүй олон улсад технологийн дэвшлийг ашиглан гэмт хэрэг илрүүлэх, нотлоход зайлшгүй шаардагдаж буй хэрэгцээ бол цахим нотлох баримтыг илрүүлэх, бэхжүүлэх, шинжлэх асуудал болж байна. Иймд мөрдөн байцаалтын тодорхой ажиллагаанд мэргэжилтнээр оролцож ул мөр, эд мөрийн баримт цуглуулах, шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргах үндсэн чиг үүрэг бүхий байгууллагуудад цахим технологийн судалгаа, шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргах мэргэжилтэй боловсон хүчин, техник технологиор бүрэн

Хууль сахиулахуй

тоноглогдсон цахим технологийн шинжилгээ, судалгааны бие даасан төв байгуулах хэрэгцээ шаардлага ихээр тулгарч байна. Иймд дээр дурдсан асуудлуудыг нарийвчлан тогтоож, гэмт хэргийн цахим нотлох баримтад дүн шинжилгээ хийх техник, технологи бүхий хүчин чадалтай төв, түүнд түшиглээд судалгааны баг байгуулах зайлшгүй хэрэгцээтэй байна. Ингэснээр уг судалгааны баг нь оюутан залуучуудад цахим технологийн шинжилгээ хийх арга, аргачлал, онолын ойлголтыг системтэйгээр олгох юм. Үүнд:

- Дүр зургийн шинжилгээ
- Зургийг зурагтай харьцуулах, хүний гадна дүрийн адилтгалын шинжилгээ арга зүй
- Гэрч, хохирогчийн мэдүүлгээр сэжигтэний аман зураг гаргах аргачлал
- Дүрс бичлэгийн шинжилгээ
- Дүрс бичлэг төхөөрөмжөөс бичлэг устгагдсан эсэхийг тогтоох онол, практикийн сургалт
- Дүрс бичлэгийн хяналтын төхөөрөмжөөс бичлэгийг хөрвүүлэн авах, боловсруулах аргачлал
- Дүрс бичлэгийн дүрслэлийн чанарыг сайжруулах онол, практикийн сургалт
- Дүрс бичлэгт дүрслэгдсэн хүн, автомашин, эд зүйлийн дүрсийг тодруулах арга
- Дүрс бичлэгт дүрслэгдсэн хүн болон эд зүйлийн хэмжээсийг тодорхойлох арга
- Компьютер техникийн шинжилгээ
- Компьютер, гар утас, хөдөлгөөнт төхөөрөмжүүдийн техникийн бүрэн бүтэн эсэхийг тогтоох онолын үйлголт
- Компьютер, гар утас, мэдээллийн төхөөрөмжүүдийн /техникийн/ устгагдсан мэдээлэл сэргээх арга аргачлал
- Гар утас, хөдөлгөөнт төхөөрөмжүүдээс хийгдсэн үйлдлийн дарааллыг тогтоох арга
- Дуу авианы шинжилгээ
- Дуу авианы сонсогдох чанарыг сайжруулах арга аргачлал
- Дуу авианы харилцан ярианд оролцогчийн дуу авиаг харьцуулах /адилтгал/ аргачлал
- Дуу авианы харилцан ярианы дарааллыг тогтоох арга
- Криминалистикийн гэрэл зураг
- ШШҮХ-ийн болон дүүргийн шинжээчдийн хэргийн газрын үзлэгийн болон хойшлуулашгүй ажиллагааны үед

авагдсан гэрэл зургуудыг боловсруулах аргачлал

Дүгнэлт

Гэмт хэрэгтэй тэмцэх, шинжлэн магадлах, хууль сахиулах болон хэрэг хянан шийдвэрлэх чиг үүрэг бүхий байгууллагуудад шинжлэх ухаан, технологийн дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор сорил-туршилт, судалгаа-боловсруулалтын ажил эрхэлж, үр дүнг сургалт, практик үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх судалгаа-үйлдвэрлэлийн нэгжийг ДХИС-ийн Шинжлэн магадлах институт дээр Магадлах дижиталл лабораторийг байгуулах нь өнөөгийн хэрэгцээ, шаардлага үүссэн байна.

Ашигласан материал

- Alavudeen, A.; Venkateshwaran, N. (2010), Computer Integrated Manufacturing, PHI Learning, ISBN 978-81-203-3345-1
- Bynum, Terrell Ward (2008), "Norbert Wiener and the Rise of Information Ethics", in van den Hoven, Jeroen; Weckert, John (eds.), Information Technology and Moral Philosophy, Cambridge University Press, ISBN 978-0-521-85549-5
- Chaudhuri, P. Pal (2004), Computer Organization and Design, PHI Learning, ISBN 978-81-203-1254-8
- Childress, David Hatcher (2000), Technology of the Gods: The Incredible Sciences of the Ancients, Adventures Unlimited Press, ISBN 978-0-932813-73-2
- Dyché, Jill (2000), Turning Data Into Information With Data Warehousing, Addison Wesley, ISBN 978-0-201-65780-7
- Han, Jiawei; Kamber, Micheline; Pei, Jian (2011), Data Mining: Concepts and Techniques (3rd ed.), Morgan Kaufman, ISBN 978-0-12-381479-1
- Kedar, Seema (2009), Database Management Systems, Technical Publications, ISBN 978-81-8431-584-4
- Khurshudov, Andrei (2001), The Essential Guide to Computer Data Storage: From Floppy to DVD, Prentice Hall, ISBN 978-0-130-92739-2
- Lavington, Simon (1980), Early British Computers, Digital Press, ISBN 978-0-7190-0810-8
- http://study.com/articles/List_of_Fre_e_Online_Computer_Forensics_Courses_and_Classes.html
- <https://www.infosecinstitute.com/courses/computer-forensics-boot-camp>

РЕФЕРЕНЦИАЛЬНОСТЬ РЕЧЕВЫХ МОДЕЛЕЙ КАК ОСНОВА ДЛЯ АКАДЕМИЧЕСКОГО ЧТЕНИЯ

REFERENTIALITY OF SPEECH MODELS AS A BASIS FOR ACADEMIC READING

Шунякова Ольга Владимировна

Кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков, Уральский Юридический Институт Министерства Внутренних Дел России, Екатеринбург

Shuniakova O.V.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Russia, Yekaterinburg

Аннотация: Понятие референциальности речевых моделей, функционирующих в полицейском дискурсе, рассматривается как основа для формирования навыков работы с академическим чтением. Доказывается связно-соотносительная природа данного статичного языкового явления и его роль в работе с академическим чтением на примере текстов полицейского дискурса. Дескриптивно представлены параметры связности речевых моделей, описывается их роль для работы с академическим чтением и структура. Подчеркивается важность функционирования референциальности речевых моделей в институциональном дискурсе как способа работы с академическим чтением, поскольку полицейский дискурс и его речевые образцы связаны со способами интерпретации, восприятия и систематизации текстовой информации для составления на данной основе вторичного текста. Статья описывает референциальную природу дискурсивно заданных речевых моделей в связи с их применением в процессе академического чтения как способа экспликации верных смыслов для создания вторичного высказывания сотрудников полиции.

Abstract: The concept of the referentiality of speech patterns functioning in police discourse is considered as the basis for the formation of academic reading skills. The coherently correlative nature of this static linguistic phenomenon and its role in working with academic reading is proved by the example of police discourse texts. The parameters of the connectivity of speech patterns, their role for working with academic reading and structure are described. The importance of the functioning of the referential of speech patterns in institutional discourse as a way of working with academic reading is emphasized, since police discourse and its speech patterns are associated with the ways of interpretation, perception and systematization of textual information for compiling a secondary text on this basis. The article is aimed to describe the referential nature of discursively given speech patterns in connection with their application in the process of academic reading as a way of explication of correct meanings to create a secondary utterance of police officers.

Ключевые слова: речевые модели, академическое чтение, референциальность, институциональный дискурс

Key words: speech patterns, academic reading, referentiality, institutional discourse

Феномен речевых моделей изучается в разных направлениях языкознания, с позиции собственно-языкового, уровня, комплексного подходов, в лингводидактике они рассматриваются как средство обучения построению текстов определенного типа дискурса. Роль данного феномена в институциональном полицейском дискурсе в рамках обучения академическому чтению как способу восприятия, понимания, извлечения и систематизации информации

из специальных аутентичных и адаптированных текстов еще не до конца изучена. Существуют работы, указывающие на номинативность, структуру речевых моделей институционального дискурса. Не до конца исследована референциальность речевых моделей, т.е. связность и соотносительность с объектами правовой реальности, связь данного свойства с академическим чтением для сотрудников полиции. Выявление подобной связи позволит более эффективно изучать тексты

Уральский Юридический Институт

МОНГОЛЫН ПОЛИЦИЙН АКАДЕМИ

полицейского дискурса посредством технологий академического чтения, уточнить сущность речевых моделей в аспекте их функционала, направленного на восприятие и структурирование информации полицейского дискурса. Понимание связи референциальности речевых моделей и академического чтения способствует правильному восприятию, усвоению и воспроизведению, основанных на терминологическом аппарате и типизированных речевых конструктах текстов полицейского дискурса, грамотному построению высказывания на основе корректной интерпретации первичных текстов.

Для сотрудников правоохранительных органов необходим высокий уровень проявления профессиональных компетенций, умение работать с информацией профессионального и научного характера. Это дает возможность грамотно вести документальную деятельность, совершенствоваться в науке, уметь извлекать, анализировать, систематизировать, синтезировать новые научные знания, грамотно подходить к работе с нормативными актами и законами. Это возможно, когда обучающийся системы образовательных организаций МВД получил представление об интерпретационных стратегиях работы с полицейским дискурсом. Одним из эффективных способов восприятия и интерпретации текстов полицейского дискурса является академическое чтение.

Обратимся к методологии. **Актуальность** работы заключается в изучении референциальности как одного из свойств речевых моделей в полицейском дискурсе в его взаимосвязи с академическим чтением. Одним из показателей профессионализма сотрудников правоохранительных органов является умение работать с информацией профессионального характера, поэтому нужно тренировать навыки перцепции, анализа, генерализации и синтеза полученных знаний в рамках работы с текстом, т.е. формирования академического чтения, что отмечается в исследованиях С.С.Кукина, С.С.Изыумской, Г.С. Кочминой Н.В. Огородниковой. Следовательно, нужно описание алгоритма работы с академическим чтением посредством референциальности речевых моделей

полицейского дискурса. Данный алгоритм мог бы способствовать эффективности восприятия и детальному пониманию текстов полицейского дискурса, переходу от академического чтения к созданию собственного высказывания.

Проблема: необходимость дескриптивного представления особенностей функционирования референциальности речевых моделей в институциональном полицейском дискурсе как способа работы с академическим чтением. **Целью исследования** считаем описание связно-соотносительной природы дискурсивно заданных речевых моделей в тесной связи с их применением в процессе академического чтения как способа экспликации верных смыслов для последующего создания вторичного высказывания сотрудниками правоохранительных органов в процессе учебно-профессиональной коммуникации. **Задачи** исследования включают: определение и описание явлений речевых моделей и академического чтения, параметров связности речевых моделей и структуры, описание этапов академического чтения и роли речевых моделей на каждом этапе. **Теоретической значимостью** можно считать описание связи референциальности речевых моделей как эффективного свойства усвоения учебно-научного полицейского дискурса. **Методы** исследования: сбор теоретического материала, анализ, обобщение и метатеоретический подход.

Работа с чтением и толкованием полицейского дискурса исследовались в аспекте филологии (Е.В.Горбачева, Л.Н.Сидорова, Т.В.Губаева, А.К.Соболева, В.К. Давыденко), юриспруденции (О.Н.Муромцев, В.Д.Карташев, Н.Н.Вопленко, И.А.Грамов, Ю.Г.Ткаченко, А.Ф.Черданцев) через призму речевых структур.

Полицейский дискурс и его корреляцию с речевыми моделями в аспекте грамматической связности изучали: Л. С. Выготский, Л.А. Чистович, И. Жинкин, А.А. Леонтьев, М.В. Чеканова [4, с. 77-82], И. Шлизенгер, Ч. Осгуд, Т.В. Ахутина; структурной связностью занимались Н.Д. Арутюнова [1], У.С. Каландаров, Р.А. Эгамов [6, с. 651-653]; элементы связности для создания вторичного высказывания изучали А.Р. Лурия, И.А. Зимняя, И. Жинкин, В. Пенфильд, М. Халле,

А.А. Леонтьев, Г.Ю. Козловская, Л.С. Цветкова, В. Левелт, Й. Энгелькамп, Дж. Кац, Дж. Фодор, Дж. Селфридж, В. Ингве, Н. Джонсон; связно-номинативный аспект рассматривали В.Г. Гак, Н. Хомский, Ю.С. Степанова, Г.А. Золотов, З.Я. Ярцева, Дж. Миллер, И.Р. Гальперин, Т.В. Рябова; коммуникативность изучали В. Гладров, Е. Которова; институциональная принадлежность и стилистика рассматривались Т.В. Шмелевой, С.С. Талашмановым; И.В. Тубаловой, Т.Г. Винокур, М.В. Китайгородской, Е.А. Кожемякиным, П.Б. Кондратьевым, О.А. Крапивкиной, Л.А. Непомиловым.

Уточним понятийный аппарат исследования. **Академическим чтением в аспекте полицейского дискурса**, по Т.В. Поповой [7; с. 188-193], А.Н. Олейник, С.Г. Кирдиной, И.П. Поповой, Т.Ю. Шаталовой, считаем совокупность способов антиципации и интерпретации контента текста полицейского дискурса, включая следующие виды работ: предтекстовое, собственно-текстовое, послетекстовое чтение с опорой на изучаемый текст, а также с опорой на сумму знаний по изучаемой теме, представленной множеством подобных текстов. **Освоение академического дискурса** Л.В. Великолуг определяет как получение навыков восприятия, заданных способом профессионального мышления, отвечающих требованиям профессиональной сферы деятельности, умением мыслить критически для осуществления академической и научной деятельности.

Полицейский дискурс, по Ю.М. Лотману, М.М. Бахтину, Н.Д. Арутюновой, Т. ван Дейку [2], З.С. Гаррису, Е.С. Кубряковой, Е.А. Богачевой, И.В. Палашевской, Л.Е. Поповой [12], Л.В. Ступниковой [13, с. 213–220], определяем как совокупность знаний и текстов, относящихся к деятельности полиции, связанных между собой, имеющих регулятивный и предписывающий характер и соотносённых с явлениями социально-правовой и полицейской действительности. По И.Д. Зайцевой [5, с. 36-40], З.С. Гаррису, подобные тексты включают проекцию социально-правовых отношений, объектов, действий и их последствий, норм и законов. Они связаны с правовыми отношениями и их описаниями, референциальны.

Уточним понятие речевых моделей. **Речевыми моделями в полицейском дискурсе**, согласно В. Гладрову, Е.Г. Которовой, Е.Н. Басовской, И.Д. Зайцевой [5, с. 36-40], У.С. Каладарову, Р.А. Эгамову [6, с. 651-653], М.В. Чекановой [4, с. 77-82], можно считать институционально, структурно, тематически и стилистически детерминированные статичные языковые референтно-номинативные структуры в идентификационной, интродуктивной, когезивной и номинативной функции, используемые для предписаний, совершения правовых действий и манифестаций в рамках общественных отношений, поэтому мы можем говорить об их референциальности. **Референциальность**, по Н.Д. Арутюновой, Б. Эбботт, К. С. Доннелану, Ф. Строссону, показывает отношения объектов правовой реальности, проецируемой на дискурсивную основу посредством типизированных речевых конструкций и терминологических номинаций. Существует внешняя и внутренняя референциальность правового дискурса, т.е. связь с правовой реальностью и повторно-номинативная связность текстов полицейского дискурса.

Речевые модели позволяют вписать в дискурс номинативные единицы, выполняют связующую функцию, соединяют части текста логически для совершения правовых действий или деятельности сотрудников полиции, прописанных в федеральных законах об их функционале. Существуют различные типы речевых моделей в зависимости от вида полицейского дискурса, функций.

Свяжем указанные понятия в единую систему, описывающую концепт исследования. Выделим **параметры связности речевых моделей**. *Внешние* параметры: соотносённость в номинировании объектов полицейского дискурса с объектами юридической действительности и их реальными прототипами посредством речевых моделей; типизированность структуры описания объекта. *Внутренние* параметры: директивность наименования и идентифицируемость объекта; терминологическую заданность посредством правовых концептов и правил их вербально-языковой реализации посредством речевых моделей на уровне слов и словосочетаний; логическое

развертывание. Опишем самые **структурные элементы текста**, включающие речевые модели. К ним относятся *логические части* текста: введение, основная часть, заключение. *Языковыми уровнями* как элементами текста, включающими речевые модели, следует считать лексический (номинации-термины), устойчивые типовые речевые модели на уровне предложений, используемые в некотором наборе контекстов.

Академическое чтение текстов полицейского дискурса дает понимание о моносемантике и институциональной заданности текстов, их регулятивном характере, согласно Т.В. Поповой [3; с. 188-193], И.В. Григорьеву, Н.Б. Смольской [1; с. 102-105]. Тексты полицейского дискурса институционально интерпретируемы через контекст однозначности. Академическое чтение таких текстов на иностранном языке требует понимания особенностей их построения, интерпретации и функционала для создания высказывания.

Этапы работы с академическим чтением изучали А.Н. Олейник, Т.В. Попова [3; с. 188-193], С.Г. Кирдина, Т.Ю. Шаталова, А.А. Контримович, М.В. Паюнена [4; с. 148-154], Е.Ф. Карпиевич, Т.И. Краснова, П.Н. Костылев, А.Е. Праженик, Л.В. Великолуг, и др. Рассмотрим их. **Этап 1. Предтекстовая работа** по степени участия бывает первичной индивидуальной и коллективной. Результат интерпретации текста уникален и вариативен. Реконструкция смысла содержания невозможна без включения текста в интерпретационный контекст. Смысл извлекается из текста, привносится в него через опосредованную коммуникацию автора с читателем на этапе его декодирования. Репродуктивный уровень работы с текстом дает выход на продуктивный. Незнание лексики по специальности, не владение понятийным аппаратом, отсутствие знаний в предметной области делают невозможным понимание текста. *Роль речевых моделей на этапе предтекстовой работы можем считать умение видеть структуру текста (логические части, содержание каждой из логических частей, тема-рематическое членение текста, способ связности подтем и тем).*

Этап 2. Собственно-текстовая работа. Академическое чтение включает

форму работы с нормативно-правовыми текстами «цитата-комментарий», которая предполагает связывание прочитанного с вопросами законности и правопорядка и нормативно-правовой базы. Обучающиеся конспектируют фразу для интерпретации, декодируют ее смысл. «Правовое комментирование» предполагает определение оптимальных способов их выполнения и решение профессиональных полицейских задач в связи с изученной правовой базой. «Экспертное мнение» – обучающиеся изучают фрагмент и помогают коллегам проработать новую информацию. «Дедукция» предполагает мозговой штурм знакомой информации, выделение нужной информации из текста, запись уточненного нового знания. «Сравнение – основной метод исследования» позволяет сравнивать конечные результаты чтения с первичными ожиданиями от текста на иностранном языке по совокупности полученных знаний по теме, фоновых знаний и знаний со спец. дисциплин. Работа с текстом идет при помощи ключевых слов/выражений. В итоге получается представление об элементе профессиональной картины мира на обоих языках. *Роль речевых моделей на этапе собственно-текстовой работы определяем как умение определить стилистическую принадлежность текста институционального дискурса, его тип, тип коммуникативной ситуации профессионального и/или научного характера, в которой данный тип может быть использован, умение определить интенциональную детерминированность/модальность текста (какая мысль лежит в его основе: предписание, запрет, разрешение, интерпретация правовой ситуации со ссылкой на нормативные источники, сообщение/обмен информацией, исследование или экспертная работа) языковые средства (прецедентные, в т.ч. терминология, лексемы-дескрипторы, либо статичные, в т.ч. речевые модели, канцеляризмы, устойчивые конструкции официальной речи).*

Этап 3. Послетекстовая работа содержит работу в дискуссионных группах – обучающиеся подвергают сомнению спорные моменты содержания текста, через поиск дополнительной информации приходят к их пониманию. Обобщение содержания – обучающиеся читают разделы текста, один суммирует

содержание, а другой задает вопросы, на которые они совместно пытаются ответить. *Роль речевых моделей на этапе послетекстовой работы заключается в умении видеть строит текст вторичного языкового высказывания по образцу, либо на основе информации, изложенной в первичном тексте (оценочное высказывание, исследование, дискуссия/диспут, логико-аналитическое наблюдение, объективная передача содержания, либо субъективно-эвалуативная передача содержания в деталях, либо кратко).*

В качестве вывода подчеркнем, что речевые модели референциальны, понимание их связно-соотносительной природы позволяет разобраться в принципах построения текстов полицейского дискурса. Знание и корректное оперирование параметрами связности речевых моделей в полицейском дискурсе, понимание их структуры объясняет как строятся учебно-научные и учебно-профессиональные, собственно научные и собственно профессиональные тексты полицейского дискурса, что позволяет сотруднику полиции совершенствовать багаж профессиональных знаний, повышать навыки грамотной работы с текстовой информацией.

Роль академического чтения текстов полицейского дискурса еще не до конца изучена, однако важна для получения правильной, однозначной интерпретации институционального полицейского дискурса, его системы норм, регулятивов и предписаний, требующих внимательного изучения и однозначного понимания и исполнения. Владение навыками академического чтения с учетом всех его

этапов работы и обращения к феномену референциальности речевых моделей текстов полицейского дискурса позволяет упростить, ускорить, детализировать понимание и усвоение текстов институционального дискурса, а следовательно, легко и эффективно проанализировать текст, сделать его содержание доступным, как для текстов, относящихся к профессиональной, так и для текстов профессионально-научной сферы деятельности, на иностранном языке и на родном.

Список литературы

1. Григорьев И.В., Смольская Н.Б. Обучение академическому чтению в рамках подготовки современного специалиста к поиску, восприятию и смысловой переработке информации. // Казанская наука. – № 1. – 2013. – С. 102–105.
2. Дейк Т. ван. Язык: понимание и коммуникация. Пер. с англ., под ред. В.И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – 310 с.
3. Попова Т.В. Академическое чтение как средство формирования коммуникативной компетенции студентов. // Азимут научных исследований: педагогика и психология. – 2018. – Т. 7. № 3(24). – С. 188–193.
4. Чеканова, М.В. Модели речевого высказывания. // Проблемы современного образования. № 6. Екатеринбург: УГПУ, 2017 – С. 77–82.
5. Зайцева И.Д. Дискурсивные особенности текстов юридических документов (общая характеристика) // Юрислингвистика, 2010. С. 36–40.
6. Каландаров, У.С., Эгамов Р.А. Работа с речевыми моделями на занятиях по русскому языку как иностранному // Молодой ученый: международный научный журнал № 3 (137). Ч. VII. 2017. С. 651–653.

ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН АХЛАГЧИЙН МЭРГЭЖЛИЙН СУРГАЛТ-ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ТӨВИЙН “ХОЛБООНЫ БАГА МЭРГЭЖИЛТЭН” БЭЛТГЭХ СУРГАЛТАД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

THE ANALYSIS OF THE JUNIOR SPECIALIST TRAINING COURSE OF THE SENIOR PROFESSIONAL TRAINING-PRODUCTION CENTER OF THE UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS

Н.Хүсэл

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн нийтийн эрх зүйн багш, дэслэгч

Khusel N.

Law and Social Science School University of internal affairs, lecturer

Хураангуй: Онцгой байдлын байгууллагын радио холбоо зохион байгуулах журам, үйл ажиллагаанд үндэсний эрх ашгийг хамгаалсан, нэгдсэн бодлого, төлөвлөлттэй, мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангасан, үнэн зөв, цаг хугацаандаа шуурхай зарчмыг баримтална гэж заасан байдаг. Тэгвэл энэ журам зарчмын хувьд хэрхэн хэрэгждэг талаар, шинэ томилогдсон алба хаагчид холбоо зохион байгуулах дадлага туршлага, онол, практик, мэдлэг, ур чадварыг эзэмшиж чадаж байгаа эсэхэд дүн шинжилгээ хийж, “Холбооны бага мэргэжилтэн” бэлтгэх сургалтын чанар, үзүүлэлтэд шинжилгээ хийх хэрэгцээ шаардлага, тулгамдсан асуудал болж буйг тодорхойлж танилцуулахыг зорилоо.

Abstract: In the procedures and operations of radio communications of the emergency organization, it is stated that the principles of protecting national interests, having a unified policy and planning, ensuring information security, accuracy and promptness in time shall be followed. Then, we will analyze how this procedure is implemented in principle, whether the newly appointed officers are able to acquire the practice, theory, practice, knowledge and skills of organizing the union, and the need to analyze the quality and indicators of the training of "Junior Specialists of the Union". Moreover, we addressed the current progress and challenges in this article.

Түлхүүр үг: холбоо зохион байгуулалт, ур чадвар, шинэчлэл

Keywords: association organization, skills, reformation

Холбоочид гэдэг бол өдөр тутмын үйл ажиллагаанд удирдлагыг түргэн шуурхай мэдээллээр хангах, удирдах бүрэлдэхүүн болон үндсэн бүрэлдэхүүний хооронд холбоо, мэдээлэл дамжуулж анги, салбарын хөдөлгөх хүч болохоос гадна гамшгийн үеийн холбоо зохион байгуулалтад мэдээ, мэдээллийг түргэн шуурхай, үнэн зөв дамжуулах үүрэг хүлээсэн цэргийн алба хаагч юм.

Монгол Улсын Зэвсэгт хүчний холбоо зохион байгуулалтад радио холбоог ашиглаж мэдээ, мэдээллийн өндөр нууцлалыг морзын цагаан толгойгоор дамжуулдаг нь Онцгой байдлын байгууллага дайн бүхий байдал зарлагдсан үед зэвсэгт хүчний мэдэлд үүрэг гүйцэтгэх чиглэлийг биелүүлэх, бэлтгэл бэлэн байдлыг хангах зорилгоор байгууллагын холбоо зохион байгуулалт, чиг үүрэгт радио-телеграфчин бэлтгэх, морз ашиглан мэдээ мэдээлэл дамжуулах үүрэгтэйгээр ажиллах шаардлагатай байна.

Дээрх албан тушаалтныг бэлтгэх, сургах үйл ажиллагааг Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвд бэлтгэдэг ба тус төв нь 1997 оноос хойш одоог хүртэл Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагын ахлагч бүрэлдэхүүнийг бэлтгэсээр ирсэн юм. Онцгой байдлын байгууллагын “Холбооны бага мэргэжилтэн” бэлтгэх сургалтыг 2015 оноос эхлэн бэлтгэн сурган дадлаажуулж, төгсөгчид нь Онцгой байдлын байгууллагад “Аврагч-холбоочин”, “Дуудлага хүлээн авагч” мэргэжлээр ажиллах хүний нөөцийг бүрдүүлж байна.

Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвд Онцгой байдлын байгууллагын захиалгаар 400 гаруй холбоочид төгссөн нь байгууллагын боловсон хүчний нөөц хангалттай харагдаж байна. Гэвч төгсөгчийн ажлын байрны томилгоо гол асуудал болж байгаад анхаарал хандуулж дээд байгууллага бодлогын түвшинд авч үзэх хэрэгтэй.

Элсэгч, төгсөгчдийн тоон үзүүлэлт**Хүснэгт 1. Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн төгсөгчид**

№	Он	Элссэн тоо	Төгссөн тоо
1	2015	43	41
2	2016	30	28
3	2017	42	40
4	2018	103	103
5	2019	65	64
6	2020	80	80
7	2021	18	14
8	2022	40	38
9	2023 оны 4 сар	22	Суралцаж байна.

Онцгой байдлын ерөнхий газрын захиалгаар Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төв нь 2015 оноос 2022 он хүртэл 400 гаруй холбооны бага мэргэжилтнийг 3 сарын хугацаатай бэлтгэж төгсгөөд байна. Онцгой байдлын ерөнхий газар нь 2021 оноос эхлэн аймаг, нийслэлээс судлагдсан Холбооны бага мэргэжилтний элсэгчийн шаардлагад эрэгтэй гэж хүйс заасан нь бодлогын түвшинд авч хэрэгжүүлж байгаа нэг алхам юм.

Монгол Улсын хэмжээнд төрийн тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллага, Зэвсэгт хүчний бие бүрэлдэхүүний алба хаагчдыг бэлтгэдэг Дотоод хэргийн их сургууль, Үндэсний батлан хамгаалахын их сургууль юм. Тиймээс төрөл, мэргэжлийн ахлагч бүрэлдэхүүн, холбоочдыг бэлтгэж буй сургалтын хөтөлбөрийг судлан харьцуулалт хийх нь зүйтэй юм.

Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвд заагдаж буй “Холбооны бага мэргэжилтэн” бэлтгэх сургалтын хөтөлбөр¹

Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төв нь Хөдөлмөрийн сайдын 2015 оны 10 дугаар сарын 19 ний өдрийн А/197 тоот тушаалын хавсралтын дагуу боловсруулагдсан чадамжид суурилсан сургалтын хөтөлбөрийг үндэслэж Холбооны бага мэргэжилтэн бэлтгэх богино хугацааны сургалт зохион байгуулж “Чадамжийн сургалт”-ийн гэрчилгээ олгож байна. Батлагдсан хөтөлбөрт тулгуурлан Онцгой байдлын ерөнхий газрын захиалгаар хэрэгцээ шаардлагыг үндэслэж батлагдсан сургалтын хөтөлбөрийн дагуу хичээл сургалтыг зохион байгуулж байна.

Сургалтын хөтөлбөрийн зорилго

Суралцагчдад гамшгийн голомтод радио холбоог зохион байгуулах мэдээ, мэдээлэл шуурхай дамжуулах үйл ажиллагаанд мэргэжлийн түвшинд ажиллах, сурталчилгаа зохион байгуулах, мэдлэг дадлага, ур чадвар олгох, хандлага эзэмшүүлэх, дуудлага хүлээн авагчийн хөтлөгдөх баримт бичгийн хөтлөлт, ангилаллыг боловсруулах мэдлэг олгоход оршино.

Хүснэгт 2. Чадамжийн нэгжийн агуулгын төлөвлөлт

Чадамжийн багц: Холбооны бага мэргэжилтэн					
д/д	Чадамжийн нэгжийн нэр	Суралцах цаг			Нийт цаг
		Онол	Семинар	Дадлага	
1. Мэргэжлийн суурь чадамжийн нэгжүүд					
1.1	Компьютерийн хэрэглээ, албан хэргийг хөтлөх	8	4	16	28
1.2	Гамшгаас хамгаалах хууль эрх зүйг хэрэгжүүлэх	8	6	-	14
1.3	Холбоо зохион байгуулах үндэс, Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйг хангах	4	2	8	14
1.4	Цэргийн байр зүй бэлтгэл хангах	4	2	8	28

¹ Хөдөлмөрийн сайдын 2015 оны 10 дугаар сарын 19 ний өдрийн А/197 тоот тушаалын хавсралт

ᠬᠤᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ ᠤᠯᠤᠰ

1.5	Цэргийн биеийн тамирын дасгалыг хийж гүйцэтгэх	-	-	36	36
1.6	Амьд үлдэх ур чадвар эзэмших	8	4	16	28
1.7	Яаралтай анхан шатны тусламж үзүүлэх	6	-	8	14
1.8	Цэргийн нийтлэг дүрмүүдийг хэрэгжүүлэх	10	4	-	14
1.9	Онцгой байдлын байгууллагын онцлог, хувь хүний сэтгэл зүйн бэлтгэлийг хангах	6	4	4	14
Нийт цаг		58	22	68	148
2. Мэргэшүүлэх чадамжийн нэгжүүд					
2.1	Гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын мэдээ, мэдээллийг хүлээн авах, дамжуулах.	8	2	24	34
2.2	Холбоо, зарлан мэдээллийн техник хэрэгслийн бэлэн байдлыг хангаж холбоо, зохион байгуулах	8	2	32	42
2.3	Газар зүйн мэдээллийн системийг ашиглах	8	4	24	36
Нийт цаг		24	8	80	112
3. Дадлага сургалтын цаг					
3.1	Танилцах дадлага	-	-	24	24
3.2	Үйлдвэрлэлийн дадлага	-	-	80	80
3.3	Хээрийн сургалт	-	-	80	80
3.4	Жагсаалын бэлтгэл	-	-	80	80
3.5	Усны дадлага сургалт	-	-	14	14
Нийт цаг		-	-	278	278
Бүгд		538			

Холбооны бага мэргэжилтэн бэлтгэх сургалтад батлагдсан хуваарийн дагуу нийт 538 цагийн сургалт зохион байгуулагдаж байгаагаас мэргэжлийн суурь чадамжийн сургалт 148 цаг, мэргэшүүлэх чадамжийн сургалт 112 цаг, дадлага сургалт 278 цагийн төлөвлөлтийн дагуу суралцагчдад мэдлэг олгож байна. Нийт цагаас нарийвчлан авч үзвэл мэргэшүүлэх чадамж болон үйлдвэрлэлийн дадлагын цаг бага байна гэж харагдаж байна.

Үндэсний батлан хамгаалахын их сургуулийн Мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвд заагдаж буй

радиотелеграфчин бэлтгэх сургалтын хөтөлбөр²

Мэргэжилтний олж авах мэдлэг, чадвар: Радиостанцын ашиглалтын явцад гарч болзошгүй саатал, жижиг гэмтлийг арилгах, урьдчилан сэргийлэх, ашиглалт, хадгалалт, засвар үйлчилгээний ажлыг явуулах ерөнхий мэдлэгийг эзэмшиж, холбооны техник хэрэгслийг ажилд бэлтгэх, ашиглах нормативууд, сургуулийн үүргүүдийг гүйцэтгэх мэдлэгтэй, томилогдон үүрэг гүйцэтгэж байгаа тоот, станц, тасаг, салааны бусад бие бүрэлдэхүүнийг орлон ажиллах, тэдний зэвсэглэл, техникийг ашиглах чадвар, дадалтай байна.

Хүснэгт 3. “Радиотелеграфчин” мэргэжлээр мэргэшүүлэх сургалтын төлөвлөгөө

Чадамжийн багц: Радиотелеграфчин					
д/д	Чадамжийн нэгжийн нэр	Суралцах цаг			Нийт цаг
		Онол	Семинар	Дадлага	
1. Ерөнхий суурь хичээл					
1.1	Цэргийн дүрэм	6	8	18	30
1.2	Жагсаалын бэлтгэл	2	-	42	44
1.3	Биеийн тамир	-	-	48	48
1.4	Галын бэлтгэл	8	8	60	76
1.5	Ерөнхий тактик	6	8	18	30
1.6	Цэргийн байр зүй	6	8	18	30
2. Тусгай бэлтгэл					
2.1	ҮОХЗХБ	2	4	12	18

² ҮБХИС-ийн Мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн сургалтын хөтөлбөр

2.2	Зэвсэгт хүчний түүх	4	8	4	16
2.3	Батлан хамгаалахын эрх зүй	4	8	4	16
2.4	Инженерийн бэлтгэл	2	4	12	18
2.5	Холбооны бэлтгэл	4	4	8	16
2.6	Анхан шатны тусламж	2		14	16
2.7	Хүний эрх	4	8	4	16
2.8	Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал	4	8	4	16
2.9	Сэтгэл зүйн бэлтгэл	4	8	4	16
2.10	Амьд гарах арга	2	4	12	18
2.11	ҮОХЗХБ	2	4	12	18
2.12	Зэвсэгт хүчний түүх	4	8	4	16
2.13	Батлан хамгаалахын эрх зүй	4	8	4	16
2.14	Инженерийн бэлтгэл	2	4	12	18
2.15	Холбооны бэлтгэл	4	4	8	16
2.16	Анхан шатны тусламж	2		14	16
2.17	Хүний эрх	4	8	4	16
2.18	Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал	4	8	4	16
2.19	Сэтгэл зүйн бэлтгэл	4	8	4	16
2.20	Амьд гарах арга	2	4	12	18
3. Мэргэжлийн суурь хичээл					
3.1	Орос хэл		16	24	40
3.2	Цэргийн биеийн тамир			96	96
3.3	Радио электрон элемент	16	16	16	48
3.4	Радио цахилгаан техникийн үндэс	-	64	-	64
3.5	Цэргийн радио холбооны техник	32	-	96	128
3.6	Компьютер, мэдээллийн хэрэгсэл	16	16	24	56
4. Мэргэшүүлэх хичээл					
4.1	Цахилгаан тэжээл	8	8	8	24
4.2	Станц ашиглалтын алба	-	48	168	216
4.3	Холбооны нууцлах хэрэгсэл	12	16	36	64
4.4	Станц ашиглалтын алба, түүний дадлага	-	-	144	144
Нийт цаг		176	392	956	1470
Бүгд		1470			

Радио-телеграфчин бэлтгэх сургалтад батлагдсан хуваарийн дагуу нийт 1470 цагийн сургалт зохион байгуулагдаж байгаагаас ерөнхий суурь хичээл 258 цаг, тусгай бэлтгэл 633 цаг, мэргэжлийн суурь хичээл 432 цаг, мэргэшүүлэх хичээл 448 цагийн төлөвлөлтийн дагуу суралцагчдад мэдлэг олгож байна. Нийт цагаас нарийвчлан авч үзвэл онолын мэдлэг 176 цаг, семинар 392 цаг, дадлага 956 цаг төлөвлөгдсөнөөр дадлагын цаг хангалттай гэж харагдаж байна.

Үндэсний батлан хамгаалахын их сургууль нь Зэвсэгт хүчний жанжин штабаас илүүлсэн суралцагчийн тоогоор Мэргэжил сургалт-үйлдвэрлэлийн чадамжид суурилсан хөтөлбөрийн дагуу холбоочдыг гурван үе шатлалтайгаар бэлтгэж байна. Үүнд:

1. Анхан шат буюу цэргийн бэлтгэлжилт-45 хоног;
2. Хоёрдугаар шат буюу ерөнхий бэлтгэл-5 сар;
3. Гуравдугаар шат буюу мэргэжлийн бэлтгэл-6 сар;

гэсэн 3 үечлэлээр нэг жилийн хугацаатайгаар холбоочдыг бэлтгэж байна. Сургалтыг төгсөгчид Зэвсэгт хүчний холбооны болон төрөл тусгай мэргэжлийн анги, салбарт радиотелеграфчин албан тушаалд томилогдон үүрэг гүйцэтгэх ба мэргэжилтэнд тавигдах шаардлага нь цэргийн удирдлага, холбоо, автоматжуулалтын систем болон орчин үеийн тооцоолох техник хэрэгслийн үндсийг судалсан, холбооны техник хэрэгслийг зөв дэлгэн байгуулж, ашиглан телеграфын горимд болон дотоод сүлжээний хүрээнд мэдээллийг солилцох, компьютерийн төрөл бүрийн хэрэглээний программ дээр ажиллах мэдлэг, чадвар, дадалтай байна гэж заажээ. Мөн ажлын байранд шууд томилогдож ахлагч цолтой төгсдөг нь Онцгой байдлын байгууллагаас давуу талтай харагдаж байна.

Зэвсэгт хүчний анги салбарын Радио-телеграфчин бэлтгэх сургалт, холбоо зохион байгуулалтын талаар

013 дугаар анги холбооны мэргэжлийн чиглэлээр холбооны инженер-

МОНГОЛЫН ИРГЭДНИЙ
ХАМГААЛАХ ЯАМ

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН
БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ

офицер болон холбоочин ахлагч бүрэлдэхүүнтэй үүрэг гүйцэтгэдэг. Үүнд:

1. Гадаадын болон дотоодын их дээд сургуулийг холбооны инженер мэргэжлээр төгссөн;

2. Үндэсний батлан хамгаалахын их сургуулийн ахлагчийн сургуулийн Радио-телеграфчин бэлтгэх дамжаанд суралцаж төгссөн;

3. Зэвсэгт хүчний 013 дугаар ангид зохион байгуулагддаг радио-телеграфчин бусад мэргэжлийн ахлагч нарыг бэлтгэх сургалтад /45 хоног/ суралцаж төгссөн;

4. Зэвсэгт хүчний 013 дугаар ангийн хугацаат цэргийн албан хаагчдад Радио-телеграфыг үндсэн чиглэлээр бэлтгэж төгссөн;

офицер, ахлагч бүрэлдэхүүнээр хүний нөөцөө бүрдүүлж өдөр тутмын үйл ажиллагаа бэлтгэл бэлэн байдлыг хангаж байна. Тус анги нь хэт богино болон богино долгионы станцаар холбоонд орж мэдээ, мэдээлэл солилцдог ба албаны байнгын болон цаг үеийн бэлэн байдлыг хангах хүрээнд Зэвсэгт хүчний 189 дугаар анги, 124 дүгээр анги, 065 дугаар ангитай хамтран нэгдсэн цогцолбор дадлага сургалтыг жилд нэг удаа, анги салбарын холбооны дадлагыг жилд 2-3 удаа тухайн төлөвлөгөөнд тусгагдсан байрлалд /Зэвсэгт хүчний сургалтын нэгдсэн төв (таван толгой), Төв аймгийн Лүн сум, ҮБХИС-ийн сургалтын нэгдсэн төв, Дорноговь аймаг/ зохион байгуулдаг байна. Сургалтад цэргийн анхан шатны бэлтгэл сургалтыг 192 цаг, Цэргийн ерөнхий бэлтгэл сургалтыг 96 цаг, анхан шатанд олж авсан мэдлэгийг батжуулан, суралцагч болон байлдаанд байлдагчийн гүйцэтгэх үүргийг биелүүлэхэд шаардлагатай мэдлэг, дадал, ур чадварыг эзэмшүүлэх, цэргийн мэргэжил олгох сургалт 48 цаг нийт 336 цагийн сургалт зохион байгуулж хугацаат цэргийн алба хаагчдад радио болон цахилгаан холбооны станц, хэрэгсэл дээр ажиллаж байх үед албаны яриа явуулах, холбоонд орох журам, арга барилыг эзэмшүүлдэг байна. Үүнээс мэргэжлийн болон мэргэшүүлэх хичээлүүдийг судлан, онолоор 20-30 хувийг, дадлагаар 70-80 хувийг явуулна гэж сургуулийн жилийн төлөвлөгөөнд тусгаж биелэлтийг ханган ажилладаг байна. Радио

телеграфчдыг “Станц ашиглалтын алба” хичээлийн хүрээнд онол, дадлагын мэдлэгийг зохих түвшинд хүргэж, радио солилцоонд орж, мэдээ солилцох чадвар, сонсголын телеграфын горимд автомат түлхүүрээр ажиллах чадварыг дээшлүүлэн, радио спортын зэрэг олгуулах зорилтын хүрээнд дотооддоо 45 хоногийн хугацаатай сургалт зохион байгуулдаг нь холбооны ангийн мэргэшлийн давуу тал болж байна.

Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн “Холбооны бага мэргэжилтэн” бэлтгэх сургалт нь дараах эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд явагдаж байна. Үүнд: Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн зүйлийн “Гамшгийн үеийн үйл ажиллагаа”

Гамшгийн харилцаа холбоо, зарлан мэдээллийг зохион байгуулах, голомтын бүсийг тогтоох, эрэн хайх, аврах, хүч хэрэгсэл дайчлан гаргах, нүүлгэн шилжүүлэх, гамшгийн хор уршгийг арилгах.³

Гамшгийн харилцаа холбоо, зарлан мэдээллийг зохион байгуулахад гамшиг болон аюулын дохио, сэрэмжлүүлэг, гамшгийн нөхцөл байдал, авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээг мэдээлэх зорилгоор зарлан мэдээллийг шуурхай зохион байгуулна. Гамшиг болон аюулын тухай мэдээ, мэдээллийг цуглуулах, холбогдох шийдвэрийг төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллагад хүргэх, түүнчлэн улс хооронд харилцан мэдээлэл солилцоход харилцаа холбооны бүх төрлийн сүлжээг ашиглана. Голомтын бүсэд үүрэг гүйцэтгэж байгаа шуурхай бүлэгтэй холбоо зохион байгуулах, мэдээлэл солилцох ажиллагааг онцгой байдлын байгууллага гүйцэтгэнэ. Гамшгийн зарлан мэдээлэл, түүнийг дамжуулах журмыг Засгийн газар батална.⁴

Гамшгаас хамгаалах албаны чиг үүрэг

Гамшиг болон аюулын нөхцөл байдлыг онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад шуурхай мэдээлэх, хамтран ажиллах, голомтын бүсэд ажиллах мэргэжлийн бие бүрэлдэхүүнийг шаардагдах техник, материал хэрэгслийн хамт оролцуулах;⁵

³ Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 15 дугаар зүйл

⁴ Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 16 дугаар зүйл

⁵ Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 33 дугаар зүйл

Монгол Улсын батлан хамгаалах тогтолцоо, үйл ажиллагааг тодорхойлж, төрийн байгууллага, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн удирдлага, аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэний эрх, үүрэгтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.⁶ гэж тусгасан нь мэргэжлийн чадамжийн хичээлийг судлах үндэслэл болж байна.

Батлан хамгаалах тухай хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолтод "Батлан хамгаалах" гэж Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг гаднын зэвсэгт халдлага, түрэмгийллээс хамгаалахад улсын бэлэн байдлыг хангах, хамгаалах зорилго бүхий улс төр, эдийн засаг, нийгэм, эрх зүй, мэдээллийн болон цэргийн нэгдмэл арга хэмжээг; "батлан хамгаалах чадавх" гэж улсын эдийн засаг, хүн амын эрүүл мэнд, боловсрол, төрийн цэргийн байгуулал, мэдээллийн болон улс төр-дипломатын чадавхын нэгдлийг; "батлан хамгаалах тогтолцоо" гэж батлан хамгаалах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх зорилго бүхий улс төр, эдийн засаг, нийгэм, эрх зүй, цэргийн арга хэмжээ, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх удирдлага, зохион байгуулалтын цогцыг; "батлан хамгаалах бодлого" гэж улсыг батлан хамгаалах талаар төрөөс тодорхойлох зорилго, зорилтыг; "батлан хамгаалах эрх ашиг" гэж Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, хил хязгаарын халдашгүй байдал хангагдсан байхыг хэлнэ.⁷ Монгол Улсын төрийн цэргийн байгууллын тогтолцоо нь тайван цагт зэвсэгт хүчин, хилийн ба дотоодын цэрэг, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, онцгой байдлын байгууллагаас бүрдэнэ.⁸ гэх заалт нь бэлэн байдлыг хангах талаар тусгайлан оруулсан байна.

Онцгой байдлын холбоо зохион байгуулалтад үйлчлэх дүрэм, журам
Холбоо зохион байгуулах журам:

Онцгой байдлын байгууллагын радио холбооны системийг төлөвлөх, зохион байгуулах, ашиглахад нэгдсэн арга зүйгээр хангаж байнгын болон гамшгийн үеийн радио холбоог зохион байгуулж, ашиглахад энэхүү журмыг дагаж мөрдөнө.⁹

Холбооны үндсэн үүрэгт: Удирдлагын, харилцан ажиллагааны, зарлан мэдээллийн, ар тал хангалтын холбоог багтаан ойлгоно. "Радио холбоо" гэж радио төхөөрөмж ашиглан төрөл бүрийн мэдээллийг тэмдэгт, дохио, дуу, дүрс болон бусад хэлбэрээр нэвтрүүлэх, хүлээн авахыг хэлнэ.

Радио холбооны төлөвлөлт, зохион байгуулалт

Үүсэж болзошгүй эрсдэлийг тооцсоны үндсэн дээр холбооны системийн шийдэл гаргах, дэд бүтцийг зураглах, суурь сүлжээ байгуулах, өргөтгөн сайжруулах ажлыг зохион байгуулна. Техник технологи, ашиглалт үйлчилгээ, хүний нөөцийн хувьд найдвартай, байнгын бэлэн байдлыг хангана. Гамшгийн үед ашиглах холбооны тоног төхөөрөмжийн болон сувгийн нөөц, боломжит бүх төрлийн нөөцийн үнэлгээ хийнэ. Радио холбооны тоног төхөөрөмжийн бүртгэлийн нэгдсэн санг үүсгэж эдэлгээ норм, норматив, ашиглалтын хугацаа, нөхөн хангалтын судалгааг гаргана. Холбооны шугам, зангилааг радио чимээ болон гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол, эрсдэлтэй хүчин зүйлүүдийн нөлөөллөөс хамгаалах арга хэмжээг авна. Тоног төхөөрөмж болон антены байгууламжийн гамшигт тэсвэртэй байдлыг дээшлүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ. Холбоо тогтоох арга зам, холбооны техник хэрэгсэл ашиглах дэс дарааллыг тогтоож, хүч хэрэгслийг хуваарилах холбоо зохион байгуулалтын бүдүүвч зургийг үйлдэнэ. Цагийн байдал өөрчлөгдсөн тохиолдолд холбооны хүч хэрэгслийг шилжүүлэн байршуулах, хослуулан ашиглах боломжийг бүрдүүлнэ. Холбооны техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн засвар үйлчилгээ хийх хуваарь, төлөвлөгөөг жил бүр батлуулж хэрэгжүүлнэ.¹⁰

Байнгын болон гамшгийн үеийн радио холбоог дараах байдлаар зохион байгуулна.

Холбооны хүч хэрэгслийн бэлэн байдал, хүрэлцээ, харилцан ажиллах байгууллагуудын холбооны системийн нөхцөл байдал, үйл ажиллагаа явуулж буй бүс нутаг дахь холбооны сүлжээний байдал, газар орны онцлог, холбооны системийг

⁶ Монгол Улсын Батлан хамгаалах тухай хууль

⁷ Монгол Улсын батлан хамгаалах тухай хуулийн 3 дугаар зүйл

⁸ Монгол Улсын батлан хамгаалах тухай хуулийн 8 дугаар зүйл

⁹ Онцгой байдлын байгууллагын радио холбоо зохион байгуулах журам 1.2

¹⁰ Онцгой байдлын байгууллагын радио холбоо зохион байгуулах журам 2

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
САХИУЛАХУЙ

дэлгэх хугацаа, гамшиг, аюулт үзэгдлийн нөлөөллийг тооцсоны үндсэн дээр холбоог зохион байгуулна. Холбооны хэрэгсэл, мэдээлэл дамжуулах аргууд, тэдгээрийн хугацаа, цаг агаар, өдөр шөнө, газар орны нөхцөл байдлыг харгалзан радио холбооны техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг сонгож ашиглана. Онцгой байдлын ерөнхий газар, Үндэсний аврах бригад, Бүсийн төв, аймаг, нийслэлийн Онцгой байдлын газар, хэлтсүүд нь холбооны бүх төрлийн техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжөөр тоноглогдсон суурин болон хөдөлгөөнт холбооны зангилаатай байна. Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэг бүхий байгууллагуудтай "Чиглэлийн төлөвлөгөө"-нд тусгагдсаны дагуу холбоог зохион байгуулна. Холбооны техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн бэлэн байдлыг хангах, холбоочдын ур чадварыг дээшлүүлэх хээрийн дадлага сургуулийг жилд хоёроос доошгүй удаа зохион байгуулна.

Гамшгийн үеийн холбоо зохион байгуулахад анги салбар, зангилаа болон харилцан ажиллаж буй байгууллага, тэдгээрийн хүч хэрэгслүүдийн харилцан ажиллагааны журмыг мөрдөнө. Гамшгийн үеийн радио холбоог бүх түвшинд радио тор үүсгэн зохион байгуулна. Радио торд ажиллаж байгаа радио станц хэрэглэгчид мэдээ, мэдээллийг нэгэн зэрэг хүлээн авч, хариу илтгэхдээ холбооны сахилгыг мөрдөж, хатуу эрэмбэтэйгээр цуварч холбоонд орно.

Онцгой байдлын ерөнхий газраас төв, орон нутгийн онцгой байдлын байгууллагуудтай тогтоосон цагуудад холбоонд орж холбооны чанар байдлыг шалгах ба холбооны чанарыг харилцагчийн сонсголын байдлаар (5-Онц, 4-Сайн, 3-Дунд, 2-Муу) үнэлнэ. Мэдээ, мэдээллийг хүлээн авах, дамжуулахдаа радио холбоонд орсон бүртгэл хөтлөлтийг хийнэ. Тусгай хэрэглээний радио давтамж нь төрийн нууцын зэрэглэлд хамаардаг тул шинээр ашиглалтад оруулах радио станцын программын тохиргоог Онцгой байдлын ерөнхий газрын Холбоо, техник, цахим мэдээллийн аюулгүй байдал хариуцсан бүтцийн нэгжид хийнэ.¹¹ гэх заалт нь өдөр тутмын болон гамшгийн үед ажиллах холбоо зохион байгуулалтын үед

холбоочдод тавигдах ур чадварын шаардлагыг харуулж байна.

Радио холбооны тоног төхөөрөмжийн ашиглалт

Техник ашиглалтад холбооны техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг эвдрэл, гэмтэлгүй хэвийн найдвартай ажиллуулахын тулд авч хэрэгжүүлж буй техникийн болон зохион байгуулалтын иж бүрэн цогц арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. Антену байгууламжийг аюулгүй ажиллагааны шаардлагыг бүрэн хангасан, зориулалтын цамхагт байрлуулан аянга зайлуулагч болон газардуулгыг хийж, орчиндоо аюулгүй байхаар ашиглана. Техник ашиглалтын паспортод радио холбооны техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг ажиллуулсан болон гэмтлийг засварласан талаарх бүртгэлийг хийнэ. Хэт богино долгионы радио станцын үйлчлэх хүрээг нэмэгдүүлэхийн тулд нэвтрүүлэх ба хүлээн авах антенуудыг өндөрлөг газарт байрлуулна. Богино долгионы радио холбооны чанарыг сайжруулахын тулд чиглэлийн үйлчилгээтэй антенуудыг ашиглана.¹²

Газар орны нөхцөлд тохируулан холбоо зохион байгуулах

Говь, цөл газарт радио станцыг нарны шууд тусгал, хэт халалтаас хамгаалах, хүчтэй салхи, шороон шуурга радио станцад шуугиан үүсгэхээс сэргийлэх арга хэмжээ авна. Уулархаг бүсэд радио долгионы энергийн шингээлт, сарнилт, ойлт явагдахаас сэргийлж радио станцын антенууд шууд харалтын зайд, өндөрлөг болон уулын бэлээс зайдуу газарт дэлгэн байрлуулна. Усны мандалд хөдөлгөөнт холбоо зохион байгуулахад тоног төхөөрөмжийг ус, чийгийн хамгаалалттай, битүүмжлэлийг сайтар хангасан, зориулалтын (marine) радио станцыг сонгож ашиглана. Уурхайн гүнд олон төрлийн цахилгаан хэрэгслийн хамт радио станцыг ашиглахдаа цахилгаан, соронзон орны нөлөөлөлд орох эрсдэлийг тооцно. Агаараас эрэн хайх, аврах ажиллагааны үед хоёр талын (газар-агаар, газар-газар) радио холбоог хангаж ажиллана.¹³

Хариуцлага

Журмыг зөрчсөн албан тушаалтанд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол

¹¹ Онцгой байдлын байгууллагын радио холбоо зохион байгуулах журам 2.2

¹² Онцгой байдлын байгууллагын радио холбоо зохион байгуулах журам 4

¹³ Онцгой байдлын байгууллагын радио холбоо зохион байгуулах журам 4.2

Төрийн болон албаны нууцын тухай хууль, Төрийн албаны тухай хууль, Цэргийн нийтлэг дүрмийн дагуу сахилгын шийтгэл ногдуулна. Алба хаагчид хуулийн хариуцлага хүлээлгэсэн эсэхээс үл хамаарч учирсан хохирлыг бүрэн барагдуулна.¹⁴

Дээрх хууль тогтоомж, дүрэм журамд аврагч-холбоочин, дуудлага хүлээн авагчийн ажил үүргийн хуваарь, үүрэг хариуцлага, бэлэн байдал зэргийг нарийн тусгаж өгсөн болно.

Дүгнэлт

Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төв нь Онцгой байдлын байгууллагын байнгын болон гамшгийн үеийн холбоо зохион байгуулалтыг хангах хэрэгцээ шаардлагад тулгуурлан жил бүр холбоочдыг бэлтгэн гаргаж байгаа нь сайшаалтай байгаа хэдий ч төгсөгчдийн дадлага, туршлага, ур чадвар, албан тушаалд тэнцэж байгаа эсэх, байгууллагын соёлыг ухамсарласан ёс зүйтэй алба хаагч бэлтгэж байгаа эсэх нь эргэлзээтэй байна.

Иймд сургалтын үйл ажиллагаанд анхаарал хандуулахаас гадна аймаг, нийслэлээс судлагдаж буй элсэгчид тавигдах ерөнхий шаардлагад тусгайлан нэмэлт зохицуулалт тусгах, сургалтад элсэн орох элсэлтийн шалгалтын зохион байгуулалтад мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн хяналтын байгууллагын шинжээчдийг томилон ажиллуулах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн Мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн “Холбооны бага мэргэжилтэн” бэлтгэх дамжаа, Үндэсний батлан хамгаалахын их сургуулийн Мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн холбоочин, радиотелеграфчин бэлтгэх сургалт, Зэвсэгт хүчний 013 дугаар ангийн дотооддоо зохион байгуулдаг холбоочин, радиотелеграфчин бэлтгэх сургалт тус бүрийн хөтөлбөр, төлөвлөгөөг харьцуулан судлахад Онцгой байдлын байгууллагын холбоочин бэлтгэх сургалтын үйл ажиллагаанд мэдлэг, ур чадвар олгох, онол, дадлагын хугацаа хангалтгүй дүгнэгдэж байна.

Мөн сургалтын явцад танхимын сургалтад ашиглах техник хэрэгсэл дутмаг байгаа нь сургалтын хэрэглэгдэхүүн хангалтгүй, идэвхжүүлэлтгүй сургалт зохион

байгуулдаг сул тал болж байна. Иймд сургалтын бүртгэлээс эхлээд чадамжийн гэрчилгээ олгох хүртэлх хугацаанд зохион байгуулагдаж буй үйл явцад нэмэлт тодотгол хийж сурган заах арга зүйд өөрчлөлт, шинэчлэл хийж мэдлэг, чадвар, хандлагыг бүрэн гүйцэд эзэмшүүлэх шаардлагатай гэж дүгнэж байна.

Санал

Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн сургалтын хөтөлбөрт шинжилгээ хийж дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Сургалтын хугацаа болон үйлдвэрлэлийн дадлагын хугацааг уртасгах;
2. Сургалтын хөтөлбөрт радио-телеграфчин бэлтгэх;
3. Сургалтын хөтөлбөрт мэргэжлийн сэтгэл судлал судлах;
4. Сургалтын орчинд ашиглах техник хэрэгсэлд шинэчлэл хийж тоог нэмэгдүүлэх; /гар станц, хэт богино долгионы станц, богино долгионы станц, GPS гэх мэт/

Холбооны бага мэргэжилтэн бэлтгэх сургалтад дээрх саналыг авч хэрэгжүүлснээр гамшгийн үеийн болон дайн бүхий байдлын цагт холбоочид радио холбоогоор саадгүй, өндөр нууцлалтай мэдээ мэдээлэл дамжуулах бүрэн чадвартай болно гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

- Гамшгаас хамгаалах тухай хууль
- Монгол улсын батлан хамгаалах тухай хууль
- Онцгой байдлын байгууллагын холбоо зохион байгуулах журам
- Хөдөлмөрийн сайдын 2015 оны 10 дугаар сарын 19 ний өдрийн А/197 тоот тушаалын хавсралт
- Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн сургалтын хөтөлбөр
- Үндэсний батлан хамгаалахын их сургуулийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн хөтөлбөр
- Зэвсэгт хүчний 013 дугаар ангийн “Сургалт зохион байгуулах төлөвлөгөө”
- <https://nema.gov.mn/>
- [Legalinfo.mn](https://legalinfo.mn)
- <https://www.gsmaf.gov.mn/>
- bpo.gov.mn
- <https://uia.gov.mn/>

¹⁴ Онцгой байдлын байгууллагын радио холбоо зохион байгуулах журам 5

ХҮНИЙ ЭРҮҮЛ АЮУЛГҮЙ ОРЧИНД АМЬДРАХ ЭРХИЙГ ҮНДСЭН ХУУЛИАР ХАМГААЛАХ НЬ

CONSTITUTIONAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS TO LIVE IN A HEALTHY ENVIRONMENT

Д.Бадамцэцэг

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн ахлах багш, цагдаагийн дэд хурандаа
Badamtsetseg D.

Senior lecturer at Common law faculty of Law and Social Science School, The UIA, police lieutenant colonel

Хураангуй: Хүний эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх, түүнийг үндсэн хуулиар хамгаалах хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлж, улмаар Монгол Улсын Үндсэн хуулиудад тухайн эрхийг хэрхэн хуульчилж ирсэнийг судлан дүгнэлт хийхийг зорилгоо.

Abstract: The aim is to determine the right of a person to live in a healthy and safe environment and the need to protect it by the constitution, and then study how that right has been legislated in the constitutions of Mongolia.

Түлхүүр үг: Хүний эрх, Үндсэн хууль, хүрээлэн буй орчин.

Keywords: Human rights, Constitution, Environment

Дэлхийн түүхэнд хүрээлэн буй орчныг бохирдуулсан томоохон ослууд ихээхэн гарч байсан бөгөөд энэ нь зөвхөн хүнд хамааралтай төдийгүй амьтан ургамал, агаар, хөрс гэх мэт хүрээлэн буй орчин эрүүл, аюулгүй байдалд ноцтой хохирол учруулж байв. Тухайлбал, 1967 онд Английн өмнөд хэсэгт Торри Канион тээвэрлэгч хөлөг онгоц сүйдэж их хэмжээний газрын тос далайд асарсанаас далайн амьтад ихээхэн сүйдэж 15 мянга гаруй шувуу үхсэн, 1969 онд АНУ-ын Куяхога голын бохирдлоос үүдэлтэй гамшиг зэргийг дурьдаж болох юм¹. Хүрээлэн буй орчинд томоохон сүйрэл гамшиг тохиолдож хүний амьд явах эрхүүд зөрчигдөж байсан хэдий ч “Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал”(1948), “Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт” (1966), “Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт” (1966) гэх мэт хүний эрхийн анхдагч баримт бичгүүдэд хүний эрүүл, аюулгүй орчин амьдрах эрх нь шууд утгаараа тусгагдаагүй юм. Магадгүй энэ байдал нь хүрээлэн буй орчны доройтлын сөрөг үр дагаврын талаар гэрээ хэлэлцээрт экологийн асуудлыг оруулах талаар нийгмийн ухамсрын түвшин нь тухайн эрин үед хангалттай биш байсантай холбоотой байж болзошгүй юм.

Хүний эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хуульчлах шаардлагатай болохыг

1962 онд АНУ-ын биологич Рачел Гарсен /Rachiel Garson/ “Чимээгүй хавар” хэмээх бүтээлдээ анх удаа дурджээ. Уг бүтээлд “Хэрэв хүний эрхийн аливаа хөтөлбөр нь хувь хүн эсвэл төрийн албан тушаалтан хэнийг ч болов үхлийн аюултай хорны эсрэг хамгаалах шаардлагатай тухай ямар ч баталгаа агуулаагүй, энэ талаар юу ч тусгаагүй байвал магадгүй бидний өвөг дээдэс, тэдний мэргэн ухаан, алсын хараа тухайн асуудлыг бодож боловсруулаагүй байж болох юм.” гэжээ. Мөн тэрээр хорт хавдараар нас барахынхаа өмнө АНУ-ын Ерөнхийлөгч Ж.Кеннедигийн шинжлэх ухааны хорооны хурал дээр хэлсэн үгэндээ “Өөрийн гэртэй тайван, аюулгүй байх иргэний эрх нь хэн нэгэн этгээдийн хууль бус үйлдэл улмаас зөрчигдөж байгааг зогсоох, тухайн эрхийг хэрэгжих боломжийг хангах тухай эрх зүйн зохицуулалт нь маш их орхигдсон асуудал юм. Би хуульч шиг ярихгүй гэхдээ би биологич хүний хувьд эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх бол хүний үндсэн эрхүүдийн нэг байх ёстой. Ийм учраас хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хуульчлах шаардлагатай

¹ The Environmental Rights Revolution: Constitutions, Human Rights, and the Environment

by David Richard Boyd., 2010 The University of British Columbia 34

гэж бодож байна ²". хэмээн сүүлчийн үгээ хэлж байв.

Шведийн нийслэл Стокгольм хотноо 1972 оны 06-р сард зохион байгуулагдсан "Хүрээлэн буй орчны сэдвээр Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын чуулга уулзалт"-аар "Хүрээлэн буй орчны тухай Стокгольмын тунхаг"-ийг баталсан юм. Энэхүү тунхагийг хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийн үндэс суурийг тавьсан анхны эрх зүйн баримт бичиг гэж үздэг бөгөөд тунхагийн суурь зарчмуудын 1-рт: "Хүн бүр эрхэмсэг, сайн сайхан амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлдэг дээд зэргийн орчинд эрх чөлөөтэй, эрх тэгш байх, амьдралын таатай нөхцөлөөр хангагдах үндсэн эрхтэй агаад одоо ба хойч үеийнхээ төлөө хүрээлэн буй орчноо хамгаалах, хөгжүүлэх журамт үүргийг хүлээнэ" ³ гэжээ.

Стокгольмын тунхаглалаас хойш дөрвөн жилийн дотор эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх, түүнийг эрх зүйн хэм хэмжээний актуудад тусгах явдал дэлхий даяар хурдацтай тархсан байна. 2022 оны 01-р сарын 01-ний байдлаар НҮБ-н гишүүн орнуудын 193 орноос 180 нь өөрсдийн Үндсэн хууль, байгаль орчны хууль тогтоомж, шүүхийн шийдвэрүүд болон олон улсын тогтоолоор дамжуулан уг эрхийг хүлээн зөвшөөрсөн байна.

Монгол Улс 1992 онд Шинэ Үндсэн хуулиа баталж уг хуулийн 16-р зүйлийн 2 дахь хэсэгт "...эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, ... эрхтэй" гэж эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг анх удаа үндсэн хуулиараа хамгаалсан юм.

Монгол Улсад эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийн тухай үзэл санаа, түүний эрх зүйн зохицуулалтын хөгжлийг тухайн улс орны хамгийн гол хууль болж байдаг Үндсэн хууль болон түүнтэй төстэй эрх зүйн актуудад тулгуурлан дараах байдлаар авч үзлээ. Үүнд:

1. Монголын эртний үеэс Анхдугаар үндсэн хууль батлах хүртэлх үеийн төр эрх зүйн сэтгэлгээн дэхь эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийн үзэл санаа /III-XX зууны эхэн үе/

2. Социалист Үндсэн хууль үйлчлэх үеийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийн хэрэгжилт /1924-1992/

3. Ардчилсан Үндсэн хуулиар эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг тунхагласан үе /1992- өнөөг хүртэл/

1. Монголын эртний Монголын эртний үеэс Анхдугаар үндсэн хууль батлах хүртэлх үеийн төр эрх зүйн сэтгэлгээн дэхь эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийн үзэл санаа /III-XX зууны эхэн үе/

Нүүдэлчдийн соёл иргэншлийн нөлөөгөөр эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх нь өнөөгийн зохицуулалт, утга агуулгаараа тухайн үед байсангүй. Монголчууд эрт цагаас нааш тэнгэр эцэг, газар эх хэмээн ярилцаж газрыг хөрс шороо, уул ус, ургамал, амьтан агаартай нь хамтад нь нэгэн бүхэл зүйл хэмээн ойлгож тэр нь байгалийг хайрлан хүндэтгэж хамгаалах нэг л зорилгод зангидагдаж байсан нь нүүдлийн соёл иргэншлийн онцлог билээ. Энэ нь эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах гэхээсээ илүү өөрсдийн соёл иргэншлийн онцлогтоо тохирсон, мөн оршин тогтнохын мөн чанартаа тулгуурлан амьдрах арга зам нь болж байв. Ийм ч учраас Монголчуудын хувьд эртнээс нааш өнөөг хүртэл байгаль орчинд хандах хандлага, зарчим нь энэрэл хүндэтгэлийн, хорио цээрлэлийн, сургаал номлолын, сүсэг бишрэлийн, ажиглалт танин мэдэхүйн гэсэн шинжтэй байв. Тухайлбал, Монголчууд өглөө эртлэн босож элбэг хангалуун, энх амгалан амьдрахыг бэлгэдэн газар дэлхийдээ цай, сүүнийхээ дээжийг өргөж байгаль, дэлхийдээ хүндэтгэл үзүүлдэг заншил өнөөг хүртэл хадгалагдсаар иржээ.

Монголын нэгдсэн төр үүссэн эхний болон түүний дараах үеүдэд батлагдсан гарсан хууль тогтоомжуудад эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх гэхээсээ илүү байгаль орчноо хайрлан хамгаалах, түүнийг энэрэн нигүүсэх, сэтгэлгээ давамгайлж байсан бөгөөд газар нутаг, ус, ой мод, ургамал, амьтныг хайрлан хамгаалах заншилд тулгуурласан хуулийн хэм хэмжээнүүдийг тухай бүр боловсруулан гаргаж байв. Эдгээрээс дурьдвал 13-р зууны эхэн үед Чингис хааны "Их засаг", Хубилай хааны "Их Юаны Нэвтэрхий хууль", XVI зууны "Алтан хааны цааз бичиг", XVII зууны "Монгол Ойрадын хууль", Манжийн ноёрхлын үед боловсрогдон гарсан "Халх журам", Богд хаант Монгол Улсын "Зарлигаар тогтоосон хууль зүйлийн бичиг" зэрэг цааз бичгүүдэд

² R. Carson. 1962. Silent Spring. Houghton Mifflin, pp. 12-13.

³ <https://mn.warbletoncouncil.org/conferencia-estocolmo-1972-7601>

дээрхи зарчмуудыг нэг бүрчлэн тусгажээ. Тухайлбал, "Их засаг" хуулийн 27-р хэсэгт "Газар дээр сүү буюу бусад идээ цагааны зүйл асгаж болохгүй, тэрчлэн хотон дотор шээхийг цээрлэгтүн. Энэ бүгдийг зөрчвөл даруй цаазлагтун"⁴ гэж заасан байна.

Монголчуудын ийнхүү байгаль орчноо дээдлэн хүндэтгэж байсан нь хожим хүрээлэн буй орчин бохирдолгүй, цэвэр байх, иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлжээ. Түүнчлэн Монгол улс бол байгаль орчинд хандахдаа нүүдэлчдийн аж амьдралын зан заншил, соёл иргэншлийн хэм хэмжээг бичигдмэл хуульд тусган хуульчлан зохицуулах эрх зүйн эх сурвалжыг анх бүтээсэн орны нэг мөн.

2.Социалист Үндсэн хууль үйлчлэх үеийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийн хэрэгжилт

Монгол Улс нийгмийн шинэ байгуулалд шилжсэнтэй холбоотойгоор 1924, 1940, 1960 онуудад Үндсэн хуулиудаа баталсан билээ. Уг Үндсэн хуулиудын өмнөх хуулиудаас ялгарах гол онцлог нь хүний эрхийн талаар шинэлэг зохицуулалтуудыг тусгаж өгсөн юм.

1924 онд батлагдсан БНМАУ-ын Анхдугаар Үндсэн хуулийн нэгдүгээр бүлэгт "Монголын жинхэнэ ардын эрх чөлөөг илтгэн тунхаглах нь" гэж заасан бөгөөд үүнд 10 орчим төрлийн хүний эрхийг заасан боловч эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хуульчилж өгөөгүй юм. Анхдугаар үндсэн хуулийн үзэл баримтлал болон тухайн үеийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжилтэй нийцүүлэн байгаль орчны тухай хууль тогтоомжуудыг тухай бүр батлан гаргасан байх бөгөөд эдгээр нь агуулгын хувьд өнөөгийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх, түүний эрх зүйн зохицуулалтыг бий болох эхлэлийг тавьжээ.

1940 оны 6-р сарын 30-ны өдөр хуралдсан Улсын 8-р хурлаар БНМАУ-ын Хоёрдугаар үндсэн хуулийг 12 бүлэг, 95 зүйлтэйгээр батлажээ. Энэ хуулийн 10-р бүлэгт хүний эрхийн асуудлыг "Ард иргэдийн үндсэн эрх ба үүргүүд" нэртэйгээр хуульчлан тунхаглаж, иргэдийн амрах, үнэ төлбөргүй боловсрох, хөдөлмөрийн чадвараа алдахад эд материалын туслалцаа авах зэрэг 20 орчим төрлийн эрхийг хуульчлан заасан боловч эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах

эрхийг мөн л хуульчлаагүй орхисон байна. Гэсэн хэдий ч байгаль орчны асуудалтай нягт холбоотойгоор иргэдийн эрүүл орчныг хангаж хамгаалахад чиглэсэн эрх зүйн зохицуулалтыг шинээр бий болгох, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж чаджээ.

БНМАУ-ын 3 дахь Үндсэн хуулийг АИХ-ын 4 дэх удаагийн сонгуулийн анхдугаар чуулганаар 1960 оны 7-р сарын 6-нд 4 хэсэг, 10 бүлэг, 94 зүйлтэйгээр батлажээ. Уг хуулийн 7-р бүлэгт "Иргэдийн үндсэн эрх ба түүнийг хангах баталгаа"-г хуульчлан заасан боловч хүний жам ёсны эрх болох амьд явах эрх, энэхүү эрхтэй нягт холбогдох эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг орхигдуулсан байна. Гэтэл уг хууль үйлчлэх цаг үед Монгол улс Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, Эдийн засаг нийгэм соёлын эрхийн тухай олон улсын пактад 1974 онд нэгдэн оржээ. Хэдийгээр эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хуульчлаагүй орхисон боловч байгаль орчныг хүрээлэн буй орчныг хамгаалах асуудлыг хамран хөгжиж чадсан юм.

3.Ардчилсан Үндсэн хуулиар эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг тунхагласан үе /1992- өнөөг хүртэл/

АИХ-ын II хуралдаанаар Монгол Улсын 4 дэх үндсэн хууль буюу ардчилсан үндсэн хуулийг 1992 оны 01-р сарын 13-ны өдөр баталжээ. Уг хуулийн 2-р бүлгийн 16-р зүйлийн 2 дахь хэсэгт "Эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, ... эрхтэй" гэж эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх анх удаа хуульчилсан байна. Мөн хуулийн 19-р зүйлийн 1 дэхь хэсэгт "Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна." гэж уг эрхийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн шийдлийг тогтоосон байна. Энэ бол нэг талаар хүний эрх эрх чөлөө нь дан ганц улс төрөөр биш, бас эрүүл ахуйд нийцсэн аюулгүй орчиноор хэмжигдэж байх, нөгөө талаас байгаль орчныг хамгаалах нь хүнийг хамгаалах өргөн агуулгатай бөгөөд байгаль, хүнийг өөр хооронд нь салгаж, сэргүүлэн тавих учиргүйг баталгаажуулжээ. Монгол Улсын Үндсэн хуулиар тунхагласан эрүүл аюулгүй орчинд

⁴ Э.Авирмэд нар "Монгол хууль" УБ., 1997 он 41-р тал

амьдрах эрхий тухай үзэл санааг хэрэгжүүлэх төрийн бодлогыг хуульчилж мөрдүүлэх нь юуны өмнө нийтлэг хуулийг бий болгох хэрэгцээг аяндаа бий болгожээ. Энэ нь зөвхөн хэсэг хүмүүсийн санаа биш харин нийгэм, эдийн засаг, улс орны хөгжлийн зайлшгүй шаардлага юм.

Хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангах, нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг байгаль орчны тэнцэлтэй уялдуулах, өнөө болон ирээдүйн үеийнхний ашиг сонирхлын үүднээс байгаль орчныг хамгаалах, түүний баялгийг зохистой ашиглах, жам ёсны боломжтойг нь нөхөн сэргээхтэй холбогдож төр, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын хооронд үүсэх харилцааг зохицуулах зорилгоор 1995 онд Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийг баталжээ. Уг хуулинд анх удаа хэд хэдэн шинэ харилцааг хуульчилсан байна. Тухайлбал, байгаль орчны талаар үнэн зөв мэдээллийг холбогдох байгууллагаас авч байх, байгаль орчинд хортой нөлөөлөх аливаа үйл ажиллагааг хязгаарлах, таслан зогсоох шийдвэр гаргахыг болон байгаль орчинд хортой нөлөөлж болзошгүй аж ахуйн нэгж, байгууллагыг шинээр байгуулах зөвшөөрөл олгохгүй байхыг холбогдох эрх бүхий байгууллагаас шаардах эрхийг иргэд эдэлж байх хууль ёсны баталгаа бий болжээ. Улмаар байгалийн объектуудын тухай хууль тогтоомжуудыг батлажээ. Тухайлбал, Ойн тухай хууль, Усны тухай хууль, Газрын тухай хууль, Агаарын тухай хууль гэх мэт салбарын хууль тогтоомжуудыг батласан байна. Үүний зэрэгцээ төрийн байгуулалтын тухай хуулиудад эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийн тухай болон хүрээлэн буй орчны тухай заалтуудыг тусгасан байна. Тухайлбал, 1993 онд батлагдсан “Хот тосгоны эрх зүйн байдлын тухай” хуулийн 19-р зүйлийн 6 дахь хэсэгт Хот тосгоны захирагч нь: “хот, тосгоны хүрээлэн байгаа орчин, ногоон бүсийг хамгаалах, сэргээх арга хэмжээ боловсруулж, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулна.” гэжээ.

Энэ үе дэхь эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийн үзэл санаа, эрх зүйн зохицуулалтыг дүгнэн үзвэл:

1. Хүний эрхийг дээдлэх мөн чанарыг тэргүүлэх байр сууриа болгож зарим төрлийн хүний эрхүүдийг хуульчилсан байна.

2. Монголын төрийн чиг үүргийн тогтолцоонд эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангах үүргийг бий болгосон.

3. Эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангахад төрийн байгууллагаас гадна төрийн бус байгууллагын үүрэг оролцоог нэмэгдүүлжээ. 1997 онд батлагдсан “Төрийн бус байгууллагын тухай хууль”-ийн 4-р зүйлд “нийгэмд үйлчилдэг төрийн бус байгууллага” гэж соёл, урлаг, боловсрол, хүмүүжил, шинжлэх ухаан, эрүүл мэнд, спорт, байгаль орчин, орчин ахуйн хөгжил, хүний эрх, хүн амын тодорхой бүлэг, давхаргын эрх ашгийг хамгаалах, энэрлийн зэрэг чиглэлээр нийгмийн тусын тулд үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллагыг гэж хуульчилсан байна.

4. Хүний эрүүл мэнд, амьдрал ахуй, эдийн засаг, байгальд өөрт нь сөрөг нөлөөгүйгээр байгальд өөрт нь сөрөг нөлөөгүйгээр байгалийн баялгийг хамгийн зохистой ашиглах үндсэн нөхцөлийн эрх зүйн үндсийг хуулиар баталгаажуулж, байгаль орчны үнэлгээ, судалгаа, шинжилгээ, хяналтын тогтолцоог өөрчилжээ.

5. Эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангахад төрөөс баримтлах бодлогыг тодорхойлсон. Тухайлбал, 1997 онд “Төрөөс экологийн талаар баримтлах бодлого”, 1994 онд “Монгол Улсын Үндэсний Аюулгүй байдлын үзэл баримтлал” зэрэг томоохон хөтөлбөр, үзэл баримтлалыг боловсруулжээ.

6. Эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг ойлгох, тайлбарлах, эрх зүйн зохицуулалтад олон улсын гэрээ, конвенцууд чухал нөлөөтэй билээ. Монгол улсын хувьд суурь конвенцуудад нэгдсэн орж тухай орсон байна.

2022 оны 12-р сарын 01-ний өдрийн байдлаар Монгол улсад эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг шууд болон шууд бусаар зохицуулсан 850 орчим хууль, тэдгээрт нийцүүлэн төрийн бусад байгууллагуудаас батлагдан гарсан 700 орчим хуульчилсан актууд мөрдөгдөж байна⁵.

Хүний эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг ийнхүү Үндсэн хуульд тусгаж өгсөнөөр дараах эерэг байдлууд Монгол Улсад бий болсон байна. Үүнд:

1. Байгаль орчны тухай хуулиудыг үндсэн хуульд нийцүүлэх. Энэ нь Үндсэн

⁵ <https://legalinfo.mn/mn>

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

хуулийн хууль зүйн дээд хүчин чадал бүхий шинжээс улбаатай. Үндсэн хуульд нийцээгүй, түүнийг зөрчсөн олон улсын гэрээ, үндэсний хууль тогтоомжийг дэлхийн аль ч улс орон даган мөрдөхгүй. Иймд хууль тогтоох эрх мэдлийг хэрэгжүүлж буй этгээд нь үндсэн хуульд нийцсэн, эрх зүйн хийдэл зөрчилгүй хууль тогтоомжийг батлах үүрэгтэй.

2. Байгаль орчны тухай хуулиудын хэрэгжилтийг хангах. Үндсэн хуулиар олгогдсон эрх нь төрөөс уг эрхийг хүндэтгэх, хамгаалах, зарим тохиолдолд хэрэгжүүлэхийн тулд идэвхтэй алхам хийхийг үүрэг болгодог. Онолын хувьд эрүүл орчинд амьдрах эрхийг үндсэн хуулиар хүлээн зөвшөөрсөн нь байгаль орчны хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, дагаж мөрдөх, хэрэгжилтэд хяналт тавих тогтолцоог засгийн газрууд бий болгож, зохих нөөцөөр хангах ёстой хэдий ч улс үндэстнүүдийн түүхэнд байгаль орчны хууль тогтоомжийн хэрэгжилт хангалтгүй байсаар иржээ. Хүний эрүүл орчинд амьдрах эрхийг үндсэн хуулиар хүлээн зөвшөөрсөн нь байгаль орчныг хамгаалах тухай одоо байгаа хуулиудыг илүү үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд түлхэц өгөх, хэрэгжилтийг хангах үндсэн хүчин зүйл болох ёстой юм. Байгаль орчны талаархи нэн ялангуяа эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхтэй болох талаархи заалт тогтоогч болон харьяа байгууллагуудад байгаль орчны тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах, сайжруулах чиг үүргийг шууд олгож байна. Энэ нь тухайн эрх мэдлийг хэрэгжүүлж байгаа этгээдийн хувьд "E_uivocation" буюу сонголт байхаа больсон.

3. Шинэ нөхцөл байдалд дасан зохицох. Байгаль орчны тухай хууль тогтоомж нь зохицуулж буй нийгмийн харилцааны одоо болон ирээдүйд гарах эрх зүйн зөрчил, хийдлээс урьдчилан сэргийлэх түүнийг тооцоолж хийгдсэн байна. Гэвч зарим тохиолдолд урьдчилж тааварлах боломжгүй нийгмийн хаарилцаанууд үүссэн байдаг. Дэлхийн аль ч засгийн газар нанотехнологийн хурдацтай хөгжиж буй салбараас гарч ирж буй бүтээгдэхүүний эрүүл мэнд, байгаль орчны шинэ зохицуулалтыг боловсруулаагүй байна. Хэдий ийм боловч эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг Үндсэн хуулиар олгосон нь шинэ төрлийн нийгмийн харилцааг зохицуулах, учирсан саад бэрхшээлийг арилгахад үр дүнтэй арга хэрэгслийг өгдөг.

4. Байгаль орчны нөлөөллөөс урьдчилан сэргийлэх. Иргэдийн хувьд үндсэн хуулиар эрхээ баталгаажуулах нь улс төрд оролцохоос илүү өргөн хүрээтэй, ач холбогдолтой зүйл бөгөөд энэ нь ардчилалыг бэхжүүлэх баталгаа болдог. Ингэснээр ирээдүйд байгаль орчны хууль тогтоомж, стандарт сулрахаас, хүчгүй болохоос хамгаалдаг. Үүний үр дүнд байгаль орчныг хамгаалах бодлоогыг дархлаа бий болгоно.

5. Хүний эрхийг хангахад шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч байгууллагын оролцоог хангах.

Үндсэн хуулиар олгогдсон эрүүл орчинд амьдрах эрх нь иргэдийн шүүх эрх мэдлийг олж авах боломжийг хөнгөвчлөх замаар шүүхийн үүргийг нэмэгдүүлэх боломжтой бөгөөд хүний эрхийн мөн чанар, хамрах хүрээг ихэвчлэн шүүхээр дамжуулан тодорхойлж, боловсронгуй болгодог. Иргэд Үндсэн хуулиар олгогдсон эрүүл орчинд амьдрах эрхээ зөрчигдсөн тохиолдолд нөхөн сэргээх арга замыг эрэлхийлэхийн зэрэгцээ байгаль орчинд учирч болзошгүй хохирлоос урьдчилан сэргийлэх зорилгоор ашиглах боломжтой. Онолын хувьд шүүхийн шударга байдал нь эдийн засгийн болон байгаль орчны өрсөлдөөний ашиг сонирхол, хувь хүн болон хамтын ашиг сонирхол, нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг тэнцвэржүүлэх боломжийг олгох ёстой юм.

Дүгнэлт

1. Хүний эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг эртний болон дунд үеийн үеийн хууль тогтоомжуудад шууд авч үзээгүй боловч байгаль орчноо хайрлан хамгаалах, дээдлэн шүтэн үзэл эртний хууль, цаазуудад болон зан заншлын хэм хэмжээнд нэвт шингэсэн байна. Энэ нь байгалиа шүтэж ирсэн нүүдэлчдийн соёл иргэншилтэй нягт холбоотой юм.

2. Бичмэл Үндсэн хуулиуд батлагдсанаар хүний эрхийг тодорхой бүлэг болгон тусгаж өгсөн хэдий ч иргэдийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг бие даан тусгаж өгөөгүй байна. Энэ үеүдэд байгаль орчныг хамгаалах чиглэл рүү илүүтэй эрх зүйн зохицуулалтыг тусгасан бие даасан хуулиудыг баталсан байна.

3. Ардчилсан Үндсэн хууль батлагдсанаар эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг бие даан хуульчилж түүнийг хангах төрийн чиг үүргийг тодорхойлжээ. Улмаар энэхүү эрхтэй холбоотой ашиг сонирхлыг нийтийн ашиг сонирхол гэж үзэн

шүүхээс хамгаалах тогтолцоог бий болгожээ. Гэвч шүүхийн тогтолцоо нь хэрэгжих боломжгүй өөрөөр хэлбэл нотлох баримтад тавигдах шаардлагын бүрдэл дутуу, хүн амын дунд бодитой хийсэн судалгаа байхгүй, эрх зүйн орчин хангалтгүйгээс төдийлөн хэрэгжихгүй байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, УБ., 1992 №1
2. Монгол Улсын Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, УБ., 1995 №4

3. Э.Авирмэд нар “Монгол хууль” УБ., 1997 он

4. R. Carson. 1962. Silent Spring. Houghton Mifflin

5. The Environmental Rights Revolution: Constitutions, Human Rights, and the Environment by David Richard Boyd., 2010 The University of British Columbia

6. <https://legalinfo.mn>

7. <https://mn.warbletoncouncil.org>

АЖЛЫН ГҮЙЦЭТГЭЛД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ: ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ЖИШЭЭН ДЭЭР

THE ANALYSIS OF FACTORS ON WORK PERFORMANCE THE CASE OF PUBLIC ORGANIZATION

А.Тэмүжин

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн магистрант, хошууч.

Temujin A.

Master's student of the Executive Leadership Academy at University of Internal Affairs, Major

Хураангуй: Гүйцэтгэлийн менежмент бол хүний нөөцийн менежментийн бие даасан ойлголт. Ажлыг үр дүнтэй гүйцэтгэхэд нөлөөлөх хүчин зүйлийг сайн тооцоолж, ажилчдаар тухайн ажлыг хийлгэхгүй бол удирдагчийн болон байгууллагын ажлын үйл явц удааширах хандлагатай байдаг. Судалгааны ажлаараа төрийн байгууллагын ажилчдын дунд түүвэр судалгаа явуулснаар ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлүүдийг илрүүлэн, улмаар нөлөөлөл багатай хүчин зүйлд анхаарлаа хандуулж цаашдын үйл ажиллагааныхаа шийдвэрт хэрэгжүүлж болох санал оруулах, ажилчдынхаа ажлын гүйцэтгэлийн үйл ажиллагааг байгууллагынхаа хөтөлбөрт тусгах, зөвхөн хүний нөөцийн албаны зөвшөөрөлтэйгээр удирдлагын дунд, доод түвшний менежерүүдийг судлах нь ажилчдыгаа үнэлэх боломжтой ажил боллоо.

Abstract: Performance management is an independent concept of human resource management. If the factors affecting the effective performance of the work are well calculated and the employees do not do the work, the work process of the leader and the organization tends to slow down. By conducting a sample survey among the employees of the government organization through the research work, the factors affecting the performance of the work are identified, and then by focusing on the less influential factors, making suggestions that can be implemented in the decision of the future activities, incorporating the work performance activities of the employees into the organization's program, only with the permission of the human resources department, among the management, Studying lower-level managers has become a way to evaluate employees.

Түлхүүр үг: гүйцэтгэлийн удирдлага, ажлын гүйцэтгэл, үр чадвар, ажлын орчин

Key words: performance management, skills, work environment

1.1. Ажлын гүйцэтгэлийн тухай ойлголт, онол, төрөл ангилал

Ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлс болон хамаарлын талаар олон эрдэмтэд судалсан байна. Үүнд:

Майкл Ваде, Майкл Парэнт нар (2002), "Ажлын үр чадвар ба ажлын гүйцэтгэлийн хоорондын хамаарал" судалгааны ажлаараа, мэргэжилтнүүдийн ажлаа үр дүнтэй гүйцэтгэхэд шаардагдах үр чадвар, мэдлэгийг судлан олон хүчин зүйлийн шинжилгээний үр дүнд мэргэжилтнүүдийн техникийн үр чадвар, хувийн зохион байгуулалт ба хувийн менежмент /personal management/- хамгийн оновчтой байхыг санал болгон загвар, таамаглалаар баталсан. Энэхүү ажлынхаа үр дүнг боловсролын зарим хөтөлбөрүүдийн

гол чиглэл нь техник технологийг хөгжүүлэхэд чиглэгддэг үр чадвар, хувийн менежментийн үр чадварыг хөгжүүлэхийг санал болгосон.

Байгууллагын үнэ цэнэ, зорилго, амжилт гэж тооцогдох боломжтой хэмжүүрээр хэмжигдэхүйц, хамааралтай үйл ажиллагааг л гүйцэтгэл, үр дүн гэж үздэг. Гүйцэтгэл нь хүний нөөцийн судалгаанд чухал байр суурь эзэлдэг учраас ажлын гүйцэтгэл нь тухайн байгууллагын хүний нөөцийн менежментийн үр ашигтай байдлыг илэрхийлэх хамгийн түлхүүр хэмжүүр болдог (Фергусон болон Реио, 2009)¹.

Ажилчдыг хангалттай сургаж, хэрэгтэй тоног төхөөрөмжөөр нь хангасан үед дотооддоо болон олон улсын түвшинд

¹ <https://www.employment-studies.co.uk/system/files/mp290.pdf>

өрсөлдөх чадвар нь ажилчдын гүйцэтгэлтийг нэмэгдүүлдэг. Улмаар энэ нь эдийн засгийн хувьд амжилттай байхад туслаад зогсохгүй байгууллагын нэр хүндийг эрс нэмэгдүүлдэг.

Байгууллагын зорилго нь гүйцэтгэлийг өндөр байлгаж, үр ашгийг нэмэгдүүлэхэд оршдог бөгөөд хамгийн сайн гүйцэтгэл нь байгууллагад өндөр үр ашгийг авчрах үндсэн нөхцөл нь болж байдаг. Эндээс гүйцэтгэл гэдгийг дараах байдлаар тодорхойлж авч үзсэн байдаг. Ажлын гүйцэтгэл гэдэг нь:

-Үүрэг даалгаврын биелэгдсэн түвшин.

-Аливаа үйлдлийн болон үйл ажиллагааны үйл явц арга хэлбэр.

-Гүйцэтгэл нь мэдлэг эзэмшсэнээр бус мэдлэгийг хэрэглэсэнээр аливаа ажлыг амжилттайгаар хийж гүйцэтгэх явдал.

Дээрх тодорхойлолтуудыг нэгтгэж үзвэл ажлын гүйцэтгэл гэдэг нь мэдлэгээ ашиглан үүрэг даалгаврыг биелүүлэх үйл ажиллагаа, арга хэлбэр юм гэж ойлгож болох юм. Байгууллагын үр ашгийг нэмэгдүүлэхийн тулд ажлын гүйцэтгэлийг өндөр байлгах үүднээс түүнийг удирдах хэрэгцээ зайлшгүй гарч байна. Энэ нь урьдчилсан тодорхойлсон зорилтуудыг амжилтанд хүргэхэд чиглэсэн үйл явдлуудыг боловсруулах явдал юм. Өөрөөр хэлбэл, гүйцэтгэлийн удирдлага нь үйл явц дээр тулгуурлах бүхэл бүтэн цогц систем юм.

Ажлын гүйцэтгэлийн үнэлгээний үйл явц: Энэ үйл явц нь дараах 3 үе шаттай: *Бэлтгэл үе шат*. Ажиллагчид ажилла бодитой үнэлүүлэхийн тулд хийсэн ажлаа эмхэлж, тайлан бичих. Харин хүний нөөцийн хэсэг эсвэл дээд удирдлага, албан тушаал бүрээр үнэлгээний үзүүлэлт, шалгуурыг боловсруулж, ажилчдад үйл явцын талаар мэдээлж, заавар зөвлөгөө өгч, танилцуулах.

Үнэлгээний үе шат. Эрх бүхий хүмүүс ажилтан нэг бүрийн ажлыг үзэж шалган, шаардлагатай тохиолдолд шалгалт авна. Үр дүн, ажилтны түвшиний талаар шууд удирдлагатай ярилцана. Энэ ярилцлагыг илэн далангүй, цаг хугацаа, нөхцөл байдлаа тааламжтай орчинд явуулбал 2 тал санал бодлоо чөлөөтэй илэрхийлж, тохиролцвол цаашид сөрөг үр дагавар гаргахаас сэргийлж чадна.

Ажлын гүйцэтгэлийн үнэлгээг хийхэд дараах алдаанууд гарч болзошгүй байдаг.

Үүнд:

-Өрөөсгөл хандаж, тогтмол нэг маягийн үнэлгээ өгөх.

-Хэт зөөлөн хандах

-Дундыг барих

-Нэг шинж дээр тулгуурлах

-Шинэхэн сэтгэгдлээр хандах

-Хувийн үзэмжээр хандах

Анхны сэтгэгдлээр хандах зэрэг алдаанууд гарч болзошгүй байдаг ба үүнээс урьдчилан сэргийлэх, зайлсхийхийн тулд үнэлэгчийг зөв согох, аргаа зөв тодорхйллох хэрэгтэй.

Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлага
/job performance management/:

Олон жилийн турш компаний эзэд байгууллагадаа тохирох стратегийг эрэлхийлж, стратегийг үйл явцад хэмжилт болгон хэрэглэхийг хичээж ирсэн билээ. Тэд учир шалтгаан ба үр дүнгийн харилцан холбоог илрүүлэхийн тулд ач холбогдолтой дүгнэлтийг чухалчилж, хэрвээ энэхүү харилцан холбоог ойлгох юм бол ажлын шийдвэр гаргалтанд чухал үр нөлөө үзүүлнэ найдаж байжээ. Одоо цагт ажлын гүйцэтгэлийн удирдлагын арга барил нь байгууллагын стратегийг гол үйл явц, ажиллагаатай нь холбон өгдөг системчилсэн, нэгдмэл чиг хандлага болон хэрэглэдэг болжээ. Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлагыг эрдэмтэн судлаачид мэргэжилтнүүд олон талаас нь янз бүрээр тодорхойлсон байдаг. Үүнд:

Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлага гэдэг нь байгууллагуудын ажлын гүйцэтгэлд туслах үйл явцуудын цогц юм. Энэ нь ажлын гүйцэтгэлийг хөдөлгөгч систем үйл явцууд, хэмжилт, ажлын арга зүйд дүгнэлт хийх, автоматчлах. Зохион байгуулах суурь нь болдог. Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлага нь дараах ойлголтуудыг өөртөө багтааж байдаг.

-Корпорацийн гүйцэтгэлийн удирдлага

-Компанийн гүйцэтгэлийн удирдлага

-Үйл ажиллагааны удирдлага

Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлага нь ажилчдын болон ажлын үр бүтээмжийг зохицуулахад туслах гол гүйцэтгэлийг тодорхойлогч хүчин зүйлээр хангаж өгдөг. Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлага янз бүрийн эх сурвалжаас мэдээлэл нэгтгэх, мэдээлэлдээ анализ хийх, үр дүнг практик дээр ашиглах явдалтай холбоотой. Дээрх тодорхойлолтуудаас харахад Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлага нь аливаа эрсдэлд анализ хийх, үр дагаврыг урьдаас мэдэх, болзошгүй бэрхшээлтэй асуудлуудыг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хэрхэн давж туулах төлөвлөгөө зэрэгт хамгийн чухал ач холбогдолтой бөгөөд Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлагын урьдчилан тааварлах чадвар нь компанийг тохиромжтой мөчид зөв зүйтэй үйлдэл хийхэд чухал нөлөө үзүүлдэг. Аливаа ажлыг урьдчилан таамагласнаар хэрвээ тэгвэл яах вэ? гэсэн асуултанд үр дүнтэй хариулах боломж бүрдэнэ. Иймээс Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлага нь эргэж тайлагддаг гогоцоотой тун адил. Дахин хянаж үзэх, цаг хугацааг эргүүлэн тоймлож үзэх нь ямарваа бэрхшээлтэй асуудлыг газар авахаас өмнө олж тогтоох, гарз хохирлыг арилгах ач холбогдолтой. Иймээс ч ажлын гүйцэтгэлийн удирдлагын зорилтыг дараах байдлаар тодорхолж болох юм. (Fletcher, 2001). Grote (2002)

Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлагын үндсэн зорилго

-Байгууллагад ажиллаж байгаа хүн нэг бүрийг ажиллах нөхцөлөөр хангах

-Ажлаа хийж гүйцэтгэхэд нь шаардлагатай ур чадварыг нь хөгжүүлэх

-Байгууллагын зорилгыг үйл ажиллагаатай нь уялдуулах

-Удирдлага, ажилтан 2-ын байнгын хамтын ажиллагааг бий болгох

-Гүйцэтгэлийг сайжруулах

Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлагыг харилцааны үйл явц талаас нь авч үзвэл дараах зорилтуудыг багтаадаг ойлголт юм.

-Ажилтны ажлын гол чиг үүргийг гаргаж өгөх

-Байгууллагын зорилгод хүрэхэд тухайн ажилтны ажил хэрхэн нэмэр болохыг ойлгуулах

-Ажлын гүйцэтгэлийг хэрхэн үнэлэх

-Ажлын гүйцэтгэлд ямар саад бэрхшээл учирдаг, түүнийг хэрхэн багасгаж болох вэ

-Ажлын бүтээмжийг дээшлүүлэхийн тулд, ажилтан удирдлага 2 хэрхэн хамтарч ажиллаж болох зэрэг зөв тодорхойлоход оршдог.

Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлагыг аль ч талаас нь авч үзсэн түүний эцсийн зорилго нь **сайн гүйцэтгэл-өндөр үр** ашиг болно. "Performance Management Clearinghouse"-ийн тодорхойлсоноор:

Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлага нь бүхэл бүтэн цогц систем болохынхоо хувьд түүний өнөөдрийн чиг хандлага үндсэн үйл явц нь доорх байдлаар тодорхойлогдоно гэж үзэж байгаа юм. Ажлын гүйцэтгэлийн удирдлагын чиг үүрэг нь

-Planing- ажил болон эцсийн зорилгын төлөвлөлт

-Monitoring- тасралтгүй гүйцэтгэлийн хяналт

-Developing- гүйцэтгэлийн ур чадварыг хөгжүүлэх

-Rating- гүйцэтгэлийн үнэлгээг хийх

Planing: Ажил болон эцсийн зорилгын төлөвлөлт

Ажлын гүйцэтгэлийг төлөвлөхдөө хэмжиж болохуйц зорилго, зорилтыг тодорхойлоход ажилчидтайгаа хамтарч ажиллаж, ажиллагчдын хүрэх гэж зорьж буй ажлын үр дүнд ач холбогдол өгч төлөвлөх хэрэгтэй. Хэрэв ажилтны зорилго ба ажлын хэсэг, хэлтэс, байгууллагын зорилго, даалгавартай шууд холбоогүй бол ажлын гүйцэтгэлийн удирдлагын бүх үйл ажиллагаа үр ашиггүй хүчин зүтгэлээр төгсдөг. Иймээс дээрх зорилтуудыг уялдуулахын тулд төлөвлөх чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг.

Monitoring- Тасралтгүй гүйцэтгэлийн хяналт

Бүтэн жилийн тасралтгүй харилцаа холбоо нь ажлын гүйцэтгэлийн үр ашигтай удирдлагын гол тулгуур болдог. Үнэн хэрэгтээ энэ нь сайн менежментийн чухал хэсэг юм. Явцын хяналт нь бүтэн жилийн турш ямар ажил сайн явагдаж байгаа, ямар ажил хийгдээгүй үлдсэн, тулгарч буй асуудлууд, саад болж буй хүчин зүйлүүдийг илрүүлэхэд чиглэх ёстой.

Developing- Гүйцэтгэлийн ур чадварыг хөгжүүлэх

Ажилтнуудыг хөлслөх, ур чадварыг нэмэгдүүлэхэд их цаг мөнгө ордог. Ингээд зогсохгүй тэднийг хөгжүүлж, ур чадварыг нэмэгдүүлэхэд тусалсанаар цаашид ч хувь нэмрээ оруулах ёстой.

Rating- Гүйцэтгэлийн үнэлгээг хийх

Үнэлж чадахгүй бол удирдаж чадна гэж үү. Хэрвээ дээрх чиг үүргүүдийг гүйцэтгэл бий болох явцад хэрэгжүүлж чадсан бол үнэлгээ тийм ч чухал биш байдаг. Учир бүхий хугацааны турш хамтарч ажиллаж үүнийгээ баримтжуулж чадсан бол ажилтны үнэлгээ бий болсон гэж үзэж болох юм.

Rewarding- Урамшуулал

Урамшууллын талаарх 2 шийдвэрлэх үе байдаг. Үүнд:

-Урамшууллыг тогтоох- ажлын гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөний хэсэг

-Зорилгодоо хүрсэн эсэхийг тодорхойлох нь ажлын гүйцэтгэлийн

үнэлгээний хэсэг юм. Урамшууллыг төлөвлөхдөө ажилтан бүртэй тохиролцох хэрэгтэй. Цалинг зөвхөн “энгийн гүйцэтгэлийн төлөө” олгодог. Харин урамшуулал шагналыг дээд зэргийн гүйцэтгэлд олгох ёстой.

1.2. Ажилтны ажлын туршлага

Ажил олгогч нар туршлагыг чухалчилж үздэг нь тухайн ажлыг яаж хийхээ мэддэг гэж үздэгтэй холбоотой юм. Харин шинэ төгсөгч нарт чухал үүрэг хариуцлага ногдуулахгүйгээр “сургаж” авахыг илүүд үздэг. Уг нь шинэ төгсөгч нар 4 жил “сураад” төгсөж байгаа шүү дээ. Хатуухан бөгөөд шулуухан хэлэхэд ажил олгогч таны “ТУРШЛАГАТАЙ” ажилтан тань танай байгууллагыг хөгжүүлээд байх нь юу л бол. Туршлагатай ажилтнууд одоо байгаа туршлага дээрээ тулгуурлаж л ажлаа хийнэ. Тэгэхээр тэр ажил урьд нь ямар байсан тиймээрээ л байна гэсэн үг. Харин мэдлэгтэй ажилтан бол мэдлэгтээ тулгуурлаж, хийх ёстой зүйлсийг хийж, байгууллагыг хөгжүүлдэг. Магадгүй туршлагатай ажилтны хувьд хувийн ажлын гүйцэтгэл нь сайн байж болох л юм. Харин байгууллагаараа, багаараа гүйцэтгэл нь сайн байна гэдэг бол жинхэнэ мэдлэгээс хамааралтай асуудал юм.

-Мэргэжлийн өндөр үр чадвар, туршлагатай хамт олонтой ажиллах гэдэг нь:

-ОУ-ын чанарын стандартыг хангасан баг хамт олон

-Бүтээмжийн арга хэрэгслүүдийг нэвтрүүлсэн

-Хамгийн сүүлийн үеийн шилдэг технологи, ухаалаг шийдлийг нэвтрүүлэгч

-Ажилтнуудаа дээдэлсэн тэргүүн туршлага бүхий хүний нөөцийн бодлого

Өөрийгөө хөгжүүлэх боломж нь:

-Таны мэдлэг, үр чадварын хэрэгцээнд тулгуурлан сургаж хөгжүүлэх

-Шинэ мэдлэг, мэдээлэл, дадлага, туршлага хуримтлуулах

-Санал санаачлага гаргаж, тасралтгүй сайжруулалтад оролцон үр чадвараа тогтмол хөгжүүлэх

Өрсөлдөхүйц цалин хөлс, урамшуулал

-Ажлын байрны үнэлгээ, ажилтны мэдлэг, үр чадварт суурилсан шударга цалингийн систем

-Ажлын гүйцэтгэл, үр дүнд суурилсан бодит үнэлгээ бүхий урамшууллын тогтолцоо

-Компанийн болон улсын хөнгөлөлт, хангамжийг хууль журмын дагуу

Ажлын таатай орчин

Бид ажилчид руугаа чиглэсэн уян хатан бодлого баримтлан ажилчиддаа тогтвор сууршилтай үр бүтээлтэй ажиллахад нь дэмжин ажилтнуудынхаа сэтгэл ханамжийг ямагт өндөр байлгах, тэднийг ая тухтай, сурч хөгжих боломж бүхий ажлын байраар хангах, нийгмийн амьдралд нь дэмжлэг үзүүлэх, дэлхийн шилдэг мэргэжилтнүүдтэй мөр зэрэгцэн ажиллаж, тэднээс суралцан өрсөлдөхүйц чадамжтай болж мэргэших, зах зээлд өрсөлдөхүйц цалин урамшуулал олгож, ажиллах нөхцөлийг сайжруулхыг эрмэлзэнэ.

1.3. Ажилтны үр чадвар

Ажил олгогчийн шаардлагад гадаад, дотоод олон үр чадварууд багтдаг. Hard skills буюу гадаад үр чадварт тухайн ажлыг хийхэд шаардагдах мэдлэг багтдаг бол Soft skills буюу дотоод үр чадварт хувь хүний үр чадварууд багтдаг.

Soft skills буюу дотоод үр чадварт тухайн ажлыг хийхэд шаардагдах хувь хүний шинж чанар, хувийн онцлог шинж, нийгмийн төрөлх шинж буюу харилцааны үр чадварууд багтдаг бол гадаад үр чадварт багтдаг тусгай мэдлэг, мэргэжил, үр чадвараас илүү тоолж, тооцоолох боломжгүй үр чадварууд багтдаг.

Эдгээр шинж чанарууд тухайн хүн бусадтай хэрхэн харилцаж байгаагаар тодорхойлогддог.

Soft skill буюу зайлшгүй эзэмших чадварууд:

Дээрх чадваруудыг ерөнхийлөн Soft skills буюу зайлшгүй эзэмшвэл зохих чадварууд хэмээн тодорхойлж буй бөгөөд эдгээр чадварууд нь ажил, мэргэжил, ажлын байрны тодорхойлолтоос хамааран хүн бүрт хамааралтай байна. Ажилдаа ахиц дэвшил гаргах, ажлын бүтээмжээ өсгөхийг хүсч буй хүн бүхэнд эдгээр чадварууд чухал бөгөөд мэргэжлийн үр чадвартай харьцуулахад эдгээрийг хэмжих боломжгүй, материаллаг бус, хэвшмэл биш зэргээрээ онцлог байдаг. Тухайлбал:

-Анализ хийх чадвар

-Харилцаа холбоо тогтоох, бичих найруулах чадвар

-Сэтгэл хөдлөлөө удирдах, ажил амьдралын асуудлыг зааглан ялгах чадвар

-Ятгах, итгэн үнэмшүүлэх чадвар

-Асуудлыг шийдвэрлэх чадвар зэрэг нь товчхондоо Soft skill юм.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

АНУ-ын Хүний нөөцийн судалгааны хүрээлэнгээс 2022 онд хийсэн судалгаагаар насны ангиллаас үл хамаарч ажил эрхэлж буй иргэд өөрийн софт скиллийг хөгжүүлэхэд илүүтэй анхаарч буй үр дүн гарчээ. Софт скиллүүд нь бизнесийн харилцаанд эргэх холбоог сайжруулж урт хугацааны хамтын ажиллагаа үүсгэх анхдагч хүчин зүйл болдог учир ажил олгогчид энэ төрлийн чадвартай ажилчдаар багаа бүрдүүлэхийг эрмэлзэх болсон нь бодит эрэлт юм. Олон улсын түвшинд экспертүүдийн нэрлэсэн софт скиллүүдийн заримаас дурдвал:

1. Харилцааны ур чадвар

Даргын хэлснийг хийдэг биш бусадтай харилцах харилцааны үндсэн дээр дараагийн хийх ажлынхаа зураглалыг гаргаж, түүнийг төлөвлөж чаддаг байх нь энэ чадварын гол шинж. Мөн энэ төрлийн чадвартай ажилтан хамтын ажиллагааны уур амьсгалыг эерэг болгож, урт хугацааны харилцааг үүсгэж байдаг. Гэвч энэ чадвар зөвхөн харилцагчдад хамаараад зогсохгүй хамт ажиллагсдынхаа зан төлөвт тохирч чаддаг байх, ямар үед илүү үр бүтээлтэй ажиллаж болох вэ? зэргийг хэлж өгөх урьдчилсан тасалбар болдог.

Илтгэл, танилцуулга тавих, хэлэлцүүлэгт идэвхтэй оролцох, хамт олны үйл ажиллагаанд оролцох, хамт олны зан төлөвийг ерөнхийд нь мэдэрдэг байх зэргээр хязгаарлагдаад зогсохгүй тохиромжтой тохуурхлыг зөв хандлагаар хүлээн авах, хэтэрхий албан хэвшмэл байдалд баригдахгүй байгаа байдлаар илэрнэ гэж ажил олгогчид тайлбарлажээ.

2. Сэтгэл хөдлөлөө удирдах чадвар /EQ/

Оюуны чадавхи /IQ/-г өмнөх жилүүдэд илүү үнэлж, компаниуд ажил горилогчийг энэ төрлийн тест, асуултаар сорьдог байсан ч сэтгэл зүйн чадавхигүйгээр оюуны чадавхи дангаар бүтээмжтэй байж чадахгүй гэдэгт санал нэгдэж буй. Хувь хүний сэтгэл хөдлөлөө удирдах чадвар нь түүний нийгмийн статусыг тодорхойлох нэрийн хуудас бөгөөд бизнесийн тогтвортой байдал, хүний нөөцийн суурьшил, байгууллагын соёлд ажилтны энэ чадвар нь нэг бол маш их эерэг нөлөөтэй, эсвэл маш их сөрөг үр дагаврыг авчирч чадах хүчтэй хэрэгсэл юм.

Хэдэн жилийн өмнө “Халагдах урлаг” нэртэй нэгэн нийтлэлд энэ талаар маш энгийнээр ойлгомжтой бичсэн байсныг санаж байна. Ихэнх ажилчид ажил горилох

үедээ хамгийн “сайн”-аараа байж, инээмсэглэж, насаараа танайд ажиллана гэдэг ч энэ сэтгэл зүй нь удаан хугацаанд үргэлжлэхгүй байх нь олонтаа. Тэр ч байтугай хамт олны дунд биеэ авч явах, уур амьсгалд хэрхэн нөлөөлж байгаагаас тухайн хүний EQ тодорхой харагддаг. Хүмүүс дүүрэн хурлын танхимд хоцорч ирсэн нэг ажилтан уучлалт гуйхын оронд зовлон тоочих нь тухайн хурлын уур амьсгалд сөрөг нөлөөг шууд үзүүлж чадна. Зохимж нь хэдийд, хэнд хэлэх ёстой байсан бэ? гэдэг нь сэтгэл хөдлөлөө удирдах чадварыг илэрхийлдэг. Мөн энэ төрлийн чадварын илрэл нь бусдыг энэрэх, уучлах байдлаар илэрнэ гэж зарим судлаачид үзсэн байгаа нь сонирхол татам.

Ажлаа гэртээ авч харихгүй байх нь сэтгэл хөдлөлөө удирдах чадварыг тогтвортой барихад ихээхэн тус болдог байна. Ажлын онцлогоос шалтгаалж зарим үед гэрээс ажиллах шаардлагатай болдог ч энэ нь бүтээмжийг бууруулаад зогсохгүй зарим тохиолдолд стрессийн хүчин зүйлийг нэмэгдүүлснээр EQ-д нөлөөлдөг гэжээ.

3. Уян хатан байдал

Хөрвөх чадвартай андуурагдах нэгэн софт скилл нь уян хатан байдал /flexibility/ юм. Асуудалд хэт туйлшрахгүй олон талаас харж хандах, төсөл, хөтөлбөрийн аль ч үед зорилтот бүлгээс гадна өгөөж хүртээх бусад талыг олж харсан бол тэдгээрийг уян хатан байдлаар зохицуулах нь энэ чадварын илрэх хэлбэр.

Комфорт зоноос гарч, өөрийн мэдэхгүй чадахгүй шинэ сорилтуудтай нүүр тулах, өөрийгөө шинээр нээхийг эрмэлзэх, шинэ ажилд хамт олны тусламжтай хурдан суралцах чадвар байдаг бол уян хатан байх чадвар танд байдаг гэж болно. Төрөлхийн уян хатан чадвартай хүмүүс байдаг бол темпераментаас хамаарсан /магдагүй меланхолик болон сангвеник төрлийн хүмүүс/ хөрвөх чадвар муутай хүмүүс ч энэ төрлийн чадварыг эзэмших боломжтой. Энэхүү чадвар нь аливааг том зургаар харах, асуудлын гарч шийдлийг эрэлхийлэх зэрэг бүх төрлийн софт скиллийн суурь болдог байна.

4. Бүтээлч байдал/Зохион байгуулалт хийх чадвар

Тэс өөр мэт 2 төрлийн чадавхийг нэг дугаарт багтаан бичсэнд гайхах байх. Гэвч ажил олгогчдын хамгийн ихээр ажилтнаасаа хүсдэг зүйл нь “илүү бүтээлч байдал” юм. Хамгийн энгийнээр зөвхөн удирдлагын чиглүүлгээр эцсийн үр дүн нь хязгаарлагдах

ёсгүй буюу тэд өөрийн хэлж, чиглүүлснээс илүү гарсан үр дүн, өгөөжийг ажилтнаас хүсч байдаг. Сошиал медиа, техник технологи, дизайн өндөр хөгжсөн өнөөгийн зуунд аливаад бүтээлч хандаж, хэвшмэл байдлаас гадуур сэтгэх нь цаг үеийн зайлшгүй шаардлага. Гэхдээ энэ төрлийн чадвар нь зөвхөн мультимедиа эсвэл дизайн технологийн салбарынханд хамаарахгүй бөгөөд аливаа хэвшмэл ойлголтыг залруулах, эсвэл үгүйсгэх хүчтэй болон зайнаас нөлөөлөх шинжтэй аливаа ажил, бүтээлийг хамааруулж ойлгож болно.

1.4. Цахим ажлын орчин

Байгууллагын үр дүнтэй байдалд нөлөөлдөг хүчин зүйлсийг үндсэндээ хоёр хувааж болно. Ажлын орчин, технологи, дэд бүтэц болон менежмент, арга барил, дотоод соёл гэж. Ээлжит нийтлэлээрээ бид ажлыг илүү үр дүнтэй хийх, хурдтай явуулах, зардал мөнгө болоод хөлс хүч хэмнэх ажлын орчин, дэд бүтэцтэй холбоотой зүйлсийг онцолж байна.

Технологийн хурдацтай хөгжлийн үед хүний нөөцийн ажиллах зарчим урьд урьдныхаасаа өөр болох нь мэдээж хэрэг. Компанид тулгарч болох аливаа сорилтыг даван туулах, цахим эринд тохирсон хүний нөөцийн үйл ажиллагаа бүхэлдээ шинэчлэгдэж, хүн капитал, байгууллага, хэрэглэгч аль алинд нь үнэ цэнэ бүтээх шинэ хандлагууд гарсаар байгаа юм. Эндээс хүний нөөцийн мэргэжилтэн, ажилтнуудад эрс өөр сорилтууд тулгарч байна.

Хамгийн чухал цахим ур чадварууд:

Бичиг баримт боловсруулах, хуваалцах, удирдах: цахим бичиг баримтуудыг боловсруулах, баг дундаа хуваалцах, хамтран ажиллах нь одоогийн ажлын орчинд зайлшгүй шаардлагатай ур чадвар болж байна. Энэ чадварыг эзэмшээгүйгээс болж цаг хугацаа алдах, харилцааны алдаа гарах гэх мэт бизнесийн үр дүнд нөлөөлөх сөрөг үр дагаврууд гардаг.

Хайлт, судалгаа хийх чадвар: интернэт ашиглан өөрт хэрэгтэй мэдээллээ богино хугацаанд, үр дүнтэй хайлт хийх, судлагаа хийх чадвар нь ихэнхи ажлын байранд шаардагдах чухал ур чадвар

Аюулгүй байдал, нууцлал: цахим орчинд ажиллаж байгаа ажилтан бүр байгууллагаа төлөөлөн онлайн орчинд мэдээлэл үйлдвэрлэж байдаг. Тийм ч учраас мэдээллийн аюулгүй байдал, бизнесийн мэдээллийн нууцлалтай

холбоотой ойлголтуудыг мэддэг, хэрэгжүүлж чаддаг байх нь чухал.

Эдгээрээс гадна ажлын байрны онцлог, ажилтны түвшнээс хамааран Өгөгдөлд суурилсан шийдвэр гаргалт хийх, өгөгдлийг цахим технологи ашиглан дүрслэх, төслийн цахим удирдлага, цахим маркетинг гэх мэт ур чадварууд орчин цагийн бизнест зайлшгүй шаардагдаж байдаг.

Загвар 2.1. Ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн загвар

Эх үүсвэр: Судалгааны ажлын таамаглалт загвар

Ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх дараах хүчин зүйлийг таамаглалаар санал болгон судалсан. Үүнд:

T-1: Ажилтны ажлын туршлага нь ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлнө.

T-2: Ажилтны ур чадвар нь ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлнө.

T-3: Цахим ажлын орчин нь ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлнө.

Судалгааны арга зүй

Аливаа шинжилгээний үндсэн суурь болох хүчин зүйлийн шинжилгээ бол хүчин зүйлийн тогтвортой найдварт байдлыг шинжилдэг. Ажиглагдаагүй хувьсагчийг далд хувьсагч буюу хүчин зүйл гэж нэрлэдэг. Хүчин зүйлийн шинжилгээ нь далд хувьсагчийн варианцын түвшинг тодорхойлно.

Судалгааны ажилдаа Path Analysis-Замын шинжилгээг хийхдээ чанарын судалгааны арга зүйг ашигласан. Энэхүү арга зүй нь дараах асуудлыг шийддэг.

Үүнд:

Онолын таамаглал ба шалтгаант:

-Үл хамаарах хувьсагчид ба Хамаарах хувьсагчидийн хамаарал
Статистик таамаглал:

-Загвар нь утгатай, тоон мэдээлэл, өгөгдөл ашиглах боломжтой, бүх хувьсагчид нь хэмжилзүйн алдаагүйгээр хэмжигдэх боломжтой.

МОНГОЛ УЛСЫН
САНХААГААХ
СЭНГЭЛ

Замын хамаарал холбоог гаргахдаа онолын үндсэн дээр шийддэг. Нэг болон хэд хэдэн шинжилгээг хийх боломжтой. Энэ дундаа нийгмийн шинжлэх ухааны статистик тооцоолол хийдэг SPSS-25, чанарын судалгааны иж бүрэн судалгаа, замын шинжилгээ хийж таамаглалыг батладаг Smart PLS-3.0 программуудыг ашигласан.

Олон хүчин зүйлийн хамаарал, хэмжил зүй, замын шинжилгээ

Хүснэгт № 2.1. Судалгаанд оролцогчдын статистик тоон мэдээлэл

Үзүүлэлт	Шинж байдал	Судалгаанд оролцогчид	
		тоо	хувиар
Хүйс	Эрэгтэй	65	42.21%
	Эмэгтэй	89	57.79%
нийт		154	100.00%
Нас	20-25	8	5.19%
	26-30	21	13.64%
	31-35	39	25.32%
	36-40	29	18.83%
	41-45	33	21.43%
	46-50	24	15.58%
нийт		154	100.00%
Боловсролын түвшин	Бакалавр	98	63.64%
	Магистр	56	36.36%
нийт		154	100.00%
Удирдлагын түвшин	Дээд	38	24.68%
	Дунд	69	44.81%
	Доод	47	30.52%
нийт		154	100.00%

Тайлбар: Судалгааны үр дүнгээс

Хүснэгт № 2.2. Судалгаанд оролцогчдын салбартаа ажилласан жил

Үзүүлэлт	Шинж байдал	Судалгаанд оролцогчид	
		тоо	хувиар
Энэ салбарт ажилласан жил	1 хүртэл жил	6	3.90
	1-3 жил	23	14.94
	3.1-5 жил	29	18.83
	5.1-8 жил	34	22.08
	8.1-10 жил	28	18.18
	10-с дээш жил	34	22.08
нийт		154	100

Тайлбар: Судалгааны үр дүнгээс

Судалгаандаа тоон болон чанарын судалгаа, статистикийн SPSS-23, Smart PLS-3 программ ашигласан. Судалгаанд нийт 156 оролцогч оролцсон. Судалгааны оролцогчдын тоон шинжилгээнээс харахад, хүйсийн харьцаа эмэгтэйчүүд давамгайлж байгаа харагдаж байна. Насны хувьд 31-35,41-45 насны төрийн албан хаагчид илүү ажиллаж байгаа нь зөвхөн энэ судалгаанд оролцсон оролцогчдын үр дүнгээс дүгнэлт өгөхөд хүргэж байна /Хүснэгт №2.1, 2.2/.

Төрийн албан хаагчдаас судалгааг цахимаар 2023 оны 01 дүгээр сарын 11-ний Лхагва гарагаас 1 дүгээр сарын 16-ны Даваа гарагийн хооронд авсан. Хэдийгээр цар тахлын цаг хугацааны бүх нийтийн хөл хорионы үе таарсан ч, төрийн албан хаагчдад цахим холбоосыг өгч оролцогчдын тоог их байлгах зорилтод хүрч чадсан /Хүснэгт № 2.1/.

Чанарын судалгааны олон шинжилгээнүүдийн хамгийн их анхаарал татдаг шинжилгээ бол замын шинжилгээний үр дүн юм. Энэхүү судалгааны замын шинжилгээний үр дүнг дэлгэрэнгүй тайлбарлахад дараах байдлалтай байна. Үүнд:

Ажилтны ажлын туршлага нь ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлнө таамаглалын замын шинжилгээний үр дүнгээс харахад, дундаж үнэлгээ /sample

mean/ **0.507**, Стандарт хазайлтын үр дүн /Standard deviation/ **0.094**, Т статистик утга /T statistics/ **5.508**, П үнэ цэнийн утга /P value/ **0.000** гарч энэхүү таамаглал

батлагдлаа. **Ажилтны ур чадвар** нь ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлнө таамаглалын замын шинжилгээний үр дүнгээс харахад, дундаж үнэлгээ /sample mean/ **0.104**, Стандарт хазайлтын үр дүн /Standard deviation/ **0.089**, Т статистик утга /T

statistics/ **1.124**, П үнэ цэнийн утга /P value/ **0.262** гарч энэхүү таамаглал батлагдсангүй.

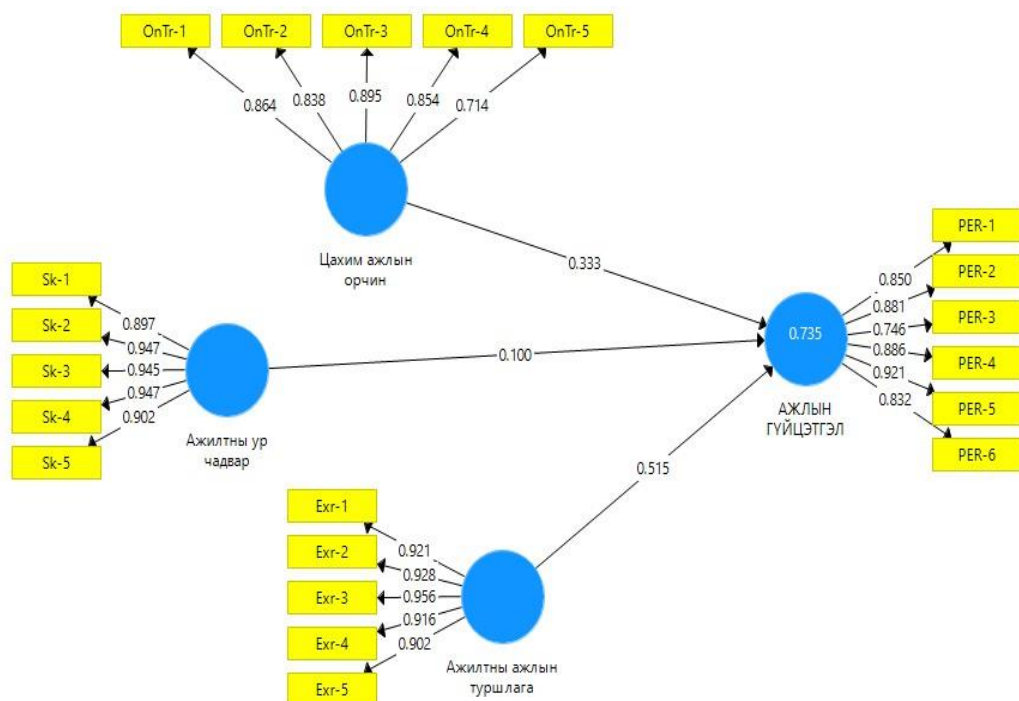
Цахим ажлын орчин нь ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлнө таамаглалын замын шинжилгээний үр дүнгээс харахад, дундаж үнэлгээ /sample mean/ **0.338**, Стандарт хазайлтын үр дүн /Standard deviation/ **0.080**, Т статистик утга /T statistics/ **4.194**, П үнэ цэнийн утга /P value/ **0.000** гарч энэхүү таамаглал батлагдлаа / Хүснэгт № 2.3. /.

Хүснэгт № 2.3. **Замын шинжилгээний үр дүн /таамаглал/**

Хүчин зүйл	Sample mean	Standard deviation	T statistics	P value
Ажилтны ажлын туршлага	0.507	0.094	5.508	0.000
Ажилтны ур чадвар	0.104	0.089	1.124	0.262
Цахим ажлын орчин	0.338	0.080	4.194	0.000

Тайлбар: Судалгааны үр дүнгээс

Загвар 2. Ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн шинжилгээ

Тайлбар: OnTr- цахим ажлын орчин, Sk-ажилтны ур чадвар, Exr-ажилтны ажлын туршлага, PER-ажлын гүйцэтгэл

Хүснэгт № 2.4. **Хэмжил зүйн шинжилгээний үр дүн**

Хүчин зүйл	Далд хувьсагчид	Үр дүн	Кронпа альфа	Найдвартай байдал	Дундаж утга
Цахим ажлын Орчин	Ontr-1	0.864	0.890	0.920	0.698
	Ontr-2	0.838			
	Ontr-3	0.895			
	Ontr-4	0.854			
	Ontr-5	0.714			
Ажилтны ур Чадвар	Sk-1	0.897	0.959	0.969	0.861
	Sk-2	0.947			
	Sk-3	0.945			

დავით აღმაშენებლის ძეგლი

Ажилтны ажлын Туршлага	Sk-4	0.947	0.958	0.967	0.855
	Sk-5	0.902			
	Exr-1	0.921			
	Exr-2	0.928			
	Exr-3	0.956			
	Exr-4	0.916			
Ажлын гүйцэтгэл	Exr-5	0.902	0.925	0.942	0.730
	Per-1	0.850			
	Per-2	0.881			
	Per-3	0.746			
	Per-4	0.886			
	Per-5	0.921			
	Per-6	0.832			

Тайлбар: OnTr- цахим ажлын орчин, Sk-ажилтны ур чадвар, Exr-ажилтны ажлын туршлага, PERажлын гүйцэтгэл

Цахим ажлын орчин:

Судалгаандаа SMART PLS 3.0 программ ашиглан хэмжил зүйн шинжилгээг хийсэн үр дүнгээс харахад, **цахим ажлын орчин** далд хувьсагчид 0.714-0.895 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь дундаж үр дүнг, Кронпа альфа утга 0.890, цахим ажлын орчин дундаж утга нь 0.698 байгаа нь сайн гэсэн үнэлгээг, цахим ажлын орчин найдвартай байдал нь 0.920 дүнтэй гарсан нь хангалттай сайн байгааг тус тус үзүүлж байна.

Цахим ажлын орчин хувьсагчийн далд хувьсагч бүрийн үр дүнг дэлгэрэнгүй тайлбарлахад, нэгдүгээр далд хувьсагч болох “Цахим мэдээлэл авах боломжоор хангагдсан” гэсэн асуултад 0.895 хувьсагч дотроо хамгийн сайн үр дүнг харуулсан бөгөөд иргэд, бизнес эрхлэгчдийн авдаг төрийн үйлчилгээг хүртээмжтэй, түргэн шуурхай, чирэгдэлгүй, хүнд сурталгүй, ил тод хүргэхэд зайлшгүй хийгдэх шинэчлэл нь төрийн үйлчилгээг цахимжуулах, онлайн хэлбэрт шилжүүлсэнийг илэрхийлж байна. Хоёрдугаар далд хувьсагч “Ажлын цагийн хуваарь ажиллах таатай нөхцөл бүрдүүлдэг” гэсэн асуултад 0.864 хангалттай сайн гэсэн үнэлгээг харуулж байна. Цахим ажлын орчны гуравдугаар далд хувьсагч “Цахим мэдээлэлд ажлын үзүүлэлтүүд багтсан” гэсэн асуултад 0.854 гэж дүгнэсэн бөгөөд төрийн үйлчилгээг иргэн, хуулийн этгээдэд цахим хэлбэрээр үзүүлэх, тэдгээг үйлчилгээний нэгдмэл байдлыг бий болгосон, төрийн суурь системүүдтэй мэдээлэл солилцох боломжтой, инноваци, мэдээллийн технологийн шинэлэг, дэвшилтэд шийдэл бүхий төрийн үйлчилгээний суурь системийг бий болгож хөгжүүлэх шаардлагыг илэрхийлж байна. “Ажлын байранд ажиллах үетэй харьцуулбал ажлын бүтээмж” гэсэн дөрөвдүгээр далд хувьсагч нь 0.838 сайн

гэсэн үнэлгээг харуулж байна. Цахим ажлын орчны тавдугаар далд хувьсагч “Төлөвлөгдөөгүй уулзалтад зарцуулах цаг” гэсэн асуултад хувьсагч дотроо хамгийн бага 0.714 бөгөөд *сайтар төлөвлөгдсөн уулзалт нь маш тодорхой зорилтыг тодорхойлохоос эхэлдэг ба уулзалтын хэмнэл, шинж байдал болон үйл ажиллагаа нь уулзалтын зорилтоос хамааралтай болохыг* илэрхийлж байна.

Ажилтны үр чадвар:

Ажилтны үр чадвар далд хувьсагчид 0.897-0.947 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь дундаж үр дүнг, Кронпа альфа утга 0.959, ажилтны үр чадвар дундаж утга нь 0.861 байгаа нь сайн гэсэн үнэлгээг, ажилтны үр чадварын найдвартай байдал нь 0.969 дүнтэй гарсан нь хангалттай сайн байгааг тус тус үзүүлж байна.

Ажилтны үр чадвар хувьсагчийн далд хувьсагч бүрийн үр дүнг дэлгэрэнгүй тайлбарлахад, нэгдүгээр далд хувьсагч болох “Компьютер дээр ажиллах чадвар” гэсэн асуултад 0.947 хувьсагч дотроо хамгийн сайн үр дүнг харуулсан бөгөөд бизнесийн захидал харилцааг явуулах, баримт бичиг, мэдээллийн сан үүсгэх, статистикийг шинжлэхийн тулд танд Excel, Word програмууд хэрэгтэй. Эдгээр хэрэгслийг чадварлаг ашиглах нь хүснэгтэд өгөгдлийг автоматаар эрэмбэлэх, үүсгэсэн баримт бичиг дэх үг, тэмдэгтүүдийн тоог тоолох, захидал бичих зэрэг нь санамсаргүй алдааны магадлалыг эрс багасгах боломжийг илэрхийлж байна.

Хоёрдугаар далд хувьсагч “Мэдээллийг яаралтай түгээх чадвар” гэсэн асуултад 0.947 хангалттай сайн бөгөөд гэсэн үнэлгээг харуулж байна. Ажилтны ур чадвар гуравдугаар далд хувьсагч “Мэдээллийг хүлээн авч боловсруулах чадвар” гэсэн асуултад 0.945 гэж дүгнэсэн бөгөөд мэдээллийн систем бол биднийг

хүрээлэн буй системүүдийн нэг төрөл бөгөөд түүний бусад системүүдээс ялгарах гол онцлог бол зөвхөн өгөгдөл мэдээлэлтэй ажилладаг. Иймээс мэдээллийн системийг ерөнхий байдлаар нь байгууллага, бизнесийн системийн үйл ажиллагааг дэмжих, хөгжүүлэх, шийдвэр гаргалтыг үр ашигтай, оновчтой байлгах, нөөцийг үр ашигтайгаар зөв хуваарилах гэсэн зорилгод хүрэхийн тулд хүрээлэн буй орчноосоо өгөгдөл, мэдээллийг хүлээн авч боловсруулаад тодорхой мэдээллийг нь буцаан өгдөг. Мэдээллийн систем нь хүн, технологи болон өгөгдөл мэдээллийг цуглуулах, дамжуулах, хадгалах, сэргээх, төрөл бүрийн хэлбэрээр дүрслэх, гаргах үйл ажиллагаа буюу процессуудын нэгдэлийг илэрхийлж байна.

“Харилцан мэдээллээ солилцох чадвар” гэсэн дөрөвдүгээр далд хувьсагч нь 0.902 сайн гэж дүгнэсэн бөгөөд харилцааны бүтэц нь хэлхээ холбоо тогтоох буюу харилцагчдын хооронд мэдээлэл солилцох үйл явцыг багтаасан харилцааны явцуу утга, харилцагчдын хооронд мэдээлэл, үзэл санаагаа солилцохын зэрэгцээ үйлдэл солилцох, харилцан үйлчлэх, харилцаанд оролцогчид бие биенээ хүндлэн хүлээн авахдаа харилцан ойлголцлыг төрүүлэх мэдрэхүйн хэсгүүдээс бүрддэгийг харуулж байна. Ажилтны үр чадвар тавдугаар далд хувьсагч “Цаг ашиглалт” гэсэн асуултад хувьсагч дотроо хамгийн бага 0.897 гэсэн үнэлгээг харуулж байна.

Ажилтны ажлын туршлага:

Ажилтны ажлын туршлага далд хувьсагчид 0.902-0.956 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь дундаж үр дүнг, Кронла альфа утга 0.958, ажилтны ажлын туршлага дундаж утга нь 0.855 байгаа нь сайн гэсэн үнэлгээг, ажилтны ажлын туршлага найдвартай байдал нь 0.967 дүнтэй гарсан нь хангалттай сайн байгааг тус тус үзүүлж байна.

Ажилтны ажлын туршлага хувьсагчийн далд хувьсагч бүрийн үр дүнг дэлгэрэнгүй тайлбарлахад, нэгдүгээр далд хувьсагч болох “Өөрийн туршлагаар ажлаа гүйцэтгэхдээ багаар ажиллах байдал” гэсэн асуултад 0.956 хувьсагч дотроо хамгийн сайн үр дүнг харуулсан бөгөөд ажилтнууд нэгдмэл сэтгэлгээтэй байснаар компанийн зорилгыг хамтдаа биелүүлэхийн тулд тэднийг тогтмол эрчилж, нэгтгэж байх хэрэгтэй байдаг. Ажилтнууд бие биенийхээ үнэнч, зүтгэлтэй байдал болон хувийн болоод багийн амжилтаа хамтдаа

талархалтайгаар хүлээж авдаг байхыг харуулж байна. Хоёрдугаар далд хувьсагч “Цахимаар ажил гүйцэтгэх туршлага” гэсэн асуултад 0.928 сайн гэсэн үнэлгээг харуулж байна.

Ажилтны ажлын туршлага гуравдугаар далд хувьсагч “Бусад сайн туршлагыг түгээн дэлгэрүүлсэн байдал” гэсэн асуултад 0.921 гэж дүгнэсэн бөгөөд *үйлдвэрлэлийн орчин, ажлын байрны хөдөлмөрийн нөхцлийг сайжруулж, ажилтныг үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчин, бусад эрсдлээс хамгаалах, урьчилан сэргийлэх чиглэлээр аж ахуйн нэгж, байгууллагаас явуулж буй үйл ажиллагаа, санаачлагыг урамшуулан дэмжих, сайн туршлагыг түгээн дэлгэрүүлэхийг* илэрхийлж байна. “Цахим ажлыг гүйцэтгэх туршлагыг хэрэгжүүлсэн байдал” гэсэн дөрөвдүгээр далд хувьсагч нь 0.916 сайн гэсэн үнэлгээг харуулж байна. Ажилтны ажлын туршлага тавдугаар далд хувьсагч “Бусдаас суралцаж өөрийгээ хөгжүүлсэн байдал” гэсэн асуултад хувьсагч дотроо хамгийн бага 0.902 бөгөөд *шинэ санаа, шинэ мэдлэг өгөхөөс гадна, өөрийгөө хөгжүүлээд зогсохгүй, өөрийн бодит чадварыг нээн илрүүлэхэд зогсолтгүй суралцах, зогсолтгүй өсөн дэвжихийг* илэрхийлж байна.

Ажлын гүйцэтгэл:

Ажлын гүйцэтгэл далд хувьсагчид 0.746-0.921 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь дундаж үр дүнг, Кронла альфа утга 0.925, ажлын гүйцэтгэл дундаж утга нь 0.730 байгаа нь сайн гэсэн үнэлгээг, ажлын гүйцэтгэл найдвартай байдал нь 0.942 дүнтэй гарсан нь хангалттай сайн байгааг тус тус үзүүлж байна.

Ажлын гүйцэтгэл хувьсагчийн далд хувьсагч бүрийн үр дүнг дэлгэрэнгүй тайлбарлахад, нэгдүгээр далд хувьсагч болох “Цахим орчинд ажиллахад сэтгэл ханамжтай байдал” гэсэн асуултад 0.921 хувьсагч дотроо хамгийн сайн үр дүнг харуулсан бөгөөд байгууллагын соёл, ажлын орчин, ажилтанд үзүүлж байгаа нийгмийн баталгаа, сургалт, дэмжлэг, хамт олон хоорондын харилцаа, хандлага, уур амьсгал, үйл ажиллагаанд сэтгэл ханамж хэр байгаа талаар тодорхойлж, үнэлэлт дүгнэлт хийхийг илэрхийлж байна.

Хоёрдугаар далд хувьсагч “Төлөвлөгөөт ажлын гүйцэтгэл” гэсэн асуултад 0.886 сайн гэсэн үнэлгээг харуулж байна. Ажлын гүйцэтгэлийн гуравдугаар далд хувьсагч “Ажлын ачаалал” гэсэн

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

асуултад 0.881 гэж дүгнэсэн бөгөөд ажлын онцлог, ажил олгогчдын сонирхолыг ажлын цагийг хэсэглэн хуваах зохицуулалт нь ажлын ачаалал боломжтой үед ажилтнуудыг үр ашигтай ажиллах нөхцлийг бүрдүүлдэгийг илэрхийлж байна. “Цахим орчинд ажиллаж байхад удирдлагын багаас хамтран ажиллах байдал” гэсэн дөрөвдүгээр далд хувьсагч нь 0.850 сайн гэсэн үнэлгээг харуулж байна. Ажлын гүйцэтгэл тавдугаар далд хувьсагч “Цахим орчны ажлын гүйцэтгэлийн үнэлгээ” гэсэн

асуултад 0.832 гэж дүгнэсэн бөгөөд *төрөөс мэдээлэл, харилцаа холбооны хөгжлийн талаар баримтлах бодлогыг баталсантай холбоотойгоор мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийг хөгжүүлэх* цахим бэлэн байдлын түвшин харьцангуй сайн байгааг илэрхийлж байна.

Ажлын гүйцэтгэл зургаадугаар далд хувьсагч “Ажлын гүйцэтгэлийг үнэлэн урамшуулж буй байдал” гэсэн асуултад хувьсагч дотроо хамгийн бага 0.746 гэсэн үнэлгээг харуулж байна.

Хүснэгт 2.5. Хамаарлын шинжилгээний үр дүн

№	Ажлын гүйцэтгэл	Ажилтны ажлын туршлага	Ажилтны ур чадвар	Цахим ажлын орчин
1	Ажлын гүйцэтгэл	0.855		
2	Ажилтны ажлын туршлага	0.812	0.925	
3	Ажилтны ур чадвар	0.707	0.760	0.928
4	Цахим ажлын орчин	0.739	0.662	0.646

Хамаарлын шинжилгээнээс харахад, Ажлын гүйцэтгэл хоорондоо хамгийн их хамааралтай буюу **0.855**, ажилтны ажлын туршлага ба ажлын гүйцэтгэл хоорондын хамаарал нь 0.812 тус тус байна.

Цахим ажлын орчин ба ажлын гүйцэтгэл хоорондын хамаарал **0.739** байгаа нь өмнөх 2 хамааралаас арай бага байгаа ч 1 хувьсагчаас илүү байгаа нь харагдаж байна. Бага хамааралтай хоёр хувьсагч нь ажилтны ур чадвар нь ажлын гүйцэтгэл 0.707 хамааралтай байна.

Ажилтны ажлын туршлага хоорондоо хамгийн их хамааралтай буюу **0.925**, ажилтны ур чадвар ба ажилтны ажлын туршлага хоорондын хамаарал нь 0.760 тус тус байна. Бага хамааралтай хоёр хувьсагч нь цахим ажлын орчин нь ажилтны ажлын туршлага 0.662 хамааралтай байна.

Ажилтны ур чадвар хоорондоо хамгийн их хамааралтай буюу **0.928** байна. Бага хамааралтай хоёр хувьсагч нь цахим ажлын орчин нь ажилтны ур чадвар 0.646 хамааралтай байна. Хамаарлын шинжилгээнээс харахад, Цахим ажлын орчин хоорондоо хамааралтай буюу **0.835** байна /Хүснэгт № 2.5/.

Дүгнэлт

Судалгааг төрийн албан хаагчдын ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлж байгаа 3 хүчин зүйлийг эерэгээр нөлөөлнө гэж таамаглал дэвшүүлэн судалсан. Судалгааг цахимаар авсан бөгөөд цахим судалгаанд оролцож байгаа оролцогчдыг аль болон нөхөн бичилт хийлгэхээс зайлсхийх зорилт тавьж зорилтоо бүрэн хэрэгжүүлсэн. Энэхүү

Тайлбар: Судалгааны үр дүнгээс судалгааны ажлаар, эдгээр хувьсагчдыг ажлын гүйцэтгэлд хэрхэн нөлөөлж байгааг чанарын арга зүйгээр судалсан.

Судалгааны үр дүн бүрийг хоёрдугаар бүлгийн хоёрдугаар дэд хэсэгт нэг бүрчлэн дэлгэрэнгүй тайлбарлан шинжилсэн байгаа. Судалгааны ажлын хамгийн ач холбогдлыг өгүүлсэн шинжилгээний үр дүн нь замын шинжилгээ байсан бөгөөд Ажилтны ажлын туршлагын П үнэ цэнийн утга /P value/ **0.000** гарч энэхүү таамаглал батлагдсан, Ажилтны ур чадварын П үнэ цэнийн утга /P value/ **0.262** гарч энэхүү таамаглал батлагдаагүй, Цахим ажлын орчны П үнэ цэнийн утга /P value/ **0.000** гарч энэхүү таамаглал батлагдсан. Замын шинжилгээнээс цаашид ажилтны ур чадвар, орчин үед софтскилл хэмээн нэрлэгдэж байгаа компьютер техникийн ур ичадварыг илүү хөгжүүлэх шаардлага, хэрэгцээ байгааг судалгааны үр дүн харууллаа.

Судалгааны онцлог давуу тал:

-Судалгааг богино хугацаанд цахимаар авч, боловсруулалтыг SPSS-25.0 SMART PLS-3.0 программыг ашиглан боловсруулалт хийсэн.

-Олон хүчин зүйлийн шинжилгээ хийсэн.

-Хэмжил зүйн шинжилгээ хийсэн

-Замын шинжилгээ хийсэн

-Хамаарлын шинжилгээ хийсэн.

Судалгааны сул тал:

-Олон улсын ижил төстэй судалгааны үр дүнтэй харьцуулах боломж байхгүй.

-Зөвхөн төрийн албан хаагчдыг хамруулсан.

-Цаг хугацааны хувьд оролцогчдыг илүү байлгах боломж бага байсан.

САНАЛ:

-Энэхүү судалгааны ажлын үр дүнг өөр судалгааны ажилтай харьцуулах боломжийг судлах

-Нэг сэдэвт бүтээл болгон эрдэм шинжилгээний өгүүлэл болгон хэвлүүлэх

-Хамаарч байгаа нөлөөллийг илүү судлан өөр хувьсагчийг хамааруулах боломжийг эрэлхийлэх зэрэг болно.

Ашигласан материал

Монгол хэл дээр

1.Н. Оюунжаргал “Хүний нөөцийн менежмент” сурах бичиг 2013 он, УБ хот,

2.Ө. Өлзийбалсан “Хүний нөөцийн удирдлага” 2014 он, УБ хот,

3.Ларри Стаут “Хүний нөөцийн удирдлага” орчуулсан С. Давааням, С. Дулмаа 2009 он, УБ хот,

4.М.Нармандах, Б. Довчинбалжир, Л. Санжрагчаа “Хүний нөөцийн ажилтны гарын авлага” 2011 он, УБ хот,

5.П. Наранцэцэг “Хүний нөөцийн менежмент” 2014 он, УБ хот,

6.Н.Цэнд, Г.Батхүрэл, Я.Шуурав, Х.Пүрэвдавга, Ц.Цэцэгмаа, Н.О.Лизунов, Л.Цэрэнчимэд, Д.Оюунчимэг “Менежмент” сурах бичиг 2013 он, УБ хот,

7.Х. Пүрэвдавга, Г. Батхүрэл “Хүний нөөцийн менежмент” сурах бичиг 2015 он, УБ хот,

8.Б. Батжаргал “Бүтээмж ба цалин” 2008 он, УБ хот,

9.Д.Болормаа,Т.Оюунгэрэл“Хүний нөөцийн удирдлага”сурах бичиг, 2008 он, УБ хот,

Англи хэл дээр

1.Patty, A. 2007. Research points the finger at PowerPoint. Available online at <http://www.smh.com.au/articles/2007/04/03/1175366240499.html>. Accessed 7 September 2009

2.Manning, A., and N. Amare. 2006. Visual-rhetoric ethics: Beyond accuracy and injury Technical communication 53: 195–211.

3.Tufte, E. R. 2003a. The cognitive style of PowerPoint. Cheshire, CT: Graphics Press.

Baddeley, A. 2003. Working memory: Looking back and looking forward. Nature reviews: Neuroscience 4:829 – 839

4.Shaw, G., R. Brown, and P. Bromiley. 1998. Strategic stories: How 3M is rewriting business planning. Harvard business review 76(3):41–50.

5.Mayer 2005. Introduction to multimedia learning. In The Cambridge handbook of multimedia learning, ed. R. E. Mayer, 1–16. Cambridge: Cambridge University Press.

6.Thompson, V. A., and A. Paivio. 1994. Memory for pictures and sounds: Independence of auditory and visual codes. Canadian journal of experimental psychology 48:380 –396.

Орос хэл дээр

[1]. Воробьев С. Люди кончаются вообще / Коммерсантъ Деньги, №30 (837), 01.08.2011

[2]. Шевцова И.Л. Инструменты повышения эффективности бизнеса. – Москва, 2008

ЗОРИУЛАЛТЫН АЧИГЧ, ЧИРЭГЧ АВТО МАШИНААР ТЭЭВРИЙН ХЭРЭГСЭЛ ЗӨӨЖ ШИЛЖҮҮЛДЭГ КОМПАНИУДЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

COMPANIES THAT TRANSPORT VEHICLES WITH PURPOSE LOADERS AND TOWERS ACTIVITY ANALYSIS

М.Бат-Эрдэнэ

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Bat-Erdene M.

Graduate student, University of Internal Affairs, Police captain

Хураангуй: Нийслэлийн авто замын хөдөлгөөний түгжрэл бол төрийн байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөөд зогсохгүй, иргэдийн ахуй амьдрал болон өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний үнэ нэмэгдэх нэг сөрөг хүчин зүйл болоод байна.

Нийслэлийн авто замын түгжрэлийг бууруулах чиглэлээр Нийслэлийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал болон Засаг даргаас нэлээдгүй олон ажил, арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсээр ирсэн ч иргэдийн дургүйцэлтэй хамгийн их тулгарч байгаа нэг ажил бол хөдөлгөөнд саад болж буй тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх үйл ажиллагаа явуулж буй компани болон ажилтнуудын ажлын арга барил болж байна.

Энэхүү өгүүлэлд нийслэлийн авто замын түгжрэлийн өнөөгийн байдал, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйл болон замын хөдөлгөөнд саад учруулж байгаа тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч, чирэгч авто машинаар зөөж шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлж буй компаний үйл ажиллагааны талаар товч авч үзлээ.

Abstract: Traffic jams in the capital not only negatively affect the normal functioning of government institutions, but also become one of the negative factors in the life of citizens and the increase in the prices of consumer goods.

In order to reduce traffic congestion in the capital city, the meeting of Citizens' Representatives and the Governor have taken many actions and measures, but one of the things that people are most dissatisfied with is the work methods of the companies and employees involved in the movement of vehicles that are obstructing traffic. It is good.

In this article, the current state of traffic congestion in the capital city, the factors affecting it, and the activities of the company that provides transportation services for moving the vehicles obstructing the traffic with designated loaders and towing vehicles have been briefly discussed.

Түлхүүр үг. Авто замын түгжрэл, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын журам зөрчсөн зөрчил, зориулалтын чирэгч авто машин, компани

Key word. Violation of traffic jams, violations of traffic safety regulations, designated towing vehicles and companies

Удиртгал. Иргэд авто замын түгжрэлийг хотын хүн амын болон төрийн болон хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгж, байгууллагын зах, худалдааны төвийн хэт төвлөрөл, хангалтгүй уулзвар замууд, жолооч нарын хөдөлгөөнд оролцох соёлгүй зан байдал хэмээн үздэг.

Улаанбаатар хотын авто замын ерөнхий сүлжээ нь 349,000 хүн амтай, 10,044 автомашинтай буюу хүн амын ердөө 2.9 хувь нь автомашинтай байхаар 1975 оны ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу баригдсан бөгөөд хотын хүн амын даац дээд тал нь 400,000 –500,000 байхаар тооцоолсон

байдаг. Гэтэл дэлхийн 415 дахь том хот гэгдэн Улаанбаатар хот олон улсын жагсаалтад аль хэдийн оржээ.

Нийслэлийн хэмжээнд 2016 оны байдлаар 458262 автомашин байсан бол 2021 оны байдлаар 662,644 болж даруй 202382¹ нэгжээр өссөн судалгаа гарч байна. Энэ нь нийслэлийн замын түгжрэл хамгийн их нөлөө үзүүлж байгаа нэг хүчин зүйл болж байна.

Үндсэн хэсэг. Мэргэжлийн хүмүүсийн хэлснээр 1000 хүнд ноогдох автомашины тоо 30-аас дээш болоход замын нэвтрүүлэн өнгөрүүлэх чадварыг

¹ <https://www.1212.mn>

хангах асуудалд бэрхшээл үүсэх, 130-аас дээш бол тухайн хотын автомашинд хязгаар тавих, 200-250 хүрвэл нийтийн үйлчилгээний тээврийн хэрэгсэлд давуу эрх өгч зөвхөн түүгээр үйлчлүүлэх асуудал тавигддаг юм байна.

Энэхүү өгүүлэлд дараах 2 үндсэн асуудлын талаар авч үзлээ. Үүнд:

1. Нийслэлийн авто замын түгжрэл, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйл, түгжрэлийг бууруулах зарим арга зам

2. Замын хөдөлгөөнд саад учруулж буй тээврийн хэрэгслийг тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч, чирэгч авто машинаар зөөж шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлж буй компаний үйл ажиллагааны талаар товч өгүүллээ.

Нэг. нийслэлийн авто замын түгжрэл, нөлөөлж буй хүчин зүйл.

Авто замын түгжрэлийн асуудал ярьж байгаа дэлхийн томоохон хотуудын хувьд 1000 хүнд ногдох суудлын автомашин нь 120-оос дээш байгаа бөгөөд Улаанбаатар хотын хэмжээнд энэ үзүүлэлт 239 байгаа нь тулгамдсан асуудал болжээ.

Нийслэлд бүртгэлтэй автотээврийн хэрэгслүүдийг хөдөлгүүрийн төрлөөр ангилбал,

Хүснэгт №1

№	Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгүүр	Тоо ширхэг
1.	Бензин хөдөлгүүртэй тээврийн хэрэгсэл	407,712
2.	Дизель хөдөлгүүртэй тээврийн хэрэгсэл	129,858
3.	Цахилгаан хөдөлгүүр бүхий тээврийн хэрэгсэл	306
4.	Хийн хөдөлгүүр бүхий тээврийн хэрэгсэл	13,641

Нийслэлийн авто замын хөдөлгөөнд оролцож байгаа тээврийн хэрэгслийн 128,983 буюу 21.4% нь Toyota Prius маркийн автомашин байна.

Авто замын зохицуулалтын бодлого хариуцсан бүхэл бүтэн яам, газар байдаг боловч авч хэрэгжүүлж буй бодлого, шийдвэр, ажил арга хэмжээ нь хүссэн үр дүнд хүрэхгүй байгаа нь бодлого оновчтой бус байгаатай холбоотой байна.

Нөгөө талаараа замын бодлого боловсруулдаг яамны төсөв түгжрэлийн асуудлыг нэг мөр болгоход хүрэлцэхгүй байна. Тиймээс байгаа мөнгөндөө тааруулан шийдэхийн тулд зам өргөсгөж, гэрлэн дохиог өнөөг хүртэл энд тэндгүй байрлуулсаар ирсэн нь түгжрэл бий

болгоход зохих нөлөө үзүүлжээ. Өөрөөр хэлбэл түгжрэлийн “буруутан” гэрлэн дохио 250 метр тутамд байгаа нь түгжрэлийг зохиомлоор үүсгэх нэг хүчин зүйл болж байна. Тухайлбал, нийслэл хотын төвийн баруун дөрвөн замаас УБИС хүртэлх замд 5-6 гэрлэн дохиотой, тэр болгон дээр хөдөлгөөнд зогсонги байдал руу орж түгжрэл гацаа үүсгэж байна.²

Улаанбаатар хотод өдөрт дунджаар 200 мянга орчим автомашин хөдөлгөөнд оролцдог тухай дээр дурдсан. Үүнээс өглөө ажил сургууль цэцэрлэг цуглах, буюу 07:30-09:00, өдөр 11:50-13:00 цаг орой тарах буюу 17:00-19:30 цагийн хооронд хөдөлгөөний ачаалал хамгийн оргилдоо хүрч байна.

Энэ бол түгжрэлийн хамгийн гол шалтгаан болох хот төлөвлөлттэй холбоотой ба засаг захиргааны байгууллага, сургууль цэцэрлэг гэх мэт хамгийн олон хүний оролцоотой үйл ажиллагаа явуулдаг объектууд хотын төвд байрладагтай шууд холбоотой.

Зөвхөн Их тойруугийн дотор гэхэд л өнөөдрийн байдлаар төрийн 286 байгууллагад 28993 алба хаагч ажиллаж байгаа гэсэн судалгаа байна. Тэдгээрийн 11402 нь нийтийн тээврээр, 4698 нь явганаар, 12893 нь хувийн автомашинаар хамгийн багадаа 3 км хол нь 10 орчим км замыг автомашинаараа туулж ажлын байрандаа ирдэг ба автомашинаа өдрийн турш зогсоолд тавьдаг. Энэ байдал нь нэгд замын ачааллыг нэмэгдүүлдэг хоёрт авто зогсоолын хүртээмжийг шууд бууруулдаг сөрөг талыг бий болж байна.

Их дээд сургуулийн тухайд 92098 оюутан өглөө оройн цагаар сургууль гэр хоёрын хооронд явдаг ба тэдгээрийн 68049 буюу 69% нь нийтийн тээврээр, 16908 буюу 17% нь явганаар, 13209 буюу 14% нь хувийн автомашинаар замын хөдөлгөөнд ордог юм байна.

Худалдаа үйлчилгээний томоохон төвүүдийн байрлал тэдгээрийн орчин дахь замын хөдөлгөөний зохион байгуулалт оновчгүй, зогсоолын талбайн менежмент, зохицуулалт хангалтгүй, хүрэлцээгүй байдал нь түгжрэлд нөлөөлөх гол хүчин зүйл болж байна.

Замын ачааллыг бууруулахаар авсан нэг арга хэмжээ бол дугаарын хязгаарлалт юм. Энэ шийдвэр нь хэдийгээр маш зөв гаргалгаа байсан боловч маш олон тооны иргэд хууль бус дугаар хэрэглэх, боломж

² <http://eagle.mn>

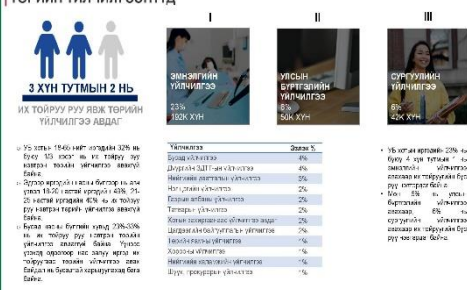
დევნილები იმერეთში დასახლებულნი

Харин “түгжрэлийг бууруулахын тулд ямар арга хэмжээ авбал үр дүнтэй вэ?” гэдгийг иргэдээс асуухад дараах таван саналыг хамгийн их хэлжээ. Үүнд:

5. Ухаалаг гэрлэн дохионы системийг нэвтрүүлж оргил цаг болон, ачаалалтай уулзваруудын хөдөлгөөнийг оновчтой зохицуулалтыг хийх зэрэг ажлуудыг хийвэл түгжрэл бууруулсан гэж үзнэ⁴ гэжээ.

Бүдүүвч зураг №1

ИРГЭДИЙН ИХ ТОЙРУУГИЙН БҮС РҮҮ НЭВТРЭН АВДАГ
ТӨРИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНҮҮД

- Нийтийн тээврийг нэгдүгээр эгнээгээр зорчуулах

³ <http://itoim.mn/article/X4kAG/31949>

⁴ Авто замын түгжрэлийг бууруулах шийдлийн судалгаа. УБ.2021

⁵ <http://itoim.mn/article/X4kAG/31949>

- Шинээр зам барих
- Зам өргөтгөн шинэчлэх
- Байгалийн чулуун хучилттай зам шинээр барих

- Авто машиныг тэгш сондгой дугаараар хөдөлгөөнд оролцуулах зэрэг ажил, арга хэмжээг авч хэрэгжүүлжээ.

Түүнчлэн Засгийн газартай хамтран машины хэрэглээг бууруулах бодлого баримталсны үр дүнд ухаалаг тээврийн хэрэгслийн систем нэвтрүүлэх гэж байна. Нийтийн тээвэр ухаалаг системд шилжсэнээр иргэд машины хэрэглээнээсээ татгалзаж, автобусыг сонгон үйлчлүүлж, замын ачааллыг бууруулахад тодорхой хэмжээгээр нөлөөлнө хэмээн тооцоолжээ. Нийслэлийн Мэдээлэл технологийн газар, Замын хөдөлгөөний удирдлагын төв хамтраад “Түгжрэл” нэртэй аппликэйшн зохион бүтээхээр ажиллаж байгаа бөгөөд ус апп-ын тусламжтайгаар жолооч нар замын хөдөлгөөний тухай мэдээлийг гар утсандаа авч очих газартаа хамгийн богино хугацаанд хүрэх юм.

Хоёр. Тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч, чирэгч авто машинаар зөөж шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлж буй компаний үйл ажиллагаа:

Монгол улсын хууль зүйн дотоод хэргийн сайдын 2019 он 06 дугаар сарын 07-ны өдрийн А-101 дүгээр тушаалаар баталсан “Замын хөдөлгөөн зохицуулах, хянан шалгах журам”⁶-ын 9 дүгээр бүлгийн дахь хэсэгт зааснаар цагдаагийн алба хаагч нь Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.3.4 дэх хэсэг, 33, 34 дүгээр зүйл⁷, Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.2 дахь хэсэг⁸ заасан үндэслэл, журмын дагуу тээврийн хэрэгслийг түр саатуулах, зөөж шилжүүлэх шийдвэрийг “бичгээр” буюу “цахимаар” гаргана.

Нийслэлийн хэмжээнд тээврийн хэрэгслийг түр саатуулах, зөөж шилжүүлэх үйл ажиллагааг гэрээний хүрээнд хэрэгжүүлж байгаа 14 аж ахуйн нэгжийн 100 ачигч-чирэгч автомашин ажиллаж байна.

Замын хөдөлгөөний дүрэмд заасан түр буюу удаан зогсох журам зөрчиж, бусад тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнд саад учруулсан тээврийн хэрэгслийг

зориулалтын ачигч-чирэгч автомашин ашиглан зөөж шилжүүлснээр замын хөдөлгөөний түгжрэл, саатлыг бууруулахад тодорхой хувиар нөлөөлдөг. Түүнчлэн гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдуулан шалгах шаардлагатай тээврийн хэрэгслийг цагдаагийн эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэрийн дагуу түр саатуулах байранд саатуулан ажиллаж байна.

Монгол Улсын Замын хөдөлгөөний дүрмийн 14.8⁹-д зааснаар дараахь тохиолдолд түр зогсохыг хориглоно. Үүнд:

а/ уулзвар, гарц дээр болон уулзварт 20 м, гарцад 10 м-ээс ойр зайд (тусгаарлах зурвас буюу тэнхлэгийн үргэлжилсэн шугамтай Т-хэлбэрийн уулзвар, гарцын хөдөлгөөн огтлолцохгүй хэсэгт зогсохоос бусад тохиолдолд);

б/ явган хүний гарц, унадаг дугуйн замын огтлолцол дээр болон тэдгээрийн өмнө 5 м-ээс ойр зайд;

в/ чиглэлийн тээврийн хэрэгслийн буудал, таксийн зогсоол дээр (22 цагаас 06 цагийн хооронд хүн буулгах, суулгахын тулд түр зогсохоос бусад тохиолдолд);

г/ чиглэлийн тээврийн хэрэгслийн эгнээ болон унадаг дугуйн эгнээнд;

д/ төмөр замын гарам дээр болон түүнд 20 м-ээс ойр зайд;

е/ гүүрэн дээр болон доор;

ж/ хонгил дотор;

з/ замын тэмдэг, гэрлэн дохиог бусад жолоочоос халхлах газарт;

и/ бусад тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг хаах газарт;

к/ тээврийн хэрэгсэл зогсоход түүнээс үргэлжилсэн шугаман тэмдэглэл (зорчих хэсгийн захыг тэмдэглэснээс бусад) буюу зорчих хэсгийн эсрэг талын зах, эсхүл тэр талд зогсож байгаа тээврийн хэрэгсэл хүртэл 3 м-ээс бага зайтай газарт;

л/ 5.29 тэмдэг бүхий ослын зогсолтын зурвас дээр;

м/ үзэгдэлт замын дагуу аль нэг чигт 100 м-ийн дотор хязгаарлагдмал нөхцөлд зорчих хэсэг дээр¹⁰ түр зогсохыг хориглодог байна.

Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх, түр саатуулах үйл ажиллагааг 2020 оны 9 дүгээр сараас эхлэн цахим хэлбэрт шилжүүлж, дээрх

⁶ <https://legalinfo.mn/mn/detail/14469>

⁷ Төрийн мэдээлэл. 2017. №8. Цагдаагийн албаны тухай хууль

⁸ Төрийн мэдээлэл. 2015. №28. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль

⁹ <https://legalinfo.mn/mn/detail/13641>. Монгол Улсын Засгийн газрын 2018 оны 8 дугаар сарын 08-ны өдрийн 239 дугаар тогтоолоор батлагдсан.

¹⁰ <https://legalinfo.mn/mn/detail/13641>.

хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд өдөр тутмын хяналтыг тавих, иргэдэд хүндрэл

чирэгдэлгүй үйлчлэх нөхцөл боломжийг бүрдүүлсэн байдаг.

Хүснэгт №4

№	Цахим хэлбэр шилжүүлэхээс өмнөх байдал	Цахим хэлбэр шилжүүлсэний дараах байдал
1	Зааж шилжүүлэх талаарх шийдвэрийг цагдаагийн алба хаагч гараар бичиж өгдөг байсан;	Зөөж шилжүүлэх шийдвэрийг 7 хоногийн хуваарийн дагуу ээлжээр цагдаагийн алба хаагч цахимаар гаргадаг болсон.
2	Тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлсэн, түр саатуулсан талаарх мэдээлэл бүрэн бүртгэгддэггүй байсан	Тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлсэн талаарх мэдээллийн цахим сантай болж, мэдээлэл бүрэн бүртгэгдэж, иргэд шуурхай мэдээлэл авах боломж бүрдсэн.
3	Тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлсэн талаар иргэдэд мэдээлэл хүргэдэггүй бөгөөд 18001200 лавлах утсанд мэдээллийг бүртгэдэг байсан;	Зөөж шилжүүлсэн тээврийн хэрэгслийн жолоочид хэлбэрээр мэдээлэл хүргэдэг болсон. /автомашини салхины шилэн дээрх утасны дугаар луу/
4	Тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлсэн орлогоос татвар төлдөггүй байсан;	НӨАТ болон байгууллагын орлогын албан татвар төлөгддөг болсон
5	Тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлэх үйл ажиллагаа эрхэлдэг аж ахуйн нэгжүүд холбогдох дүрэм, журмыг бүрэн хэрэгжүүлдэггүй, иргэдийг чирэгдүүлдэг байсан.	Аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаанд өдөр тутмын хяналт тавьж эхэлснээр хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх байдалд ахиц гарч, иргэдэд нээлттэй болсон

Нийслэлийн хэмжээнд замын хөдөлгөөнд оролцож байгаа тээврийн хэрэгслийн жолооч нараас дараах нийтлэг зөрчил ихээр гаргадаг байна. Тухайлбал:

- “Чиглэлийн тээврийн хэрэгслийн эгнээ” тэмдэг, тэмдэглэл бүхий зорчих хэсгийн “нэгдүгээр” эгнээнд тээврийн хэрэгслээ зогсоож, нийтийн тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнд саад учруулдаг;

- Замын хөдөлгөөний дүрэмд заасан түр буюу удаан зогсох журмыг зөрчиж, зорчих хэсэг дээр тээврийн хэрэгслээ удаан хугацаагаар орхиж, бусад тээврийн хэрэгсэл, явган зорчигчийн хөдөлгөөнд саад учруулдаг;

- Явган хүний зам гарц дээр буюу тэмдэг, тэмдэглээ зөвшөөрөгдөөгүй явган хүний зам дээр тээврийн хэрэгслээ байрлуулж, явган зорчигчийг зам тээврийн осолд өртөх эрсдэл үүсгэдэг;

- Байгууллагын гарц, хаалгыг хааж, түүнчлэн зогсоолд байрлуулахдаа бусад тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг хаах газарт удаан хугацаагаар тээврийн хэрэгслээ зогсоож, цагдаагийн байгууллагын гомдол, мэдээлэл хүлээн авах тусгай дугаарын утсанд зохиомол ачаалал үүсгэдэг зэрэг болно.

Цахим систем нэвтэрснээс хойш 2020.03.20-ны өдрөөс 2021.02.27-ны өдөр хүртэл хугацаанд Ачигч автомашинуудын нэгдсэн холбоо болон Тээврийн цагдаагийн албанд 77520 хүсэлт ирүүлснийг шийдвэрлэсэн байна. Үүнийг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Цахим систем нэвтэрснээс хойш тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлэх хэрэгцээ шаардлага, үүнээс зөөж шилжүүлсэн тээврийн хэрэгсэл

Хүснэгт №5

№	Асуумж	Тоо	Тайлбар
1.	Тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлэх талаар ирүүлсэн хүсэлт	77520	Ачигч автомашинуудын нэгдсэн холбоо болон Тээврийн цагдаагийн албанд ирүүлсэн
2.	Түр саатуулах байранд хүргэгдсэн	20341	Хүсэлтийг хүлээн авч цахимаар шийдвэр гаргасан
3.	Түр саатуулахаас татгалзаж шийдвэрлэсэн	3940	Хүсэлтийг зөвшөөрөхгүй, цуцалсан
4.	Жолооч нь ирсэнээр хүлээлгэж өгсөн	19965	Төлбөрөөс чөлөөлөгдсөн
5.	Цагдаагийн алба хаагчийн шийдвэрээр хууль сахиулах зорилгоор түр саатуулсан	33274	Согтуугаар болон эрхийн үнэмлэхгүйгээр тээврийн хэрэгсэл жолоодсон гэх мэт

Улаанбаатар хотод тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлэх үйл ажиллагаа явуулдаг 14 аж ахуйн нэгжтэй холбоотой 290 өргөдөл, гомдол ирүүлсэнээс бүгдийг шийдвэрлэсэн байна. Иргэдээс гаргасан өргөдөл, гомдлын 15 буюу 5.1% нь зөрчилтэй байсан бөгөөд 27 буюу 9.3%-д төлбөрийг буцаан орсон байна. Иргэдээс

гаргасан өргөдөл, гомдлыг 14 аж ахуйн нэгж тус бүрээр нь нарийвчлан авч үзвэл:

Тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлэх, түр саатуулах үйл ажиллагаатай холбоотой иргэдийн өргөдөл гомдол, санал мэдээлэл шийдвэрлэлт¹¹

Хүснэгт №6

№	Аж ахуйн нэгж	Ирсэн өргөдөл гомдол	Шийдвэрлэсэн өргөдөл гомдол	Зөрчилтэй	Төлбөр буцаан олгосон
1.	"Юу Эн Эм Жи Эл" ХХК /ТС-1/ БЗД	6	6	0	0
2.	"Их тээвэр" ХХК /ТС-4/ БЗД	13	13	1	1
3.	"Авто хүч" ХХК /ТС-3/ СХД	0	0	0	0
4.	"Авто гоулд транс" ХХК /ТС-6/ СХД	7	7	1	0
5.	"Бодь транс" ХХК /ТС-8/ БГД	18	18	0	3
6.	"Баян хаяабуса" ХХК /ТС-11/ БГД	21	21	2	0
7.	"Сидней констракшн монголиа" ХХК /ТС-10/ ХУД	10	10	2	0
8.	"Дабль эйт" ХХК /ТС-12/ ХУД	5	5	0	0
9.	"Тэнгэрлэг наяд" ХХК /ТС-14/ ХУД	14	14	3	2
10.	"Булган жацо" ХХК /ТС-15/ ЧД	41	41	2	4
11.	"Батзэв" ХХК /ТС-2/ ЧД	65	65	3	6
12.	"Би Икс Юу Ти" ХХК /ТС-5/ СБД	25	25	1	2
13.	"Успех" ХХК /ТС-9/ СБД	58	58	0	6
14.	"Энергетикланд" ХХК /ТС-13/ СБД	7	7	0	3
Нийт		290	290	15	27
Ирүүлсэн санал хүсэлт		56	56		

Тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч, чирэгч авто машинаар зөөж шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлж буй компаниуд зөрчилтэй тээврийн хэрэгслийг эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэрээр зөөж шилжүүлэхээс гадна эвдэрсэн, мөргөлдсөн, өөрөө явах боломжгүй, удаан хугацаагаар асаагүй, авто машин ачих, чирэх, цас, ус, шавар, хайрганд суусан машиныг хот дотор болон хот хооронд 24 цагын турш хямд үнээр үнэ тохирч ачих, чирэх, татах үйлчилгээг түргэн шуурхай үзүүлдэг байна.

Тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч, чирэгч авто машинаар зөөж шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлж буй компаниудын төлөөллөөс бүрдсэн "Ачигч автомашинуудын нэгдсэн холбоо" нь 2015 оноос өнөөдрийг хүртэл үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа бөгөөд төр, хувийн хэвшилтэй хамтарч ажилладаг байна.

Монгол Улсын Хууль Зүй, Дотоод Хэргийн Сайдын 2019.06.07 өдрийн А/101 тоот тушаалын 9.7."Цагдаагийн алба хаагч нь Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.3.4 дэх хэсэг, 33, 34

дүгээр зүйл, Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.2 дахь хэсэгт заасан үндэслэл, журмын дагуу тээврийн хэрэгслийг түр саатуулах, зөөж шилжүүлэх шийдвэрийг бичгээр буюу цахимаар гаргана". гэж заасны дагуу "Ачигч автомашинуудын нэгдсэн холбоо" нь www.auto-ub.com цахим сайт болон Мобайль аппликейшнийг өөрийн хөрөнгө болох 180 сая төгрөгөөр хөгжүүлж Тээврийн цагдаагийн албатай 2020.02.02 өдөр байгуулсан 20/02 тоот хамтарч ажиллах гэрээ байгуулсан байна.

Уг гэрээний үндсэн дээр Улаанбаатар хотод Замын хөдөлгөөний дүрмийн 14.8 дэх заалт түр буюу удаан зогсохыг хориглосон газраас тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх зөвшөөрлийг өмнө нь Тээврийн цагдаагийн албаны 400 орчим цагдаагийн алба хаагч дээр төвлөрч ажилладаг байсныг цагдаагийн байгууллагын 2 алба хаагч дээр төвлөрүүлж өгснөөр цагдаагийн байгууллага болон Нийслэлийн татварын алба, Нийслэлийн үйлчилгээний нэгдсэн төв /1800-1200 утасны дугаар/, Нийслэлийн

¹¹ Нийслэлийн авто замын хөгжлийн газрын танилцуулга. УБ.2021

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

авто замын хөгжлийн газар, Нийслэлийн мэдээллийн технологийн газар, Үндэсний дата төв гэх зэрэг төрийн байгууллагуудын цахим системтэй уялдаж нэгдсэн мэдээллийн сан үүссэн нь авилгалаас ангид байх, иргэдэд ил, тод нээлттэй болгосон бөгөөд Үндэсний дата төвийн ХУР системтэй холбогдсоноор хуурамч улсын дугаар, эрэн сурвалжлагдаж байгаа тээврийн хэрэгслийг илрүүлэх ажил эрс сайжирсан байна.

Дээрх программ хангамжийн хамгийн том шийдвэрлэгдсэн асуудал нь иргэд, жолооч нарын гар утсанд зөөж шилжүүлсний дараа аль тээврийн хэрэгсэл түр саатуулах хашаа /байр/-нд байгаа талаарх мессеж цаг алдалгүй илгээдэг болсон нь иргэдэд хүндрэл, чирэгдэл учруулдаг байсныг бүрэн шийдвэрлэсэн бөгөөд Нийслэлийн мэдээллийн технологийн газрын www.smartcar.mn цахим системтэй холбогдож иргэдэд журамлагдсан тээврийн хэрэгслийн талаарх мэдээлэл нээлттэй болжээ.

Түүнчлэн тусгай зориулалтын ачигч, чирэгч автомашинуудыг баазын дугаартай болгож нэгдсэн программд жолооч, техникийн ажилтан болон ачигч, чирэгч автомашинуудыг нэгдсэн мэдээллийн сантай болгосон нь зохих үр дүнгээ өгч эхэлжээ.

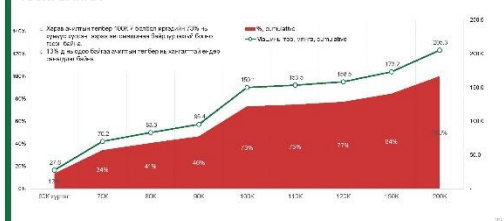
“Ачигч автомашинуудын нэгдсэн холбоо” Тээврийн цагдаагийн алба, Нийслэлийн авто замын хөгжлийн газартай хамтран хувийн хэвшлийн 14 аж ахуй нэгж, байгууллагад сар тутамд Замын хөдөлгөөний дүрэм болон, ёс зүйн сургалтыг оруулсанаар ажилтнуудаас гаргаж буй харилцааны ба ёс зүйн зөрчил буурах хандлагатай байна.

Нэгдүгээр эгнээнд байрлуулсан иргэдийн автомашины ачилтын төлбөрийг 100 мянган төгрөг болговол нийт жолооч нарын 73 хувь нь хаа хамаагүй газар машинаа байрлуулж түгжрэл үүсгэхгүй¹² гэх тооцоог энэхүү авто замын түгжрэлийг бууруулах шийдлийн судалгаанд дурджээ.

Одоо мөрдөгдөж буй журмаар зөвхөн иргэн, хувийн хэвшлийн хооронд харилцаа үүсээд байгаа юм. Гэтэл үүнд төрийн байгууллагын зохицуулалт дан ганц зөвхөн журмаар зохицуулагдана гэдэг нь ойлгомжгүй байдлыг үүсгэж байна.

График №2¹³

АЧИЛТЫН ТӨЛБӨР 100 МЯНГАН ₮ БОЛОХОД ЖОЛООЧ НАРЫН 73% НЬ ДУРТАЙ ГАЗРАА АВТОМАШИНАА БАЙРЛУУЛАХГҮЙ БОЛНО ГЭЖ ҮЗЭЖ БАЙНА

Ачилтын компанийн ажилтан “Чанга яригчаар автомашины улсын дугаарыг дуудсаны дараа зөөн шилжүүлэхийн тулд бэхэлгээ татлага хийхээс авхуулаад процетурын ажил явагдана. Энэ хугацаанд жолооч гарч ирсэн тохиолдолд автомашиныг үнэ төлбөргүй буцаан олгоно. Харин зөөн шилжүүлж байхад жолооч ирвэл буцаан өгөхгүйгээр журмын хашаанд очиж байж асуудлыг шийдвэрлэнэ. Гэтэл иргэд автомашиныг нь ачаад гэрлэн дохио, уулзвар аль эсхүл түгжрэлд зогсч байхад хойноос нь гүйгээд ирдэг. Жолооч нар дүрэм зөрчихгүй байвал машин ачих, ачилтын компани байх шаардлагагүй. Замын хөдөлгөөний дүрмийг зөрчих тохиолдол багасахгүй байгаа учраас ачилтын компанийн үйл ажиллагаа ч зогсохгүй байгаа”¹⁴ гэж хэлсэн байдаг.

Ачилтын компанийн ажилчид ачих машины дөрвөн талаас бичлэг хийж баримтжуулаад орчныг нь харуулсан зураг бичлэгийг Тээврийн цагдаагийн алба эсвэл Замын хөдөлгөөний удирдлагын төв рүү илгээхэд бичлэгийг нь шалгаад ачих эсэхийг нь шийднэ. Ачилтын компанийн илгээсэн автомашины зөрчлийг цагдаагийн алба хаагч хараад замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчсөн эсэхийг тогтооно. Зөрчсөн бол зөвшөөрлийг нь цахимаар өгнө. Зөвшөөрөл өгөх үед ямар компанийн аль ачигч автомашинаас хүсэлт ирж байгаа нь харагдахгүй. Зөвхөн тухайн ачуулах гэж байгаа автомашины мэдээлэл л ирнэ. Харин зөвшөөрөл өгөх юм уу татгалзсаны дараа аль компанийн ямар автомашин гэдгийг харах боломжтой юм байна.

Өнөөдөр НИТХ, Засаг дарга болон Нийслэлийн авто замын газраас ажлын хэсэг гарган автомашин ачилтын журамд оруулах өөрчлөлтүүдийг боловсруулж байна. Ажлын хэсгээс гаргаж буй зарим саналуудыг түүвэрлэн авч үзвэл нэгдүгээр

¹² Авто замын түгжрэлийг бууруулах шийдлийн судалгаа. УБ.2021

¹³ <http://itoim.mn/article/X4kAG/31949>

¹⁴ <https://www.moto.mn/news/163179644072392>

эгнээ болон автомашин зогсоохыг хориглосон байршуудад автомашинаа байрлуулсан тохиолдолд олон нийтийн байцаагч ажиллана. Ачигч машин ирэхээс өмнө олон нийтийн байцаагч тухайн автомашины жолооч руу мэдэгдэн Зөрчлийн тухай хуулиар торгууль тавина. Тухайн торгууль тавьж буй мөнгө нь төрд төвлөрнө. Харин тэр хугацаанд жолооч амжиж автомашинаа аваагүй тохиолдолд ачилтын компани ачих ёстой гэсэн өөрчлөлтийн саналыг ажлын хэсгээс гаргаж байгаа юм байна.

Дүгнэлт. Нийслэл Улаанбаатар хот өнөөдөр хурдацтай хөгжиж, өргөжин тэлэхийн хэрээр хотжилтыг дагасан асуудлууд нэмэгдэж, шийдвэрлэх бололцоо нь улам бүр бэрхшээлтэй болсоор байна. Агаар, хөрс, орчны бохирдол зэргээс гадна замын түгжрэл нь нийслэлийн өмнө тулгамдаад буй хамгийн бэрхшээлтэй асуудлын нэг болжээ.

Түгжрэлийг бууруулах чиглэлээр нутгийн захиргааны байгууллагаас нэлээдгүй олон ажил, арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэний нэг нь хориглосон газар зогсож, зөрчил гаргасан тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх ажил байсан юм. Машин ачилтийн компанийн үйл ажиллагаатай холбоотой асуудал өнөөг хүртэл иргэд, компанийн хооронд гарсаар байгаа нь холбогдох эрх зүйн зохицуулалт машин ачихтай холбоотой харилцааг бүрэн зохицуулж чадахгүй байгаагаар холбогдож байна.

Санал. Нийслэлийн авто замын түгжрэлийг бууруулах, машин ачилтын компанийн үйл ажиллагааг сайжруулах үүднээс дараах саналыг дэвшүүлж байна.

1. Технологийн дэвшил түгжрэл бууруулахад дэмжлэг үзүүлэх;

Технологийн дэвшлийг ашиглан замын түгжрэлийн мэдээллийг зорчигчдод тогтмол хүргэхийн зэрэгцээ нийслэлийн хөдөлгөөнд орж байгаа бүх тээврийн хэрэгсэлд GPS болон FM радио байгааг ашиглан нэвтрүүлэх ажлыг эрчимжүүлбэл түгжрэл буурах боломжтой.

2. Нийтийн тээврийн үйлчилгээг чанаржуулах

Нийтийн тээврийн хэрэгслийн үйлчилгээг чанаржуулан боловсронгуй болгосноор хувийн автомашинаар зорчих хөдөлгөөнийг буурна.

3. Хувийн таксиний үйлчилгээг журамлах;

Хувийн таксины үйлчилгээг эрх зүйн журамлаж, нэгдсэн тогтолцоо бий болгож, дуудлагын журамд оруулснаар үйлчлүүлэгч хайж хотын төвөөр сэлгүүцэх нь багасна.

4. Унадаг дугуйгаар зорчих орчин нөхцлийг бүрдүүлэх;

Унадаг дугуй болон явганаар авто замын хөдөлгөөнд оролцох нөхцлийг бүрдүүлсэнээр эрүүл мэнд болон эдийн засгийн үр өгөөжтэй алхам болно.

5. Машин ачилтын компанийн үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах;

Тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх, түр саатуулах журам болон Тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх ажил, үйлчилгээг гүйцэтгүүлэх гэрээнд нэмэлт өөрчлөлт оруулах замаар өнөөдрийн зөрчилдөөнт асуудлыг арилгах, машин ачилтын компанийн ажилтны ажлын арга зүйг өөрчлөх талаар зохицуулалт нэмж тусгах шаардлагатай байна.

1. Авто замын хөдөлгөөнд саад учруулсан тээврийн хэрэгслийг зөөн шилжүүлэхдээ жолоочийн утас руу ачих болсон үндэслэл болон хаана хүргэх талаар мэдээлэл явуулж, 15 минут өнгөрсөний дараа эзэмшигч ирэхгүй бол ачих зохицуулалтыг тусгах

2. Машин ачилтын компанийн ажилтны харилцаан дээр анхаарч, байгууллагын дотоод журамд ажилтны ёс зүйн харилцааг зохицуулсан заалтыг нэмж тусгах зэрэг болно.

Ашигласан материал

1. Цагдаагийн албаны тухай хууль
2. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль
3. Монгол Улсын Засгийн газрын 2018 оны 8 дугаар сарын 08-ны өдрийн 239 дугаар тогтоол
4. Авто замын түгжрэлийг бууруулах шийдлийн судалгаа. УБ.2021
5. Нийслэлийн авто замын хөгжлийн газрын танилцуулга. УБ.2021
6. Төрийн мэдээлэл. 2017. №8.
7. Төрийн мэдээлэл. 2015. №28.
8. <https://www.1212.mn>
9. <http://eagle.mn>
10. <http://itoim.mn>
11. <https://legalinfo.mn>
12. <https://www.moto.mn>

ЗАХИРГААНЫ ДЕЛИКТ: ОЙЛГОЛТ, АЧ ХОЛБОГДОЛ

ADMINISTRATIVE DELICT: DEFINITION AND SIGNIFICANCE

МОНГОЛЫН ДУНДЬ АХУЙН ЯАМ

П.Тулга

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Аюулгүй байдал судлалын төвийн Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, докторант, цагдаагийн дэслэгч

Tulga P.

Ph.D student, Senior researcher-Teacher of the Center for Security Studies, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Police lieutenant

Хураангуй: Деликт гэж “delictum” буюу эрх зүйн зөрчил гэсэн утгатай латин гаралтай үг. Деликтийг эрх зүйн үзэгдлийн хувьд деликтийн эрх зүй шинжлэх ухаан, деликтийн гарч буй шалтгаан нөхцлийг судалж, урьдчилан сэргийлэх арга зүйг боловсруулдаг шинжлэх ухааныг деликтологийн шинжлэх ухаан судалдаг.

Деликт гэсэн нэр томъёог монголын хууль тогтоомжид хэрэглэдэггүй боловч хууль зүйн ном зохиолд өргөн ашигладаг¹. Орчин үеийн гадаадын ихэнх улс орнуудад захиргааны эрх зүйн зөрчлийн (деликтийн) улмаас учирсан хохирлыг арилгах асуудлыг деликтийн эрх зүйгээр зохицуулж байна.

Abstract: Blameworthiness of a criminal nature, as in the Latin phrase in pari delicto—in equal fault or equally criminal—used to describe accomplices to a crime. Delict as a legal phenomenon is studied by the legal science on tort, and the science of delictology that studies the causes and conditions of the occurrence of delicts and develops preventive methods.

The term “delict” is not used in Mongolian legislation, but it is widely used in legal literature. In most modern foreign countries, the issue of monetary compensation for a claimant to suffer loss or harm that caused by legal violations (delict) that is regulated by tort law.

Түлхүүр үгс: Деликт, эрх зүй, гэм хор, хариуцлага, зөрчил, хохирогч, зөрчил гаргагч этгээд, нэхэмжлэл, гомдол.

Keywords: Delict, law, tort, responsibility, violation, victim, violator, claim, complaint.

Деликтийг иргэний болон захиргааны, сахилгын зөрчлийн шинжтэй эрх зүйн зөрчил гэж өргөн утгаар ойлгож болно. Харин явцуу утгаараа бол иргэний хууль тогтоомжийн хэм хэмжээнд харшилсан үйл бөгөөд деликтийн улмаас учруулсан хохирлыг нөхөн арилгуулах үндэслэл болох эд хөрөнгийн хариуцлагын шийтгэлийн хэлбэрээр иргэний хуульд заасан байдаг. Деликтийн үүрэг нь гэм хор учруулсны улмаас үүсэх үүрэг, деликтийн хариуцлага нь деликтийн улмаас гэм хор учруулсны төлөө хүлээлгэх гэрээний бусад хариуцлага хүлээлгэх явдал мөн. Гэм хор учруулах нь деликтийн хариуцлагын агуулгыг бүрдүүлдэг гэм хор учруулсны улмаас үүрэг үүсэх үндэслэл юм. Ийм үүрэгт үүрэг гүйцэтгүүлэгч нь хохирогч, үүрэг гүйцэтгэгч нь гэм хор учруулсан этгээд болно.

Хохирлыг арилгах тухай уламжлалт асуудал нь гэмт хэргийн хохирогчийн эд

хөрөнгийн эрхийг гэмт халдлага, зөрчлөөс хамгаалахаас эх сурвалжтай.

Хүний нийгэм нь хохирол учрахаас өөрийн гишүүдээ хамгаалахыг ямагт эрмэлзэж ирсэн түүхтэй. Хүн төрөлхтний түүхэн хөгжлийн үе шат бүхэнд энэхүү хамгаалалт нь олон янзын хэлбэрээр хэрэгжиж байсан боловч тэр бүр хүмүүнлэг байсангүй.

Төр хууль цаазын уламжлалаас үзэхэд нийгмийн хөгжлийн эхний үе шатанд деликтийн эрх зүй нь талионы зарчимд үндэслэгдэж байжээ. Ийм ч учраас И.Кант: “ял шийтгэлийн тухай цорын ганц, ухаалаг боломжийн онол бол өр төлбөрийн эн тэнцүү байдалд үндэслэсэн талионы зарчим” гэсэн байдаг².

Эртний боол эзэмшигчдийн хууль цаазын дурсгал бичгүүдэд (Их засаг хууль, Хаммурапийн хууль, Манугийн хууль, XII самбарын хууль гэх зэрэг) гэмт хэргийн төлөө ял шийтгэл нь эн тэнцүү байх, өөрөөр

¹ Нарангэрэл. С. Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг. УБ., 2021. 120 дахь тал.

² Уголовное право зарубежных государств. Общая часть. Под. Ред. И.Д.Козочкина. М., 2001. С 206.

хэлбэл, “нүд бол нүд, шүд бол шүд” гэсэн талионы зарчмаар ногдуулж байсан зан заншлын эрх зүйн ул мөр гүн гүнзгий хадгалагдаж байжээ. “*Talio*” гэсэн латин үг нь адил, тэнцүү гэсэн утгатай үг юм. Монголын эртний зарим хууль цаазын эх сурвалжид мөн талионы зарчмын ул мөр хадгалагдаж байсан баримт бий.

Эртний Римийн XII самбарын хуульд эдийн хохирол болон бие махбодод учирсан хохирлын төлөөх мөнгөн төлбөрийг заажээ. Римийн эрх зүй болон эрх зүйн бусад тогтолцоо, түүний дотор германы эрх зүйд тодорхой хохирол учруулсан буюу гэмтэл учруулсан бол нөхөн төлөх ёстой (*жишээлбэл, хохирогчид мөнгө төлөх буюу мал, бэлэн бүтээгдэхүүн өгөх зэрэг*) гэсэн зарчмыг бэхжүүлсэн байдаг. Энэ тохиолдолд нөхөн төлбөрийг хохирогч болон түүний отог, төрөл төрөгсдөөс зөвшөөрөх ёстой байв.

Эртний Римийн эрх зүйд деликтүүдийн төрлүүдийг: бие хүнд халдах */iniuria/*, хулгай */furtum/* ба Аквиллийн хуулийг зөрчих */lex Aquilia/* гэж ангилан авч үзсэн байна.

“*Iniuria*” гэж бусад этгээдэд болон түүний биед санаатайгаар гэм хор учруулсныг ойлгож байв. Ангит нийгмээс өмнөх римийн эрх зүйн энэ ойлголтод юуны түрүүнд хүнийг алах, бие махбодод гэмтэл учруулах, орон сууцны халдашгүй дархан байдлыг хүч хэрэглэн зөрчих, бүр сүүлийн үед ял шийтгэгдвэл зохих нэр төрийг гутаасан бүдүүлэг тохиолдлуудыг оруулж байжээ. “*Furtum*” гэдэгт эхэн үедээ зөвхөн хулгайг оруулан тооцож байсан бол түүний агуулга нь сүүлдээ улам бүр өргөжиж өмчлөх эрхэд халдсан бүхий л зөрчлийг багтаажээ. Жишээлбэл, дундад зууны үеийн нэгдсэн германы хуульчид римчүүдийн онол, практикийг баяжуулж, бусдын эд хөрөнгийг шамшигдуулах, хууль бусаар ашиглах, санаатайгаар хуурамч өр төлбөр авах */indebitum/*, мөн өр төлбөрөө нуун дарагдуулах зэргийг нэмжээ¹.

Гэвч Аквиллийн хуулийг тайлбарлах үндсэн дээр хариуцлага хүлээлгэх ойлголт нь учирсан хохирлыг арилгахтай холбоотой английн нэхэмжлэлтэй адил төстэй хөгжиж иржээ.

Учирсан хохирлыг арилгах зарчим нь эртний уламжлалтай. Эхний үед энэхүү зарчим нь иргэний болон эрүүгийн эрх зүйд нэгэн зэрэг үйлчилж байсан учраас эрүүгийн процесс нь нэхэмжлэх ажиллагааны хэлбэрээр хөгжиж эхэлсэн байна. Хэрэг шийдвэрлэх ажиллагаа нь эхлээд хохирогч талын гомдол, нэхэмжлэлийн дагуу үүсжээ. Сүүлд эрүүгийн хэрэг үүсгэх санаачилга төрийн гарт шилжиж эхэлсэн тэр үеэс шүүн таслах ажиллагаанд мөрдөн мөшгөх, эрэн сурвалжлах зэрэг процессын бусад хэлбэрүүдийг хүлээн зөвшөөрчээ.

Учирсан хохирлын төлөө нөхөн төлбөр гаргуулах эртний онол практик нь мөн ял шийтгэл, хариу өр төлөөс гэсэн үзэл санааг баримжаалж, “композици”² тогтолцоо гэсэн ойлголттой нягт уялдаж байв. Композици тогтолцоо нь бие махбодод учирсан хохирлын төлөө хохирогчид мөнгөн төлбөр өгөх гэсэн эртний эрх зүйн ойлголт юм. Эрүүгийн эрх зүйн XX зууны дунд үе хүртэлх хөгжилт нь “*painliches Recht*” бүрэлдэн тогтох чиглэлээр хөгжсөн юм. Дундад зууны үеийн хууль цаазад хэрэглэж байсан энэхүү ойлголт нь төрийн зүгээс залхаан цээрлүүлэх ажиллагаанд оролцох оролцоо улам бүр өсөн нэмэгдэх үзэл санаатай холбоотой юм. Мөн үүнтэй уялдан хохирогчийн асуудал, эрүүгийн процесс дахь түүний эрх, эрх зүйн байдалд анхаарал тавьж ирсэнгүй. Хохирогчийн хамгийн гол үндсэн зорилго бол гэрчийн буюу нотолгооны хэрэгслийн үүрэг гүйцэтгэх явдал байлаа. Гэвч урд өмнийн зарим хандлагууд, тухайлбал, хувийн яллах ажиллагаа нь иргэдийн гомдлоор эрүүгийн хэрэг үүсгэх хэлбэрээр хадгалагдан үлдсэн байна.

Римийн эрх зүй нь гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг арилгах тухай нэгдсэн зарчмыг боловсруулж чадаагүй юм. Энэ зарчмыг анх XVII-XVIII зууны үед, ялангуяа жам ёсны эрх зүйн сонгодог төлөөлөгчид: Г.Гроци */Grotius/* “Дайн ба энхийн эрхийн тухай. Гурван боть” (*“De iure belli as pasis libri tres”* 1625) ба Ж.Дома */Domat/* “Өөрийн жам ёсны байдал дахь иргэний хуулиуд” (*“Les lois civiles dans leur ordre naturel”* 1689) нар онолын хувьд боловсруулжээ.

¹ К.Цвайгерт, Х.Кётц. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Том II. М., 1998. С.361

² Compositio- зохиох, эвлэрэх гэсэн утгатай латин үг.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

Энэхүү зарчим нь өнөө үед европын олон улс орнуудын хууль цаазад бэхжигдсэн юм. Францын иргэний хуулийн 190 гаруй жилийн турш ямарч өөрчлөлтгүйгээр үйлчилж байгаа 5 зүйлд Францын деликтийн эрх зүйн гол зарчмууд үндэслэгдсэн байдаг. Эдгээр зүйлүүдийн үндсэн агуулга нь 1382 дугаар зүйлд заасан нийтлэг тайлбар мөн. Түүний утга агуулгыг 1383 дугаар зүйлд тайлбарлажээ. Францын иргэний хуулийн 1382 дугаар зүйлд: "tout fait quelconque de l'homme, qui cause a autrui un dommage, oblige celui par la faute duquel il est arrive, a le reparer" (ямар ч хүн гэм буруутай үйл ажиллагааны улмаас бусдад хохирол учруулсан л бол түүнийгээ арилгах үүрэгтэй), 1383 дугаар зүйлд: "chacun est responsable du dommage qu'il a cause non seulement par son fait, mais encore par sa negligence ou par son imprudence" (Хүн бүр зөвхөн өөрийн санаатай үйлдэл төдийгүй, мөн түүнчлэн өөрийн хайхрамжгүй буюу болгоомжгүйгээс учруулсан хохирлын төлөө хариуцлага хүлээнэ) гэж заажээ¹.

Нийтлэг эрх зүйн улс орнуудад деликтийн эрх зүй нь римийн эрх зүйн нэгэн адил деликтүүдийн олонлогийг нэгтгэн дүгнэхээс эхэлжээ. Харин эх газрын Европод эрх зүйн шинжлэх ухааны хүчин чармайлтаар түүхэн цаг үед салангид тусгай бий болсон деликтүүдийн ялгааг арилгах, нэгдсэн шалгуурыг эрэхэд чиглэж байсан юм. Энэ нь аажимдаа баруун европын ихэнх улс орнуудын эрх зүйн журамд хуульчлан бэхжигдсэн деликтийн хариуцлагын нийтлэг зарчмыг боловсруулахад хүргэсэн юм.

Нийтлэг эрх зүйд /Common Law/ деликтүүдийн тусгай, бүлэг, хэв маягууд өнөөг хүртэл хадгалагдаж, шүүхийн жишиг, тушаалуудын нөлөөгөөр хөгжиж ирсэн юм. 1875 оны шүүхийн эрс шинэчлэлтийн дараа, английн нэхэмжлэгчдийг хууль бус нэхэмжлэл гаргасны төлөө өнөөг хүртэл шийтгэлгүй орхидог нь үүний нэг жишээ юм. Түүгээр ч зогсохгүй англи, америкийн хуульчид шүүгч болон өмгөөлөгч шиг урд өмнийн адил сурсан, дассан зангаараа хянан шийдвэрлэж байгаа деликтийн уламжлалт хэргүүдийг ангилан авч үзэж, тэдгээр нь тавигдаж байгаа шаардлагад

тохирч байгаа эсэх, тухайлбал, хууль бусаар эд хөрөнгө шамшигдуулсан (conversion), саад тотгор учруулсан (nuisance), алдар хүнд гутаасан (defamation), хайхрамжгүй хандсан (negligence), хуурч мэхэлсэн (deceit) деликтэд буюу Ryland v. Fletcher нарын хэргийг шийдвэрлэх үед боловсруулсан зарчимд тохирч байгаа эсэхийг тайлбарлаж хариулт өгдөг байна. Олон хэв маягийн деликтүүд нь бие даасанд тооцогдох учраас деликт нэг бүр өөрсдийн гэсэн нэхэмжлэлийн үндэслэл, шалгууртай байдаг.

Олон тооны, бие даасан, өөр хоорондоо холбоогүй деликтийн нэхэмжлэлүүдийг нэг мөр болгохын тулд XIX зууны сүүлчээр Англи, Америкт деликтийн эрх зүйн сурах бичиг буюу курс лекц бичих зүй ёсны шаардлага тавигдаж эхэлсэн байна. 1860 онд Аддисоны деликтийн эрх зүйн тухай нэлээд томоохон бүтээл "Wrongs and their Remedies, being a Treatise on the Law of Torts" (Эрх зүйн зөрчил ба тэдгээрээс хамгаалах шүүхийн хамгаалалтын арга хэрэгслүүд, деликтийн эрх зүйн курс) гэсэн нэртэйгээр хэвлэгдэн гарчээ. Энэ бүтээлийн шүүмжийг бичсэн Холмс: "деликт нь хууль зүйн бүтээлийн бодит зүйл болж чадсангүй" (Am.L. Rev. 5, 1871,340) гэж тэмдэглэж байжээ. Ийм ч учраас 10 жилийн дараа Холмс өөрийн "Нийтлэг эрх зүй" ("The Common Law") гэсэн алдарт бүтээлийн нэг бүлгийг деликтийн эрх зүйд зориулжээ².

Орчин үед Англи, Австрали зэрэг улс орнуудад деликт нь эрх зүйн зөрчил (tort, wrong) гэсэн өргөн агуулгаар илэрхийлэгдэнэ. Ийм учраас деликт нь нэхэмжлэлийн журмаар аливаа субъектыг мөрдөн мөшгөх үндэслэл болдог. Эдгээр улс орнуудад деликт нь гэмт хэрэг, иргэний эрх зүйн зөрчил гэж ангилагдана. Гэмт хэрэг нь яллах актаар мөрдөгдөх гэмт хэрэг, нийтлэг журмаар мөрдөгдөх гэмт хэрэг гэж ангилагдана³.

Деликтийн эрх зүй гэж гэм хор учруулснаас үүссэн үүргийн харилцааг зохицуулж байгаа хэм хэмжээний тогтолцоо мөн. Гадаадын ихэнх улс орнуудад иргэний эрх зүйн шинжлэх ухаанд деликтийн эрх зүйг

¹ К.Цвайгерт, Х.Кётц. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Том II. М., 1998. С.387-388.

² К.Цвайгерт, Х.Кётц. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Том II. М., 1998. С. 372-373.

³ М.А. Баскакова. Толковый юридический словарь: право и бизнес. Legal glossary: Law and business. М., 2000. С 115. .

үүргийн эрх зүйн нэг онцгой төрөл гэж үзэж байна. Хууль зүйн шинжлэх ухаанд деликтийн үүргийг гэрээний бус үүрэг гэж үзэх хандлага бас бий. Гэрээний бус үүргийг дотор нь деликтийн буюу гэм хор учруулснаас үүсэх үүрэг ба кондикцийн (condictio) буюу үндэслэлгүй хөрөнгөжихөөс үүссэн үүрэг гэж ангилна. Деликтийн үүргийн агуулга нь гэм хор учруулсан этгээдэд хүлээлгэх хариуцлага мөн. Ийм ч учраас хууль зүйн шинжлэх ухааны бүтээлүүдэд деликтийн үүрэг ба деликтийн хариуцлага гэсэн ойлголтын адил утгатай хэрэглэх тохиолдол бий.

Орчин үед деликтийн эрх зүй нь зөвхөн иргэний эрх зүйн институц төдийгүй, захиргааны эрх зүйн нэг институц мөн гэсэн үзэл санаа дэвшигдэн гарч байна. Эрдэмтэд “бусдын этгээдийн эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус эрх зөрчих нь зөвхөн иргэний эрх зүйн бус мөн түүний хүрэнээс гадуур нийтийн эрх зүйг ч хөндөж байна”¹ гэж тэмдэглэжээ. Зарим эрдэмтэд деликт гэсэн нэр томъёог “delicta publica”, “delicta privata” гэж ангилах санал дэвшүүлжээ. Ю. И. Попугаев “delictum” гэсэн нэр томъёо нь аливаа хууль бус үйлдэл хийсэн этгээд буюу делинквент энэ үйлдлийн төлөө ял буюу бусад тааламжгүй үр дагавар хүлээх гэсэн өргөн утгаар ойлгож байсан. Делинквент хүлээж байсан санкци, деликтийн улмаас учирч байсан хохирлын мөн чанар нь нийтийн (delicta publica болон crimina) болон хувийн (delicta privata) гэсэн агуулгаар илэрхийлж байсан”² гэжээ.

Деликт гэсэн ойлголт, нэр томъёоны талаар иргэнлэг эрх зүйн төлөөлөгч нар ч түүнийг иргэний эрх зүй зөрчил, захиргааны зөрчил сахилгын зөрчил, захиргааны эрх зүйн зөрчил, гэмт хэрэг гэж ангилж байгааг анхаарахгүй өнгөрч боломгүй байна. Ийм ч учраас захиргааны зөрчил, захиргааны деликт гэсэн хоёр нэр томъёог адилтгах үндэслэл байхгүй байна. Захиргааны деликт нь захиргааны зөрчлөөс өргөн хүрээтэй ойлголт бөгөөд захиргааны деликтийн хууль тогтоомжийн стратегийн зорилт нь эрх зүйн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхэд оршино³.

Деликтийн эрх зүйн чиг үүрэг нь гэрээний бус үйлдэл, эс үйлдэхүйн улмаас хувь хүнд учирсан гэм хор, түүний дотор амь нас, эрүүл мэнд, ажил хэргийн болон хувийн нэр төр алдар хүнд, хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгөд болон зарим төрлийн эдийн засгийн хохирлыг арилгахад үйлчилнэ.

Деликтийн эрх зүйн үйлчлэл нь хариуцагчаас гэрээний үүргийг зөрчсөний улмаас үүссэн хохирол биш, мөн хувь хүний эрүүл мэнд, нэр хүнд, түүний хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгөд болон зарим төрлийн эдийн хохирол учирсан тохиолдолд үйлчилнэ.

Захиргааны деликт олон янз байх нь захиргааны эрх зүйн судлах зүйл болох эрх зүйн харилцааны төрөл, онцлогоос хамаарах учраас захиргааны деликтийн эрх зүйн харилцааны онцлог нь захиргааны эрх зүйн процессын судлах зүйлд мөн хамаарна. Захиргааны деликтийн эрх зүйн харилцаа өргөжих хэрээр захиргааны деликтийн мөн чанар өөрчлөгдөж, захиргааны деликтийн тогтолцоо нь эрх зүйн зөрчлийг урьдчилан сэргийлэх, түүний дотор зөвхөн захиргааны зөрчил төдийгүй, гэмт хэрэг, иргэний эрх зүйн зөрчилд хамаарахаас бусад эрх зүйн бусад зөрчилд хамаарах болж байна.

Иймд мөн чанарын хувьд орчин үеийн захиргааны болон захиргаа-сахилгын хариуцлагын төрлүүдийг өөртөө агуулсан захиргааны деликтийн хариуцлага гэсэн хариуцлагын төрлийг хууль зүйн хариуцлагчн нэг төрөл гэж хүлээн зөвшөөрөх хэрэгтэй юм. Үүнтэй холбоотойгоор захиргааны деликт гэж нийгмийн болон эрх зүйн эсрэг, буруутай, хариуцлага хүлээхээр хууль тогтоомжид заасан эрүүгийн болон иргэний хариуцлага хүлээхээс бусад үйлдэл, эс үйлдэхүй мөн гэж тодорхойлж болно.

Деликтийн эрх зүйн өөр нэг чиг үүрэг бол учирсан нийт хохирлоос хохирогчийн

¹ Егорова М. А., Крылов В. Г., Романов А. К. Деликтные обязательства и деликтная ответственность в английском, немецком и французском праве : учеб. пособие. М. : Юстицинформ, 2016. 33 с.

² Попугаев Ю. И. О деликте, деликтизации и совершенствовании административно-

деликтного нормотворчества // Вестник экономической безопасности. 2016. № 3. С. 111–118

³ Серков П. П. Административная ответственность в российском праве: современное осмысление и новые подходы: моногр. М. : Норма : Инфра-М, 2012. 30 с

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

нэхэмжлэх эрхтэй хохирлыг сонгон авахад оршино¹.

Гэрээний болон деликтийн эрх зүй нь үндсэн чиг үүрэг нь эрх, эрх ашиг зөрчигдсөний улмаас иргэдэд учирсан хохирлыг шударгаар нөхөн төлүүлэхэд оршино. Гэрээний эрх зүйн үйлчлэлийн хүрээ энд харьцангуй хязгаарлагдмал байдаг. Харин деликтийн эрх зүйн үйлчлэл нь хариуцагчаас гэрээний үүргийг зөрчсөний улмаас үүссэн хохирол биш, мөн хувь хүний эрүүл мэнд, нэр хүнд, түүний хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгөд болон зарим төрлийн эдийн засгийн хохирол учирсан тохиолдолд үйлчилнэ. Деликтийн эрх зүйн чиг үүрэг бол учирсан нийт хохирлоос хохирогчийн нэхэмжлэх эрхтэй хохирлыг сонгон авахад оршино².

Деликтийн эрх зүй нь аливаа этгээдийн гэм буруутай болон хайхрамжгүйн улмаас бусад учруулсан хохирлын төлөө хариуцлагаа хүлээн зөвшөөрөх хангалттай үндэслэл, шалтгааны зарчимд тулгуурлана. “Гэм буруу”-гийн (өөрөөр хэлбэл “буруугүй бол хариуцлага байхгүй”) зарчим гэж нэрлэгдэж байгаа энэхүү зарчмыг XIX зууны эцэс хүртэл Герман, Франц, мөн тэдгээрийн нөлөөгөөр эрх зүйн зөрчилд хүргэсэн хайхрамжгүй байдлыг (negligence) деликтийн нэхэмжлэлийн бие даасан үндэслэл гэж хүлээн зөвшөөрч байсан нийтлэг эрх зүйн улс орнууд ч ямар ч маргаангүйгээр хүлээн зөвшөөрч байв. Харин XX зуунаас Англи, АНУ зэрэг улсад хариуцлагыг хэт хавтгайруулан хэрэглэх нь эрчимтэй хөгжиж байгаа аж үйлдвэрт хортой нөлөөлнө гэж үзэж зохих хязгаарлалт тавьсан юм.

Гэхдээ америкийн эрх зүйн шинжлэх ухаан нь *respondeat superior* зарчим буюу ажилтныхаа төлөө ажил олгогч хариуцлага хүлээх, эцэг эх нь үр хүүхдийнхээ төлөө хариуцлага хүлээх зарчим үйлчилж байна. Энэхүү зарчим нь ажил олгогчдоос ажилтанд анхаарал халамж тавих, тэдний хөдөлмөрийн нөхцөлийг сайжруулахад тодорхой хэмжээний түлхэц өгч байгаа юм.

Хамгаалах арга хэрэгслүүдийг эрх зүйн түгээмэл зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, хохирогчийг хамгаалах (деликтээс өмнөх байдалд буцаан сэргээх),

эрх зүйн дэг журмыг хамгаалах зорилгоор ашиглаж байна.

Деликтийн хариуцлагыг гэрээний хариуцлагаас дараах шинжээр ангилж болно:

Нэгдүгээрт, зөрчлийн шинж (гэрээний хариуцлага нь гэрээний үүргээ биелүүлээгүй болон зохих ёсоор биелүүлээгүй буюу субьектив эрхийг зөрчсөнөөс, харин деликтийн хариуцлага нь хүний эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус хувийн эрхийг хамгаалж байгаа объектив эрхийг зөрчсөн байна);

Хоёрдугаарт, хариуцлагын хэм хэмжээ, хэлбэрийг тогтоох журам (гэрээний хариуцлагын хэлбэр хэм хэмжээг хууль болон гэрээнд заасан нөхцөлөөр тодорхойлдог бол, деликтийн хариуцлагын хэлбэр хэр хэмжээг зөвхөн хуулиар тодорхойлно);

Гуравдугаарт, хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болсон хууль бус зан үйлийн онцлог (гэрээний хариуцлагын үед зан үйл нь эс үйлдэхүйгээр ихэвчлэн илэрдэг бол деликтийн хариуцлагын үед хариуцагчийн идэвхтэй үйлдлээр илэрнэ);

Дөрөвдүгээрт, гэм хор нь хариуцлагын заавал байх нөхцөл (гэрээний хариуцлагын үед гэм хор нь заавал байх шинж биш, хамгийн гол нь үүргээ биелүүлээгүй буюу эсхүл зохих ёсоор биелүүлээгүй факт /үйл баримт/ байхад л хангалттай бол деликтийн хариуцлагын үед гэм хор нь заавал байх шинж байна);

Тавдугаарт, хариуцлагын хэлбэр (гэрээний хариуцлагын үед алдагдлыг арилгах, анз алданги нөхөн төлөх бол деликтийн хариуцлагын үед).

Дүгнэлт: захиргааны деликтийг 1) захиргааны зөрчил буюу бидний зөрчил хэмээн нэрлэж байгаа уламжлалт зөрчил; 2) захиргаа-сахилгын зөрчил буюу захиргааны деликтийн субьектээс түүнд хүлээлгэсэн үүргээ биелүүлээгүй, зохих ёсоор биелүүлээгүй зан үйлийг тус тус хамааруулан авч үзэх эрдэмтдийн саналыг хүлээн зөвшөөрч болох юм. Захиргааны деликтийг ингэж ангилснаар Монгол Улсын захиргааны деликтийн хуулийг баталж, энэ хуулиар захиргааны деликтийн харилцаа, түүний дотор захиргааны деликтийн субьект, тэдний эрх үүрэг, хариуцлага,

¹ К.Цвайгер, Х.Кётц. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Том II. М., 1998. С. 360-361.

² К.Цвайгер, Х.Кётц. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Том II. М., 1998. С. 360-361.

захиргааны деликтэд хүлээлгэх хариуцлагыг тодорхойлох шаардлагатай болж байна. Мөн захиргааны болон сахилгын зөрчил хүлээлгэх процедурыг ч хуульчилж болох юм. Цаашид захиргааны деликтийн онол, арга зүй, захиргааны деликтлогийн талаар гүнзгийрүүлэх судлууштай байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Иргэний хууль. УБ., 2002 он.
2. Монгол Улсын Эрүүгийн Байцаан Шийтгэх Хууль. УБ., 2002 он.
3. Монгол Улсын Дээд шүүхийн тогтоолын эмхэтгэл. I.УБ., 2001он.
4. Нарангэрэл. С. Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг. УБ., 2021 он.
5. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть. Под. Ред.И.Д.Козочкина. М., 2001 г.
6. К.Цвайгерт, Х.Кётц. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. М., 1998 г.
7. М.А. Баскакова. Толковый юридический словарь: право и бизнес. Legal glossary: Law end business. М., 2000 г.

8. Александр Бланкенагель - профессор публичного права Университета им.Гумбольдта, Берлин. Реституция +компенсация = компенсаторная реституция // Широко закрытые глаза: о некоторых аспектах решения российского Конституционного Суда по Закону о перемещенных культурных ценностях. М., 2005 //Permanent Court of International Justice, А.Ф. Кони. Юридическая летопись. (1891) СПб., 1999 г.

9. Мамичева. С. Права жертв преступлений и злоупотреблений властью.// Право и жизнь. 2000 г.

10. Factory at Chorzow (Claim for Indemnity) case, (Germany v. Poland), (Merits), PCIJ (ser. A) No. 17, 1928.

11. UN Doc. A/CN.4/L.602/Rev.1, 26 July 2001. op. cit

12. B P. d'Argent, Les reparations de guerre en droit international public: la responsabilite internationale des Etats a l'epreuve de la guerre, Bruylant, Brussels, 2002,

13. D. Shelton, Remedies in International Human Rights Law, Oxford University Press, Oxford, 1999.

Дүүргийн Эрүүгийн Байцаан Шийтгэх Хууль